

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
імені ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
I Міжнародної науково-практичної конференції
27 листопада 2020 р.**

Київ – 2020

УДК 355 (477) (091)

ББК 68.4 (4УКР)

У 42

Укладачі:

Шевчук В. П., доктор історичних наук, професор,

Грицюк В.М., кандидат історичних наук, доцент,

Пашкова О.О.

У 42 Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 27 листопада 2020 р. – К. : НУОУ, 2020. – 216 с.

У збірнику вміщено матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, у яких висвітлюється військове будівництво на теренах України від давніх часів до сьогодення, боротьба українців за державність у різні історичні періоди, роль і місце України і вирі подій Другої світової війни. Аналізується низка аспектів протистояння Українським військом російській агресії та досвід підготовки фахівців для військових формувань України за досвідом проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. Розглядається досвід участі України у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки.

Збірник матеріалів конференції стане у нагоді науковцям, викладачам, студентам, курсантам і офіцерам, всім, хто цікавиться вітчизняною воєнною історією.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

СИРОТЕНКО Анатолій Миколайович	начальник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор військових наук, генерал-лейтенант
ЩИПАНСЬКИЙ Павло Володимирович	заступник начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняховського з наукової роботи, кандидат військових наук, професор, генерал-майор
СМОЛІЙ Валерій Андрійович	директор Інституту історії України НАН України, академік НАН України
ЛИСЕНКО Олександр Євгенович	завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор
БУБНЮК Валентин Леонідович	Архієпископ Полтавський і Кременчуцький Федір, кандидат наук із богослів'я
ТРОФИМЛЮК Олександр Миколайович	ректор Київської православної богословської академії, доктор наук із богослів'я, професор, протоієрей
КОВАЛЬЧУК Іван Петрович	генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, заслужений працівник культури України
АНДРОЩУК Федір Олександрович	генеральний директор Національного музею історії України, доктор історичних наук
ЛІБЕНКО Андрій Борисович	директор Національного військово-історичного музею України
РИКОВ Олександр Олександрович	директор Державного музею авіації України імені О.К. Антонова
ГРУБЕ Кароліна	член міжнародної громадської організації "Оливкова гілка" (США)
АКРАП Гордан	директор Інституту досліджень гібридної війни (Загреб, Хорватія)
СЕГЕДА Сергій Павлович	начальник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор історичних наук, доцент, полковник

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

<i>Вітальне слово Міністра оборони України.....</i>	11
<i>Вітальне слово Головнокомандувача Збройних Сил України.....</i>	12
<i>Вітальне слово директора Інституту історії України НАН України.....</i>	13
<i>Вітальне слово начальника Національного університету оборони України.....</i>	14

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Коваль В.В., Бідний В.А. Стан та перспективи розвитку воєнно-історичної роботи в Збройних Силах України.....</i>	15
<i>Бубнюк В.Л. Душпастирська опіка в Українському війську та феномен волонтерського руху: досвід, проблеми та перспективи.....</i>	18
<i>Сегеда С.П., Покотило О.І. Тридцятиріччя Збройних Сил України: шлях від становлення до відсічі російської агресії.....</i>	21

СЕКЦІЯ 1. ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)

<i>Ващенко І.В., Стаднік А.В. Штучний інтелект в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів.....</i>	26
<i>Головченко О.В. Здобуті уроки способів забезпечення живучості артилерійських підрозділів у ході антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил).....</i>	27
<i>Горбачов К.М. Шляхи підвищення ефективності системи протиповітряної оборони загальновійськових формувань за досвідом ведення операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції).....</i>	27
<i>Горбачова Я.С., Філюнкін Є.В. Проблемні питання забезпечення живучості бойових броньованих машин та перспективні напрями її підвищення за досвідом проведення операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції).....</i>	28
<i>Гула Р.В. Перспективи системи забезпечення кібербезпеки Збройних Сил України на сучасному етапі. Аспекти проблеми.....</i>	29
<i>Hrebeniuk M., Hrytsiuk V., Shchypanskyi P. The anti-terrorist operation in the East of Ukraine: historical periodization.....</i>	31
<i>Железняков Д.В. Перехід пошуково-рятувального судна “Донбас” Військово-Морських Сил Збройних Сил України до Азовського моря.....</i>	32
<i>Журавльов М.В. Дисертаційний сегмент дослідження системи соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України.....</i>	32
<i>Ищенко О.В. Здобуті уроки виконання завдань підрозділами безпілотних авіаційних комплексів у ході операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції).....</i>	33
<i>Jeppesen F. The Danish Home Guard, a success story.....</i>	34
<i>Коваленко О.В. Внутрішні комунікації у Збройних Силах України в операції Об'єднаних сил (антитерористичній операції).....</i>	35
<i>Красота І.В. Організація протимінної діяльності у період проведення антитерористичної операції (2014–2018 рр.).....</i>	36
<i>Мисик А.Б., Андрушко О.В. Оцінка спроможності прикордонних підрозділів до виконання завдань боротьби з диверсійно-розвідувальними групами під час проведення операції Об'єднаних сил.....</i>	37
<i>Мінецьєв П.А. Пропозиції щодо удосконалення підготовки сил оборони з урахуванням застосування сухопутних військ збройних сил Російської Федерації у ході гібридної війни Росії проти України.....</i>	38
<i>Молдавчук В.С. Досвід застосування сил безпеки і оборони в АТО/ООС.....</i>	39

Нікітюк О.В. Віддані клятві Гіннократа (військові медики в АТО та ООС)	40
Novikova-Vygran O. NHAM “Kyiv fortress” – an art rehabilitation center for participants of military operations in Eastern Ukraine and war-affected persons	41
Пельц А.Р. Актуальні питання розвитку та застосування підрозділів територіальної оборони	42
Подибайло М.Т. Роль місцевого населення у виявленні інформаційних загроз і організації протидії їм: аналіз досвіду в зоні проведення АТО/ООС (2014–2018 рр.) ...	44
Присяжнюк В.І. Сили безпеки і оборони в операції Об’єднаних сил	45
Ремез В.В. Особливості бойового застосування ракетних військ і артилерії на Сході України (2014–2015 рр.)	46
Салій О.Я. Особливості ведення радіоелектронної боротьби в сучасних операціях за досвідом локальних війн та збройних конфліктів	47
Тугай М.І. Пам’ять про події на Сході України зберігає Філія Національного військово-історичного музею України “Герої Дніпра”	48
Фігурний Ю.С. Добровольчі військові формування України у відбитті російської агресії у 2014 р.	49
Ховрич С.М. Перші результати російсько-української війни (з 2014 р.)	50
Шевчук В.П. Військова присутність Росії на окупованих територіях Донбасу	51

СЕКЦІЯ 2. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.: ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ананьїн О.В., Филь О.М. Окремий корпус кордонної охорони УНР: історичні етапи створення	53
Бачинський В.А., Черногор Я.О. Формування гетьманських військових частин доби “Української держави” П. Скоропадського (1918 р.)	54
Виздрик В.С. Місія країн Антанти під час Вовчухівської офензиви Галицької армії ...	55
Дурач В.М., Голова М.А. Відміна кріпосного права у Росії як генератор формування далекосхідної української республіки “Зелений Клин”	56
Задерієнко С.І. Політичні переслідування українців на Буковині упродовж Першої світової війни	57
Зайцев С.І. Бойове забезпечення повстансько-партизанських формувань Катеринославщини періоду Української революції 1917–1921 рр.	58
Заруба О.Г. Інформаційна війна проти України між 1917 і 1921 рр.	59
Іванов І.В. Діяльність спецслужб під час Української революції 1917–1920 років	60
Коханенко Ю.П. Крути – героїчна і трагічна сторінка української історії	62
Красюк О.А. Вплив військово-морських сил на систему національної безпеки України в 1917–1921 рр.	63
Маишталір В.В. Причини створення та розгортання діяльності у країнах Європи українських історичних інституцій після поразки у визвольних змаганнях 1917–1920 років	64
Мельник О.М. Відродження національного мілітарного руху в добу Центральної Ради	66
Мончак О.В. Співжиття мешканців м. Києва та німецької імператорської армії (березень 1918 – січень 1919)	67
Науменко А.О. Атака Окремої кінної дивізії армії Української Народної Республіки під Сидоровим	69
Папакін А.Г. Українізація на Румунському фронті в листопаді 1917 – лютому 1918 рр.	70
Печенюк І.С. Українсько-польський союз 1920 року: “За нашу і вашу свободу!”	71
Піскорська Г.О. Роль УГА у боротьбі за українську державність	72
Пугач В.В. Ведення рейдових дій протиборчих сторін у ході воєнних дій на території України у 1919–1921 рр.	73

Слюсаренко П.М. <i>Наявність в армії Української Народної Республіки у 1920 році посади Головнокомандувача</i>	74
Стеців Я.В. <i>Старшини-артилеристи періоду Української революції 1917–1921 рр.: Олекса Алмазов</i>	75
Стукалін Т.А. <i>Мобілізаційні заходи Західноукраїнської Народної Республіки: успіхи, проблеми, прорахунки</i>	76
Українець О.А. <i>Образ Марка Безручка як приклад відданості обраній справі, своїм ідеалам і переконанням</i>	77
Федоришен О.Ю. <i>Український військовий некрополь доби Української революції у Вінниці</i>	79
Фурман І.І., Даценко О.М. <i>Останні військові операції армії Української Народної Республіки</i>	80
Щур Ю.І. <i>Грудневі бої 1917 року в Олександрівську (Запоріжжжі)</i>	81

СЕКЦІЯ 3. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ВИРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Андрусик С.М. <i>До 100-річчя з дня народження Івана Кожедуба</i>	82
Богачук О.Є. <i>Боротьба загонів УПА на теренах Вінницької області у роки Другої світової війни</i>	82
Гайдарли Г.С., Марченко О. М. <i>Застосування керованих мін партизанами на теренах України в 1941–45 роках та мінна безпека у сучасній збройній боротьбі</i>	84
Горбець В.Л. <i>Особливості економічного колабораціонізму під час нацистської окупації України</i>	85
Hrytsiuk V., Lysenko O., Kydon V. <i>The Second World War ending and Ukraine: international legal</i>	86
Демченко С.В. <i>Науково-гуманітарний музейний проєкт “Увага! Пошук! Непрочитані листи 1941-го”. Попередні підсумки роботи</i>	87
Денисов К.В. <i>Костянтин Сліпецький: від ворога народу до борця за незалежність України у ХХ столітті</i>	88
Дорош Р.М. <i>Збережено навечно ім'я героя Григорія Берези</i>	88
Златанов З.Г. <i>Військові формування збройних сил СРСР і країн Троїстого пакту в боях на теренах України в роки Другої світової війни</i>	89
Іванчук В.А., Євсєєв І.Г., Бабенко О.П. <i>Досвід побудови глибоко ешелонованої оборони в Яссько-Кишинівській операції (2–6.05.1944): за матеріалами органів з вивчення та використання досвіду війни</i>	90
Ковальчук В.М. <i>Жертви серед українців унаслідок діяльності поляків-“істребків” на Тернопільщині (1944 р.)</i>	92
Корольов С.С. <i>Битва за Дніпро як приклад швидкого і масштабного форсування значної водної перешкоди при запеклому опорі великих сил супротивника</i>	93
Кривизюк Л.П. <i>Україна у Другій світовій війні: історіографічні нотатки</i>	94
Кузнєцова Л.В., Горбаченко Ю.М. <i>Історико-правові аспекти трудового законодавства в період Другої світової війни</i>	95
Левченко С.М. <i>Розвідувальні спецслужби противника на території України в роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр.</i>	96
Литвинець Є.В. <i>До 75-річчя звільнення Новоград-Волинського від нацистів</i>	97
Мисько С.Ю. <i>Передумови становлення сучасної фалеристики: нагородження воїнів УПА у роки Другої світової війни</i>	98
Михайленко С.М. <i>Націоналістичний рух на Яготинщині під час Другої світової війни</i>	100
Науман О.О. <i>Навечно у вдячній пам'яті нащадків! Мала батьківщина Івана Черняхівського пишається своїм сином</i>	101

Останчук О.П., Вавілова Н.В. Застосування транспортної авіації Німеччини під час боїв за Тернопіль (25 березня по 16 квітня 1944 року)	102
Очеретяний О.О. Бойовий та творчий шлях Д. О. Луценка як приклад для виховання патріотів.....	103
Пастернак О.Д. Трагедія Бабиного Яру у фокусі музейних джерел.....	104
Петренко І.М. Діяльність в період Другої світової війни в Полтаві підпільної організації “Нескорена Полтавчанка”: до питання про керівника	105
Пилявець Р.І. Київська оборонна операція 1941 року як головна складова оборонного періоду битви за Дніпро.....	106
Скрябін О.Л., Вановська І.М. Радянсько-фінляндська війна (1939–1940 рр.): український аспект.....	107
Торопчин Д.Г. Слов’янське братерство в радянському партизанському русі	108
Филь О.М. Українці – серед найрезультативніших льотчиків-випилювачів Антигітлерівської коаліції.....	109
Чірікалов О.С. Евакуація радянських військ (сил) на Чорному морі під час німецько-радянської війни (1941–1945 рр.)	110
Шепель Н.А. До 100-річчя з дня народження Івана Степаненка.....	111

СЕКЦІЯ 4. ЗБРОЙНИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З ДАВНИНИ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Ананьїн О.В. Національний концепт символіки Державної прикордонної служби України.....	113
Базарний В.Т. Витоки та кроки досягнення гендерної рівності у Збройних Силах України.....	114
Бідний В.А. Маніпулятивні технології у формуванні історичної пам’яті як інструмент гібридної війни	115
Бобіна О.В. Методологія пропагандистської діяльності серед населення України по формуванню образу ЗС України.....	117
Варакута В.П. Воєнне мистецтво Запорозького війська на суші та на морі в XVI–XVII ст.	118
Горбатюк О.М. Старшинська школа “Олені” – кузня командирських кадрів УПА... ..	119
Горбаченко Ю.М., Кузнєцова Л.В. Передумови виникнення Канівського козацького полку.....	120
Дейнега В.Г. Історія важкої бомбардувальної авіації у музейному просторі Полтави	121
Заборовський В.В., Кобилко Н.А. Зображення українських воїнів-захисників у живописі.....	123
Кабачинський М.І. Військово-прикордонна служба козацтва Слобідської України... ..	124
Касянчук І.А., Каменський П.А. Дубенський форт-застава.....	125
Клименко В.С., Горєлов В.І. Перспективи військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО.....	126
Ковтун О.П. Енріке Мартінес Кодо – аргентинський дослідник та пропагандист збройної боротьби за незалежність України.....	127
Козолис А.Р. Захисники українських земель у XVII столітті під керівництвом Петра Сагайдачного.....	128
Копаниця Д.М., Черногор Я.О. Формування символіки Окремого президентського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького.....	129
Кришталь Т.М., Дулгерова О.М. Вплив козацьких традицій на зміцнення Збройних Сил України.....	130
Kutsaieva T.O. Hnat Koltsuniak`s military career (15.06.1888–1937).....	132
Лапкін А. В. Генезис системи військової юстиції в Україні.....	133

<i>Лосєв О.С. До питання чисельності українців у військово-морському флоті Австро-Угорської монархії у період 1900–1910 рр.</i>	135
<i>Мараєв В.Р. Михайло Кардиналовський – генерал-артилерист, герой Першої світової війни</i>	136
<i>Наливайко А.Д., Поляєв А.І. Генезис оборонного менеджменту в державах–членах НАТО</i>	137
<i>Нашивочников О.О., Гапеєва О.Л. Досвід партизанського руху часів Другої світової війни в сучасних умовах</i>	138
<i>Несевря О.А. Роль та історичне значення Української повстанської армії для духовного піднесення та відродження українського народу</i>	139
<i>Олійник К.А. Будівництво броньованих катерів в Україні</i>	140
<i>Павленко В.І. Історичні аспекти територіальної оборони та потреба її впровадження в Україні для відбиття можливої збройної агресії з боку Російської Федерації</i>	142
<i>Павліковський А.К., Сніцаренко П.М., Ткаченко В.А., Зубков В.П. Роль і місце плану оборони України в системі стратегічних документів держави</i>	143
<i>Панченко В.М., Єфімова В.В. Готовність звільнених у запас військовослужбовців повернутися на військову службу</i>	144
<i>Печенюк С.І., Дєточка О.Д. Деякі аспекти соціально-психологічного портрету мобілізованого військовослужбовця Збройних Сил України</i>	145
<i>Починок С.М., Скородід С.П. Ретроспектива впровадження стандартів НАТО у Збройних Силах України</i>	146
<i>Сидор Б.А. Музей П. Сагайдачного – перлина Львівщини</i>	147
<i>Слободянюк М.В. Початок ядерної ери. Розгортання в Україні авіаційних частин, озброєних важкими бомбардувальниками-носіями ядерної зброї Ту-4</i>	149
<i>Солошенко Н.В. Участь військовослужбовців у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи</i>	150
<i>Філіпов В.К. Історія становлення української державності та українського війська – важлива складова формування національної свідомості військовослужбовців</i>	151
<i>Фролов С.М. Історичний шлях 29 морського розвідувального пункту Військово-Морських Сил Збройних Сил України</i>	152
<i>Харламов М.І. Українське керівне “вогнеборче військо” в містах УСРР у 1921–1927 роках</i>	153
<i>Ходанович О.Л. Відділ розвідки військового формування Карпатської України – “Карпатська Січ” (1938–1939 рр.)</i>	154
<i>Цюрупа М.В. Ідейно-політичний вплив концепту Кирило-Мефодіївського товариства на формування національної військової сфери</i>	155
<i>Чучин М.В. Організація управління Військово-Морськими Силами Збройних Сил України (1992–2014 рр.)</i>	156
<i>Шевчук О.В., Рожков Є.О. Шляхи залучення на військову службу за контрактом військовослужбовців, які на момент призову за мобілізацією були безробітними</i>	158

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

<i>Алексєєнко О.В., Наливайко Л.П. Розвиток сфери інноваційної діяльності в закладах вищої освіти Збройних Сил України</i>	160
<i>Богатов Р.В. Патріотичне виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України</i>	161
<i>Вєдєнєєв Д.В. Генерал В. Сідак як фундатор наукової школи з історії спецслужб України</i>	162

<i>Голота А.А. Досвід підготовки фахівців із морально-психологічного забезпечення: експертний погляд по суті.....</i>	163
<i>Горбачевський С.К., Орда М.В. Автоматизація оцінювання компетентностей випускників ВВНЗ.....</i>	164
<i>Іващенко О.В. Врахування досвіду ООС у підготовці військових екологів.....</i>	164
<i>Каменюк Ю.В. Стан наукової розробки проблеми виховання патріотизму захисників України.....</i>	165
<i>Капітоненко М.М. Щодо використання інформаційних технологій у процесі організації фізичної підготовки.....</i>	166
<i>Клочко А.О., Прокопенко А.А. Електронна бібліотека Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського як інформаційний ресурс.....</i>	168
<i>Корінний С.П. Філософія воєнної історії України: теоретичні завваги.....</i>	168
<i>Курас Д.І. “Славная южная школа”. До історії Єлисаветградського кавалерійського училища.....</i>	169
<i>Минович Ю.В. Створення дієвої системи підготовки сержантського складу у Збройних Силах України.....</i>	171
<i>Олійник Л.В. Бойові традиції захисників України та їх розвиток в Українському війську.....</i>	172
<i>Орел С.М. Підготовка офіцера Збройних Сил України в плані забезпечення екологічної безпеки (історичний досвід НАТО).....</i>	173
<i>Пащикова О.О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів засобами наочної агітації (2014–2018).....</i>	174
<i>Приходько Ю.І. Військова освіта: історична ретроспектива, процес трансформації.....</i>	175
<i>Скрябін О.Л. Освітній процес у вищих військових навчальних закладах тактичного рівня: сучасні вимоги.....</i>	176
<i>Соколюк С.М. Деякі особливості організації заходів інформаційно-пропагандистського забезпечення особового складу кораблів ВМС ЗС України.....</i>	177
<i>Тищенко М.Г., Гогоняц С.Ю. Історія становлення дистанційного навчання в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського.....</i>	179
<i>Ткачук О.М. Деякі аспекти співпраці Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки з громадськими організаціями волоні з військово-патріотичного виховання молоді у 2018–2020 рр.</i>	180
<i>Фалько С.А. Воєнно-історичні дисципліни в Національній академії Національної гвардії України: проблеми викладання та перспективи змін.....</i>	181
<i>Чайка С.П. Історичний досвід підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони...</i>	182

СЕКЦІЯ 6. УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

<i>Беляєва К.О. Участь Збройних Сил України в миротворчій операції ЄС “Атланта”</i>	183
<i>Борозняк С.С. Теперішній стан миротворчої діяльності України.....</i>	184
<i>Даценко Г.Г. Участь України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки.....</i>	185
<i>Попко С.М. Від миротворчого напрямку до спільної з іноземними контингентами оборонної операції.....</i>	186
<i>Рудніцький І.А. Аспекти участі Збройних Сил України в операціях і місіях Європейського Союзу з врегулювання криз (2003–2020).....</i>	187
<i>Тимофієва І.І., Черногор Я.О. Миротворчі місії України: військово-історичний аспект.....</i>	188
<i>Федоровська Н.В. Становлення миротворчого руху правоохоронців МВС України...</i>	189

**СЕКЦІЯ 7. ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ
ТА ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

<i>Бураков Ю.В.</i> Відродження капеланства в сучасному українському війську.....	190
<i>Воєца В.В.</i> Душпастирська опіка медиків та військовослужбовців в українських військових госпіталях.....	191
<i>Ворощук О.М.</i> Розвиток військово-релігійних відносин в Україні (2005–2013 рр.)	192
<i>Гельжинський А.Ю.</i> Окремі напрями волонтерської діяльності в період проведення антитерористичної операції.....	193
<i>Дідич О.Р.</i> Формування ролі та місії душпастирів для військовослужбовців.....	194
<i>Євсєєв І.Г.</i> Розвиток законодавства України у сфері волонтерської діяльності під час проведення антитерористичної операції: історичний аспект.....	195
<i>Іваненко С.М.</i> Висвітлення цивільними і військовими ЗМІ волонтерського руху на початку АТО.....	197
<i>Йосифчук М.Я., Йосифчук М.Я., Красота І.В.</i> Військові священики-капелани УНР на території Польщі у 1920–1924 рр.	198
<i>Климчук І.О., Куліда І.М.</i> Роль волонтерства в інформаційній війні.....	198
<i>Мельник Н.П.</i> Участь студентів в українському волонтерському русі (листопад 2013 – 2015 рр.).....	200
<i>Наумко М.М.</i> Історичне становлення волонтерського руху в Україні.....	201
<i>Неурова А.Б., Неуров І.В.</i> Душпастирська опіка в армії США: досвід для України... ..	202
<i>Новікова В.Г.</i> Жіночі організації у волонтерському русі.....	203
<i>Пашиковська М.В.</i> Роль інституту військового капеланства у підтриманні бойового духу військовослужбовців.....	204
<i>Питльована Л.Ю.</i> Душпастирська опіка воїнів АТО капеланами-волонтерами.....	205
<i>Півнюк С.В.</i> Душпастирська опіка в українському війську: передумови виникнення та проблеми сьогодення.....	206
<i>Проховник П.М.</i> Роль Національної академії сухопутних військ у Львові у становленні військового капеланства.....	207
<i>Рівчаченко О.А.</i> Душпастирська опіка військовослужбовців як складова психотерапевтичної допомоги.....	208
<i>Семененко В.М., Романюк А.М.</i> Військовий капелан у складі високомобільних груп внутрішніх комунікацій: досвід, проблеми і перспективи.....	209
<i>Стасюк Ю.М., Наконечний О.М.</i> Основні напрями діяльності волонтерського руху в Україні у 2014 році.....	210
<i>Стукаліна Н.Т.</i> Військові духівники у боротьбі за розбудову Західноукраїнської Народної Республіки.....	212
<i>Ткачук П.В.</i> Розвиток волонтерського руху в Україні.....	213
<i>Томчук О.А.</i> Участь священнослужителів у волонтерському русі допомоги Збройним Силам України під час агресії Російської Федерації на Сході України.....	214

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністр оборони України
АНДРІЙ ТАРАН

Шановні учасники

І Міжнародної науково-практичної конференції!

Перед науковим форумом, присвяченим історії Українського війська, постають важливі дослідницькі завдання, пов'язані із вивченням героїчних сторінок військового минулого України, творенням інтелектуального фундаменту обороноздатності Української держави.

Боротьба за право на існування, свободу історичного вибору, загальнонародні зусилля у відсічі загарбникам української землі завжди визначали цивілізаційний зміст існування українського народу. Сучасному поколінню захисників України також випало протистояти зовнішній агресії.

Сьогодні Збройні Сили України ведуть боротьбу не лише по лінії зіткнення з російськими окупаційними військами. Справжня війна ведеться також на воєнно-історичному фронті. Фахівці-історики повинні протиставити ворожому негативному інформаційно-психологічному впливу світло правди історії.

Європейський вибір України, прагнення приєднатися до Північноатлантичного альянсу потребує опанування стандартами НАТО, у тому числі, у питаннях воєнно-історичної роботи. Водночас слід пам'ятати настанови Тараса Григоровича Шевченка: "І чужого навчайтесь, і свого не цурайтесь...".

У сучасному світі надійний захист національної безпеки неможливий без ретельного науково-інноваційного забезпечення, глибокого дослідницького фундаменту. Інтереси реформування та підвищення боєздатності Збройних Сил України потребують активізації науково-практичних досліджень. Мова про всебічний аналіз військового минулого України, ретроспективи творення її армії, урахування досвіду сучасних війн та конфліктів. Злободенною залишається розробка принципово нової методології воєнно-наукових досліджень за умов поширення конфліктності неконвенційного (гібридного) типу.

Упевнений, що результати вашої спільної роботи стануть вагомим кроком у справі інтелектуальної підтримки захисників України, зміцнення обороноздатності Вітчизни. Усім вам щиро бажаю добра, творчого натхнення та продуктивного творчого пошуку.

Головнокомандувач Збройних Сил України
генерал-полковник
Руслан ХОМЧАК

Шановні учасники I Міжнародної науково-практичної конференції “Українське військо: сучасність та історична ретроспектива”!

Цей науковий форум, де протягом чотирьох попередніх років розглядалися питання воєнної історії, знаменний тим, що перейшов на новий, міжнародний рівень. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського як осередок воєнно-історичної думки, традиційно збирає науковців, що досліджують різні аспекти воєнної історії.

Тематика спрямувань наукових інтересів учасників конференції є надзвичайно широкою: воєнна історія, реформування сектору безпеки та оборони держави, воєнне мистецтво, історія озброєнь та військової техніки, аналіз новітніх викликів безпеці

України, питання військово-історичної персоналістики тощо.

Варто відзначити, що сучасна українська воєнно-історична наука, виходячи із потреб військового будівництва та духовних запитів суспільства, зосереджує увагу не тільки на поглибленому вивченні бойової спадщини наших предків, але й на кристалізації сучасного бойового досвіду Збройних Сил у гібридній війні, яку розв’язала Російська Федерація проти України. Адже нині ми ведемо боротьбу за нашу державу не лише на лінії зіткнення з російськими окупаційними силами на сході України, але й на воєнно-історичному фронті, перемога на якому є надважливою. Фахівці-історики світлом правди знищують темні плями, які наші вороги використовують для здійснення інформаційно-психологічного тиску, формування п’ятої колони всередині нашої держави.

Безсумнівним є те, що I Міжнародна науково-практична конференція “Українське військо: сучасність та історична ретроспектива” має ще й важливий прикладний характер. Це спосіб поширення “живого” досвіду діяльності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони України, який буде впроваджено в практичну діяльність органів військового управління, військ (сил) Збройних Сил України, у навчально-виховний процес військових навчальних закладів, а також систему національно-патріотичного виховання.

Нинішня конференція інтегрує результати досліджень не тільки представників Збройних Сил України, але й інших складових сектору безпеки і оборони України, наукових установ Національної академії наук України, усіх, хто не байдужий до славного минулого та героїчного сьогодення України. Також, уперше у роботі конференції візьмуть представники волонтерського руху та військового капеланства.

Щиро бажаю учасникам конференції творчої наснаги, нових досягнень та продуктивного професійного спілкування. Сподіваюсь, що провідний вищий військовий навчальний заклад української армії і надалі слугуватиме для консолідації дослідницького потенціалу нашої держави.

**Директор Інституту історії України НАН України
ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ**

Вельмишановне зібрання!

Нам випало жити і працювати у надзвичайно складний час. Сучасні виклики і загрози у всіх сферах – політичній, військовій, економічній, екологічній, соціогуманітарній, етно-конфесійній та інших – в умовах глобалізації набувають особливих обрисів та масштабів. Це ставить науковців перед необхідністю вироблення таких технологій пізнання, які спроможні виводити на подвійний результат: з одного боку, продукувати інноваційні концепти, теоретично обрамлювати емпіричні масиви, а з іншого, – виводити на практичні, науково вивірені та обґрунтовані рішення. Сучасні реалії, як ніколи настійливо, ставлять перед фундаментальною наукою низку нових, складних завдань, хоча мусимо визнати, що наукові здобутки далеко не завжди використовуються заради

цивілізаційного поступу та прогресу.

З огляду на сучасну міжнародну ситуацію й обставини, в яких опинилася Україна внаслідок агресії Російської Федерації, особливої ваги набувають дослідження у різних галузях військової справи. Не останнє місце тут мають посідати військово-історичні студії, що не обмежуються реконструкціями різних пластів минулого, а дають змогу встановити певні закономірності, алгоритми та специфіку військово-політичних явищ і процесів, змодельовати на підставі системного і комплексного аналізу можливі варіанти їхнього перебігу в наш час і в майбутньому, спрогнозувати їхні ймовірні наслідки. Усвідомлення цього призначення військово-історичної науки, її значного пізнавального і креативного потенціалу уможлиблює оптимальну організацію та інституалізацію пошукової роботи, а також відповідність її результатів цілком виправданим очікуванням з боку суспільства і держави.

У цьому сенсі важливого значення набуває кооперація зусиль академічних установ і закладів вищої освіти та науково-дослідних центрів військового профілю. В останні роки ефективність такої співпраці беззаперечно засвідчують наші спільні проєкти, зокрема: науково-практичні конференції та “круглі столи”, монографічні й дисертаційні дослідження, спеціалізовані періодичні видання, фахова експертиза наукової продукції тощо. Слід визнати, що можливості нашої співдії ще зовсім не вичерпані. Вірю, що поєднання можливостей військових і цивільних істориків спроможне вивести продукування наукового знання на якісно новий рівень, що відповідає інтересам Української держави і сприяє зміцненню її обороноздатності.

То ж бажаю всім учасниками цього наукового форуму творчих успіхів і нових здобутків.

**Начальник Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
генерал-лейтенант
АНАТОЛІЙ СИРОТЕНКО**

Шановні учасники

І Міжнародної науково-практичної конференції!

Вже п'ять років поспіль Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського виступає ініціатором науково-практичної конференції на пошану Українського війська. Цього року конференція особлива. По-перше вона набула міжнародного статусу. По-друге, вона проводиться в комплексі заходів присвячених 100-річчю Української революції, 75-річчю завершення Другої світової війни. По-третє, в умовах пандемії, що охопила всю планету, ми проводимо наш науковий форум у режимі онлайн.

Протягом століть розвивалося і вдосконалювалося воєнне мистецтво наших предків, зароджувалися лицарські традиції козацтва. Відроджувалися і впроваджувалися ідеї здобуття Української соборної самостійної держави у національно-визвольних змаганнях початку ХХ століття, роки Другої світової війни. Українська військова думка зрештою втілилася у створенні необхідного інституту держави – Збройних Сил України.

Нині на долю нашого покоління випало важке випробування – у збройній боротьбі з російським агресором-захистити незалежність і територіальну цілісність України. Збройні Сили виправдали високий кредит довіри свого народу. Ми всі розуміємо, що нині створюється нова історія України як європейської демократичної країни.

Розвиток Збройних Сил України потребує як урахування досвіду провідних країн світу, опанування стандартами НАТО, так і ретельного історичного аналізу процесу військового будівництва з принциповим висвітленням його позитивних та проблемних питань.

Саме цим керувались науковці нашого університету, опрацьовуючи концептуальні документи – Доктрину воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, Концепцію воєнної історії України. Зараз завершується робота над Положенням про військово-історичні комісії. Здобутки воєнно-історичної науки оперативно впроваджуємо в освітній процес підготовки захисників України, що сприяє формуванню лідерських якостей, патріотизму офіцерських кадрів тактичного, оперативного та стратегічного рівнів. В університеті завершується робота над створенням базового підручника з історії війн і воєнного мистецтва для усіх вишів України.

Впевнений, що запропоновані на конференції ідеї, тези, теоретичні положення та практичні рекомендації будуть використанні в науковій та освітянській діяльності, музейній справі та військово-патріотичному вихованні, сприятимуть подальшому розвитку Українського війська.

Бажаю всім наполегливої роботи та результативних дискусій!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Коваль В.В., к.військ.н., с.н.с.,

Бідний В.А.

*Воєнно-наукове управління Генерального штабу
Збройних Сил України, м. Київ*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Проблеми забезпечення національної безпеки України настільки різноманітні, складні і відповідальні, що вирішити їх без всебічного осмислення досвіду минулого неможливо. Збройна агресія Російської Федерації проти України підтвердила цю істину. Протистояння російській гібридній агресії виявило низку системних проблем, зокрема: недосконалість системи здійснення наукового воєнно-історичного аналізу сучасних воєнних конфліктів; низьку ефективність впровадження набутих воєнно-історичних знань в освітній процес, підготовку військ (сил); відсутність системної воєнно-історичної роботи з формування патріотизму та морально-бойового духу захисників України. Ці проблеми посилюються через наявність історичних стереотипів та міфів в оцінюванні подій воєнної історії, інформаційну експансію низки країн, що супроводжується фальсифікацією історії України. Все це актуалізує процеси розвитку системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, яка постійно триває.

Воєнно-історична робота у 2020 році здійснювалась відповідно до Зведеного річного плану наукової та науково-технічної діяльності у Збройних Силах України на 2020 рік та Плану воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України на 2020 рік. Відповідно до зазначених Планів у 2020 році Національним університетом оборони України імені Івана Черняхівського та Національною академією сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного виконувалось п'ять науково-дослідних робіт на замовлення керівників структурних підрозділів Генерального штабу Збройних Сил України та командувачів видів Збройних Сил України. Найбільш вагомими результатами досліджень, які очікується отримати, це узагальнені матеріали досвіду застосування військових частин (підрозділів) Збройних Сил України та воєнно-історичні описи ходу воєнних дій в операції об'єднаних сил протягом 2018–2019 років; методика вивчення, впровадження та поширення передового досвіду в Збройних Сил України тощо. Крім цього, Планами передбачено проведення досліджень у рамках одинадцяти дисертаційних робіт на актуальні теми щодо участі Збройних Сил України у проведенні антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил) на території Донецької та Луганської областей, історичного досвіду застосування видів (родів) збройних сил у збройних конфліктах сучасності тощо.

Також у 2020 році продовжувалось удосконалення нормативно-правової бази проведення воєнно-історичної роботи. Були розроблені та затверджені Інструкція з ведення Історичного формуляра, Історичної довідки та Журналу бойових дій, затверджена наказом

Міністерства оборони України від 06.10.2020 № 363, Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 07.10.2020, Положення про організацію та проведення у Збройних Силах України щорічного конкурсу на кращий науковий реферат з воєнної історії України, затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 31.01.2020 № 31. Окремо хочу наголосити на розробленій Воєнно-науковим управлінням Генерального штабу спільно з Національним університетом оборони Доктрину з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, відпрацьовану за результатами досвіду функціонування вітчизняної системи ВІР та з урахуванням досвіду країн-членів НАТО з питань воєнно-історичної діяльності. Доктрина визначає основні засади планування, координації, здійснення воєнно-історичної роботи у процесі підготовки та застосування Збройних Сил України. Роль органів військового управління, організаційних структур у здійсненні воєнно-історичної роботи та встановлює відповідальність за процеси її планування, проведення та результативність.

Крім того, з метою впровадження передового історичного досвіду застосування, підготовки та всебічного забезпечення збройних сил передових країн світу в діяльність органів військового управління, видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України вищими військовими навчальними закладами та науковими установами Збройних Сил України розроблено шістнадцять навчальних посібників та підручників. Проведено дванадцять науково-практичних конференцій, семінарів та круглих столів. На жаль, з відомих причин більшість з них була проведена у режимі онлайн. Також протягом року було здійснено оновлення 7 експозицій в музейних установах Збройних Сил.

У 2020 році з метою популяризації і пропагування воєнної історії серед особового складу Збройних Сил України було організовано та проведено перший щорічний конкурс на кращий науковий реферат з воєнної історії України. У конкурсі взяли участь 48 військовослужбовців рядового, сержантського та старшинського складу і курсантів вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти. Дипломами різних ступенів були нагороджені 18 військовослужбовців.

Проблемними питаннями функціонування системи воєнно-історичної роботи є відсутність штатних посадових осіб з організації проведення воєнно-історичної роботи на рівні командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України. Крім того, на даний час функцію дослідницького елемента системи воєнно-історичної роботи виконують лише науково-дослідний центр воєнної історії Національного університету оборони України, який налічує 11 штатних посад та науково-дослідна лабораторія військової історії Науково-дослідного центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ України (6 штатних посад), а також окремі кафедральні наукові осередки деяких військових навчальних закладів. Разом з тим, діяльність цих структур спрямована насамперед на вирішення внутрішніх навчально-виховних завдань із підготовки профільних фахівців для сектору безпеки та оборони України. Установи, яка б виконувала функції головного науково-дослідного і методичного закладу в області воєнної історії, в нашій державі досі не створено.

У 2021 році завданнями щодо удосконалення системи воєнно-історичної роботи у ЗС України є: активізація діяльності наукових установ і навчальних закладів із дослідження та вивчення воєнної історії України, урахування досвіду війн і збройних конфліктів, участі Збройних Сил України у забезпеченні національної безпеки України, відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації; продовження роботи щодо удосконалення

нормативно-правової бази воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, приведення її до стандартів країн-членів НАТО, покращення взаємодії воєнно-історичних структур Збройних Сил України з науковими установами Національної академії наук України, провідними вищими навчальними закладами України та інших держав у реалізації воєнно-історичних наукових проєктів; більш активне впровадження сучасних технологій, створення воєнно-історичних сайтів (форумів, чатів тощо) українською та іншими мовами і наповнення їх привабливим воєнно-історичним контентом; продовження роботи зі створення вертикалі організації та управління воєнно-історичної роботи шляхом введення по одній посаді офіцерів до воєнно-наукових відділів (груп) командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України.

Для чого пропонується розглянути у першому кварталі 2021 року на засіданні секції Воєнно-наукової ради Міністерства оборони України за проблематикою Збройних Сил України питання щодо стану воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України та удосконалення процесу замовлення та виконання науково-історичних досліджень.

У подальшій перспективі удосконалення воєнно-історичної роботи має відбуватись за наступними напрямками: трансформація системи воєнно-історичної роботи, поступовий перехід до стандартів країн-членів НАТО, досягнення здатності щодо проведення воєнно-історичних операцій; створення у командуваннях видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, оперативних та повітряних командуваннях воєнно-історичних підрозділів для налагодження дієвої системи воєнно-історичної роботи; створення головної наукової установи (інституту) з дослідження фундаментальних і науково-практичних проблем воєнного минулого України та світового військового досвіду; удосконалення системи підготовки військових кадрів, розвиток вітчизняної школи воєнних істориків; організація взаємодії між науковими установами, навчальними закладами, музеями, архівами, засобами масової інформації, громадськими діячами щодо популяризації воєнної історії України, її інтеграції у світовий інформаційний простір.

Реалізація цих заходів має сприяти вдосконаленню воєнно-історичної науки в Україні, забезпеченню координації наукових досліджень, осмисленню вітчизняного та світового воєнно-історичного досвіду, з'ясуванню особливостей, тенденцій та закономірностей еволюції воєнної справи в різні історичні періоди, врахуванню історичної спадщини для встановлення основ державної політики у сфері військового будівництва, збереженню історичної пам'яті та національних військових традицій, патріотичному вихованню молоді, створенню сприятливих умов для формування кадрового потенціалу Збройних Сил України та інших військових формувань; популяризації воєнно-історичних знань у суспільстві, реалізації актуальних наукових воєнно-історичних проєктів із позицій відновлення історичної правди.

*Бубнюк В.Л., кандидат наук із богослів'я,
Архієпископ Полтавський і Кременчуцький Федір*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ ТА ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Релігійність як феномен і Церква як інституція впродовж століть відігравали особливу роль у формуванні культури й ментальності українського народу. З часів офіційного хрещення Київської Русі, християнство органічно прижилося в давньоруській державі. Багата греко-візантійська культура дала поштовх до швидкого культурного розквіту молодій слов'янській державі. Християнство зробило колосальний вплив на трансформацію етичних норм, інституту сім'ї, законодавства, писемності й освіти в Русі-Україні. Культурна традиція Візантії у X–XI століттях перебувала на вершині свого цивілізаційного розвитку і прилучила Русь-Україну до відносно найбільш розвиненої частини Європи.

Впродовж століть – майже до середини XIX ст. – релігійно-конфесійна ідентичність заміняла в Україні етнічну самовизначеність. Церква опікалася освітою і культурою, співпрацюючи з усіма верствами населення, серед яких безперечно було і військо. Прикладів тісної співпраці Церкви і українського війська в українській історії можна знайти безліч. Особливо яскраво така тісна співпраця проявлялася за часів Гетьманщини. Наприклад, важко переоцінити роль гетьмана Петра Сагайдачного і усього Війська запорозького у справі відродження православної ієрархії Київської митрополії 1620 року. Слід однак зазначити, що в Україні державна і церковна влади були завжди розділені і кожна з них була автономною у своїх сферах, на відміну від Візантії і Московії. Унікальність України полягає у тому, що вона поєднала східну, візантійську релігійну і культурну традицію і західну, європейську структуру суспільного і політичного устрою. Завдяки цьому, Церква в Україні завжди була партнером світської влади і духовною опорою державності.

Щоразу, коли український народ отримував можливість відродити свою державність, “на порядок денний” суспільно-політичної боротьби поставало і питання церковної автокефалії. Упродовж XX століття українці тричі намагалися здобути церковну незалежність від Російської Церкви (1921, 1942, 1989). Дві перші спроби зазнали поразки через цілу низку об'єктивних причин. А третє намагання відродити церковну автокефалію увінчалось успіхом. Воно завершилося створенням визнаної Світовим Православ'ям Помісної Української Православної Церкви та отриманням Патріаршого і Синодального Томосу про автокефальний устрій ПЦУ від Вселенського патріарха Варфоломія I.

Процес створення помісної Церкви у 2018 році був спричинений кількома факторами. Перший – духовно-суспільний, заснований на тому факті, що лише помісна Церква може адекватно здійснювати духовну опіку над своїми членами у межах держави. Другий – геополітично-безпековий (надзвичайно підсилений російською агресією проти України). Цей фактор заснований на тому, що помісна Церква, як консолідуюча сила, об'єднує суспільство й нівелює вплив на громадян багатьох елементів гібридної війни, спрямованої на підірив суверенітету і цілісності держави. Саме тому процес підготовки Об'єднавчого собору і

отримання Томосу знайшов повну підтримку суспільства. Третій чинник, який посприяв довершенню процесу боротьби за автокефалію української Церкви – внутрішньополітичний. Фактор передвиборчих перегонів, на жаль, викликав негативну реакцію суспільства.

Слід сказати кілька слів про церковний фактор у сфері національної безпеки України. Церква в нашій державі відділена від держави і стоїть осторонь політичних процесів. Однак Церкву не можливо відмежувати від суспільства, тому Церква впливає на суспільні процеси. Цей фактор активно використовує РФ у проведенні підготовки і безпосередньої реалізації збройної агресії проти України. Використання Росією своїх церковних структур у збройній агресії проти нашої держави є одним з дієвих інструментів гібридної війни.

Показовим доказом цього є організація УПЦ МП прибуття до України у січні–лютому 2014 року церковної реліквії “дарів волхвів”. Ця “святиня” перебувала у Києві, а потім подорожувала Кримом. Головним організатором цієї акції був російський мільярдер Костянтин Малофеев – один із ключових спонсорів російських бойовиків на Донбасі та проросійських структур у Криму. А супроводжував “дари”, здійснюючи підготовку збройної агресії, російський бойовик Ігор Гіркін (Стрелков). За численними свідченнями українських військових та мирних жителів Святогірська лавра УПЦ МП (знаходиться поблизу м. Слов’янська), як і ряд інших монастирів цієї Церкви були місцем дислокації російських бойовиків та розвідників, які розпочали пряму збройну агресію проти України. До сьогодні очільники УПЦ МП не визнали Росію агресором, а російсько-українську війну на Донбасі продовжують називати внутрішньоукраїнським громадянським конфліктом.

Всеукраїнський об’єднавчий собор, який завершив вікову боротьбу українців за церковну незалежність, відбувся 15 грудня 2018 року у храмі Святої Софії в Києві. Результатом зібрання ієрархів та вірян трьох гілок українського Православ’я, стало утворення помісної автокефальної Церкви – ПЦУ. 6 січня Святійший вселенський патріарх Варфоломій I вручив предстоятелю Православної Церкви України митрополиту Київському Епіфанію Патріарший і Синодальний Томос про автокефальний устрій ПЦУ. Ця подія була сприйнята суспільством з великим піднесенням, адже довершила віковічні прагнення українського народу мати незалежну державу і Помісну Церкву.

Реакція Російської Православної Церкви на ці історичні події була вкрай негативною. РПЦ односторонньо розірвала молитовне єднання з Константинопольським Патріархатом, звинувативши Вселенського патріарха у втручання у внутрішні справи РПЦ. І закликала зробити те саме усі Православні Церкви світу. Однак жодна Помісна Православна Церква не розірвала молитовну єдність з Константинопольським Патріархатом. Навпаки, не зважаючи на спротив РПЦ, упродовж 2019–2020 років ПЦУ поступово визнали Олександрійський патріархат, Кіпрська та Елладська Православні Церкви. Станом на 1 січня 2020 року Православна Церква України налічувала 62 єпископи, 6 237 релігійних громад (парафій), 4 600 священників, котрі здійснюють свою діяльність у межах 47 єпархій.

Із самого початку російської агресії на Сході нашої країни священники українських православних конфесій (УПЦ КП і УАПЦ) та УГКЦ почали здійснювати духовну підтримку добровольців та військовослужбовців ЗСУ на лінії зіткнення. Так зародився капеланський рух, який згодом було об’єднано і структуровано під орудою Управління військового духовенства ПЦУ, яке очолює митрополит Черкаський і Чигиринський Іоанн (Яременко).

На сьогодні 133 священники ПЦУ є штатними капеланами в Українському війську (68 священників є штатними капеланами у Збройних силах України, 35 священників є

штатними капеланами в Державній прикордонній службі України, 30 священників є штатними капеланами в Національній гвардії України). Близько 300 священнослужителів ПЦУ працюють із військовими ЗСУ як капелани (поза штатом, на громадських засадах, на нерегулярній основі). Ззагалом понад 600 священників ПЦУ, починаючи з 2014 року, виконували капеланське служіння в Українському війську.

Військове духовенство на сьогодні зіштовхується з певними труднощами, які ускладнюють капеланське служіння в Збройних Силах України. Передовсім це те, що військові священники не мають статусу військовослужбовця. Здійснюють своє служіння як цивільні особи за трудовим договором (у статусі працівників Збройних Сил). У зв'язку із цим, вони позбавлені цілого ряду соціальних гарантій, наданих військовослужбовцям ЗСУ: не можуть отримати страхову компенсацію у разі втрати здоров'я чи життя під час виконання своїх пастирських обов'язків; не можуть перебувати з особовим складом підрозділу у зоні ведення бойових дій; не можуть орендувати житло і забезпечити сім'ю через невисоку заробітну платню тощо.

Однак процес унормування капеланської служби на сьогодні триває. Закон України про капеланську службу перебуває в розробці. На разі проходить обговорення в комітетах Верховної ради України. Згідно зазначеного Закону, військовий священник матиме статус військовослужбовця (офіцера не комбатанта) за взірцем капеланів збройних сил країн членів НАТО. За вимогами зазначеного документа капелан повинен мати базову богословську освіту (не нижче рівня бакалавра) і пройти відповідний курс навчання на базі вищого військового навчального закладу.

Стосовно волонтерського руху, слід зазначити, що цей суспільний феномен має всеукраїнський характер і потребує глибокого всебічного дослідження. Це явище, яке набуло масовості з початком російської збройної агресії, безперечно є проявом формування в Україні громадянського суспільства. Хочу зосередитися на короткому описі діяльності волонтерської організації “Полтавський батальйон небайдужих” (далі – ПБН). Унікальність цієї – на сьогодні благодійної – організації полягає у тому, що одним із факторів її ефективності стала тісна співпраця волонтерів та релігійних організацій ПЦУ – Управління Полтавської єпархії та громади Свято-Успенського кафедрального собору Полтави. Організація розпочала свою діяльність з початком російської інтервенції у березні 2014 року у м. Полтаві. Перша діяльність у сфері допомоги українським захисникам на Сході – збір продуктів, речей і коштів у Свято-Успенському соборі. Робота ПБНу весь час розширювалася. У зазначений період діяльність здійснювалася за цілою низкою напрямків. Від початку діяльності і до сьогодні організацію очолює Наталія Гранчак.

Протягом 2014–2018 років ПБН передав різним підрозділам ЗСУ, Нацгвардії та добровольчим формуванням таке обладнання: 8 тепловізорів, 40 бензопил, 20 генераторів, 120 біноклів, 250 приладів нічного бачення, 700 тактичних ліхтарів, 450 рацій, 900 дощових плащів, 950 розвантажувальних систем, 110 бронешилетів; сплетено 55000 м² маскувальних сіток; пошито 1400 шт. комплектів постільної білизни, виготовлено 1500 шт. маскувальних костюмів для снайперів (“кікімор”) та маскувальних комбінезонів, 700 пар устілок, 950 маскувальних килимків, передано 60000 штук полтавських галушок, 5 тон печива та солодошів, понад 400 тон продуктів та речей доставлено на Схід.

*Сеґеда С.П., д.і.н., доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ;
Покотило О.І., к.і.н.
Головний департамент з питань національної
безпеки та оборони Офісу Президента України,
м. Київ*

ТРИДЦЯТИРІЧЧЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ШЛЯХ ВІД СТАНОВЛЕННЯ ДО ВІДСІЧІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Побудова армії як атрибуту незалежної держави є необхідною складовою державотворення. Тож 24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла постанову “Про військові формування в Україні”, якою визначила: “підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території України, Верховній Раді України; утворити Міністерство оборони України; Урядові України приступити до створення Збройних Сил України”. Фактично цією постановою було покладено початок будівництва Збройних Сил України як важливого інституту держави. З 24 серпня 1991 року під юрисдикцію України перейшли: 14 мотострілецьких, 4 танкових, 3 артилерійських дивізії та 8 артилерійських бригад (9293 танки і 11 346 бойових машин), бригада спецназу, 9 бригад ППО, 7 полків бойових гелікоптерів, 3 повітряні армії (близько 1100 бойових літаків) і окрема армія ППО, а також Чорноморський флот і мережа військових навчальних закладів. У нас базувалися стратегічні ядерні сили, що налічували 176 міжконтинентальних балістичних ракет та близько 2600 одиниць тактичної ядерної зброї. На час проголошення незалежності чисельність збройних сил на території України нараховувала близько 700 тисяч осіб, а це близько 1,2 відсотків населення. Водночас треба констатувати, що українська національна військова думка, за окремими винятками, розвивалася і зберігалася в закордонних комбатантських, військово-історичних та військово-наукових організаціях, відображалася на шпальтах іноземної української військової преси.

Становлення війська незалежної України відбувалося у складних умовах. Через екстериторіальний спосіб комплектування Радянської Армії особовим складом, українці, солдати строкової служби й офіцери служили в основному за межами України. Зокрема, на 1990 р. близько 75% офіцерів трьох військових округів України були росіянами, а у внутрішніх військах МВС їх частка сягала навіть 80%. Того ж 1990 р. 60% офіцерського складу Далекосхідного і Забайкальського округів становили українці. В офіцерському корпусі Радянської армії українців було понад 40%, що переважало їх відсоток у населенні Радянського Союзу.

Радянська армія завжди була одним із головних інструментів русифікації та впровадження в маси військовослужбовців політики тоталітарної держави. Коли з другої половини 80-х років активізувалися “відцентрові” прагнення до створення незалежних держав, Радянська армія стала розглядатись як “імперська”, “окупаційна”. Результатом стало антиармійське протистояння, яке велося на теренах СРСР двома способами: у вигляді громадсько-політичних антиармійських акцій (як у країнах Балтії); і роззброєння армійських

підрозділів, розкрадання зброї, озброєння населення (як наприклад, на Закавказзі). Наприкінці 80-х років у більшості союзних республік поширився рух за створення національних збройних сил.

В Україні боротьба за створення власної армії розпочалася за “балтійським варіантом” з ініціативи опозиційних громадських організацій, зокрема Народного Руху України за перебудову, Української Гельсінської Спілки, Спілки незалежної української молоді, Об’єднання солдатських матерів. Було проголошено на численних мітингах вимоги щодо проходження українцями військової служби на теренах України, відбувалося пікетування військових частин, військкоматів, прилюдне спалення своїх військових квитків тощо.

Із середини 80-х років в Україні розпочалася також науково-практична та організаційна підготовка з відродження української армії. Згодом, у 1990 році було запропоновано кілька концепцій, в основу яких покладено різні принципи формування Української національної Армії: еволюційне реформування дислокованих на території України частин Радянської Армії та паралельне створення альтернативних українських військових формувань.

У лютому 1990 р. у Львові виник Український військовий комітет, який згодом було реорганізовано у Львівський громадський комітет за відродження Української Національної Армії. Одна з ухвал згаданого вище комітету зазначала, що Україна ще в 1919 р. окупована військами РСФСР і тому треба усіяко домагатися “тимчасового проходження служби мешканцями України з правом застосування української мови в советських військах на території України як перехідного етапу до створення Українських Збройних Сил”. Для поширення цих та інших ідей використовувалися листівки із закликами до непокори командуванню, з погрозами на адресу військовослужбовців. Їх розкидали у військових частинах, роздавали військовослужбовцям та населенню.

Чотири з’їзди офіцерів – громадян України також відіграли певну роль у становленні ЗСУ. Зокрема, було створено Спілку офіцерів України (СОУ). Засоби масової інформації все активніше розробляли військову тематику: нестатутні стосунки в армії, “дідівщина”, “земляцтво”, знущання командирів, суїцид серед солдатів, необхідність і шляхи побудови української армії, її чисельність, озброєння і матеріально-технічне забезпечення.

Після проголошення Акта незалежності України було створено відповідну законодавчу базу для формування Збройних Сил держави. У серпні 1991 р. було підписано Ташкентську угоду, згідно з якою з 1 січня 1992 р. держава Україна підпорядковувала собі дислоковані на її території частини і з’єднання. У 1994 р. закінчилося міждержавне переміщення військових кадрів.

Таким чином, процес творення війська незалежної України розпочався в умовах тоталітарної держави стихійно, тільки з часом це явище було закріплено законодавчо. Почала формуватися система інформаційно-пропагандистського забезпечення особового складу війська: в 1992 році була сформована прес-служба Міністерства оборони України, створено систему військових друкованих видань, яка була чинником піднесення бойового духу, а отже, і боєздатності особового складу Збройних Сил України, протидії впливу ворожої пропаганди.

Процеси реформування Збройних Сил України тривали. Визначено етапи реформування українського війська, які мають такі часові межі: 1991–1996 рр. (формування основ ЗСУ); 1997–2000 рр. (час виконання Державної програми будівництва та розвитку ЗСУ, що спочатку була розрахована на 1997–2005 рр.); 2000–2005 рр. (третій етап

військового будівництва, втілення другої Державної програми реформування та розвитку ЗСУ на період до 2005-го р.); 2006-й–2010-й рр. (подальша трансформація ЗСУ згідно з Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 19 грудня 2005 р. і “Державною програмою розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр.”).

На кінець 2012 року чисельність Збройних Сил України становила до 184 тис. осіб, у тому числі — до 139 тис. військовослужбовців. (тобто ВТРИЧІ менше, аніж запланована у 1991 році кількість Збройних Сил).

2014 рік став для Збройних Сил України перевіркою на мужність, витривалість, вірність Військовій присязі та відданість народу України та увійшов в історію як рік відродження української армії. Окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, підтримка нею сепаратистського руху на значній частині Донецької і Луганської областей призвели до порушення територіальної цілісності України та державного суверенітету. Була розв’язана гібридна війна проти суверенної української держави. Збройні Сили України вступили в реальні бойові дії з добре озброєним і навченим ворогом, який раніше ніколи у наших штабах не розглядався як імовірний противник.

Російська Федерація порушила низку положень Міжнародного права, а також підписані її представниками положення Меморандуму про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року та Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року. Більше того, 1 березня 2014 року Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації прийняла рішення щодо застосування збройних сил Російської Федерації на території України.

Збройні Сили були приведені у бойову готовність ПОВНА відповідно до Указу Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України”. А 17 березня 2014 р. було оголошено часткову мобілізацію в Україні. З цього часу наша держава і її військо почали функціонувати в умовах особливого періоду. Через агресивні дії незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей, які призвели до припинення діяльності місцевих органів влади, керівництво держави прийняло рішення щодо проведення на цих територіях антитерористичної операції та виконання завдань територіальної оборони. Для безпосереднього управління силами і засобами, які залучалися до участі у проведенні антитерористичної операції, було створено оперативний штаб на чолі з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України. З початком антитерористичної операції від Збройних Сил брали участь близько 1 500 військовослужбовців та понад 170 од. озброєння та військової техніки. В основному це були підрозділи високомобільних десантних військ та сил спеціального призначення.

Протягом 2014 р. проведено три черги часткової мобілізації. У боєздатний стан приведено 159 військових частин Збройних Сил та 39 військових частин (установ) інших військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення.

Протягом травня – вересня 2014 р. сили та засоби Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів провели понад 40 операцій, звільнили понад сто населених пунктів Донецької та Луганської областей. З метою припинення конфлікту на території Донецької та Луганської областей України 5 вересня і 19 вересня 2014 р. були підписані Мінський протокол і Мінський меморандум.

На початку 2015 р. противник активізував обстріли позицій українських військ, намагаючись знайти слабкі місця в їх обороні. Такі дії потребували додаткових рішень для підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил, інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави. 14 січня 2015 р. було оголошено чергову часткову мобілізацію.

15 січня 2015 р. не передбачені законом збройні формування розпочали активні бойові дії для захоплення Донецького аеропорту, а у другій половині січня – реалізацію плану розширення контрольованих ними територій, напрямом головного удару якого було м. Дебальцеве. Замисел противника – оточення наших військ та їх знищення в районі м. Дебальцеве – був зірваний: підрозділи виведені з-під ударів противника з мінімальними втратами особового складу та перейшли до оборони на завчасно підготовлених оборонних рубежах.

Основними формами застосування Збройних Сил були спільні операції (бойові дії), поєднані з територіальною обороною. Просування противника вглиб території України було зупинено. Втрати, завдані нашими військами, змусили противника відмовитися від подальших наступальних дій. Протягом 2015 р. загальна обстановка у районі проведення антитерористичної операції залишалася складною та характеризувалася провокаційними обстрілами позицій сил антитерористичної операції. Таким чином, в умовах проведення АТО, у 2015 р. Збройні Сили України відновили спроможність виконувати покладені завдання, запобігли поширенню кризової ситуації на інші українські регіони, забезпечили стримування збройного конфлікту, ізоляцію кризового району на Сході держави та відсіч збройній агресії проти України.

2016 р. став першим роком реалізації оборонної реформи, якою передбачено кардинальні перетворення у Збройних Силах України. Необхідно також вказати, що жодна країна світу на той історичний період не мала досвіду здійснення реформування армії в умовах ведення бойових дій. Протягом 2016 р. було: сформовано та включено до складу Збройних Сил Сили спеціальних операцій; виведено зі складу Сухопутних військ та сформовано як окремий рід військ Високомобільні десантні війська; здійснено нарощування бойового складу Сухопутних військ та сухопутної компоненти Військово-Морських Сил; сформовано управління корпусу резерву у м. Києві.

Одним із пріоритетних напрямів реформування Збройних Сил було підвищення бойових спроможностей Високомобільних десантних військ. З цією метою аеромобільні бригади були переформовані у десантно-штурмові бригади з нарощуванням вогневих спроможностей. У Військово-Морських Силах сформовано окрему артилерійську бригаду, реактивний артилерійський полк, окремий батальйон морської піхоти, а також Інститут Військово-Морських Сил Збройних Сил України Національного університету “Одеська морська академія”.

Виконання заходів з реформування Збройних Сил протягом 2016 р. дозволило удосконалити їх структуру та систему органів військового управління з наближенням до

прийнятої у державах-членах НАТО, наростити бойовий склад видів Збройних Сил та завершити створення окремого роду сил – Сил спеціальних операцій.

У 2017 р. Збройні Сили України, незважаючи на складну оперативну обстановку на Сході України, продовжували успішно виконувати бойові завдання в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей. Основними формами застосування Збройних Сил у 2017 р. були спільні операції (бойові дії), поєднані з територіальною обороною.

Підрозділам Збройних Сил вдалося значно поліпшити, своє тактичне положення на Авдіївському та Бахмутському напрямках, не порушуючи Мінських домовленостей. Збройні Сили виконали усі визначені стратегічні та оперативні завдання з мінімальними втратами.

Продовжувалися роботи з впровадження системи відеоспостереження за лінією розмежування, що та надало можливість Збройним Силам України вести спостереження в режимі он-лайн, реагувати на випадки застосування зброї, здійснювати ідентифікацію об'єктів противника, засікати точки ведення вогню противником у будь-який час доби та значно зменшити втрати особового складу і техніки Збройних Сил України.

Таким чином, у 2017 році було продовжено реформування та розвиток системи управління Збройними Силами України, посилення спроможностей органів військового управління, підвищення якості оперативного і бойового управління на основі прийнятих у державах-членах НАТО принципів і стандартів.

У 2018 р. реалізація воєнної політики до 30 квітня здійснювалася в умовах ведення антитерористичної операції, а надалі і до сьогодні – операції Об'єднаних сил (яка розпочалася 30 квітня 2018 р.)

2019–2020 роки пред'явили нові виклики державі та її Збройним Силам. Умови пандемії, розведення військ і оголошеного перемир'я, яке постійно порушується російськими окупаційними військами, поставили виконання завдань нашим військом у складні умови. Однак ЗС України продовжують захист країни від зовнішнього ворога до повного відновлення територіальної цілісності України і звільнення від окупантів.

**СЕКЦІЯ 1.
ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ
В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)**

*Ващенко І.В., к.і.н., доцент,
Стаднік А.В., к.мед.н., доцент
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків*

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ**

Механізм впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів на безпеку життєдіяльності населення і суспільства в цілому залишається складним, неоднозначним питанням, яке одним загальом вирішити неможливо. Вичерпної відповіді серед науковців ще не існує.

Не в повному обсязі проаналізований воєнно-політичний конфлікт як механізм вирішення міждержавних протиріч; недостатньо чітко досліджено сутність воєнно-політичного конфлікту як суспільно-політичного явища, його особливості та відмінності від воєнного конфлікту; не визначено форми, специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу та їх вплив на організацію цивільно-військового співробітництва на різних етапах його проведення.

Сьогодні перед світовим співтовариством виникли такі глобальні загрози, яких раніше не існувало. Весь світ знаходиться у небезпеці, але ніхто не може запропонувати модель порятунку, ні міжнародні організації, ні передові індустріально розвинуті країни.

В епоху кібербезпеки і штучного інтелекту буде справедливим зауважити, що технологія війни також повинна бути вдосконалена. Історичний досвід воєнних конфліктів переконливо доводить, що будь-яка нова сфера життєдіяльності людства перетворює її в сферу збройного протистояння, такою зброєю сьогодні став штучний інтелект.

Науковці переконливо доводять, що штучний інтелект небезпечніший за ядерну зброю, а зростаюча конкуренція у сфері розвитку штучного інтелекту може стати причиною початку війн світового масштабу. Окремі військові теоретики також висловлюють свої застереження щодо безпеки розвитку штучного інтелекту в умовах відсутності обмежень та механізмів його регулювання. Тому військові розробки, які будуть базуватися на роботизації та обробки великої за об'ємом кількості інформації, можуть стати небезпечними, адже керування ними буде вимагати виключення людини з алгоритму прийняття відповідних рішень.

Сьогодні індустріально розвинуті країни світу розробляють зброю, яка заснована на передових технологіях. Під час “холодної війни” фактором стримування агресора був ядерний потенціал держави та її ядерні ракети, сьогодні це програмне забезпечення, і не залежно, де воно буде використовуватись для агресії, на комп'ютерні системи чи реальні об'єкти інфраструктури.

Технологічний прогрес не стоїть на одному місці, він не лише дає можливість вдосконалювати власне виробництво, але і засобами фізичного та психологічного знищення. Людство досягло такого прогресу, що контролювати новітні технології зі штучним інтелектом стало дуже складно.

Отже, безконтрольне використання штучного інтелекту може призвести до незворотних процесів, а саме знищення духовності людини, її свідомості, такий подальший

розвиток подій може призвести людину до нездатності мислити, проявляти емоції. Якщо країни з передовими технологіями будуть об'єктивно розуміти небезпеку, яка надходить від штучного інтелекту, то вони повинні рухатись у напрямку її подолання, адже штучний інтелект здатний знищити головне, що є у людини, це – її свідомість. Тому, уже сьогодні необхідно створювати такі механізми контролю, які будуть обмежувати сферу дії штучного інтелекту, та розвивати у суспільстві відповідальність за особисті вчинки.

Головченко О.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ЗДОБУТІ УРОКИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИВУЧОСТІ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ХОДІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ)

В сучасних умовах та на перспективу до 2030 року, коли основний тягар в наземному домені в разі відсічі збройної агресії проти України буде покладено на Сухопутні війська Збройних Сил України, а пріоритет розвитку засобів, здатних виконувати безперервно завдання вогневої підтримки, надано артилерії, актуальним є дослідження здобутих уроків ведення бойових дій артилерійськими підрозділами на Сході України.

Проведене методом аналізу дослідження ведення бойових дій артилерійських підрозділів та здобутих уроків в ході антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил) чітко вказує, що в сучасних умовах гостро постало питання забезпечення їх живучості. Зменшення тривалості перебування на вогневій позиції та постійне маневрування для забезпечення живучості дали змогу зменшити втрати в період активних бойових дій у 2015 році порівняно з 2014 роком у гарматах (гаубицях) у 5 разів, а в реактивних системах залпового вогню і мінометах – у 2 рази.

У теорії та практиці ведення бойових дій артилерії в наступі на підставі уроків, здобутих у ході антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил), стали суперечливими дві діалектично пов'язані складові ведення бойових дій артилерійськими підрозділами: цільова та захисна. Це визначає актуальність розроблення науково-методичного апарату для оцінювання живучості артилерійських підрозділів під час маневру та обґрунтування рекомендацій, що матимуть практичне значення для її забезпечення в ході наступальних дій загальновійськових формувань.

Горбачов К.М.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ЗА ДОСВІДОМ ВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ)

Досвід проведення операції Об'єднаних сил (ООС) (антитерористичної операції (АТО)) на Сході України та аналіз збройних конфліктів останніх років свідчить, що збройна боротьба між супротивниками, які мають приблизно однакове за бойовим властивостями

озброєння, у сучасних умовах може бути більш успішною не там, де застосовується правило масування вогню, а там, де можливе забезпечення умов ураження цілей із першого пострілу.

Такі умови були створені Російською Федерацією (РФ) під час агресії проти України за рахунок застосування розвідувальних безпілотних літальних апаратів (БПЛА) та комплексів. Також у ході збройного конфлікту, який знов спалахнув між Азербайджаном та Вірменією, за рахунок застосування ударних безпілотних авіаційних комплексів (БПАК).

Спираючись на вказане вище, слід зазначити, що супротивниками в ході протистояння було суттєво змінено масштаб та окреслено багатоцільовий характер використання безпілотних засобів повітряного нападу. Вперше Збройні Сили України зіткнулись із безпілотними літальними апаратами країни-агресора Російської Федерації у червні 2014 року і з того часу їх застосування противником вже не припинялось та було досить ефективним.

Визначення та вдосконалення способів боротьби з БПЛА стало одним з важливих завдань, до виконання якого, в основному, були залучені підрозділи протиповітряної оборони Сухопутних військ ЗС України. Головними проблемами у протидії БПЛА РФ були їх своєчасне виявлення та обмежені можливості наявних засобів ППО щодо їх обстрілу. Виявлення польотів БПЛА в основному відбувалось візуально. Так, аналіз випадків виявлення БПЛА протягом квітня–серпня 2015 року показав, що в основному виявлення відбувалось візуально. Наприклад у червні в зоні проведення АТО було зафіксовано більше 450 прольотів БПЛА з них візуально – 331 (73%), акустично 46 (10%), радіолокаційно – 73 (17%).

Досвід виконання завдань ООС (АТО) дозволяє зробити висновок, що найбільш дієвими способами протидії БПЛА є виконання військами заходів щодо зниження ефективності їх застосування, ураження або заборона роботи бортової радіоелектронної апаратури БПЛА засобами радіоелектронної боротьби, а також знищення БПЛА змішаними мобільними вогневими групами, що озброєні найбільш придатними до боротьби з ними вогневими засобами. Тому для підвищення ефективності функціонування систем протиповітряної оборони загальновійськових формувань необхідно під час їх побудови залучати всі наявні сили і засоби, які здатні виконувати завдання боротьби з засобами повітряного нападу, а також особливу увагу приділяти заходам зниження ефективності їх застосування, що можуть бути реально реалізовані.

Горбачова Я.С.,

Філюкін Є.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИВУЧОСТІ БОЙОВИХ БРОНЬОВАНИХ МАШИН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ ЗА ДОСВІДОМ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ)

У ході найбільш інтенсивних бойових дій під час проведення операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції) підрозділи Сухопутних військ Збройних Сил України понесли досить значні втрати. Одним із головних факторів, що впливали на їх кількість, стала живучість озброєння та військової техніки, у тому числі бойових броньованих машин (ББМ) типу бронетранспортер (БТР).

Результати аналізу виходу з ладу та неповоротних втрат БТР, що знаходяться на озброєнні Сухопутних військ Збройних Сил України, а саме БТР-60пб, БТР-70 та БТР-80, унаслідок бойових пошкоджень свідчить, що у більш ніж 40 відсотках вони були викликані пробиттям корпусу БТР такими засобами ураження кінетичної дії, як боєприпаси до стрілецької зброї та озброєння бойових машин калібру від 7,62 до 14,5 мм. А це прямо вказує на їх недостатню живучість.

На даний час, захист БТР від засобів ураження кінетичної дії (балістичний захист) складається лише з броньованого корпусу, тобто, як було зазначено вище, не забезпечує необхідний рівень захищеності від негативного впливу цих засобів ураження і проблема залишається не вирішеною. А це обумовлює необхідність пошуку ефективних рішень щодо проектування і виготовлення захисних конструкцій.

Дослідження, які проводились в напрямку підвищення захисту ББМ від ураження стрілецькою зброєю середнього та великого калібрів, одразу виявили цілу низку протиріч, основним з яких є невідповідність між існуючими можливостями щодо забезпечення необхідного рівня балістичного захисту з одного боку та неможливістю суттєвого збільшення маси ББМ. Наприклад, збільшення товщини броньового корпусу приблизно на 10 відсотків може дати приріст загальної маси ББМ до 35 відсотків. А використання для виготовлення броньованих корпусів матеріалів на основі сплавів титану та деяких рідких металів може призвести до суттєвого здорожчання зразка озброєння, що може сягати 60 відсотків.

Тому найбільш перспективними та доцільними, на даний час, напрямами вирішення вказаних вище питань є створення захисних конструкцій, що будуть побудовані на основі штатних броньованих корпусів, та додаткового захисту у вигляді перешкод зі спеціально розроблених матеріалів та певної форми, в тому числі можуть застосовуватись броньові пластини. Але при цьому, під час розробки таких елементів додаткового балістичного захисту слід враховувати повну картину ударної взаємодії цих елементів захисту та засобів ураження, а не лише ту частину, в основі якої лежить поглинання перешкодою кінетичної енергії вражаючих елементів.

Також заслуговує на увагу проведення досліджень, у тому числі додаткових експериментальних випробувань, щодо застосування диференційованого підходу до розміщення елементів додаткового балістичного захисту, який також може бути реалізований на всіх ББМ легкої категорії ваги.

Врахування вказаних вище напрямів при проектуванні захисних конструкцій ББМ буде значно сприяти підвищенню їх живучості.

*Гула Р.В., д.і.н., професор,
Харківський національний університет
Повітряних сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ПЕРСПЕКТИВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ. АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Актуальною проблемою є побудова стійкої та надійної системи захисту національних інтересів України у глобальному інформаційному просторі, особливо в умовах гібридного

протистояння з РФ. Вітчизняні реалії забезпечення національної безпеки у кіберпросторі свідчать про існування низки важливих питань, подолання яких є, на нашу думку, одним із першочергових завдань воєнної політики України. Тому, на нашу думку, слід окреслити комплекс проблем, які потребують негайного вирішення.

1. Відсутність ефективної системи забезпечення інформаційної та кібербезпеки України.

2. Серйозні проблеми кадрового забезпечення відомств фахівцями у сфері інформаційної безпеки.

3. Тотальна залежність від закордонного програмного забезпечення та відсутність розробок та обов'язкового впровадження програмного забезпечення вітчизняного виробництва в органах влади з метою забезпечення кібернетичної безпеки в Україні.

4. Неузгодженість національної системи захисту державних інформаційних ресурсів з вимогами і стандартами Європейського Союзу, що ускладнює процедуру рівноправного залучення України до систем забезпечення національної безпеки у європейському просторі та загальносвітовому масштабі.

5. Наявність консервативних тенденцій при введенні у науковий обіг нового комплексу категорійного апарату в галузь воєнних наук.

Сучасні реалії в Україні потребують негайного прийняття низки рішень в галузі захисту власної інформаційно-комунікаційної інфраструктури від безпрецедентних кіберзагроз в умовах комплексного застосування проти неї сучасних інформаційно-психологічних технологій, форм і методів новітніх розробок концепцій інформаційних воєн. На нашу думку, оптимальною моделлю для організації кіберзахисту держави могла б слугувати система інформаційної безпеки, яка діє в Ізраїлі. Відсутність (принаймні на офіційному рівні) Сил кібероперацій в Армії Оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) не зменшує ефективності скоординованих дій множини установ і відомств з боротьби в глобальному інформаційному просторі. Також, на нашу думку, слід внести відповідні зміни у систему взаємодії між структурами виховної роботи та структурними підрозділами зв'язку та РЕБ у захисті військ від інформаційного впливу супротивника. Власне, ця складова МПЗ діяльності військ знаходиться на перетині інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу інформаційної війни. На нашу думку, слід визначити систему оперативного підпорядкування Головному управлінню МПЗ ЗСУ відповідних структурних підрозділів Головного управління зв'язку ГШ ЗСУ, Головного управління РЕБ ГШ ЗСУ в плані координації та зосередження зусиль у цьому напрямку за досвідом НВАК.

Загрози захисту інформаційного простору виникають на національному рівні. Створення ефективної системи кібербезпеки може бути здійснено лише у взаємодії узгоджених дій на міжнародному, світовому рівні, де особливу роль має вага міжнародного права і міжнародні структури.

*Hrebeniuk M., PhD (Military History),
Hrytsiuk V., PhD (Military History),
Shchypanskyi P., PhD (Military Science),
Professor
National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv*

THE ANTI-TERRORIST OPERATION IN THE EAST OF UKRAINE: HISTORICAL PERIODIZATION

The purpose of the article is to structure the accumulated factual material on the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The novelty of the material is an attempt to make a brief reconstruction of the event in this segment of the topic and the specified chronological boundaries and on this basis to develop options for historical periodization of the anti-terrorist operation in the East of Ukraine in 2014–2018 (ATO). The methodology of the study is based on a combination of general scientific, special and interdisciplinary methods of scientific knowledge. The specificity of the topic prompted the use of special methods of military-historical research: historical-systemic, problem-chronological, historical-comparative, historical-genetic. The authors use modern terminology, tested by domestic and foreign military scientists and practitioners.

The main results of the study. The processed array of sources and literature makes it possible to reproduce with a high degree of probability the actual course of major events in chronological order and highlight the key milestones of the Russian-Ukrainian armed confrontation at the beginning of the XXI century. According to the nature of hostilities, military-political results and consequences of the anti-terrorist operation is divided into initial and two main periods within which there are stages that differ qualitatively in purpose, nature and content of combat (special) actions. The authors prove that it was the aggression of the Russian Federation that caused the armed conflict in the East of Ukraine. Ukraine has used the forces of the security and defence sector to repel and deter this aggression. The form of their application from April 14, 2014 to April 30, 2018 was an anti-terrorist operation, and after - the Joint Forces operation. This provided a basis for further research into the armed conflict in the East of Ukraine to provide a clear understanding of the nature and essence of Russia's hybrid war against Ukraine, to analyse its evolution, and, moreover, to summarize the experience of countering hybrid threats in the military sphere.

Along with this, many aspects of the ATO still need to be thoroughly researched not only by military scientists but also by representatives of various fields of knowledge. In particular, the conceptual categorical apparatus associated with the aggression of the Russian Federation against Ukraine, in view of its particular "hybrid" nature, still needs further clarification and improvement in the scientific works of researchers of this problem. In general, a comprehensive study of the armed conflict in the East of Ukraine is necessary to have a clear understanding of the nature of Russia's hybrid war against Ukraine, to analyse the evolution of the conflict and, ultimately, to summarize the experience of counteracting hybrid threats in the military sphere.

The events of 2014-2018 were the most serious exam for the existence of Ukrainian state. In this tumultuous time of trials, military personnel of the Armed Forces of Ukraine, other military formations, representatives of law enforcement and voluntary formations displayed personal courage and heroism in the defence of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, selfless service to the Ukrainian people.

Железняков Д.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ПЕРЕХІД ПОШУКОВО-РЯТУВАЛЬНОГО СУДНА “ДОНБАС” ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО АЗОВСЬКОГО МОРЯ

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України одним з пріоритетних і актуальних завдань ВМС ЗС України є розвиток і підтримання технічної готовності кораблів (суден), катерів Військово-Морських Сил. Актуальність даної теми зумовлюється необхідністю вивчення досвіду створення та розвитку вітчизняних ВМС ЗС України.

20 вересня 2018 пошуково-рятувальне судно А500 “Донбас” та морський буксир А830 “Корець” вирушили з походом з Західної військово-морської бази ВМС України (місто Одеса) до пункту базування Бердянськ. Починаючи від переходу поблизу окупованого Севастополя українські кораблі почав супроводжувати патрульний корабель Берегової охорони ФСБ РФ “Аметист” проекту 22460, згодом до нього долучився ще один не встановлений корабель.

Приблизно о 15.50 кораблі пройшли Керченський міст у супроводі великої кількості кораблів ФСБ та ВМФ Росії, також повідомлялося, що там були присутні водолази та спецназ.

З порту Бердянськ в напрямку Керченської переправи вирушили малі броньовані артилерійські катери Р177 “Кременчук” та Р178 “Лубни”. Вони, незважаючи на надісланий росіянами на перехоплення українських катерів прикордонний катер, пройшли повз нього на відстані 4-ох миль та підійшли до А500 “Донбас” увечері 24 вересня, після проходження ним Керченської протоки, в режимі радіомовчання. Під час зайняття позиції для конвоювання А500 “Донбас” українські катери відрізали від нього російський тральщик. На російському тральщику, коли помітили що український катер зовсім поруч, заграли бойову тривогу. Надалі, коли вже відійшли від Керченської протоки та йшли до Маріуполя, російський катер типу “Мангуст” провокував українські кораблі на постріли, агресивно наближаючись до А500 “Донбас”, але Р177 “Кременчук” та Р178 “Лубни” відрізали його від “Донбасу”, оточили та пробували притискати до українського берега. Незважаючи на всі провокації з боку російських кораблів і суден, о 09:35 заходом морського буксира “Корець” успішно завершився перехід групи суден ВМС ЗС України до порту Маріуполя.

Журавльов М.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ДИСЕРТАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Аналіз дисертаційного доробку науковців щодо соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України засвідчив, що ця проблематика знайшла відображення у працях багатьох дослідників.

У 2006 році в Академії оборони України науковець С. С. Корольов захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю військова історія на тему “Соціальний захист

військовослужбовців Збройних України (1991–2005 рр.): історичний аспект”, одним із результатів якої став історіографічно-джерельний аналіз визначеної проблематики.

У 2020 році у Національній академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного науковець І. Б. Автушенко захистила дисертацію доктора історичних наук за спеціальністю військова історія на тему “Державна політика України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей (1991–2014 рр.)”, у якій вперше в історичній науці було здійснено комплексний аналіз змісту та сутності державної політики України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у контексті створення та розвитку Збройних Сил України у період з 1991 по 2014 рік, проведено теоретичне узагальнення та систематизацію накопиченого досвіду, виявлено помилки та прорахунки у цьому процесі. Таким чином, військові історики розглядали соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України до початку російської агресії.

У юридичній галузі науки з цієї проблематики було захищено дві дисертаційні праці. У 2019 році в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості України В. А. Кучер захистив дисертацію кандидата юридичних наук за спеціальністю юридичні науки на тему “Механізм соціального партнерства у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та операції Об’єднаних сил”. Того ж року і за тією ж спеціальністю у Національній академії державного управління при Президентові України захистив дисертацію науковець О. О. Кондратенко на тему “Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей”. У цих дисертаціях досліджувалася нормативно-правова база щодо соціального захисту військовослужбовців та учасників антитерористичної операції і операції Об’єднаних Сил на Сході України. Науковці з юридичної площини зазначають, що така велика кількість нормативно-правових актів з питань соціального захисту військовослужбовців та отримання ними пільг і гарантій соціального захисту учасниками антитерористичної операції та Операції об’єднаних сил значно зменшує якість і створює юридичні колізії.

Отже, вивчення дисертаційного сегменту дослідження соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України показало, що в дисертаційних роботах військових істориків проведено аналіз його стану до 2014 року. У свою чергу, у дисертаційних роботах юридичного характеру досліджувався розвиток нормативно-правової бази, що регулює соціальний захист. Водночас, дослідження соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України у період 2014–2018 років іще ніким не здійснено, що визначає актуальність даної теми.

Ищенко О.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ЗДОБУТІ УРОКИ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ПІДРОЗДІЛАМИ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ У ХОДІ ОПЕРАЦІЇ ОБ’ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ)

Головною метою застосування безпілотних авіаційних комплексів (БпАК) у районі проведення операції Об’єднаних сил (ООС) (антитерористичної операції (АТО) на території Донецької та Луганської областей є покращення ситуаційної обізнаності Командувача

об'єднаних сил (керівника АТО), командирів військових частин (підрозділів) і їх штабів під час планування та ведення операцій (бойових дій). Основними завданнями підрозділів БпАК є покращення спроможностей військових формувань щодо ураження цілей противника, здійснюючи їх виявлення, визначення, а також оцінку результатів ураження визначених об'єктів (цілей).

Основними завданнями, які вирішуються підрозділами БпАК сил оборони в районі проведення ООС (АТО), є:

ведення повітряної розвідки в інтересах виконання завдань військами (силами) ООС (АТО) з метою:

виключення раптовості дій російсько-окупаційних військ щодо висування угруповань протитивника із тактичної та оперативної глибини;

встановлення місцеположення (координат) дислокації військ (сил), командних пунктів (штабів), їх найменування (нумерацію), найбільш потужних засобів ураження, засобів розвідки, зв'язку, ППО та РЕБ противника;

виявлення облаштування в інженерному відношенні лінії зіткнення військ, оборонних рубежів і блокпостів, ступеня зайнятості їх військами та технікою;

обліт позицій військ (сил) ООС (АТО) з метою:

визначення демаскуючих ознак об'єктів військових частин (підрозділів) сил ООС (АТО);

спостереження за обстановкою в районі проведення ООС (АТО) з метою:

встановлення місць (напрямоків, смуг, районів) проникнення диверсійно-розвідувальних груп, постачання зброї, боєприпасів, неконтрольованого переміщення цивільного населення, транспортних засобів і вантажів із території підконтрольної бойовикам;

фіксації фактів порушень Мінських домовленостей (приховування визначеного для відведення озброєння поблизу переднього краю, повернення та маскування вже відведеного озброєння тощо).

Найбільш поширеним завданням, яке виконується підрозділами БпАК в районі проведення ООС (АТО), є ведення повітряної розвідки, що дозволяє оперативно реагувати на зміни обстановки, виявляти (підтверджувати) присутність (відсутність) противника, його озброєння та військової техніки, зміни у їх стані, складі та положенні, стан готовності до ведення бойових дій, фіксація дотримування умов режиму припинення вогню та порушення Мінських домовленостей збройними формуваннями Російської Федерації та її найманців.

*Jeppesen F., PD, Master
MILAD to NDU*

THE DANISH HOME GUARD, A SUCCESS STORY

Shortly after the second WW on the 9th of June 1945, 250 leading members of the resistance movement in Denmark meet in the Danish city of Odense. The participants were all members of the organized resistance movement which had fought the German occupation, especially after the 29th of August 1943. The leaders decided to establish a military branch, a home guard, which primary task was to defend the Danish sovereignty and independence. This branch should be founded in the ordinary Danish population and based on volunteers.

On the 31th of May 1946 an agreement was established between the Danish Ministry of Defense and the Danish Home Guard institutions. It was agreed that the Danish Home Guard would officially be established as an organization under the Danish Ministry of Defense on the 1th of April 1949. Since the establishment of the Home Guard it has developed and changed in accordance with the changes taking place in the surrounding society and also the growing demands for a voluntary effort.

During the Cold War the Home Guard was supporting the other branches of the Danish Defense. The primary task was to monitor the Danish territory and safe guard vital military and civilian installations. During a wartime situation the tasks were also to ambush and sabotage units and installations of the enemy. Parts of the Home Guard should also be active opposition forces and act as “stay behind” groups in case Denmark were to be occupied by an enemy.

A decisive strength of the Home Guard was the local anchorage which implied a thorough knowledge of the local area and the local situation. Furthermore the Home Guard was in a constant high alert because the members kept their weapons and ammunition at home. After the cold war the tasks of the Home Guard has changed and today the Home Guard contributes with priceless help to the civil society during large events. The Home Guard has also changed on the organizational level in order to be able to contribute better and more effective during disasters, terror or natural disasters.

The Home Guard is divided into three branches: The Army Home Guard, the Airforce Home Guard and the Navy Home Guard. The Army Home Guard also includes the Police Home Guard and the Home Guard safe guarding vital public companies such as the Danish Railways. Today the Danish Home Guard comprises approximately 44 000 members with approximately 14 000 belonging to the active part while the rest is a reserve asset, which means that they use 24 hours or less a year in function related activities for the Home Guard. The Home Guard has approximately 500 permanent employees including career officers. Officers and NCOs in the voluntary part of the organization are appointed a specific rank as long as they perform a specific function. All voluntary personnel officers NCOs and privates are unpaid, and are only compensated when they perform duties that imply loss of income. The Danish Home Guard is a huge success and just to mention one aspect the Navy Home Guard today has 30 modern vessels all operated by volunteers which are a vital part of the Search and Rescue at sea organization in Danish waters.

Коваленко О.В.

Військова частина А3297, м. Дніпро

ВНУТРІШНІ КОМУНІКАЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)

12 жовтня 2020 року Головнокомандувач Збройних Сил України (далі – ЗС України) затвердив Доктрину зі стратегічних комунікацій ЗС України, що визначила внутрішні комунікації як “комунікативну діяльність, спрямовану на внутрішню аудиторію, що має зв’язок із ЗС України”, а внутрішню аудиторію як “військово-цивільний персонал ЗС України та члени їх родин (найближче оточення)”.

На початку антитерористичної операції внутрішні комунікації у військових частинах ЗС України були розбалансовані. Військовослужбовці не володіли достовірною інформацією, що не сприяло довірі до дій керівництва. Існуюча в 2014 році система роботи з

особовим складом в Збройних Силах України виявилася не достатньо ефективною під час бойових дій. Мали місце випадки саботування виконання завдань. У деяких випадках підрозділи виявлялися повністю не боєздатними.

Для покращення стану справ Генеральним штабом ЗС України в 2015 році була затверджена Програма налагодження внутрішніх комунікацій ЗС України та створені мобільні групи внутрішніх комунікацій. До складу групи входили військовослужбовці і працівники ЗС України, які пройшли відповідне навчання і тренінги. Мобільна група внутрішніх комунікацій “Альфа”, на яку було покладене завдання здійснювати інформаційно-психологічну підтримку, складалася з інспектора, ідеолога, капелана і психолога. У 2018 році ця діяльність була удосконалена, що знайшло відображення в наказі Генерального штабу ЗС України від 22.10.2018 року №345 “Про затвердження Інструкції з організації діяльності мобільних груп внутрішніх комунікацій у ЗС України”.

У 2016 році система роботи з особовим складом в ЗС України була трансформована в органи морально-психологічного забезпечення. Нового сенсу набули мета і їх основні функції. Головною метою морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування ЗС України як виду всебічного забезпечення було визначено формування, підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу військ (сил), необхідного для успішного виконання завдань за призначенням. Була впроваджена внутрішньо-комунікаційна робота як окремий напрям інформаційно-пропагандистського забезпечення в системі морально-психологічного забезпечення.

Історія доводить, що у війнах перемагає той, в кого внутрішні комунікації в армії були більш дієві. Ефективний обмін потрібною інформацією у межах військової частини (підрозділу), а також між окремими військовослужбовцями, підрозділами, командирами та підлеглими був визначальним фактором досягнення успіху на полі бою.

Красота І.В.

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (2014–2018 рр.)

Під час проведення антитерористичної операції на Сході України (далі – АТО) інженерні підрозділи Збройних Сил (далі – ЗС) України виконували такі основні завдання інженерного забезпечення військ (сил): інженерна розвідка під час забезпечення руху військ; фортифікаційне обладнання смуг оборони; розмінування місцевості та знешкодження вибухонебезпечних предметів (далі – ВНП) або протимінна діяльність; обладнання переправ і переходів замість зруйнованих мостів, влаштування інженерних загороджень для прикриття позицій своїх військ (сил), технічне прикриття автомобільний доріг, маскування позицій військ та об’єктів.

У 2015–2018 рр. одним із пріоритетних завдань інженерного забезпечення в АТО було розмінування місцевості та знешкодження ВНП або протимінна діяльність, яка здійснювалася відповідно до Закону України № 2706-VIII від 25.04.2019 “Про протимінну діяльність”. Розмінування місцевості та об’єктів або протимінна діяльність було одним із

заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, пов'язаних із небезпекою вибухонебезпечних предметів, загибелі та травмуванню людей внаслідок таких подій.

Під час проведення АТО зі складу штатних інженерних підрозділів тимчасово були створені зведені загони (групи) розмінування для виконання завдань із протимінної діяльності. Координацію заходів протимінної діяльності на території проведення АТО здійснювали Центральне управління інженерного забезпечення Головного управління оперативного забезпечення ЗС України спільно з Управлінням екологічної безпеки та протимінної діяльності МО України.

Частка втрат особового складу від саморобних вибухових пристроїв від загальної кількості втрат у ході проведення АТО поступово зростала, і в 2016 р. досягла 25% від загиблих і 16% від поранених. Найбільші втрати від підризу особового складу та озброєння та військової техніки на ВВП було у 2015–2016 рр., зокрема більше половини усіх втрат за п'ять років. У 2018 р. загинуло 27 військовослужбовців від саморобних вибухових пристроїв, що становило 20 % бойових втрат від застосування звичайної зброї (133 осіб), та 10,5 % від усіх поранених у районі проведення АТО (84 від 800 осіб). Загалом, у період 2014–2018 рр. кожний одинадцятий загинув на мінах, тому протимінній діяльності приділялася найбільша увага командування ЗС України.

У ході проведення АТО в 2014–2018 рр. було створено і задіяно понад 50 груп розмінування від інженерних військ ЗС України, інженерних підрозділів Державної спеціальної служби транспорту та піротехнічних груп Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які розмінували 29,6 тис. га територій, 1356 км доріг і 1588 км залізничних колій. При цьому виявлено та знешкоджено понад 409 тис. ВВП. Тільки підрозділами інженерних військ ЗС України в АТО очищено 3,66 тис. га територій і знешкоджено 242 тис. ВВП, що становило понад половину від їх загальної кількості.

*Мисик А.Б., д.військ.н., доцент,
Андрушко О.В.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький*

ОЦІНКА СПРОМОЖНОСТІ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ БОРОТЬБИ З ДИВЕРСІЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНИМИ ГРУПАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

У практиці планування дій прикордонних підрозділів виникає протиріччя між потребою обґрунтування дій підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) в системі протидиверсійної боротьби та відсутністю методики оцінки їх спроможності щодо виконання окремих завдань самостійно та у складі міжвідомчих сил. Дослідження дій прикордонних підрозділів здійснюється на прикладі моделювання боротьби з диверсійно-розвідувальними групами (далі – ДРГ) у стабілізаційній операції.

В основу розробленої моделі покладено оцінку їх спроможностей до виконання завдань виявлення, ідентифікації та участі у знищенні (захопленні) з урахуванням умов та факторів, що визначають діяльність системи боротьби з ДРГ. У якості основного показника ефективності дій під час їх планування та підготовки прийнято ступінь впливу створених (досягнутих) спроможностей (властивостей) на здатність підрозділів виконати поставлені

завдання, а за результатами дій: зміна умов, способів дій та ступеня свободи дій противника чи своїх військ (сил).

З урахуванням специфіки завдань підрозділів ДПСУ щодо боротьби з ДРГ їх необхідні спроможності залежать від потрібного результату (ефекту) від дій підрозділів та впливу на противника. Формулювання необхідних результатів залежить від ситуації, що склалась, змісту завдання протидії ДРГ та умов обстановки. Оцінка та вибір варіанту результату дій прикордонних підрозділів здійснюється з використанням методу аналізу ієрархій.

Складовою моделі оцінки спроможностей є модель оцінки здатності підрозділів ДПСУ щодо виявлення ДРГ під час спроби перетинання державного кордону та пересування у межах контрольованого прикордонного району. В основу розробки моделі покладаються оперативно-тактичні розрахунки та тактико-технічні характеристики засоби розвідки.

Модель ідентифікації ДРГ за розвідувальними ознаками ґрунтується на використанні таксономічного методу. Для оцінювання спроможності щодо виконання окремих завдань боротьби з ДРГ застосовуються методики оперативно-тактичних розрахунків, матричний метод та моделі вогневого протистояння.

Модель оцінки спроможності прикордонних підрозділів виконання завдань боротьби з диверсійно-розвідувальними силами може бути застосована у системі підтримки прийняття рішень щодо застосування підрозділів різних відомств під час планування їх участі у системі боротьби з ДРГ противника.

Мінєєв П.А.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СИЛ ОБОРОНИ З УРАХУВАННЯМ ЗАСТОСУВАННЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ХОДІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Протягом 2014 – 2015 років підрозділи і частини мотострілецьких, танкових та повітрянодесантних (десантно-штурмових) військ ЗС РФ становили основу ударного компонента на окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях. Окрім прямого призначення щодо ведення на окупованих українських територіях бойових дій у складі зведених тактичних груп, вони залучалися також до виконання додаткових завдань: логістичного забезпечення, організації і побудови системи оборони на окупованих територіях, забезпечення функціонування основних їх елементів та систем, переобладнання цивільних об'єктів для використання в інтересах російських військ, створення навчальної бази для підготовки російських найманців та НЗФ “ЛНР” та “ДНР”, проведення їх навчання та злагодження у складі тактичних груп, виконання поліцейських функцій на окупованих українських територіях.

Мотострілецькі підрозділи діяли як самостійно, так і у складі БТГр (РТГр) регулярних російських військ на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей України, безпосередньо брали участь у збройних зіткненнях під виглядом формувань зі складу 1 та 2 АК. При цьому застосовувалася тактика боротьби з урахуванням досвіду чеченської війни. Така тактика дій і визначала спеціальні завдання для мотострілецьких підрозділів ЗС РФ під час проведення спільних операцій з іншими силовими відомствами

РФ. Гібридний характер конфлікту обумовлював особливості застосування сил противника. Російські війська використовувались, як правило, у другому ешелоні або резерві, прикривали тили і фланги, здійснювали вогневу підтримку силами самохідної та реактивної артилерії, в тому числі великокаліберними системами, забезпечували радіоелектронну й артилерійську розвідку. Підрозділи, які склалися з найманців, використовувалися переважно як передові загони для розвідки боєм українських позицій та перевірки боєздатності українських військ, несли службу на блокпостах. Саме вони зазнавали основних втрат, а їх бійці потрапляли в полон. Слід сказати, що агресор очікував, що українська сторона не візьме до уваги підступність його дій, а саме можливість збройного вторгнення російських військ на територію України, а також можливість завдання вогневих ударів збройними силами Росії по українських силах зі своєї території. Певний час українська сторона недооцінювала противника, вважаючи, що веде боротьбу з “терористами”, а не підготовленими та добре оснащеними бойовими підрозділами, і серйозного спротиву противника не очікувала.

З урахуванням застосування сухопутних військ збройних сил Російської Федерації слід звернути особливу увагу на удосконалення підготовки сил оборони, в першу чергу Сил спеціальних операцій та Сухопутних військ ЗС України. Надати пріоритет підготовці командувачів, командирів усіх рівнів. Опору зробити на виховання командирів-лідерів, спроможних творчо мислити, самостійно приймати рішення, впевнено керувати підлеглими. Приділити увагу таким актуальним формам застосування підрозділів, як ведення бойових дій у населених пунктах, боротьба з противником, що застосовує партизанські методи боротьби. При цьому значну увагу варто приділити фізичній підготовці, підготовці до дій в умовах кризових ситуацій та автономних дій (підготовка за програмою виживання).

Молдавчук В.С.

*Академічний ансамбль пісні й танцю
Національної гвардії України, м. Київ*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В АТО/ООС

За роки незалежності Національна гвардія України пройшла два етапи свого становлення та розвитку. 1-й етап – з листопада 1991 року по січень 2000 року. 2-й етап – з лютого 2014 року по теперішній час. На обох етапах основою створення НГУ були внутрішні війська. Стосовно 1-го етапу розвитку НГУ, то вона свою історичну місію виконала, і рішенням керівництва держави наприкінці 1999 року її з'єднання і військові частини передані до Збройних Сил України та внутрішніх військ МВС України. Особливістю формування військових частин у 2014 році є те, що до лав НГУ влилися добровольчі батальйони, до складу яких увійшли добровольці, які брали активну участь у Революції Гідності. За короткий час були сформовані, навчені, озброєні та злагоджені бойові підрозділи надзвичайно патріотичних, ідейно вмотивованих захисників України. За 2014–2020 роки за мужні та героїчні дії із захисту суверенітету і територіальної цілісності України 5 військовослужбовцям НГУ присвоєно високе звання “Герой України”: генерал-майор Кульчицький Сергій Петрович, лейтенант Завада Богдан Олексійович, солдат Тельнов Євген Львович, полковник Соколенко Андрій Аполлінарійович та сержант Михальчук Сергій Олександрович. Почесні найменування були присвоєні 16-ти військовим частинам.

Значна кількість гвардійців занесені довічно у списки частин і підрозділів НГУ. 53 вулиці у населених пунктах носять прізвиська військовослужбовців НГУ, які полягли у боях за цілісність і суверенітет української держави. Відкрито меморіальних дошок – 186, стел пам'яті – 8, меморіалів пам'яті – 21.

Сьогодні особовий склад Національної гвардії України продовжує виконувати завдання за призначенням.

*Нікітюк О.В., к.і.н., доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ВІДДАНІ КЛЯТВІ ГІППОКРАТА (ВІЙСЬКОВІ МЕДИКИ В АТО ТА ООС)

З початку проведення антитерористичної операції на Сході України військові медики самовіддано та інколи з ризиком для власного життя надавали допомогу пораненим українським військовослужбовцям. Через війну пройшли понад чотири тисячі лікарів, фельдшерів, санітарних інструкторів, медичних сестер, бойових медиків та санітарів.

Шлях кожного з них був різним, одні направлялися в зону проведення АТО разом зі своїми штатними підрозділами, де проходили військову службу, інші, проявивши високу громадянську активність, пішли у складі добровольчих батальйонів, ще частину було призвано за мобілізацією, а частина займалася і продовжує займатися волонтерською медичною допомогою. На жаль, не всі військові медики повернулися живими до своїх рідних та близьких, більше 200 з них отримали поранення. Проте на сьогодні загальна кількість загиблих лікарів та інших військово-медичних фахівців за понад шість років війни достеменно невідома. Більш конкретно можемо сказати лише про загиблих у ході ведення бойових дій, але і сьогодні, коли активні бойові дії в зоні проведення ООС не ведуться, від обстрілів гинуть військовослужбовці, в тому числі і медики.

На сьогоднішній день ще є військовослужбовці, які пропали безвісти, не опізнані тіла загиблих військовослужбовців, серед яких можуть бути і військово-медичні фахівці, також помирає медичний персонал, який брав участь в АТО (ООС) та отримав поранення, контузії, психологічні травми. На червень 2020 року ЗМІ подають інформацію щодо 89 осіб загиблих військових медиків, книга пам'яті висвітлює 98 осіб. Проведений автором аналіз загибелі військово-медичних фахівців за понад шість років війни на Сході України (на чотирнадцяте жовтня 2020 року) складає 106 осіб, з яких: лікарів та помічників військових лікарів – 19 осіб; фельдшерів та фармацевтів – 11; санітарів (старших бойових медиків) – 29; бойових медиків, стрільців-санітарів, санітарів, розвідників-санітарів, водіїв-санітарів – 47 осіб.

На жаль, серед загиблих військових медиків є п'ятеро жінок-військовослужбовців, це: старша медична сестра, молодший сержант Сабіна Галицька, санітарні інструктори сержанти Ірина Шевченко та Клавдія Ситник, молодший сержант Наталія Хоружа та старший солдат Алла Вовк.

За мужність та героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та клятві Гіппократа в ході війни на Сході України, понад 400 фахівців військово-медичної служби нагороджено орденами, 69 з них померли. Серед військових медиків, хто навечно закарбував свої імена у літопис нашої

держави, є 40 осіб, нагороджених українською недержавною нагородою Орденом “Народний Герой України”, з яких семеро – посмертно. Серед народних героїв медичних фахівців – 9 жінок.

Для медиків стало звичним витягувати поранених просто з-під вогню, проскакувати поміж вибухами. Однак для бойовиків-терористів, які не мають елементарної гідності та людяності, стало звичкою відкривати вогонь по машинах із червоним хрестом, медиках із відповідним маркуванням на формі, а також по медичних об’єктах. Коментуючи обстріл санітарного автомобіля Збройних Сил України першого липня 2019 року поблизу селища Водяне на Донбасі, в результаті якого від поранень померла медик санітарний інструктор сержант Ірина Шевченко, спеціальний представник Державного департаменту США з питань України Курт Волкер заявив, що: “Медики ніколи не повинні ставати ціллю під час бойових дій”.

Останнім загиблим медиком в зоні проведення ООС є бойовий медик 35-ї окремої бригади морської піхоти імені контр-адмірала Михайла Остроградського сержант Микола Льїн, який 13 липня 2020 року, поспішаючи для надання допомоги пораненому бойовому побратиму, поблизу населеного пункту Зайцевого отримав поранення несумісні з життям.

Вшановуючи пам’ять військових медиків, які загинули внаслідок російської агресії на сході України, встановлюють пам’ятні знаки. Такі знаки уже встановлені в чотирьох мобільних госпіталях, на території Національного військово-медичного клінічного центру “Головний військовий клінічний госпіталь”, Вінницького медичного коледжу ім. академіка Д.К. Заболотного, майже усім загиблим встановлено пам’ятні дошки на будинках, в школах, медичних училищах, коледжах, вищих медичних навчальних закладах, їх іменами увічнюють пам’ять у назвах вулиць.

*Novikova-Vygran O.
National Historical and Architectural Museum
“Kyiv Fortress”, Kyiv*

NHAM “KYIV FORTRESS” – AN ART REHABILITATION CENTER FOR PARTICIPANTS OF MILITARY OPERATIONS IN EASTERN UKRAINE AND WAR-AFFECTED PERSONS

NHAM “Kyiv fortress” is a unique museum complex based on the Hospital fortifications of the Kyiv fortress. Monuments of defence architecture of the XIX century where the museum expositions are located directly related to the development of fortifications and social liberation movements in Ukraine as well as historical, culturology, tourist and excursions, cognitive and educational significance, contribute a lot to formation of the national patriotic consciousness of young people. Among museum directions of work are scientific and educational activities to promote the history of the fortress as an integral part of social development, the role of national-liberation movements in history and upbringing of young people in the spirit of patriotism and the national consciousness.

The war in Donbas began after capture of Slavyansk, Kramatorsk and Druzhkivka by Russian detachments led by of secret service officers of the RF on 12 April 2014. The first wounded admitted to the National military medical clinical centre with which the museum shares the territory. Then the problem of psychological treatment became acute. The museum and NGO “The

Psychological Crisis Service” signed an open-ended contract. Group and individual trainings with Anti-Terrorist Operation (ATO) participants started in the museum. Three international seminars with the USA, Polish and French specialists were held as well as trainings for psychologists. Events with participation of soldiers, volunteers, performers and artists began (projects “If not for the war”, “Life is at zero”, “Let a small boat returns home”; exhibitions of military art, the ATO veterans` works of art; photo exhibitions of the ATO participants and war correspondents; author's song festivals of the ATO participants and participants of the military operations, “Job fair for the ATO participants” and field kitchen; seminars). The graduation ceremony of sergeants of the Military School Named after Colonel Yevhen Konovalts is held annually on the museum square. The museum is actively involved in helping the front, the wounded in the Hospital, children whose parents died in the war and IDP from the first days of the war. Exhibitions of works of art with master classes for children whose parents died during the ATO-JFO are held two times at the year. St. Nicholas Day with gifts is organized annually for children. Museum staff weaves army nets. The museum has worked without days off since May 2014 given the proximity of the Hospital. Tactile information boards were installed in the exhibition “History of the use of the Kyiv Fortress buildings” for people with low vision (+ wounded soldiers) in 2019.

Activities for psychological help and art rehabilitation became one of the areas of work of the museum.

Пельц А.Р.

*Житомирський військовий інститут імені
С.П. Корольова, м. Житомир*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

Сучасний стан державного управління національною безпекою та системою забезпечення громадського правопорядку дедалі частіше піднімає питання підвищення ефективності функціонування органів правопорядку, органів самоорганізації населення та збройних формувань. Питання забезпечення найбільш ефективного поєднання державного примусу, імперативного методу регулювання суспільних відносин та реалізації повноти права територіальної громади на самоврядування призводять до актуалізації питання розвитку підрозділів територіальної оборони. Приклади подій на Сході України та в АР Крим продемонстрували непостійність системи національної безпеки в аспекті здатності забезпечення повноцінного рівня територіальної цілісності та громадської безпеки в різних регіонах держави. Більш актуальним та дієвим в цьому контексті видається досвід застосування підрозділів територіальної оборони, які на етапі своєї активної появи – 2013–2014 рр. – виступали фактичною альтернативою всій архітектурі інституційного забезпечення безпеки в регіонах. Однак при цьому, слід чітко усвідомлювати, що розвиток системи підрозділів територіальної оборони, починаючи із 2004 року, коли формувалися перші добровольчі батальйони, в 2020 році дійшов свого логічного завершення в частині організаційного підпорядкування Міністерству оборони України, а саме Командуванню територіальної оборони.

За своєю адміністративно-правовою природою підрозділи територіальної оборони є елементами системи резервного компоненту Збройних сил України, який суттєво підвищує

загальну обороноздатність Сухопутних військ України. Зважаючи на це, доцільно визначити наступні параметри можливостей створення та забезпечення діяльності підрозділів територіальної охорони: існування системи зовнішніх та внутрішніх безпекових загроз у межах конкретної території; наявність необхідного ресурсного забезпечення (матеріально-технічного забезпечення, в тому числі місць тимчасової та постійної дислокації; інформаційно-аналітичного забезпечення; кадрового забезпечення тощо); наявність ініціативи територіальних громад або громади або населення цілого регіону у створенні підрозділів територіальної оборони із частковим утриманням та забезпеченням фактичного його функціонування за рахунок коштів місцевих бюджетів; високий рівень репресивності території, що обумовлює необхідність формування соціально-економічного середовища для забезпечення стабільності системи національної безпеки в регіоні.

Отже, чи не найголовнішим напрямом підвищення ефективності обороноздатності держави та завершення процесу формування системи територіальної оборони є прийняття відповідного закону, який дасть змогу почати процес формування організаційно-правового забезпечення діяльності підрозділів територіальної оборони. Сутнісне призначення підрозділів територіальної оборони зводиться до забезпечення безпекового середовища на конкретній території, але позбавлене системності та чіткості взаємодії з іншими суб'єктами системи забезпечення національної безпеки. Потреби використання підрозділів територіальної безпеки на даному етапі існування військової агресії з боку РФ вимагає підвищеної координації та вдосконалення механізмів взаємодії всіх без виключення компонентів системи національної безпеки, але в найпершу чергу – Збройних Сил України з підрозділами територіальної оборони. Така взаємодія формально закріплена та існує у вигляді створення системи відповідних підрозділів, яка передбачає їх формування під порядкуванням обласних військкоматів, які, в свою чергу, входять в систему організаційного забезпечення Збройних Сил України.

Таким чином, найголовнішим завданням сучасного етапу розвитку системи підрозділів територіальної оборони є пошук дієвих інструментів та механізмів їх підпорядкування загальній системі органів управління в сфері національної безпеки України. При цьому важливим залишається створення системи матеріально-технічного оперативного забезпечення таких підрозділів як в мирний, так і в воєнний час. У такій системі важливим є пошук оптимального балансу ресурсного забезпечення діяльності системи підрозділів територіальної оборони органами місцевого самоврядування, органами державної влади та органів підпорядкованих Міністерству оборони України. Саме це є базовим елементом завершального етапу трансформації системи територіальної оборони та її остаточної імплементації в систему забезпечення національної безпеки України.

*Подибайло М.Т.**Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РОЛЬ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ У ВИЯВЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ І ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЇМ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО/ООС (2014-2018 рр.)

Одним із ключових засобів противника з підготовки і здійснення агресії в умовах російської війни проти України є використання широкого спектру інструментів зі здійснення негативних інформаційних впливів як на місцеве населення, так і на військовослужбовців ЗС України. Наші спецслужби виявились неготовими до своєчасного їх виявлення, аналізу і організації протидії напередодні і на початку збройного вторгнення.

Тому ці механізми напрацьовувались вже в ході активної стадії збройного конфлікту. Якщо перед початком збройної агресії і до введення в дію Президентом України рішення РНБО від 28 квітня 2017 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”, якими було заборонено інтернет-провайдерам надавати послуги з доступу користувачам мережі Інтернет до низки російських інформресурсів та порталів, Росія мала можливість впливати на загальнонаціональний інформаційний простір України, то після впровадження обмежень активніше вдавалась до спеціальних інформаційних та психологічних операцій на локальному рівні. А тому залучення місцевого населення до системи моніторингу локального інформаційного простору та протидії вкрай необхідне. Про що, зокрема, свідчить досвід діяльності Груп моніторингу інформаційного простору та протидії (ГрМПП) ДонОВК і бригад, що виконували задачі в зоні проведення АТО (з 1 травня 2018 року – ООС).

Так, з-поміж іншого, ГрМПП налагодили співпрацю з волонтерськими та іншими ГО, створили систему чатів, куди місцеві мешканці надсилали повідомлення про підозрілу на їх погляд інформацію (листівки із закликами про антиукраїнські мітинги, підготовку заколотів проти влади чи армії, плітки, про появу в місті розшукуваних за участь в НЗФ бойовиків, акаунти в соцмережах, з яких поширюється недостовірна інформація тощо). Крім того, спільна діяльність полягала в мобілізації місцевого населення щодо питань патріотичного виховання, залучення до формування системи тероборони, протидії негативним інформаційним впливам противника. Окремого вивчення заслуговує системний досвід залучення можливостей цивільних в передачі даних з окупованих територій про дії противника.

Саме завдяки інформації, своєчасно отриманій та проаналізованій, у взаємодії з правоохоронними органами та силовими структурами було організовано превентивні заходи протидії і відвернуто загрози у ряді інформаційних спецоперацій РФ на території Донеччини яка підконтрольна уряду України. Серед найбільш масштабних: спроба організувати “русскую весну-2” (лютий 2017 року), антиукраїнські виступи (квітень 2017 року), виявлення 8 цистерн з отрутохімікатами (про можливість теракту була інформація у спецслужб під час запровадження правового режиму воєнного стану в 2018 році), виявлення початку активної фази агресії в Азовському морі (травень 2018 року) та багато інших. Крім того, саме місцеве населення було активно включеним в заходи протидії інформаційним впливам противника. Насамперед, через спростування чуток і донесення правдивої інформації про реальні події

(наприклад, кампанії “всі гінекології Маріуполя переповнені згвалтованими” про ніби-то масові згвалтування українськими військовими жінок, дівчат і навіть літніх (провели рейди лікувальними закладами; “обстріл мкр Східний” (спростували чутки про обстріл Східного українськими військами, показавши траєкторію нерозірваних снарядів рсзо “Град” і т.п.).

Якщо про феномен волонтерства (моральна, технічна і матеріальна підтримка ЗС України, добровольців та ІВФ) відомо навіть далеко за межами держави, то реальний внесок у протидію інформаційним викликам недостатньо вивчений і, відповідно, потенціал не в повній мірі використовується в інтересах безпеки та обороноздатності України. Адже місцеве населення є чи не найбільш мотивованим у збереженні миру на своїх територіях, визволення з-під окупації, здатне виявити ознаки втручання в інформаційний простір (інформаційні вкиди, підбурювання, дезінформацію).

Присяжнюк В.І.

Інститут підготовки кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СИЛИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ’ЄДНАНИХ СИЛ

До проведення АТО залучено всі структури сектору безпеки і оборони. Крім того, до АТО долучилися добровольчі формування, відомі як добровольчі батальйони.

Перші прояви насильства на окремих територіях Донецької, Луганської та Харківської областей сталися в середині квітня 2014 року, озброєні групи проросійських активістів захоплювали адміністративні державні та громадські будівлі, транспортні засоби, відділення міліції, вчиняли умисні вбивства, брали заручників, блокували та пошкоджували об’єкти транспортної системи тощо. Щоб припинити правопорушення, пов’язані із загрозою життю та безпеці громадян Донецької, Луганської та Харківської областей, на підставі ст. 12 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” наказом керівника АТЦ від 7 квітня 2014 року прийнято рішення про проведення АТО.

Першою перемогою стало визволення від терористів протягом 5–7 липня 2014 року Слов’янська та Краматорська.

Завдяки злагодженим діям українських військових формувань і добровольчих батальйонів 7 липня 2014 року звільнено від терористів 7 селищ. Разом з перемогами ми зазнали і значних втрат під час оборони.

Щоб забезпечити координацію задіяних сил і засобів суб’єктів боротьби з тероризмом, було створено Об’єднаний штаб Центрального управління СБУ в районі проведення АТО. Це дало змогу підвищити ефективність протидії розвідувально-підривної діяльності спецслужб РФ і терористичних угруповань на Сході України.

Один із найважчих боїв був бій за Донецький аеропорт. Основними формами застосування ЗС України були спільні операції (бойові дії), поєднані з територіальною обороною. 15 січня противник розпочав штурм з артилерійських і мінометних обстрілів нового терміналу, використовуючи результати вогневого ураження, перейшов у наступ, захопив частину території аеропорту і заблокував підрозділи. Під час операції з деблокування підрозділів (18–26 січня 2015 року) не всі визначені командуванням завдання

вдалося виконати. Під'їзні шляхи й територія навколо аеропорту були заміновані терористами, кожна ділянка місцевості прострілювалася ними.

Далі розпочалося хитке перемир'я. Результати зимової кампанії 2014–2015 рр. значно вплинули на подальший розвиток воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки. Під час проведення операцій українські війська виконали всі визначені завдання та з мінімальними втратами були виведені з-під ударів противника в нові райони, зайняли вигідне оперативне положення. Просування противника вглиб території України було зупинено.

Ремез В.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ РАКЕТНИХ ВІЙСЬК І АРТИЛЕРІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014–2015 рр.)

Досвід бойового застосування військ (сил) у збройній боротьбі проти російської агресії на Сході України свідчить про вагомість ракетних військ і артилерії (РВіА) як роду військ, що є чи не єдиною вогневою силою в ураженні противника. Від початку антитерористичної операції (АТО) до проведення операції Об'єднаних сил (ООС) РВіА зазнали кардинальних змін як в оснащенні, так і в способах бойового застосування порівняно з традиційно викладеними в положеннях Бойових статутів станом на 2014 рік. На ці зміни впливали умови ведення бойових дій, а саме: виконання бойових завдань в урбанізованих, густозаселених районах місцевості та поблизу населених пунктів; пересування та ведення бойових дій на території, де наявність значної частини проросійськи налаштованого місцевого населення зумовлювало витік інформації про стан і положення наших військ; ведення бойових дій на широкому фронті, що призвело до децентралізації та розподілу артилерійських підрозділів з підтримки дій військ (передача в підпорядкування загальновійськовим командирам артилерійських батареї, взводів і окремих гармат (бойових машин); впровадження програмно-розрахункових технологій (Армія SOS, Укроп) з визначення установок для стрільби та навігації; широке застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА) з отримання розвідданих про противника в масштабі реального часу; введення противника в оману; обмеження застосування озброєння згідно з Меморандумом про виконання положень Протоколу від 19 вересня 2014 р. і Комплексом заходів щодо виконання Мінського протоколу, укладеного 12 лютого 2015 р.

За таких обставин відбулись зміни і в класичній побудові бойових порядків, де для батареї визначались райони очікування, райони вогневих позицій (РВП), що включали 5–9 вогневих позицій для здійснення постійного внутрішньо-позиційного маневру після виконання вогневого завдання. Отже, розміри РВП збільшились, що забезпечило живучість вогневих підрозділів. Разом з тим, виконання вогневих завдань здійснювалося за новим принципом “вогонь”–“маневр”, а з надходженням на озброєння радіолокаційних станцій контр-батареїної боротьби АН/ТРQ-36, АН/ТРQ-48 та БПЛА “Лелека” і “Фурія” дозволило здійснювати ураження противника за принципом “виявив”–“уразив”. Водночас, підрозділами РВіА в АТО застосовувались такі способи вогневого ураження противника (ВУП), як “вогневе блокування”, “вогневе прочісування”, “вогневий коридор”, “вогневе обрамлення”, “вогневе

нашарування”, “вогневий мішок”, “вогневі тиски”, “вогнева засідка”, “шквал вогню”, “кочуючі” гармати, “вогнева карусель”. Крім того, варто відзначити ефективність застосування реактивних систем залпового вогню, зокрема БМ-21 “Град” способом “вогневої каруселі”, що забезпечило не лише постійний вогневий вплив на противника, але й підвищило живучість та постійну готовність підрозділів реактивної артилерії до виконання вогневих завдань.

Таким чином, бойові дії на Сході України підтвердили значення та вагомість РВіА у ВУП, потребою перегляду положень і способів бойового застосування РВіА порівняно з існуючими та стати основою для розвитку форм і способів збройної боротьби в сучасних умовах.

Салій О.Я., к.військ.н.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ В СУЧАСНИХ ОПЕРАЦІЯХ ЗА ДОСВІДОМ ЛОКАЛЬНИХ ВІЙН ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Успіх у сучасних операціях і бойових діях в значній мірі визначається ефективним застосуванням усіх видів озброєння та військової техніки, що, у свою чергу, залежить від стійкої роботи систем управління військами та зброєю, технічну основу яких складають радіоелектронні системи.

Перелік військових завдань, які вирішуються за допомогою радіоелектронних систем, постійно зростає. Ведення комплексної технічної розвідки; підготовка інформації і рекомендацій для прийняття рішень командирами на ведення бойових дій; передача даних, повідомлень, команд та сигналів управління військам; забезпечення навігації (літаків, кораблів, танків та іншої техніки і користувачів); наведення або самонаведення засобів ураження; захист військових об’єктів і військ від розвідки та засобів ураження неможливо здійснити без ефективного функціонування радіоелектронних засобів.

Інформаційні технології забезпечили інтенсивний розвиток озброєння та систем управління ними. Саме інформаційні технології є тією основою, завдяки якій розбудовуються всі системи озброєнь сучасних збройних сил. Це обумовлює й зміни у підходах до ведення бойових дій у сучасних умовах. Під впливом глобальної інформатизації набирає розповсюдження концепція мережецентричної війни як стратегічного підходу до ведення бойових дій у сучасних та майбутніх воєнно-технічних умовах. Поряд із цим дана концепція є уразливою для засобів дезорганізаційного впливу – систем радіоелектронної боротьби (РЕБ).

Все це обумовлює зростання ролі радіоелектронної боротьби як одного з видів забезпечення у сучасній збройній боротьбі.

Стрімке впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій у військову сферу та еволюція розвитку засобів радіоелектронної боротьби обумовили суттєві зміни її ролі в сучасних операціях (бойових діях). РЕБ постає в якості складової частини інформаційного протистояння в технічній та інформаційній сферах. Але це не призвело до втрати радіоелектронною боротьбою свого основного призначення – дезорганізації системи управління військами і зброєю противника. Аналіз збройних конфліктів початку ХХІ століття

показав, що саме РЕБ є основою дестабілізуючого впливу на підсистеми зв'язку систем військового управління противника.

Сучасні засоби РЕБ вирішують різноманітне коло завдань щодо подавлення радіолокаційних засобів ППО і прикриття бойових порядків авіації, прикриття важливих об'єктів, дезорганізації всіх підсистем управління військами і зброєю противника в ході підготовки і ведення операцій (бойових дій). Від ефективності форм і способів ведення РЕБ, які починають проводитися заздалегідь, потім на початковому етапі і продовжуються в ході операцій, безпосередньо залежить ефективність зниження бойового потенціалу противника, та призводить до прийняття неправильних рішень, або правильних рішень, прийнятих із запізненням.

З метою досягнення максимального ефекту ведення РЕБ у сучасних операціях основними принципами повинні бути:

жорстке узгодження заходів РЕБ із загальним планом операції по місцю, часу і завданнях;

масоване комплексне застосування сил і засобів РЕБ в усьому частотному діапазоні на об'єкти дезорганізаційного впливу;

раптовість застосування сил і засобів РЕБ, нестандартна тактика їх використання.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку збройної боротьби принцип зосередження основних зусиль (принцип Епімінонда) здійснюється не за рахунок концентрації сил (військ) на визначеному напрямку, а за рахунок масованого та узгодженого застосування засобів вогневого, радіоелектронного та інформаційного впливу.

Тугай М.І.

Філія Національного військово-історичного музею України – музей “Герої Дніпра”, м. Івано-Франківськ

ПАМ'ЯТЬ ПРО ПОДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ ЗБЕРІГАЄ ФІЛІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ “ГЕРОЇ ДНІПРА”

Бойові дії на Сході України є одними з найважливіших та драматичніших подій у новітній історії України. Неоголошена війна, що триває з 2014 р., викликає інтерес не тільки у політиків, військових, а також всіх громадян України. Сторінки бойової слави учасників антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил (АТО/ООС) назавжди закарбовані у пам'яті людей. Події неоголошеної війни привертають увагу у великого спектру науковців різних галузей та спеціальностей: історії, психології, географії, фізики, хімії та інших прикладних та гуманітарних дисциплін. У збереженні пам'яті про ці події, а також поширенні серед широких мас населення, одне з чільних місць слід віддати музейним установам. Зокрема, дана проблематика має широке висвітлення у науково-дослідній та музейно-експозиційній роботі музею “Герої Дніпра” (м. Івано-Франківськ).

Науково-дослідна та музейно-експозиційна робота наукових співробітників музею “Герої Дніпра” базується на дослідженні сторінок українського війська від часів Київської Русі до сучасного етапу формування Збройних Сил України. Чільне місце у роботі співробітників музею займає напрацювання наукових матеріалів, а також збільшення колекції та виставок, присвячених подіям на Сході України.

Фахівцями музею проводиться ґрунтовна наукова робота стосовно висвітлення окремих сторінок з історії подій на Сході України. Зокрема, опубліковані праці стосуються однієї з героїчних сторінок сучасного Українського війська – оборони Донецького аеропорту, а також у одній із публікацій зазначено список із загиблими оборонцями Донецького аеропорту, які є уродженцями Івано-Франківської області.

Наукові співробітники музею “Герої Дніпра” брали участь у підготовці та редагуванні фундаментальної книги, присвяченої пам’яті військовослужбовців, які загинули за суверенітет, територіальну цілісність та недоторканість України.

Науковими співробітниками філії НВІМ України музей “Герої Дніпра” здійснюється фахова науково-дослідна та музейно-експозиційна робота. Одним із напрямів цієї діяльності є наукове дослідження та розширення музейних експонатів, присвячених подіям на Сході України (АТО/ООС). Науково-дослідна робота фахівців Музею показана у наукових розвідках та статтях науковців, а також безпосередня участь та обговорення у міжнародних науково-практичних конференціях, у яких висвітлюються питання, пов’язані з трагічними сторінками бойових дій на Сході України. Музейно-експозиційна робота наукових співробітників характеризується зібранням відповідних колекцій, результатом яких є утворення тематичних експозицій та виставок, зокрема “Неоголошена війна”. У експозиції музею наявні цінні експонати, зокрема, різноманітна стрілецька зброя, макети різноманітного важкого озброєння, особисті речі українських військовослужбовців та інше.

Фігурний Ю.С., к.і.н.

Науково-дослідний інститут

українознавства МОН України, м. Київ

ДОБРОВОЛЬЧІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У 2014 р.

З часу відновлення Української державності у 1991 р. українці намагалися позбутися тоталітарної радянської спадщини й взяли курс на співпрацю з країнами ЄС і НАТО. У свою чергу, її північно-західна сусідка, оголошувши після руйнації СРСР, відкинувши демократичний шлях розвитку, почала відновлювати Російську Федерацію (далі – РФ) як наддержаву. Цьому сприяло володіння РФ ядерною зброєю, фінансова спроможність, високорозвинений військово-промисловий комплекс і потужний мілітарний потенціал. Проте без України та її економіки й населення ці плани не могли повністю реалізуватися. Тому Кремль спочатку за допомогою економічних преференцій й м’якої сили геополітичної доктрини “русского мира” намагався повернути Україну під свою протекцію.

Згодом, під час Національної революції, яка розпочалася восени 2013 р. керівництво РФ через свою агентуру посприяло загостренню ситуації й, скориставшись втечею В. Януковича та слабкістю нової революційної влади, анексувало Крим і розпочало т.зв. “русскую весну” на Сході та Півдні України. На жаль, нова влада, правоохоронні структури (МВС і СБУ) та Збройні Сили України (далі – ЗСУ) й Національна гвардія України (далі – НГУ) не були готові до такої ескалації подій. Коли ж на території Донецької та Луганської областей проросійські терористичні загони розпочали захоплювати адміністративні будівлі й владу на місцях, ситуація стала надзвичайно критичною. Адекватну відповідь на російську загрозу надала пасіонарна частина українського народу – розпочавши створення

добровольчих військових формувань, т.зв. “добробатів”. Найбільш відомими з них стали “Айдар”, “Азов”, “Донбас”, “Дніпро-1”, добровольчий корпус “Правий сектор”. Так, “Айдар” брав участь у визволенні північних і центральних районів Луганщини, зокрема, у червні був задіяний деокупації м. Щастя. “Азов” і “Дніпро-1” у червні визволяли м. Маріуполь. “Донбас” із підрозділами ЗСУ у липні брав участь у визволенні Донеччини від проросійських терористів (зокрема, у деокупації міст Миколаївка, Костянтинівка, Попасна, Лисичанськ та інших). У серпні “Азов”, “Донбас”, “Дніпро-1” разом із іншими добробатами й підрозділами ЗСУ і НГУ брали участь в Іловайській операції. У вересні “Азов” разом з підрозділами ЗСУ успішно захистили м. Маріуполь від агресора. Добровольчий корпус “Правий сектор” з вересня 2014 р. разом з підрозділами ЗСУ брав участь в успішному захисті Донецького аеропорту й селище Піски.

Таким чином, добровольчі військові формування України вкотре підтвердили той факт, що в критичні для України часи пасіонарна частина українців вміє згуртуватися, мобілізуватися та створює військові загопи, які стають на захист України і українців. Так, у XVI–XVIII ст. цю місію виконувало українське козацтво, у XX ст. – українські січові стрільці та вояки Української Повстанської Армії, а на початку XXI століття – ЗСУ і НГУ та добровольчі батальйони. Саме завдяки відважності та мужності та саможертвності українських захисників й була зупинена російська агресія на Сході України. А подальше входження добробатів до складу ЗСУ і НГУ суттєво посилили їх потенціал щодо відбиття російської гібридної військової агресії.

*Ховрич С.М., доктор філософії, доцент
НМК “Інститут післядипломної освіти”
НТУУ “КПІ імені Ігоря Сікорського”,
м. Київ*

ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (З 2014 р.)

Оскільки війна ще не завершилася (триває фаза своєрідної “позиційної війни”), в даному дослідженні йтиметься передусім про перші skutki для Росії після початку (2014 р.) її агресії проти України. Власне skutki можна поділити на такі блоки: політичний, економічний, соціальний та військовий. Чи не найуразливішим виявився саме економічний блок, оскільки РФ є технологічно відсталою ланкою у світовій економічній системі, що в перспективі унеможливує будь-який її спротив високотехнологічному Заходу, потенціал якого, зрештою, розчавить “бензоколонку”. На сьогодні євроатлантична цивілізація, безумовно, домінує в усіх сферах життєдіяльності людства.

Ґрунтовні дослідження щодо протидії російській гібридній війні здійснив ряд дослідницьких центрів: Інститут історії України НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український кризовий медіа-центр і т.д. Серед останніх досліджень хотілося б виокремити публікації з красномовними назвами: “Санкції проти Росії...” (2019) та “Економічні інструменти протидії гібридній агресії” (2020). Тут критично проаналізовані суть і значення застосування санкцій щодо РФ, зроблені прогнози та відповідні рекомендації.

З 2014 р. відбулися радикальні зміни у взаємовідносинах міжнародного рівня: оголошення Україною та міжнародною спільнотою (ГА ООН, ПАРЄ, Парламентська

асамблея ОБСЄ т.ін.) РФ державою-агресором/окупантом; мобілізація НАТО та посилення військових бюджетів країн-членів Альянсу; часткова міжнародна ізоляція РФ; економічні санкції США, Канади та країн ЄС проти РФ, що призвело до економічної стагнації та спаду, а також зuboжіння населення країни-агресора.

Санкційний зашморг для загарбника – хоча й тривала, однак безпрограшна гра для цивілізованих країн. Через шість років після початку війни радник президента США з національної безпеки Роберт Чарлз О’Браєн-молодший (нар. 1966) саркастично зауважив: “У відношенні Росії залишилося не так багато можливостей вводити санкції... Ми мало що можемо зробити щодо Росії на санкційному фронті. Це стає складніше зробити через стискальний характер уже наявних санкцій” (*Корреспондент.net*. 2020). Є неспростовний факт, науково доведений відомими вітчизняними (і не тільки) експертами: одним з перших результатів протистояння і застосування політики санкцій до РФ стало безповоротне сповільнення динаміки розвитку економіки (Світова гібридна війна : український фронт. Київ, 2017. С. 423). Себто існуюча конструкція російської економіки розбалансована та запрограмована на руйнацію, що, врешті-решт, призведе до суспільно-політичного колапсу. До речі, саме в 2014 р. (триває донині) в РФ запустили соціальний проєкт “Подаруй дрова” (веб-сайт : <https://www.podari-drova.ru/>), мета якого забезпечити неплатоспроможних пенсіонерів дровами для опалення оселі.

Очевидний програш РФ і на дипломатичному фронті. Так, завдяки зусиллям дипломатів України вдалося ізолювати РФ в ООН з українського питання (*Постійне представн. України при ООН*. 2020). Доречно нагадати про значну роль потужного військово-політичного об’єднання НАТО у підтримці державного суверенітету української нації.

*Шевчук В.П., д.і.н., професор,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ РОСІЇ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНБАСУ

Відкриті джерела характеризують військову присутність Росії на окупованих нею українських територіях Донбасу. З’ясовано, що бойові дії в окремих районах Донбасу розпочалися через діяльність російських диверсійних загонів, керованих офіцерами сил спеціальних операцій РФ. З початку бойових дій (12.04.2014 р.) стало очевидно, що інтервенція силами парамілітарних формувань, замаскованих під “народних міліціонерів”, “ополченців”, “повстанців” та військово-технічне і військово-професійне забезпечення не дали результатів, на які орієнтувала російська агентура. Практично підтримка з боку місцевого населення не забезпечувала достатню бойову ефективність цих формувань, вони не могли протистояти регулярним армійським частинам: підрозділам Збройних Сил України. Виникла цілком реальна загроза ліквідації квазідержавних утворень “ДНР/ЛНР”.

РФ у серпні 2014 р. здійснює пряму військову інтервенцію на територію Донбасу. На український Донбас за сприяння державного і військового керівництва Росії хлинули натовпи “добровольців”, “найманців”. На основі окремих підрозділів російські кадрові офіцери розпочали формувати регулярні військові сили як запоруки стійкості окупаційного

режиму та існування “ДНР/ЛНР”. До того ж керівництво Росії воєнне вторгнення на Сході України стало розглядати як важливу складову загального тиску на Україну, як засіб дестабілізації ситуації в інших її регіонах військовим способом.

За офіційними даними станом на 2019 р. загальна чисельність окупаційних сил на Донбасі, якими керували офіцери і генерали ЗС РФ, нараховувала близько 32 тис. осіб. З них 11 тис. – це російський збройний контингент, який включає “добровольців”, найманців з приватних військових фірм та військовослужбовців армії Росії. Кістяк цього контингенту склали близько 2000 кадрових російських військовослужбовців – представників спецслужб РФ, які здійснюють безпосереднє керівництво та управління окупаційними формуваннями. До них належать підрозділи зі складу російських Сил спеціальних операцій. Серед їх операційних завдань – проведення диверсійних і партизанських дій на території інших держав, а також випробування та обкатка в “бойовій обстановці” новітніх зразків російської воєнної техніки та озброєння. До складу російських окупаційних формувань введені ряд специфічних збройних формувань з визначеними політичними завданнями: ідеологічно та історично обґрунтовувати російську інтервенцію на Сході України.

По суті, російський агресор перетворив Донбас на своєрідний полігон для своїх спецслужб, де вони на практиці обкатують методики підривної та розвідувальної діяльності, а також створюють потужний плацдарм для подальшої експансії на Україну. За оцінкою експертів недержавної аналітичної групи “Інформаційний спротив”, на окупованих територіях Донбасу на постійній та ротаційній основі перебувають близько 250–300 співробітників спеціальних служб РФ. Вони здійснюють свою діяльність за допомогою створених ними маріонеткових спеціальних служб окупаційної адміністрації – т.зв. “МДБ ДНР” та “МДБ ЛНР”.

Російські окупаційні війська на Донбасі перебувають під оперативним управлінням 8-ї загальновійськової армії Південного військового округу ЗС РФ. Окупаційні сили на 2019 рік склалися з двох основних частин – оперативно-тактичного командування (ОТК) “Донецьк”, а також 2-го армійського корпусу. Джерела ОТК “Донецьк” оцінюють в 15,5–16 тис. бійців. За своєю організаційно-штатною структурою, чисельністю особового складу та кількістю озброєння він є співставним із типовим радянським армійським корпусом. Інша складова окупаційного угруповання російських військ на Донбасі представлена 2-м армійським корпусом Народної міліції “ЛНР” з чисельністю до 12,5 бойовиків. Російські куратори використовують корпус з тими самими цілями, що й командування “Донецьк”. Боездатність окупаційних угруповань забезпечує РФ: офіцерськими кадрами, навчанням, озброєнням (в тому числі новітнім) тощо. Російським керівництвом сформовано “другий ешелон” інтервенції. На східному кордоні з РФ та в анексованому Криму російське військово командування розгорнуло майже 100-тисячне угруповання кадрових військ. Все це свідчить про те, що не можна виключати широкомасштабного військового вторгнення в Україну з тим, щоб реалізувати імперські плани керівництва РФ.

**СЕКЦІЯ 2.
УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.:
ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Ананьїн О.В., к.т.н., с.н.с.

*Головний експертно-криміналістичний
центр Державної прикордонної служби
України, м. Бориспіль;*

Филь О.М., к.і.н.

*Національний військово-історичний музей
України, м. Київ*

**ОКРЕМИЙ КОРПУС КОРДОННОЇ ОХОРОНИ УНР:
ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ**

22 січня 1918 року Українська Центральна Рада прийняла Четвертий Універсал, який проголошував Українську Народну Республіку (УНР) незалежною державою. Розпочався процес формування власного органу з охорони державного кордону – Окремого корпусу кордонної охорони (ОККО).

Час створення та розвитку ОККО УНР доцільно умовно розділити на такі історичні етапи:

I – УНР Української Центральної Ради (березень – квітень 1918 року);

II – Української Держави (травень – листопад 1918 року);

III – УНР під керівництвом Директорії (1919 – 1921 роки);

IV – перебування прикордонних частин УНР на території Польщі (1921 – 1923 роки).

Протягом етапу Центральної Ради: на засіданнях Уряду ухвалено: питання організації охорони кордону; створення ОККО; плани щодо формування бригад кордонної охорони. У службовій діяльності ОККО пріоритет надавався правоохоронній складовій, але за структурою він будувався за військовим зразком, а його особовий склад мав військові чини.

На етапі Української Держави: упорядковано організаційно-штатну структуру ОККО та визначено порядок охорони узбережжя Чорного моря; забезпечено запровадження системи перевірки паспортних документів у прикордонних пропускних пунктах на залізницях.

Протягом етапу Директорії: реорганізовано систему управління відповідно до умов ведення війни; організовано охорону державного кордону по прикордонних річках Збруч (кордон з Польщею) та Дністер (кордон з Румунією); участь прикордонних підрозділів у бойових діях; відхід підрозділів ОККО на польську територію, за річку Збруч.

На етапі перебування прикордонних частин УНР на території Польщі підрозділи ОККО перебували у таборах для інтернованих вояків армії УНР – у містах Ланцут та Олександрів-Куявськ. Головним завданням керівництво ОККО вважало збереження професійних кадрів. З метою оптимізації структури підрозділів, у відповідності до умов перебування в еміграції, корпус реорганізовано в Окрему кадрову бригаду кордонної охорони. У 1923 році бригада разом з військовими частинами УНР була розформована.

Військова обстановка в Україні на протязі 1918–1921 років не давала можливості розвивати власну прикордонну інституцію, а вимагала, в першу чергу, розбудову Дієвої армії. Кордон визначався стратегічним впливом воюючих армій. Бойові дії не давали можливості оформити державні кордони у договірно-правовому відношенні, що негативно впливало на організацію їх охорони.

*Бачинський В.А.,
Чорногор Я.О., к.і.н.
Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ГЕТЬМАНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ДОБИ “УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ” П. СКОРОПАДСЬКОГО (1918 р.)

Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. генералом Павлом Скоропадським та оголошенням “Грамоти до всього українського народу” було розпущено Центральну Раду, міністрів та їх товаришів, вся повнота влади перейшла в одноосібне правління.

Під час підготовки до перевороту П. Скоропадським та його однодумцями був сформований загін, що складався із офіцерів, який у ніч із 29 на 30 квітня захопив установи Центральної Ради, тим самим утвердивши владу гетьмана. Даний загін не був якоюсь значною військовою потугою, тому досить гостро стояло питання формування війська “Української держави”. Із перших кроків розбудови війська виник конфлікт із командуванням окупаційного контингенту країн Четвертного Союзу, так як генерал Гренер не вважав за доцільно створення українських підрозділів. Як компроміс, було запропоновано передати у підпорядкування підрозділи, які були сформовані із числа колишніх військовополонених українського походження: Сірожупанна та Синьожупанна дивізії. Під час стройового огляду гетьманом П. Скоропадським було особисто оглянуто дані підрозділи та зроблені висновки стосовно їх дальшої долі. Сірожупанну дивізію було відправлено на охорону державного кордону на північно-східному напрямку. Синьожупанна дивізія була розформована. Тоді Військовим міністерством на чолі із генералом Рагозую було запропоновано продовжити розгортання восьми армійських корпусів, які мали формуватися та поповнюватися за територіальним принципом. Окремо від даних армійських корпусів розпочали формування Сердюцька дивізія, окрема таврійська піша бригада, чотири кавалерійських дивізії, окрема кінна бригада, 3 окремих важко-гарматних бригади, три повітряних інспектури, ескадрилья бомбардувальних літаків, чотири запасних кінних полків, 108 повітових комендатур, 2 повітряні інспектури, відновлено загін Січових Стрільців, Чорноморський кіш, окремий загін низових запорожців. Формувалися загони із числа представників Вільного козацтва. Закладаються основи для розгортання бригади морської піхоти. Планувалось, що до весни 1919 р. Збройні Сили Гетьманату мають налічувати близько 60 тис. вояків. Але 11 листопада 1918 р. закінчилась Перша Світова війна, де країни Четвертного союзу зазнали поразки. Враховуючи загрозу із сторони більшовиків та опозиції, яка сформувалась за час Гетьманату, та неготовність гетьманських військ до збройної боротьби, у пошуках союзника гетьман видає “Грамоту про Федералізацію”, у якій на меті було об’єднання із силами небільшовицької Росії і тим самим привернути увагу Антанти, із можливістю укладення союзного договору. Але на даний крок гетьмана національні кола досить різко відреагували та 14 листопада формують Директорію, яка піднімає антигетьманське повстання, яке тривало до зречення влади гетьманом 14 грудня 1918 р.

Отже, формально у руках гетьмана була зосереджена вся повнота державної влади: внутрішня і зовнішня політика, армія, поліція. Проте реально влада гетьмана відчувала величезну залежність від підтримки німецьких військ, які не дозволяли у повній мірі розгорнути Збройні Сили Гетьманату.

*Виздрик В.С., д.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІСІЯ КРАЇН АНТАНТИ ПІД ЧАС ВОВЧУХІВСЬКОЇ ОФЕНЗИВИ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

У ході польсько-української війни, під час Вовчухівської наступальної операції 16 лютого 1919 р. Галицька армія (ГА) досягнула успіху шляхом блокування залізниці “Львів-Перемишль”, якою поляки доставляли до Львова припаси та амуніцію. У критичний момент для польської армії з’являється “місія Бартелемі” (на чолі з французьким генералом Ж. Бартелемі) – делегація країн Антанти, метою якої було укладення українсько-польського перемир’я. Головнокомандувачам польської та української армій у Східній Галичині були надіслані телеграми із закликом припинити бої та надіслати до Львова своїх представників для проведення мирних переговорів під патронатом Антанти. Під впливом польської пропаганди члени делегації досить відкрито демонстрували свою антипатію до українців.

Вплив польської пропаганди був не єдиною причиною відвертих пропольських симпатій членів делегації країн Антанти, залишається фактом прагнення Франції відновити Польську державу і зробити її форпостом антибільшовицької боротьби на східноєвропейському напрямі. Інтерес для французького бізнесу становила галицька нафтова промисловість, багато впливових французьких політиків та військових були акціонерами нафтових компаній у Галичині. Ще до початку Вовчухівської операції члени англо-французької місії у Варшаві провели ряд зустрічей із Союзницькою місією у Польщі, яку очолював французький політик Ж. Нулленс, місія Бартелемі була повністю йому підпорядкована. Знаючи про антиукраїнські погляди союзницької місії, командування ГА не поспішало виконувати їхніх вимог. “Генерал Бартелемі, попри свій нейтральний статус, допоміг полякам у здобутті амуніції для їхніх військ [...], неодноразово передавав урядам Антанти упереджену інформацію щодо стану нашого війська”, – писав командувач ГА М. Омелянович-Павленко.

Українська сторона намагалася якомога довше зволікати із укладенням перемир’я, прагнучи досягнути головної мети в наступальній операції – перервати залізничне сполучення між Львовом та Перемишлем. За таких обставин перемир’я стало б обтяжливим не для українців, а вже для поляків, тому що західноукраїнська армія вела б подальші переговори з позиції сили.

Делегація країн Антанти з 19 до 22 лютого безрезультатно обмінювалася листами з Начальною командою ГА. Не досягнувши бажаного результату, іноземні делегати намагалися продемонструвати, що припинять вести переговори з українцями. Така ситуація привела б до міжнародної ізоляції ЗУНР і втрату будь-якої надії на визнання з боку світового співтовариства. Такий варіант розвитку подій категорично не підходив для керівництва ЗУНР. Під тиском уряду ЗУНР генерал М. Омелянович-Павленко все ж мусив піти на поступки. У ніч на 25 лютого українське командування таки підписало відповідну угоду, того ж дня розпочалися переговори. Однак у ході мирних переговорів, що тривали 25–28 лютого, українцям та полякам не вдалося домовитися про лінію розмежування. Тоді місія Антанти в ультимативній формі висунула власний проект перемир’я. Згідно з ним,

демаркаційна лінія між українськими та польськими територіями проходила далеко на схід від лінії фронту. Виходило, що українським військам після успішної наступальної операції належало відступити в середньому на 30 км на схід. Крім того, польська сторона отримувала Львів та Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн – головні промислові центри регіону. Нафта та її продукти були чи не основним джерелом доходів для уряду ЗУНР. У своєму зверненні до польської делегації 28 лютого члени “місії Бартелемі” зазначали, що запропонована ними демаркаційна лінія поділяє Галичину відповідно до колишніх австрійських повітів. При цьому іноземна делегація не соромилася шантажу представників ЗУНР, зазначивши, що у разі відмови від перемир’я проти них буде задіяна армія Ю. Галлера. Делегація ЗУНР відмовилася підписувати цей договір: “Нехай нас розсудить залізо і кров”, – заявив М. Омелянович-Павленко у своєму зверненні до армії, а 1 березня бойові дії відновилися. У цьому документі командант ГА наголосив, що запропонована союзниками демаркаційна лінія є “образом наших найсвятіших почувань”. На умови, запропоновані “місією Бартелемі”, не могли погодитися ні західноукраїнські політики, ні військові, ні західноукраїнська громадськість.

Дурач В.М.,

Голова М.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІДМІНА КРІПОСНОГО ПРАВА У РОСІЇ ЯК ГЕНЕРАТОР ФОРМУВАННЯ ДАЛЕКОСХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ “ЗЕЛЕНИЙ КЛИН”

159 років тому 19.02.1861 року в Російській імперії було скасовано кріпосне право або кріпацтво. Незважаючи на часткове збереження окремих феодалних структур, це стало початком формування капіталістичних відносин у аграрному виробництві.

Найбільш важливим юридичним документом стало “Загальне положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності”, де були викладені основні умови скасування кріпацтва і визначені подальші відносини селян з поміщиками. Нове законодавство дозволяло селянам набувати у власність нерухоме майно, вести торгівлю, відкривати і утримувати фабрики і різні промислові, торгові і ремісничі заклади, записуватися в цехи, продавати свої вироби як в селах, так і в містах, вступати в гільдії та інші об’єднання, укладати договори, брати підряди на виконання різних робіт.

Слід зазначити, що за новим законом колишнім кріпакам в Україні видавали наділи до 8 гектарів землі у залежності від родючості ґрунту, тоді як на Далекому Сході ця норма складала до 109 гектарів (100 десятин). Це і стало основною причиною того, що багато українських селян, на відміну від менш ініціативних росіян, попрямували через півсвіту освоювати Примор’я і Приамур’я.

Наприклад, тільки 13 і 20 квітня 1883 у порт Владивостока з Одеси прибули два перших пасажирських пароплава “Росія” і “Петербург”, на яких припливли 1504 селянина-переселенця з Чернігівської губернії. Ними на півдні Примор’я і були засновані перші дев’ять сіл. З 1903 року Транссибірська залізниця дозволила перебратися десяткам тисяч українців, яких приваблювали вільні землі. Усього з 1883 по 1916 рік у Примор’я і Приамур’я з України переселилося понад 276 тисяч осіб. Навіть за приблизними

підрахунками на початку ХХ століття українцями були 90% європейського населення Далекого Сходу.

Переважно селяни-переселенці заселяли південь Примор'я і Зейську долину уздовж Амура, які за своєю мальовничою природою і ландшафтом дуже нагадували лісостепові райони Чернігівщини та Полтавщини. У 1920–40-х рр. у науково-публіцистичній та художній літературі за заселеними українцями землями закріпились назви “Зелений Клин”, “Нова Україна”, “Зелена Україна”, “Закитайщина”.

Лютнева революція 1917 року в Росії надала підстав українцям розпочати боротьбу, якщо не за незалежність краю, то принаймні за національну автономію. Українці об'єднувалися, створювали власні органи влади і власну далекосхідну державність. Однак проти нової української республіки “Зелений Клин” почали війну імперіалісти з обох сторін – більшовики Леніна і білогвардійці Колчака, боротьба за незалежність зазнала поразки. Лідери Зеленого Клину були репресовані більшовиками у грудні 1924 р., під час гучного Читинського процесу. Після цього далекосхідні українці почали приховувати своє походження. За переписом 1926 року їх кількість зменшилася на третину. Більшовицьких репресій вдалось уникнути українцям Маньчжурії, ця територія незабаром потрапила під владу японців.

*Задерієнко С.І., к.військ.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНЦІВ НА БУКОВИНІ УПРОДОВЖ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З початком Першої світової війни на західноукраїнських землях почали діяти ряд політичних організацій і спільнот, які у тій чи іншій мірі ставили за мету проголошення самостійності та соборності України. І хоча окремі напрями української політики у той час могли відрізнятися у різних політичних організацій один від одного, в цілому вони стояли на захисті інтересів і прав українців на територіях, що стали театром воєнних дій. Можливо найбільш визначний вклад в розбудову самостійної української держави у той час належить Головній українській раді (ГУР), що була створена 01.08.1914 р., та Союзу визволення України (СВУ), утвореному 04.08.1914 р.

Слід зазначити, що саму війну, зокрема бойові дії на Буковині між Австро-Угорщиною й Німеччиною проти Росії обидві політичні організації і ГУР, і СВУ розглядали як шанс досягти своїх політичних цілей. ГУР так само як і СВУ закликала українців до підтримки Австро-Угорщини в Першій Світовій війні, оскільки вбачали в Російській імперії найбільшу загрозу українському національному руху.

Починаючи з 01.08.1914 року Чернівці і північні райони Буковини тричі переходили із рук в руки австрійської та російської армій. Уперше російські війська захопили населений пункт Чернівці 30.08.1914 року, і перебували в місті до 21.10.1914 р.; другий раз – із 26.11.1914 р. до 18.02.1915 р.; третій раз – із 18.06.1916 р. до 02.08.1917 р.

Кожного разу захоплення буковинських сіл і містечок супроводжувалося не тільки вбивствами, руйнуваннями і грабежами, а й політичними переслідуваннями, коли прибічників

Австро-Угорщини чи Росії воюючі сторони відшукували, заарештовували і розправлялися стратою на шибениці, розстрілом, запроторенням у тюрми чи концентраційні табори.

Так, до концентраційних таборів австрійцями відселялись усі українці з прифронтових міст і сіл Буковини. У них без будь-якої компенсації забирали коней, велику рогату худобу та інше майно. За австрійськими підрахунками лише в Талергофському концентраційному таборі від голоду, виснажливої праці і хвороб померло близько 2 тисяч буковинців, крім того, австро-угорськими каральними органами розстріляно понад 40 тисяч буковинців і галичан.

Не менш жорстокою була і російська влада, що проводила на окупованих територіях Буковини політику великодержавного шовінізму, заарештовувала “неблагонадійних” і вивозила до Сибіру, на Урал, в степи Центральної Азії і Казахстану та інші місця, де їх тримала в концентраційних таборах як військовополонених.

На середину жовтня–початок листопада 1918 року прийшовся розпад Австро-Угорської імперії. Вже 06.11.1918 р. Українська Національна Рада прийняла в Чернівцях владу від останнього австрійського намісника Буковини графа Ерцдорфа і над державними установами столиці краю замайоріли синьо-жовті прапори. Але 11.11.1918 р. військо королівської Румунії під команду генерала Задіка захопило Чернівці, а згодом окупувало усю Буковину. Тепер вже румунська влада продовжила політичні переслідування українців.

Зайцев С.І.

*Львівський національний університет імені
Івана Франка, м. Львів*

БОЙОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВСТАНСЬКО-ПАРТИЗАНСЬКИХ ФОРМУВАНЬ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Бойове забезпечення являє собою комплекс заходів, що здійснюються з метою створення сприятливих умов для застосування своїх сил та озброєння, а також зниження ефективності застосування військ і озброєння противника. Основними видами бойового забезпечення, котрі використовували іррегулярні збройні формування Катеринославщини у 1917–1921 рр., були розвідка, маскування, інженерне забезпечення, психологічна боротьба та охорона.

Розвідка застосовувалася повстансько-партизанськими підрозділами з метою добування відомостей про противника та недопущення раптовості ворожого нападу. За характером покладених на її представників задач, вона поділялася на агентурну та військову. Агентурна розвідка використовувалася для добування необхідної інформації шляхом використання спеціально засланих на контрольовану ворогом територію розвідників-шпигунів або від попередньо завербованих агентів. Військова розвідка застосовувалася для добування даних, необхідних безпосередньо для успішного виконання бойових завдань. Основними способами отримання розвідувальних даних були спостереження, опитування місцевих жителів, підслуховування, допит полонених і перебіжчиків.

Маскування використовувалося з метою приховування від противника своїх сил і засобів, введення його в оману відносно кількості, розташування, складу та намірів своїх сил і досягнення раптовості в використанні своїх сил. Об'єктами маскуванню, як правило, були особовий склад бойових одиниць та їх озброєння. Для досягнення маскуванню повстанці та

партизани Катеринославщини використовували різні способи: збереження таємниці щодо місця розташування або напрямку прямування підрозділу; приховане розташування підрозділів із використанням маскуючих властивостей місцевості та умов обмеженої видимості й інші.

Суть інженерного забезпечення полягала у проведенні заходів з метою підвищення захисту особового складу та техніки бойових підрозділів від ворожих засобів ураження, успішного подолання перешкод на шляху наступу своїх сил, а також ускладнення просування та дій противника й нанесення йому втрат. Найчастіше воно включало в себе інженерне обладнання місцевості та обладнання й утримування переправ.

Психологічна боротьба, як елемент бойового забезпечення, мала на меті знизити ефективність дій військ противника шляхом підриву морально-бойових якостей його особового складу. Основними формами психологічної боротьби на Катеринославщині в досліджуваний період були друкована та усна пропаганди.

Ще одним важливим елементом бойового забезпечення була охорона. Її суть полягала в недопущенні проникнення ворожої розвідки у район дій або розташування своїх сил та виключення можливості раптового нападу на них військ противника. Відомо про здійснення бійцями підрозділів похідної та сторожової охорони.

*Заруба О.Г., к.військ.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНИ МІЖ 1917 І 1921 РР.

Весь період існування УНР та ЗУНР між 1917 і 1921 рр. супроводжувався потужною інформаційною війною з боку кількох держав. Радянська Росія, Польща, Румунія вели власні інформаційні кампанії проти України. Вони мали власні наративи, ключові месиджі, що були спрямовані на різні цільові аудиторії. Разючі паралелі між цими кампаніями (особливо з боку Росії) та інформаційною складовою гібридної війни 2014–2020 рр. вже підмічені у роботах низки дослідників. У своїх тезах зупинюся лише на основних наративах та деяких менш освітлених аспектах цієї інформаційної війни.

Для Радянської Росії основними наративами були: “Вся влада – Радам!”, буржуазна Центральна Рада підтримує контрреволюційний виступ Каледіна, Корнілова і Дутова, веде боротьбу проти “українських советов робочих, солдат и крестьян”, федеративний устрій Росії із приєднанням до неї України. Такий наратив був спрямований на широку цільову аудиторію найбільш вразливих верств населення, які несли тяготи війни та були дезорієнтовані революцією.

Польща мала на меті утримати землі Східної Галичини. Наративами інформаційних кампаній були: Галичина – історична частина Польщі, українці нездатні до творення власної держави та ведення господарської діяльності (бізнесу), українські війська збільшовичені, українці – союзники Німеччини. Такі наративи були спрямовані на країни-переможці у Першій світовій війні, у першу чергу на Францію та Великобританію.

Навіть через сто років румунський наратив про належність Північної Буковини та Бессарабії до Великої Румунії працює на внутрішню цільову аудиторію цієї держави. Так, у 2018 р. на круглому столі в Бухаресті присвяченому 100-річчю українсько-румунських

міждержавних взаємин українські науковці отримали в подарунок мапу Великої Румунії в кордонах 1918–1940 рр. та перші два томи десяти томної збірки документів про те, як Північна Буковина та Бессарабія ввійшли до складу румунської держави. На підставі цього румунські науковці критикували Закон України “Про освіту” та українську політику щодо національних меншин.

Ціла низка видань 1917–1921 рр. (збірок віршів, пісень, п’єс, брошур, наукових праць, інших видів друкованої продукції), які зберігаються в фондах Книжкової палати України імені Івана Федорова і які ще потребують ретельного аналізу і досліджень, свідчать про те, що інформаційна війна велася з залученням письменників, поетів, науковців, інших митців. Ця війна була не менш рішучою та безкомпромісною, ніж бойові дії на реальних фронтах.

Аналіз інформаційних кампаній, стратегічних наративів та ключових меседжів інформаційної війни 1917–1921 рр. проти України сприятиме кращому розумінню коренів та змісту сучасної інформаційної війни, якою супроводжується збройна агресія Росії на Донбасі. Друковані видання фондів Книжкової палати України за даною темою потребують ретельного вивчення. Цей матеріал може мати цілком практичне застосування та використовуватися у навчальних цілях.

Іванов І.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 РОКІВ

Період розвитку розвідувальних служб Української революції 1917–1920 рр. можна умовно розділити на чотири основні етапи : розвідка часів УЦР, розвідка правління Гетьманату, розвід служби Директорії та їх діяльність, Розвідка ЗУНР і прогресивна її організація 1918–1919 рр.

Україна не припиняла збройного протистояння як на середньому, так і на зовнішніх фронтах, що вимагало регулярної розвідки про ворога. У березні 1918 року новий начальник Генерального штабу Армії УНР полковник Олександр Сливинський як начальник ГШ провів його структурну реорганізацію. Відтепер Генштаб складався з двох генерал-квартирмейстерств: перше займалося управлінням діяльності армії, а друге – проблемами розбудови самих збройних сил. Крім цих головних підрозділів, Генштаб мав і окремі структури, що були зобов’язані забезпечувати армію конфіденційною службовою інформацією, а саме: “розвідковий” підрозділ на чолі з підполковником В. Колосовським і підрозділ закордонного зв’язку під керівництвом генерала О. Березовського, який мав організувати роботу військового аташату УНР. Ключову роль у формуванні цього відділу відіграв Володимир Сальський. Першою успішною операцією української розвідки вважається придушене більшовицьке повстання проти УЦР у січні 1918 року на заводі “Арсенал”. Стає цілком зрозумілим, що без повністю організованої розвідки неможливо організувати захист української державності. Яскравим прикладом є те, що УНР взагалі не очікувала, що більшовики нападуть. Коли почався наступ, основні сили Червоної Армії чекали з Полтави, тоді як наступ відбувся з Чернігова. Після повернення української влади до Києва, проводився аналіз прорахунків та їх виправлення. А 10 березня 1918 року були

сформовані перші розвідувальні підрозділи. Однак організація нової структури йшла повільно. Виною тому були політичні зміни в новій державі.

Після перевороту Республіку замінила Гетьманщина Павла Скоропадського, який ознаменував Другий етап Української Революції. Керівництво Гетьманщини, зберігши старі кадри, призначило В. Колосовського начальником відділу розвідки Генерального штабу Збройних Сил УНР, який займав цю посаду до цього. В. Колосовський приступив до вдосконалення розвідувальної системи. З 12 січня 1919 року він був військовим експертом делегації УНР на мирних переговорах у Парижі, а з травня 1919 року військовим агентом УНР у Франції, Бельгії, Іспанії, Португалії з дислокацією у Парижі. Для отримання розвідувальної інформації широко використовуються різні форми розвідувальної роботи, технічні засоби, зокрема радіоперехоплення, військова авіація та діяльність іноземних резиденцій. Особливу увагу було приділено збору інформації за кордоном. Задіяні як агенти, так і українські дипломати. Згодом військова розвідка почала активно збирати та вивчати інформацію про політичну ситуацію в країнах, їхній військовий та економічний потенціал, пошук союзників.

Директорія у свою чергу створила Політичний відділ із відділом зовнішньої розвідки при Міністерстві внутрішніх справ. За короткий час цій структурі вдалося створити агентську мережу в Києві, Одесі, Харкові. Зібрав інформацію про плани Антанти, червонобілої російської армії, Польщі та Румунії. Створюється досить розгалужена структура спецслужб: національна розвідка та контррозвідка, військова розвідка та контррозвідка, допоміжні підрозділи та школа підготовки розвідки. Крім того, в 1920 р. був створений окремий центральний розвідувальний орган – Інформаційне бюро, яке очолював М. Красовський. Його вважали найкращим детективом колишньої Російської імперії. Керівник “ІНФІБРО” полковник М. Красовський відзначався принциповістю і наполегливістю, приділяв багато уваги організації агентурної роботи, особисто працював з агентами, які перебували на зайнятій ворогом території України та за кордоном. Під його проводом “ІНФІБРО” працювало результативно, постачало Головному Отаману й іншим представникам вищої влади цінну інформацію щодо воєнно-політичної обстановки як на терені УНР, так і за її межами, про ставлення інших країн до проблем України/ Інформаційне бюро запобігло трьом нападам на С. Петлюру, кілька терактів проти інших глав держав, низку диверсій та низку терористичних організацій.

Вищим керівним органом військової розвідки ЗУНР був відділ розвідки Початкового командування УГА до складу якого входили такі відділи: наступальна розвідка; оборонна розвідка; детективи та шпигуни; реєстрація сил ворога. У розвідувальну мережу УГА входили розвідувальні підрозділи штабу корпусу, розвідувальні підрозділи штабу бригад, окремі розвідники, направлені на передову із спеціальними завданнями, польові розвідувальні підрозділи, розвідувальна мережа, підпільні угруповання авіація. Певні розвідувальні дані збирали бюро по призову в дипломатичних представництвах ЗУНР у столиці Австрії, Румунії, Угорщини. Внутрішню безпеку і порядок в УГА забезпечували польові жандармерія і комендантські сотні під командуванням бригад і корпусів. Створена в грудні 1918 року польова жандармерія УГА протидіяла розвідувально-диверсійній діяльності противника, дезертирству, охороняла військові об'єкти та обози, лінії зв'язку та підтримувала встановлений законом порядок. При Початковій групі УГА існували відділи польової жандармерії, штаб корпусу, бригади та окремі групи УГА. 24 червня 1919 року

польова жандармерія була перейменована на польову охорону, підпорядковану Етапному командуванню УГА, що складалася з 6 дивізій. У листопаді 1918 р. Був сформований Корпус Української державної жандармерії, підпорядкований Департаменту громадської безпеки Державного секретаріату внутрішніх справ ЗУНР. Відповідно до закону ЗУНР від 15 лютого 1919 р. Державна жандармерія мала статус воєнізованої організації проти шпигунства, саботажу, посягань на громадський порядок та громадський мир. Він мав центральний апарат, департаменти та села як територіальні органи. Із встановленням посади диктатора ЗУНР у червні 1919 р. Державна жандармерія була перейменована в Народну гвардію, підпорядковану командуванню Початкового командування УГА, а згодом – військовій канцелярії диктатора Є. Петрушевича. Після переходу УГА на радянський бік Народна гвардія була розформована. Рішенням Державного секретаріату у військових справах ЗУНР від 24 березня 1919 р. При “залізничному” військовому управлінні була створена “залізнична” жандармерія. “Залізнична” жандармерія відповідала за протидію шпигунству, саботажу на залізниці, саботажу, охороні вантажів і підтримці порядку на транспорті. Він мав лінійні відділи на важливих станціях. Іван Вислоцький вписав своє ім'я в історію української розвідки передусім тим, що залишив по собі детальні письмові спогади про свою службу у розвідчому відділі УГА і про діяльність розвідки у цей непростий період існування ЗУНР.

Коханенко Ю.П.

Меморіальний комплекс “Пам'яті героїв Крут”, с. Пам'ятне, Борзнянський район, Чернігівська область

КРУТИ – ГЕРОЇЧНА І ТРАГІЧНА СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

29 січня 1918 року біля залізничної станції Крути Борзнянського району, Чернігівської області відбувся бій між збройними формуваннями УНР з військами більшовицької Росії. З української сторони на захист Батьківщини стали юнкери військової школи ім. Богдана Хмельницького, студенти університету ім. Святого Володимира та новоутвореного Українського народного університету, гімназисти ІІ Кирило-Мефодіївського братства гімназії. Протистояла їм вишколена, загартована у боях більшовицька армія під командуванням Михайла Муравйова. Військові сили були нерівні – близько 600 чоловік українських захисників проти майже 6000 російських вояк. Бій тривав протягом 5–6 годин. Коли втрати з української сторони досягли 50%, командуючий українськими військами Аверкій Гончаренко віддав наказ відступати. Заблукавши в темряві під час відступу, юні захисники пішли на світло в станційному будинку і потрапили в полон. Усю ніч над ними безжально знущалися, а на ранок розстріляли. На їх пам'ять було створено Меморіальний комплекс “Пам'яті героїв Крут”. Це місце зберегло спогади про історію, яка є кращим прикладом патріотизму, мужності, жертвовності та героїзму.

Експурсія починається на подвір'ї, де знаходиться насипний курган з металевим хрестом і пам'ятною дошкою, на якій написано: “Тут береже Україна вічний сон молодих синів своїх, які загинули героїською смертю у борні за її волю під Крутами 29 січня 1918 року. Побудовано за кошти братства “Броди-Лев”. Під курганом розміщено 27 бетонних стовпчиків з металевими табличками з написами подяки від кожної області

України, міст Києва й Сімферополя та Криму. У пам'ять студентам зведено монумент у вигляді колони, яка є копією однієї з колон Київського університету ім. Святого Володимира, тому що більшість юнаків, які брали участь у бою, навчалися саме в ньому. У пам'ять гімназістам – скульптурна композиція: бронзова гімназійна шинель на гранітних плитах.

Через дорогу від меморіалу відтворено залізничний перон м. Києва початку ХХ ст., на якому з обох боків розташовано 7 старовинних вагонів. З подібного перону, у подібних вагонах студенти й гімназисти відправилися з київського вокзалу на станцію Крути у бій, у вічність, у безсмертя. Доповнюють експозицію платформа з 76 мм протитанковою гарматою 1927 року, паротяг Ер –799-13.

Розповідь про бій під Крутами завершується переглядом документального фільму “Пам'яті героїв Крут присвячується...” про створення музею та події, що відбувалися 29 січня 1918 року. Перегляд відео допомагає відтворити, “реконструювати” події минулого, ще раз переконатися в героїзмі юних крутянців.

Завдання екскурсовода – за час екскурсії, яка триває близько години, донести до дітей та молоді факти і приклади самопожертви й патріотизму юних захисників того часу, орієнтувати молоде покоління на загальнолюдські цінності: допомогу один одному, повагу, ціну життя, гуманізм. Це сприяє тому, що юні відвідувачі починають усвідомлювати: крутянці, які боронили Вітчизну більше ніж 100 років тому, були в такому ж віці, як і вони зараз. У них з'являється почуття відповідальності за країну, пробуджується національна свідомість та патріотизм.

Красюк О.А.

фрегат “Гетьман Сагайдачний” Військово-Морських Сил Збройних Сил України, м. Одеса

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НА СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В 1917–1921 рр.

На даний момент, коли Військово-Морські Сил України стали на шлях відновлення і розбудови вітчизняного бойового потенціалу флоту, з поступовим нарощуванням завдань і спроможностей слід звернутися до історії і розібратися як саме ВМС вплинули на систему національної безпеки України. Військово-морське будівництво ставить перед собою складні завдання, серед яких не останнє місце займає відновлення та удосконалення технічної готовності ВМС. Фактори, що впливають на технічний стан флоту, в основному, виходять зі складної системи соціально-політичних та економічних заходів, спрямованих на будівництво та організацію діяльності флоту держави, а також зміцнення та вдосконалення обороноздатності країни в цілому. Особливо ці питання набувають ваги в даний час, коли Україна перебуває в стані війни. Події весни 2014 року в Криму засвідчують сталість політичних та військових методів врегулювання конфліктів.

Для об'єктивнішого аналізу впливу національних ВМС 1917–1921 рр. на систему національної безпеки України доцільно розглянути нормативні документи, систему органів управління, корабельний склад, озброєння, забезпечення того періоду, а також акцентувати

увагу на внутрішню та зовнішню воєнно-політичну обстановку, яка стала основним фактором особливостей становлення та розвитку національних ВМС.

На початку 1917 року Україна стала на шлях відновлення державності. Стало зрозуміло, що державу можуть захистити тільки її власні збройні сили. Не останню роль в цьому займають Військово-Морські Сили, які за своїм призначенням здатні вирішити долю держави. А в Україні в 1917–1921 роках флот відіграв важливу роль в боротьбі за державність, саме з флоту почався процес українізації, стали створюватися та відновлювати духовні традиції української нації. Для становлення флоту як самостійної, самодостатньої військової організації потрібно виконати ряд відповідних завдань, зокрема по організації флоту як дієвої, потужної сили, яка спроможна діяти в інтересах держави.

Нарощування спроможностей військово-морського флоту, включаючи генерацію сил, їх освіту і підготовку до морських операцій, забезпечення озброєнням, військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами, із урахуванням прогнозованих загроз, економічних можливостей та пріоритетів розвитку, створює умови для належного забезпечення національної безпеки.

Незважаючи на поразку визвольних змагань 1917–1921 року та на втрату флоту, боротьба на Чорному морі не була даремною. Військово-морські сили в 1917–1921 рр. відіграли значну роль у системі національної безпеки України, зокрема у створенні спроможностей впливати на захист економічних інтересів, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України на морі.

*Маиталір В.В., д.і.н., доцент
Генеральний штаб Збройних Сил України,
м. Київ*

ПРИЧИНИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ ПІСЛЯ ПОРАЗКИ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1917–1920 РОКІВ

Для дослідження державотворчих процесів доби визвольних змагань українського народу, історії військових формувань і політичних організацій, культурно-освітньої та наукової діяльності українців велике значення відіграли документи, збережені українцями у країнах Європи.

Створення у країнах Європи низки українських осередків було пов'язано з поразкою визвольних змагань 1917–1920 рр., одним із наслідків якої була велика хвиля політичної еміграції з українських теренів, яка включала представників політичного проводу Української Центральної Ради, Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР, Уряду ЗУНР, громадсько-політичних, військових, культурних діячів та науковців. Необхідність у заснуванні українських інституцій за кордоном полягала в тому, що на початку 1920-х рр. за межі України була вивезена документація урядових установ Директорії УНР та ЗУНР, документи українських військових частин та з'єднань (зокрема – Армії УНР), особові папери та матеріали українських емігрантів, а також зібрані ними історичні колекції.

На необхідності вживання негайних заходів, спрямованих на організацію зберігання українських пам'яток і запобігання їх знищенню наголошував у низці своїх праць відомий

український архівіст та музеєзнавець М. Обідний. Вперше він порушив питання про необхідність вивезення найцінніших українських пам'яток за кордон та заснування національного центру в одній із нейтральної країни у статті “Військово-архівна справа на Україні”, яка з'явилась друком ще у листопаді 1919 р. на шпальтах заснованого у Кам'янці часопису “Українська старовина”. Загалом проблема організації зберігання історичних пам'яток посідала одне з провідних місць у творчій спадщині М. Обідного. Цьому питанню були присвячені його праці “Як охоронялись пам'ятки”, “Наші завдання в охороні пам'яток”, “З мартирології українських пам'яток на еміграції”, “Охорона військових могил”, “П'ять років нищення і охорони пам'яток визволення України”, “Ще про те, як охоронялися пам'ятки”. Більшість з цих робіт до недавнього часу була маловідомою дослідникам, оскільки одні з них залишалися ненадрукованими, інші ж були розміщені на шпальтах невеличких еміграційних видань, одиничні примірники яких були представлені у фондах бібліотек та архівів України.

22 липня 1922 р. відбулася зустріч М. Обідного з С. Петлюрою, під час якої Головний Отаман виявив зацікавлення станом збереження документів, підкресливши, що надає велике значення справі збирання та охорони національних пам'яток. С. Петлюра, хоч і вважав передчасним відкривати архів для наукового використання, підтримав ідею про можливість опрацювання та підготовки до публікації окремих важливих документів з історії визвольної боротьби українського народу. У ході розмови було порушено також питання про охорону могил українських вояків, причому Головний Отаман підкреслив, що за тогочасних обставин цю справу можна розглядати лише теоретично, а приступити до її реалізації буде можливо тільки після повернення в Україну.

На жаль, через низку причин політичного та фінансового характеру Уряд УНР був не в змозі власними силами забезпечити охорону українських пам'яток за умов перебування в еміграції. Головний військово-історичний музей-архів, не маючи у своєму розпорядженні достатніх фінансових та людських ресурсів, об'єктивно не міг виконати цю місію. Тому група українських культурних діячів та науковців, до якої входили В. Щурат, І. Крип'якевич, М. Кордуба, І. Кревецький, В. Дорошенко, І. Шендрик та М. Обідний, виступила з ініціативою заснування “загальнонаціонального” архівно-музейного осередку в одній із нейтральних європейських країн. Ця ініціатива українських учених знайшла підтримку у тогочасного політичного керівництва УНР, і вже 1 вересня 1921 р. Голова Директорії УНР С. Петлюра підписав Закон про заснування Музею-архіву визволення України та затвердив його статут. Згідно цих документів, головним завданням музею-архіву було збирання, упорядкування та зберігання історичних документів та пам'яток визвольної боротьби української нації, причому комплектування архіву мало відбуватися шляхом надходжень як від урядових інституцій, так і від громадських організацій та приватних осіб; видатки на утримання музею-архіву передбачалося здійснювати з фондів Головного управління мистецтв та національної культури.

Від самого початку місцем осідку музею-архіву планувалося обрати Швейцарію, але через високий курс швейцарської валюти було вирішено розмістити його у Відні. Проте через масове переселення українських емігрантів у 1922–1923 років з Австрії до Чехословаччини, найкращим місцем для розгортання діяльності українського музейно-архівного осередку стала Прага.

Таким чином, початок формуванню архівних центрів української політичної еміграції було покладено на теренах Польщі, куди було вивезено частину архівів державних установ Директорії та Армії УНР, а також її політичних та військових діячів. Архівну та пам'яткоохоронну діяльність в умовах еміграції було започатковано Головним військово-історичним музеєм-архівом Армії УНР у Тарнові та Музеєм-архівом визволення України, який планувалося перетворити на загальнонаціональне сховище документів та пам'яток визвольної боротьби українського народу за кордоном.

Однак через низку причин політичного та фінансового характеру, а також через переселення значної кількості емігрантів до столиці Чехословаччини подальше розгортання діяльності українських інституцій та комплектування їх документальних колекцій було продовжене у Празі. Після перевезення частини еміграційних колекцій з Тарнова до Праги, там було засновано Український національний музей-архів при Українському громадському комітеті. Водночас у Тарнові та Ченстохові до Другої світової війни продовжував зберігатися архів Директорії УНР, фінансування якого частково здійснювалось за рахунок надходжень від польського уряду.

*Мельник О.М., к.е.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МІЛІТАРНОГО РУХУ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Центром відродження вітчизняного мілітарного руху в період Української Центральної Ради (УЦР) став Київ. В кінці лютого 1917 р. відбулися збори українських старшин і бійців, де було створено Установчу Військову Раду. Одним із ініціаторів національного мілітарного руху виступив М. Міхновський, під його керівництвом українські військовики створили товариство “Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка”, також було прийнято рішення про створення національної армії. 1 травня (18.04 ст.ст.) 1917 р. українські військовики Київського гарнізону проголосили себе “Першим Українським козачим іменем гетьмана Богдана Хмельницького полком” під командуванням сотника Д. Путника-Требенюка. Полк мав у своєму складі 16 сотень (рот) загальною чисельністю понад 3 тис. солдатів та офіцерів. У червні 1917 р. у Києві почалося формування Другого національного Українським козачого полку ім. П. Полуботка з солдатів-українців, які прибули з Чернігова та інших міст. Але, на превеликий жаль, створення національно-свідомого мілітарного підрозділу чисельністю близько 5 тис. осіб не було визнано УЦР. Процес українізації військових частин відбувався знизу, УЦР виявила непослідовність, не зважилася на підтримку місцевого населення, а продовжувала прислухатися до позиції Тимчасового уряду, який розумів, що без збройної опори УЦР не становить серйозної загрози.

У цей період державотворення було проведено три військові з'їзди. Перший Всеукраїнський військовий з'їзд було скликано 18 травня (5.05. ст. стиль) 1917 р., на ньому були присутні 700 представників від військових організацій, товариств та частин усіх російських армій Південно-Західного та Румунського фронтів, балтійського та чорноморського флотів і запілля (тилу). З'їзд підтвердив ухвали Національного Конгресу

щодо національно-територіальної автономії України у складі Росії, визнав УЦР єдиним компетентним органом, що торкаються цілої України. Щодо армії, то з'їзд “визнав, за потрібне взятись до боротьби з упадком духовної сили армії, українізації”, ухвалив “негайну націоналізацію армії на національно-територіальному принципі”. Що стосується військово-морських сил, то з'їзд домагався щоб “у балтійській флоті укомплектувати деякі з кораблів виключно командами української національності, а чорноморську щоб поповнювати й далі виключно українцями”. З'їзд постановив утворити Український генеральний військовий комітет (УГВК) як найвищий керівний орган національного мілітарного руху. Він складався з 18 членів, зокрема там були В. Винниченко, С. Петлюра, М.М іхновський та інші.

II Всеукраїнський з'їзд відбувся у Києві 18–23 червня (5–10.06 ст.ст.) 1917 р. У його роботі взяли участь 2 тисячі і 500 делегатів, які представляли близько 2 млн українських вояків. Прийнято ухвалу розпочати створення частини Вільного козацтва. Також було обрано Тимчасову Військову Раду у складі 130 осіб, яка увійшла до складу Центральної Ради. УГВК доповнили ще 10 членами, а його головою затвердили С. Петлюру.

Те, що I Універсал Центральної Ради вперше був оприлюднений саме в Києві на Всеукраїнському військовому з'їзді, на думку автора, має не тільки дуже важливе, а й символічне значення. Це стало черговим вагомим доказом непересічності національної столиці як головного державотворчого центру формування і становлення вітчизняного націєтворчого і мілітарного процесу. Саме в ньому прозвучали такі історичні слова – “однині самі будемо творити наше життя”, це стало справжнім початком запровадження не просто автономії, а незалежності України. Зі створенням 28 червня (15–06 ст.ст.) 1917 р. національного уряду – Генерального секретаріату посаду генерального секретаря (міністра) з військових справ в ньому обійняв С. Петлюра. Він зразу ж висунув першочергове завдання щодо розбудови національних збройних сил, через “українізацію війська як в тилу, так по змозі, і на фронті і пристосування військових округ на Україні і організації їх до потреб українізації війська”.

2–12 листопада (20–31 жовтня ст.ст.) 1917 р. у Києві проходив III Всеукраїнський військовий з'їзд, на який прибуло близько 3 тис. делегатів фронту і тилу. Він відіграв велику роль у вітчизняному націєтворчому і мілітарному процесі. Від березня 1917 р. до січня 1918 р. було створено багато українських військових формацій за ініціативою свідомих українських військовиків.

Мончак О.В.

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ*

СПІВЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ М. КИСВА ТА НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРАТОРСЬКОЇ АРМІЇ (БЕРЕЗЕНЬ 1918 – СІЧЕНЬ 1919)

Ставлення до них як тоді, так і тепер залишається неоднозначним: друзі-союзники, що прийшли допомогти, чи імперіалістичні інтервенти та окупанти? 1 березня 1918 року українські та німецькі війська почали займати Київ з Подолу та з боку Боярки. Першим до міста вступив кіш отамана Івана Горемики-Крупчинського. Тим часом у небі над Києвом з'явився німецький військовий дирижабль, згодом з Козятина прибули перші ешелони з німецькою армією. У Києві склалась напружена атмосфера, фактично тривладдя: українська і

німецька військова адміністрація, а також Київська міська дума, очолювана міським головою Є. Рябцовим. Відносини між ними не були упорядковані. Війська перебували в бойовій готовності і досить було однієї іскри, найменшого непорозуміння, аби на вулицях розпочалися криваві сутички. Вступ німецьких частин супроводжувався парадом у місті. Символічно, що все угруповання німецьких військ, розташованих в Україні, отримало штабну назву “Київ”. Німецьке командування поставило собі за мету активну співпрацю з органами місцевого самоврядування. Німецькі патрулі не лише ходили містом, як поліцейські, а й стежили за дотриманням закону, змушували домогосподарок прибирати двори, а міську владу – сміття з вулиць та площ. Важлива деталь: жодних грабунків, здириств чи контрибуцій від німців кияни не зазнали, на відміну від попереднього захоплення міста більшовиками. Киян лише дуже дивувало, що вільні від служби солдати проводили час на базарах, де скуповували продукти, а згодом відправляли їх у посылках додому. Все, що стосувалось благоустрою міста, знаходило у німців розуміння та підтримку. Зокрема, розпочався активний етап електричного освітлення вулиць міста, вулиці продовжили обкладати бруківкою тощо. Київ перетворювався на справжню столицю новоутвореної держави – з різноманітними міністерствами та установами. Тут також розмістився штаб вищого командування (Оберкомандо) німецьких військ в Україні, дипломатичні установи Німеччини та Австро-Угорщини, військові, економічні та фінансові представництва. У мирне співіснування киян та німців з квітня 1918-го почала втручатись велика політика. У результаті військового перевороту, що відбувся у Києві 29 квітня 1918-го, республіканська влада була змінена Гетьманом. Відкрились театри, кіносалони (сінема), ресторани. Влітку на Трухановому острові були побудовані роздягальні, і з того часу ведеться облік відпочинку киян на пляжах, зокрема, купань, що тоді було теж у дивину. Але надії жителів міста на довгоочікуваний спокій досить швидко розвіялись: 6 червня вибухнули склади пороху та боєприпасів на Звіринці. Потім горять склади дерева на Подолі, принагідно згорає десяток міських вулиць. Не встигли поховати жертв вибуху, як 30 липня на Печерську було вбито фельдмаршала Германа Айхгорна та його ад’ютанта капітана фон Дресслера. Після поразки на західному фронті та внаслідок революції в Австрії та Німеччині дух та дисципліна в австро-німецькій армії занепали. Розпочався етап виходу німецької армії. Виведення німецьких військ планувалось у шість етапів: спершу з Криму, а тоді зі сходу на захід. Військам із віддалених гарнізонів було наказано негайно їх покинути, зосередитися вздовж залізничних шляхів і охороняти їх. 17 листопада 1918-го у Білій Церкві з німецьким командуванням було укладено угоду про невтручання німців у боротьбу між Директорією та гетьманською владою. Зі свого боку, Директорія зобов’язувалася не нападати на німецькі війська. 14 грудня війська Директорії, зломивши спротив нечисленних дружин офіцерів, перейшли в атаку та через Борщагівку, Солом’янку та Куренівку захопили Київ. Над кожною німецькою казармою майорів білий прапор – знак того, що німці ні у що не втручаються. 18 січня 1919 року Кірбах покинув Київ і через Брест виїхав до Німеччини. В Києві залишилось близько 2 тисяч солдатів, котрі зосередились у районі залізничного вокзалу, та невелика кількість німецьких полонених у Дарницькому таборі. Отже, Києву пощастило бути столицею дружньої до Німеччини держави, тож стосунки німців та киян, можна, напевно, назвати “коректним ставленням сильного товариша до слабкого”, але аж ніяк окупацією в класичному розумінні цього слова. Головне, чого хотіли німці в Києві, аби Україна жила за законом.

*Науменко А.О., к.і.н., с.н.с.
Київський обласний військовий комісаріат,
м. Київ*

АТАКА ОКРЕМОЇ КІННОЇ ДИВІЗІЇ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІД СИДОРОВИМ

Героїчною сторінкою боротьби Армії Української Народної Республіки за незалежність України є бій під с. Сидорів (Тернопільська обл., Гусятинський р-н) 25 липня 1920 р. під час війни проти Радянської Росії.

З 14 по 20 липня, зосередивши в районі сс. Шидлівці – Сидорів значні сили, червоні майже щодня наступали на Збруч, але 3-я Залізна дивізія полковника О. Удовиченка відкидала їх контратаками. Для ліквідації ворожої кінноти Українське командування підтягнуло Окрему кінну дивізію генерал-хорунжого І. В. Омеляновича-Павленка, яка разом з кіннотою 3-ї Залізної дивізії мала знищити ворога. Дивізія числила до 1200 шабель і включала кінні полки: Чорних Запорожців, 1-й Лубенський ім. Максима Залізняка, 3-й Чигиринський, Окремий кінний курінь ім. Івана Сірка та Кінно-гірський гарматний дивізіон.

На 25 липня очікувався сильний наступ червоних, який необхідно було зупинити і відкинути ворога за Збруч. Ворог двома полками 123-ї бригади зайняв Сидорів та випустив кінну бригаду в складі до 1100 шабель, яка атакувала українську піхоту, що почала відхід під захист кінноти – Окремої кінної дивізії, 3-го кінного полку полковника М. Фролова, трьох окремих сотень – усього 1500 шабель, скупчених на західній околиці с. Кривенького.

Генерал І. Омелянович-Павленко передає команду полковнику О. Алмазову, а сам на чолі конвою у 30 козаків та їх командиром сотником Сулейманом кинувся назустріч червоним. О. Алмазов наказує полковникові П. Дяченкові на чолі полку Чорних Запорожців рушати у кінну атаку, щоб знищити кінний відділ червоних та підтримати командира дивізії. Вони швидко впоралися з ворожою кіннотою, знищивши до сотні червоних кавалеристів. Кінна артилерія О. Алмазова влучно стріляла по ворожій кінноті і піхоті.

І. Омелянович-Павленко вводить у бій одночасно всі підлеглі частини. 1-й Лубенський і 3-й Чигиринський кінні полки переходять праворуч від с. Кривенького, щоб вийти на ліве крило червоної кінноти. Чорні Запорожці наступають на червону кінну бригаду, а кінний полк полковника Фролова переходить в атаку з правого крила червоних. І. Омелянович-Павленко з резервним Окремим кінним куренем ім. Івана Сірка йде за Лубенцями і Чигиринцями. Чигиринці, що йшли попереду, потрапили під вогонь червоних. Спішені дві сотні і кулеметна сотня відкрили нищівний вогонь, примусивши червоних до відходу. Потім командир дивізії кидає ці полки у кінну атаку на ліве крило ворога. Почався кінний бій. Червона кіннота кинулася у відступ до Сидорова, залишаючи вбитих та поранених, ймовірно під прикриття своєї піхоти. Командир кінної дивізії на чолі куреня ім. Івана Сірка пішов в обхід червоної піхоти під Сидорів. Під Сидоровим залягли частини червоної 123-ї бригади. Українська кіннота, рухаючись на хвості решток червоної кінної бригади, вривається у лави червоних і починає рубати піхоту. Одночасно Окремий кінний курінь ім. Івана Сірка, що надійшов з півдня, між Сидоровим і становищами частин 123-ї бригади взяв їх під вогонь своїх кулеметів, потім кинувся в атаку, рубаючи піших і кінних. Частково червона кіннота відступала через с. Васильківці. Командир кулеметної сотні сотник Дубовик взяв під вогонь червону кінноту, спричинивши там паніку і втрати.

Отже, бій закінчився перемогою Української кінноти. Було знищено всю червону кінноту і два полки 123-ї бригади, захоплено 34 кулемети, 3 польові гармати та інше майно. Кінний полк полковника Фролова взяв до 200 полонених.

Українську перемогу пояснюють втратою червоною кіннотою ударної сили при атаці, спричиненою перевтомою їх коней, вдалою роботою українських артилеристів, і несподіваною атакою Української Окремої кінної дивізії. Цей кінний бій показав здатність української кавалерії маневрувати, її хоробрість та майстерне володіння зброєю.

Перемога під Сидоровим є промовистим прикладом української воєнної героїки доби національно-визвольних змагань та національного воєнного мистецтва і має важливе виховне значення в сучасних умовах.

*Папакін А.Г., к.і.н.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

УКРАЇНІЗАЦІЯ НА РУМУНСЬКОМУ ФРОНТІ В ЛИСТОПАДІ 1917 – ЛЮТОМУ 1918 рр.

Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. на Румунському фронті російської армії відбувалася націоналізація частин російської армії. В умовах розпаду російської армії, з метою утримання фронту для боротьби проти Центральних держав російське командування запланувало створити два українських, два польських, один мусульманський корпус, а також білоруські, вірменські, литовські, молдовські, сибірські військові частини. В ході націоналізації військ Румунського фронту для українізації, полонізації, мусульманізації тощо віддавалися цілі корпуси і дивізії, а також менші військові частини і підрозділи. Створення українських корпусів було одним із ключових завдань націоналізації Румунського фронту з огляду на близькість розміщення армій фронту до України. За створення окремих національних військових формувань виступали українські організації солдатів і офіцерів. Вже у квітні – травні 1917 р. українські національні організації стали висувати вимоги українізації військових частин, складених переважно з українців; подібні рішення були прийняті на I Українському військовому з'їзді в Києві 18–21 травня 1917 р. Рішення командування утворити влітку 1917 р. 1-й Український корпус та утворення українцями своїх військових частин революційним шляхом змушували солдатів та офіцерів, які бажали служити у власному війську, тиснути на командування.

На Румунському фронті українцям було заплановано передати повністю чи частково 14 піхотних і стрілецьких та 2 кавалерійських дивізії, а також артилерійські, авіаційні, технічні і допоміжні частини і підрозділи. Проте українізація зустріла ряд перешкод. Український склад ряду частин фронту не був неодмінно сприятливою обставиною для їх українізації, оскільки не всі українці бажали українізації військ. Перешкоди українізації частин, постачанню до українських відділів майна та виділенню українців чинили росіяни. Частина з'єднань Румунського фронту зайняла бік більшовиків. З огляду на близькість до Румунського фронту України українізація в очах солдатів означала не що інше, як швидке повернення додому. В результаті цього українізація не призвела до запланованого створення боєздатних українських корпусів. В очах керівництва УНР українізовані з'єднання мали підпорядковуватися українській владі і стати на її захисті від більшовиків, тому українізовані

війська поступово протягом грудня 1917 – березня 1918 рр. залишили Румунський фронт, попрямувавши в Україну. Тут їхні солдати були демобілізовані, а самі українізовані з'єднання і частини (зокрема, штаби 8-го, 10-го і 26-го армійських корпусів, 9-а, 12-а, 15-а, 31-а, 65-а і 78-а піхотні, 3-я і 4-а стрілецькі та 9-а кавалерійська дивізія) стали розглядатися українським Генеральним штабом в якості кадрів для створення армії УНР.

Печенюк І.С., к.і.н., с.н.с.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ СОЮЗ 1920 РОКУ: “ЗА НАШУ І ВАШУ СВОБОДУ!”

Ситуація, що склалася в Україні наприкінці зими та навесні 1920 р. (епідемія тифу, перехід галицького вояцтва на бік радянської влади та ін.), спонукала український уряд до пошуку союзників у протистоянні російській агресії, бо самотужки він уже не міг впоратися з противником.

Наприкінці квітня 1920 р. у Варшаві делегація Української Народної Республіки (УНР) підписала угоду, відповідно до якої Україна визнавала польську анексію Галичини й Західної Волині (це був вимушений крок), а Польща визнавала незалежність УНР і зобов'язалася надати їй військову допомогу у боротьбі з більшовиками. Очільник Польської держави Й. Пілсудський, маючи відомості про підготовку більшовицького наступу, особисто посприяв укладенню цієї угоди. На його думку, Польща могла існувати в цілковитій безпеці лише тоді, коли від Росії її відділяла незалежна Українська держава.

25 квітня 1920 р. під гаслом “За нашу і вашу свободу!” польські війська вирушили в похід на українські землі. Основний наступ проти Червоної армії розгортався на теренах Правобережної України. У складі польських військ наступали українські 3-я Залізна (О. Удовиченко) й 6-а Стрілецька (М. Безручко) дивізії, сформовані поляками з полонених старшин і вояків Армії УНР, та галицька кінна бригада отамана Е. Шепаровича. Польсько-українським військам вдалося прорвати фронт 12-ї радянської армії й завдати їй значних втрат. Уже 26 квітня поляки здобули Житомир і Коростень. Більшовицькі війська хаотично відступали. 27 квітня польські частини оточили й розбили у боях під Козятином 2-у бригаду (залишилася у складі радянських військ) та роззбрóїли 3-ю бригаду ЧУГА, відправивши галицьких бранців до таборів для полонених. З частини колишніх бійців УГА, які виявили бажання продовжувати збройну боротьбу з більшовиками, сформували 5-у Херсонську дивізію Армії УНР.

Назустріч польським військам проривалася армія М. Омеляновича-Павленка, якій під Ананьєвим, Балтою, Вапняркою, Тульчином довелося витримати жорстокі бої з набагато переважаючими силами Червоної армії. 6 травня 1920 р. у районі Ямполь-М'ясківка, на південній ділянці польсько-радянського фронту. 7 травня 1920 р. польські війська й 6-та Стрілецька дивізія армії УНР визволили Київ від частин Червоної армії. Командування і штаб Дієвої армії УНР розробили мобілізаційний план, що передбачав мати 200-тисячну армію, активно займалося формуванням нових армійських з'єднань, реорганізацією запасних і тилкових частин, підвищенням рівня боєздатності війська, налагодженням культурно-просвітницької роботи серед вояцтва.

Проте польські війська не стали розвивати досягнутий успіх. Це дозволило більшовикам перекинути до України значні підкріплення. У червні 1920 р. 1-а Кінна армія С. Будьонного прорвала фронт і польсько-українські частини, залишивши Київ, відступали з жорстокими боями. У середині липня українські війська зайняли лінію оборони по р. Збруч від Гусятина до Дністра. Але через загальний відступ польської армії, змушені були відступити до річки Серет, а згодом – до річок Збруч і Стрипа, де точилися важкі оборонні бої. 18 серпня українські війська відступили за лінію Дністра. У цьому районі 25-тисячна армія УНР отримала можливість здійснити реорганізацію.

Піскорська Г.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ УГА У БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

У період українських визвольних змагань 1917–1921 рр. гостро постало питання не лише створення власної держави, а і її захисту. Якщо лідери УНР спочатку заперечували потребу армії взагалі, то лідери ЗУНР не лише усвідомлювали необхідність мати власні збройні сили, а і сама історія змусила їх творити ці збройні сили.

Зазіхання Польщі на територію східної Галичини призвело до українсько-польської війни

(1918–1919 рр.) в ході якої у ЗУНР була створена Галицька армія, яка з 1919 року після вимушеного об'єднання з добровольчою армією Денікіна стала називатись Українська галицька армія (УГА). Її основою став Легіон Українських Січових Стрільців та військові частини, що брали участь у Листопадовому чині.

Хоч армія була українською, в ній було чимало німців та євреїв (здебільшого лікарі); у січні 1919 року проведено повну реорганізацію армії, під керівництвом полковника Є. Мишковського, яка перетворила УГА на регулярну армію. В результаті реформи армія складалась з трьох корпусів у кожному по чотири бригади. На весну 1919 року до УГА мобілізовано 126 тисяч старшин і вояків, на фронті понад 50 тисяч. Основою армії була піхота, яка складалась з куренів (налічував 3 стрілецькі сотні і сотню скорострільів), 3–5 куренів творили бригаду. Найпотужнішою складовою в УГА була артилерія, яка виявилась кращою ніж артилерія УНР. Кіннота УГА була її найслабшим місцем, багато в чому поступалась армії УНР. Летунство (авіація) сформовано в грудні 1918 року, її організатором став поручник П. Франко (син І. Я. Франка). На початку травня налічувало близько 80 летальних апаратів. До складу армії входили також залізничні, автомобільні і технічні частини, допоміжні формації, завданням яких було забезпечувати спокій у прифронтових смугах. Діяли також служба зв'язку, санітарна служба, служба постачання, розвідка, пропаганда і польова пошта.

У ході запеклих боїв УГА стала могутньою бойовою силою. Водночас керівництво ЗУНР і УГА зіткнулося з низкою проблем. Це як і матеріальне забезпечення армії (боєприпаси, зброя, обмундирування), так і брак вищих військових кадрів з досвідом організації військових частин. Ці проблеми частково були вирішені за допомогою УНР. Так, УГА отримала велику кількість боєприпасів, сотні кулеметів, десятки гармат і літаків. Крім

того, була допомога продовольча, медична та речова. Першими головнокомандувачами УГА також стали військові, прислані від УНР (Омелянович-Павленко, Д. Кунаков, О. Греков).

Польське військо мало чисельну та технічну перевагу. А у травні 1919 року, всупереч обіцянкам Польщі, воювати проти більшовиків, проти УГА була кинута тридцяти тисячна армія Ю. Галлера, сформована у Франції. Несприятливими для ЗУНР були також і міжнародні обставини. У липні 1919 року відступаючи УГА перейшла Збруч і з'єдналась з армією УНР. Територія ЗУНР була окупована поляками, а українсько-польська війна програна.

Досвід УГА – це приклад збройної боротьби за державну незалежність, який вчить сучасників, що не лише не можна нехтувати потребу у власній армії (як це робила УНР), але й подекуди наявність потужних збройних сил не є гарантією збереження державності.

Пугач В.В.

*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВЕДЕННЯ РЕЙДОВИХ ДІЙ ПРОТИБОРЧИХ СТОРІН У ХОДІ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1919–1921 рр.

Криза поглядів на ведення позиційної оборони за зразками Першої світової війни, провал тактики “ешелонної війни” 1917 – початку 1919 рр. через насиченість залізниць бронепотягами, відсутність щільних фронтів та динамічність збройної боротьби формували у протиборчих сторін, які воювали на території України, пошуку нових форм ведення воєнних дій, серед яких певне місце займали рейдові дії в тилу противника.

З березня 1919 р. по листопад 1921 р. усі сторони воєнних конфліктів на території України здійснили ряд рейдів тилами противників, які відрізнялися просторовим розмахом, залученими силами та засобами і, відповідно, своїми підсумками.

Першим рейдом, який, до речі, і став відправним для зміни поглядів на мобільність воєнних дій, став рейд зведеного кінного корпусу ЗСПЮ на чолі з генералом О. Шкуро. Даний рейд здійснювався на оперативну глибину дій Добровольчої армії. З'єднання білогвардійців, чисельністю до 5 тис. осіб, активно просувався тилами РСЧА в районі Донецького басейну та Східної Слобожанщини, захоплюючи залізничні вузли, перерізаючи транспортні артерії та знищуючи військові склади противника.

Досвід Добровольчої армії перейняло керівництво РСЧА. Так для підвищення мобільності воєнних дій створилися 1-а та 2-а Кінні армії, які добре показали себе в ході прориву оборони противників та розвитку успіху. Але у рейдових діях частини 1-ї Кінної армії на чолі з С. Будьонним взяли участь лише у Харківській наступальній операції (листопад–грудень 1919 р.). Задачі рейдових дій ставилися і виконувалися тільки на тактичну глибину.

Здійснення рейдів було характерним для Революційної повстанської армії України (махновців) (РПАУ (м)). Перехід до рейдових дій РПАУ (м) у всіх випадках відбувався вимушено. Так осінній рейд 1919 р. розпочався з оточення повстанських військ Добровольчою армією, зимовий та весінні рейди 1920 р., тривалий рейд 1921 р. – з оточення з'єднаннями РСЧА. Маршрути рейдів РПАУ (м) вражають своїми масштабами. Вони

пролягали територіями теперішніх Запорізької, Донецької, Дніпропетровської, Кіровоградської, Полтавської, Харківської, Луганської, Сумської, Чернігівської та Херсонської областей. Рейди велися як у складі великих оперативних об'єднань до 40 тис. осіб у кожному (1919 р.), так і невеликими мобільними групами (300–500 осіб.) (1920–1921 рр.). Темпи просування махновських загонів були досить високими і сягали до 100 км на добу.

Не минули рейдові дії і Дієву армію УНР. Так, Перший зимовий похід її з'єднань (грудень 1919 – травень 1920 рр.) вважається однією з самих вдалих операцій, які були реалізовані українською армією в ході воєнних дій 1917–1921 рр. Перехід до рейдових дій здійснювався вимушено. Частини Наддніпрянської армії були переформовані в чотири збірні групи. Маршрути рейдів цих груп пролягали територіями сучасних Житомирської, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської та Вінницької областей. У ході рейду зведені групи подолали більше ніж 2500 км, здійснили форсування декількох потужних водних перешкод, у тому числі Південний Буг і Дніпро.

Останніми з прикладів рейдових дій можна вважати Другий зимовий похід (жовтень – листопад 1920 рр.), організований Повстансько-партизанським штабом УНР на чолі з генерал-хорунжим Ю. Тютюнником. Рейди здійснювалися трьома групами (Бессарабська, Подільська, Волинська), які були нечисельними та слабо озброєними, а їх дії неузгодженими. Задачі, які ставилися учасникам рейду, виконані не були.

*Слюсаренко П.М., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

НАЯВНІСТЬ В АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1920 РОЦІ ПОСАДИ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА

Актуальність обговорення на сьогоднішній Міжнародній конференції питання щодо наявності посади Головнокомандувача в армії Української Народної Республіки (далі – УНР) є беззаперечною, адже рівно через 100 років, вже в сучасній Українській армії, у 2020 році набула правової чинності та впроваджена для вищого військового керівництва Збройними Силами України посада Головнокомандувача Збройних Сил України, на яку було призначено згідно Указу Президента України від 27 березня 2020 року №125/2020 генерал-полковника Руслана Хомчака. Загально відомо, що відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України, затвердженого Указом Президента України від 6 червня 2016 року №240/2016, було розмежовано повноваження Начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України та створено окремі посади Головнокомандувача Збройних Сил України та Начальника Генерального штабу Збройних Сил України. Виходячи з наведеного, можемо зазначити конкретний історичний факт певного правонаступництва поколінь, пов'язаного з приведенням стандартів Української армії зразків 1920 року та 2020 року до стандартів провідних країн світу.

Вибір Голови Директорії УНР і Головного отамана військ і флоту УНР Симона Петлюри та уряду УНР у 1920 році щодо “моделі” організації вищого військового управління було зосереджено саме на зразку провідної європейської країни Франції, однієї з країн-переможниць у Великій війні 1914–1918 рр. У “Тимчасовому Законі про держаний устрій та

порядок законодавства УНР”, ухваленому урядом УНР 14 лютого 1920 року, було чітко вказано, зокрема, що Верховне керівництво військами і флотом УНР належить Головному отаману військ УНР і що для керівництва дієвою армією УНР ним призначається Головнокомандувач. Відповідний Закон було ухвалено у Варшаві при Українській дипломатичній місії у Військовій Секції, яка на той час фактично виконувала роль української Ставки Верховного головнокомандувача армії УНР. Між тим, слід зазначити, що посаду Головнокомандувача дієвої армії УНР, на час її узаконення, вже фактично виконував генерал-хорунжий Михайло Омелянович-Павленко, здійснюючи партизанський рейд дієвої армії УНР в запіллях Добровольчої армії генерала Антона Денікіна та Червоної армії на Наддніпрянщині. Виконувати обов’язки Командуючого дієвою армією генерал-хорунжого Михайла Омеляновича-Павленка було призначено наказом Головної команди військ УНР від 5 грудня 1919 року Ч.101 (м. Нова Чорторія), за підписами Головного отамана військ УНР Симона Петлюри та начальника штабу Головного отамана генерала Миколи Юнаківа.

Так як відповідний Закон був тимчасовим і потребував доопрацювань і вдосконалень, то з 27 лютого 1920 року до 8 квітня 1920 року начальником Генерального штабу армії УНР генерал-хорунжим Віктором Сінклером, Військовим міністром УНР полковником Володимиром Сальським та Військовою Радою було відпрацьовано проекти положень “Про Вищу Військову Раду”, “Про Генерального інспектора”, “Про організацію Генерального штабу”, “Про Військове міністерство” та “Про Головного командуючого дієвою армією УНР”. Ці положення увійшли до змісту Закону УНР “Про вище військове управління в УНР”, який було ухвалено Радою Народних Міністрів УНР у Вінниці 24 травня 1920 року (Ч.11). Незмінним виконуючим обов’язки Головнокомандувача дієвої армії УНР з часів її повернення із Зимового походу 6 травня 1920 року на позиції союзницьких польсько-українських військ й до завершення бойових дій на українсько-російському фронті, до 21 листопада 1920 року, залишався генерал-поручник Михайло Омелянович-Павленко.

Отже, в колективній пам’яті мають місце певні історичні паралелі.

Стеців Я.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СТАРШИНИ-АРТИЛЕРИСТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.: ОЛЕКСА АЛМАЗОВ

Період Української революції 1917–1921 рр. до сьогодні викликає неабиякий інтерес в українських дослідників та науковців. Оскільки будь-який історичний період нерозривно пов’язаний із особистостями, то і Українська революція не є винятком. Однак цей проміжок української історії та її ключові особистості потребують детальнішого наукового вивчення. Насамперед це пов’язано з тим, що на відміну від гетьманів та полководців козацької України, командирам Армії УНР не судилося стати героями народних легенд та етосів. Про них майже не встигли скласти народних пісень, увічнити у переказах та зобразити на іконах.

Образ Богдана Хмельницького, який комуністи вигідно використовували у своїх цілях, став добре відомим широкому загалу. В той час як імена видатних постатей Армії УНР у радянський період були суворо заборонені для вжитку. Тому історії їхнього життєвого шляху

та військової кар'єри залишаються недостатньо вивченими та дослідженими науковим товариством. Їм судилося роками перебувати в чистилищі забуття, який так ретельно будувала радянська тоталітарна система. У контексті сучасної російсько-української війни, глибинне вивчення біографій військовиків Армії УНР набуває особливого змісту, адже як відомо, приклади прояву мужності та жертвності видатних особистостей, надихали не одне покоління українців на повстання проти зовнішніх агресорів.

Одним із таких донедавна забутих командирів був генерал-хорунжий Армії УНР – Олекса Алмазов. Олекса народився у сім'ї херсонського чиновника у 1886 р. Батько Алмазова тримався осторонь українського культурного та громадського життя, адже був чиновником державного апарату Російської імперської влади. Тож Алмазов зростав у середовищі, віддаленому від української культури. У Російській армії, яка була на той час єдиним “соціальним ліфтом” у суспільстві, Алмазов навчався у військовому училищі та проходив службу на різних офіцерських посадах. Однак після закінчення Першої світової війни, коли в Україні з'явилася можливість відновити власну державність, Алмазов без вагань пішов на службу в Армію УНР. З точки зору кар'єриста, він поступив нерозсудливо, адже був понижений по посаді. Але керуючись своїм ціннісним компасом та далекоглядними орієнтирами, усвідомлював свою відповідальність за стратегічні державотворчі процеси.

Сьогодні, як і сто років тому, український народ продовжує свою боротьбу за збереження незалежності. І важливим аспектом цієї боротьби є добре усвідомлені уроки історії, які потрібно проаналізувати та зробити відповідні висновки. Фундаментом для виховання майбутніх поколінь військовиків в Україні, має стати історія про видатних командирів українських армій періоду Української революції, біографії яких повинні бути в центрі уваги дедалі більшого кола дослідників. Дослідження біографій старшинського складу, зокрема О. Алмазова, дасть змогу сформувати цілісний портрет командира-артилериста тогочасної доби та обґрунтувати історичні аспекти формування військового лідерства офіцерів Рaketних військ і артилерії сучасних Збройних Сил України, що особливо актуально в умовах реформування національного сектору безпеки України.

Стукалін Т.А., к.держ.упр.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: УСПІХИ, ПРОБЛЕМИ, ПРОРАХУНКИ

Після проголошення ЗУНР 1 листопада 1918 року у новоствореній державі виникла потреба сформувати регулярні збройні сили. У ніч на 1 листопада 1918 року Центральний Військовий Комітет (ЦВК) захопив усі важливіші стратегічні пункти Львова: пошту, телеграф, військові казарми, будинок сейму, банки – влада у місті перейшла до Української Національної Ради. Відповідно до наказу ЦВК, у більшості повітів тієї ж ночі влада була передана українцям. Австрійські, угорські та інші військовослужбовці, яким була ненависна війна за чужі імперські інтереси, не чинили опору, були швидко й легко роззброєні. Вони були раді, що скінчили війну і мали тільки одне бажання – якнайшвидше потрапити додому.

Військово-мобілізаційне будівництво, створення регулярних збройних сил, окремих військових формувань ЗУНР проходили в умовах недостатнього управління з боку Генеральної Команди (згодом – Начальної Команди). На відміну від польського керівництва, українці головним чином поклалися на легіон Українських Січових Стрільців та українських жовнірів із частин австрійської військової залоги міста. Поза увагою невинувато залишилася значна кількість українського населення Львова, яке могло стати на його захист (близько 27 тис. осіб). Однак командування ЗУНР відмовилося, на відміну від поляків, від мобілізації бойових ресурсів і не мало мобілізаційного відділу. Таке невдале управління, перш за все, залежало від того, що війську бракувало українських старшин у період битви за Львів. Після того, як до Львова прибули Січові Стрільці (на п'ятий день боїв) українська державна влада вважала, що ситуація стабілізувалася і треба лише підняти українське населення краю на боротьбу за свою державу. Тому Українська Національна Рада 5 листопада 1918 року видала загальновідомі три відозви, а Головний Військовий Комісаріат 8 листопада 1918 року оголосив “Поклик до всіх Повітових Управ”. Усі повітові організації у місцях дислокації колишніх команд мали негайно провести призов і скласти списки усіх придатних до військової служби осіб чоловічої статі віком від 17 до 35 років. Проте цей поклик не мав наказової або директивної сили, процес військового будівництва відбувався стихійно, заходи щодо утворення Галицької армії практично не виконувалися, незважаючи на настійливі домагання Головного Військового Комісаріату.

Вищим державним органом управління збройними силами ЗУНР стали Українська Національна Рада і Державний Секретаріат, а центральним – Державний Секретаріат Військових Справ (Міністерство оборони). На чолі Державного Секретаріату Військових Справ (ДСВС) постав Державний Секретар, якому підпорядковувалися всі збройні сили ЗУНР. На ДСВС було покладено керівництво збройними силами Галичини, розробка планів будівництва і розвитку армії, удосконалення організації війська, упорядкування збройних сил і забезпечення їх всіма видами матеріального постачання, управління бойовою підготовкою війська, а також низку інших функцій, що визначалися завданнями повсякденного керівництва життям і діяльністю армії.

Українець О.А., к.ю.н.

*Донецький обласний територіальний центр
комплектування та соціальної підтримки,
м. Маріуполь*

ОБРАЗ МАРКА БЕЗРУЧКА ЯК ПРИКЛАД ВІДДАНОСТІ ОБРАНІЙ СПРАВІ, СВОЇМ ІДЕАЛАМ І ПЕРЕКОНАННЯМ

Україна перебуває у періоді свого історичного розвитку, який знаменується “гібридною” війною, що триває на Донбасі. Відбуваються важливі процеси ідентифікації українського соціально-культурного простору. Наразі свідомість українців сповнена шкідливими міфами, що робить нас більш вразливими до впливу інформаційної війни як складової гібридної. Тому нагальним питанням сьогодення є деміфологізація.

До сьогодні існує парадоксальна ситуація: СРСР вже давно розпався, а його міфи та штампи не втратили свого впливу на свідомість частини населення. Натомість, українське

суспільство погано знає власних героїв своєї історії, пам'ять про яких було надійно стерта зі сторінок історичної пам'яті народу.

Одна із таких визначних і недостатньо відомих особистостей – генерал армії УНР Марко Безручко. Він народився 1883 року у Великому Токмаку (зараз місто Токмак) Запорізької області. Закінчив Одеське піхотне юнкерське училище, служив у 106-му Уфимському піхотному полку Російської імператорської армії. У 1912 році вступив до Миколаївської академії Генерального штабу у Санкт-Петербурзі, яку закінчив перед початком I Світової війни. Під час війни дослужився до начальника штабу піхотної дивізії, а в Україну повернувся вже на початку 1918 р. у званні підполковника.

Але у вирі подій 1917 року М. Безручко разом з іншими військовиками українського походження став на бік свого повсталого народу і брав активну участь у створенні частин української армії. Працював у Генеральному штабі Армії Української Держави. 26 березня 1919 року полковника Безручка призначили до Корпусу Січових Стрільців. Там Марко Данилович став начальником штабу і членом Стрілецької Ради.

У грудні 1919 року Безручко починає формувати 6-ту Січову стрілецьку дивізію, ядром якої стали інтерновані солдати та офіцери Корпусу січових стрільців. Комуністи та їхні європейські однодумці з III Інтернаціоналу поставили собі у 1920 році грандіозні геополітичні цілі, а саме більшовизацію всієї Європи, що у ситуації тамтешнього загального хаосу після закінчення Першої світової війни виглядало цілком реальним. Після авантюрно-невдалого штурму міцно укріпленого Львова 1-шу Кінну армію було перекинуто на допомогу Західному фронту Михайла Тухачевського, якого 12–16 серпня розбили поляки на Віслі. 1-ша Кінна повинна була вдарити полякам в тил і вийти в район Любліна. 29–31 серпня 1920 року дивізія, котру очолив полковник Марко Безручко, разом з польськими частинами тримала оборону Замостя. Під Замостям Будьонний мав уп'ятеро більше активних багнетів і шабель, ніж Безручко. За військовою теорією, для перемоги достатньо мати втричі більше сил. Але полковники Марко Безручко і Всеволод Змієнко, який був у нього заступником, компенсували нестачу багнетів грамотною тактичною побудовою глибоко ешелонованої оборони міста. І “червоні коні” повернули назад. У жовтні 1920 р. Безручко отримав звання генерал-хорунжого. В останні місяці регулярних бойових дій командував Середньою групою Армії УНР на Поділлі. Від травня до липня 1921 року Марко Безручко виконував обов'язки військового міністра УНР в умовах інтернування на території Польщі. Надалі працював у польському військовому картографічному інституті, брав активну участь у житті української політичної еміграції. Керував Українським воєнно-історичним товариством у Варшаві. Написав спогади “Від Проскурова до Чорторії” (1924) і “Січові Стрільці в боротьбі за державність” (1932). Був редактором та видавцем військово-історичного мемуарного збірника “За Державність”. Історія генерала Безручка є спільною зв'язною сторінкою в історії України і Польщі, що також може бути точкою дотику у переосмисленні складних двосторонніх відносин.

Варто зазначити, що важливо не тільки привернути увагу до інформації про генерала Безручка, але і забезпечити правильну її інтерпретацію і збереження в пам'яті наших співвітчизників.

*Федоришен О.Ю.**Центр історії Вінниці, м. Вінниця*

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ НЕКРОПОЛЬ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ВІННИЦІ

16–17 липня 1919 р. близько 50 000 старшин і стрільців Галицької Армії (збройних сил Західної Облaсті УНР) через де-факто програне понад піврічне військове протистояння з Польщею за контроль над Галичиною перейшли кордон р. Збруч як союзники Армії УНР. На теренах Правобережної України, у тому числі й на Поділлі, їх головною метою стали спільні бойові дії з “червоною”, а з вересня 1919 р. і “білою” Росією. Події осені–зими 1919–1920 рр. обернулись цілковитою катастрофою для галицького війська: до поразок на усіх фронтах протистояння зі Збройними Силами Півдня Росії та Робітничо-Селянською Червоною Армією та деморалізуючого факту підписання з ними командуванням Галицької Армії сепаратних угод додалась епідемія тифу, яка остаточно знесилила армію. У м. Вінниця, яке тривалий час було осідком Начальної Команди (генерального штабу) Галицької Армії, на січень 1920 р. у 2-х військових шпиталях на території Кримських казарм та окружної лікарні для душевнохворих, а також пристосованих для госпітальних цілей низки міських навчальних закладів перебувало 8743 галичанина. Така кількість не вважається вичерпно точною, оскільки чимало військових перебували у приватних помешканнях городян та жителів околиць міста. Також залишається комплексно не дослідженим питання чіткої локалізації місць індивідуальних та масових поховань, зокрема, де і на яких міських цвинтарях ховали померлих від тифу.

У 2012 р. автором тез у фондах Державного архіву Вінницької області було виявлено справу, датовану січнем 1919 р., у якій командувач Подільського корпусу Армії УНР Федір Колодій звертався до міської управи Вінниці з проханням виділити земельну ділянку під військовий цвинтар неподалік сучасної вул. Стрілецької. У справі доволі чітко окреслені межі новоствореного кладовища. Ймовірно, саме ця ділянка стала основним місцем масового захоронення жертв епідемії 1919–1920 рр., адже військовий шпиталь, що розміщувався у стінах військових казарм, був найбільшим у Вінниці: на початку 1920 р. тут було облаштовано біля 1000 ліжок для лікування хірургічних, соматичних та інфекційних хвороб. Зі спогадів старшин та вояків Галицької Армії можна зробити висновок, що могили були як індивідуальними, так і масовими (братські могили). Поховання почали занепадати ще з перших десятиліть радянської влади, хоча пам'ять про поховання доби “громадянської війни” зберігалась серед місцевих жителів.

7–11 вересня 2020 р. спеціалісти Меморіально-пошукового центру “Доля” провели пошукові роботи, метою яких було встановлення наявності та меж військового кладовища. На земельній ділянці площею біля 1 га було виявлено 17 одиночних людських поховань і 1 групову могилу загальною кількістю не менше 6 осіб. Індивідуальні могили розташовані порядово, з відступами у межах 1–1,5 м одна від другої: людські останки у них лежали у дерев'яних трунах. Групова могила вказує на наявність на території цвинтаря також колективних захоронень. Характер поховань свідчить, що всі вони належать до згаданого в архівних документах, спогадах та свідченнях місцевих жителів військового кладовища, на якому у період 1919 р. хоронили померлих вояків Галицької Армії та Армії УНР.

*Фурман І.І., д.і.н., доцент,
Даценко О.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ОСТАННІ ВІЙСЬКОВІ ОПЕРАЦІЇ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Поки упродовж весни – літа 1920 р. на польсько-українсько-радянському фронті точилися запеклі бої, в Україні з новою силою розгорнувся повстансько-партизанський рух. Влітку 1920 р. лише на Київщині спалахнули 168 антибільшовицьких повстань і збройних виступів, на Полтавщині – 273. У південній Київщині продовжувала боротьбу “Холодноярська повстанська республіка”, загони якої діяли під прапором Української Народної Республіки (УНР). Повсталі селяни знищували органи радянської адміністрації, руйнували комунікації й дезорганізували роботу тилових установ Червоної армії. Значну активність виявляли повстанці Херсонщини та Поділля. Одне з найбільших селянських повстань спалахнуло поблизу Кривого Рогу на Херсонщині, де повстанці об’єдналися у “Степову дивізію”. Завдяки діям повстанців, влада радянської адміністрації у багатьох регіонах України не виходила за межі повітових містечок.

Звістки про поширення в Центральній Україні антибільшовицького повстанського руху спонукали командування Армії УНР готуватися до наступу. Вже в середині вересня 1920 р. польсько-українські війська розпочали похід проти більшовиків. 19 вересня було звільнено Тернопіль, 21 вересня – Кам’янець-Подільський, 27 вересня – Проскурів. Але успішний наступ довелося припинити після того, як поляки уклали перемир’я з Радянською Росією, яке набуло чинності 18 жовтня 1920 р. Армія УНР зупинилася на лінії Літин–Бар–Шаргород–Могилів-Подільський.

Радянські війська зазнали важких поразок, але й становище Армії УНР було критичним. Займаючи клаптик подільської землі, українські частини не могли забезпечити себе необхідними матеріальними й людськими ресурсами. На цей час Армія УНР налічувала понад 40 тис. старшин і вояків, маючи в бойовому оснащенні лише 10 тис. багнетів і 3,5 тис. шабель.

Більшовики, готуючись відновити бойові дії проти Армії УНР, зосередили на Поділлі значні військові сили – близько 25 тис. багнетів і шабель. Командувач української армії генерал М. Омелянович-Павленко планував атакувати Червону армію 11 листопада, наступного дня після закінчення терміну дії перемир’я. Але противник випередив українські війська: в ніч на 10 листопада радянська кіннота прорвала фронт групи генерала О. Удовиченка. Наступного дня радянські війська перейшли в загальний наступ проти Армії УНР. Спроби українського командування стабілізувати становище не мали успіху, в жорстоких боях група О. Удовиченка була майже цілковито знищена. 15 листопада штаб Армії УНР прийняв рішення про відступ своїх військ на територію зайнятої поляками Галичини. Подальші бойові дії мали лише затримати просування противника й забезпечити евакуацію всіх державних установ і військових частин УНР. Останні українські частини під обстрілом ворожих військ 21 листопада 1920 р. перейшли Збруч.

Українські війська на території Польщі були роззброєні й інтерновані у спеціальних таборах. Підписавши мирну угоду з більшовиками, польський уряд зобов’язався припинити підтримку УНР. Отже, завершення польсько-радянської війни 1920 р. стало останнім актом трирічного збройного протистояння на українських землях.

*Щур Ю.І., к.і.н.
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя*

ГРУДНЕВІ БОЇ 1917 РОКУ В ОЛЕКСАНДРІВСЬКУ (ЗАПОРІЖЖІ)

Перше серйозне випробування для українського державотворення у Олександрівську припало на кінець грудня 1917 р. Більшовики готували антиукраїнське повстання в місті й розраховували на 300 гвардійців. Українці проти них могли виставити лише 40 вільних козаків, 13 вояків з автомайстерень та кілька старшин-українців. Уникнути катастрофи вдалося за рахунок появи у місті увечері 23 грудня гайдамацького куреня з 250 осіб на чолі з отаманом Куделею. Цей підрозділ було сформовано у Сімферополі з українців-вояків 34 полку.

Вночі 24 грудня гайдамаки без бою зайняли тиллові автомайстерні й готувалися до бою. Скрізь по периметру автомайстерні чатували вартові з кулеметами, а навпроти воріт стояли панцерники, готові до виїзду в місто. Було призначено коменданта міста і за його підписом розклеєно усюди оголошення про заборону політичних зборів, перш за все – зібрань більшовиків. Ці події відбувалися одночасно із просуванням 1-го Чорноморського революційного загону чисельністю 1,5 тисяч до Криму з-під Харкова. 23 грудня чотири ешелони моряків наблизилися до Олександрівська. Поблизу станції Софіївка (сучасний Вільнянськ) вони були змушені зупинитися через пошкодження залізничної колії, яка була розібрана за наказом начальника Олександрівської залоги капітана Рудницького. Останній погоджувався пропустити моряків до Криму, якщо вони не зупинятимуться у Олександрівську. Однак у погодженні з олександрівськими більшовиками моряки захопили Південний вокзал (Запоріжжя-1) та в силі кількох сотень удерлися до центральної частини міста, де захопили пошту, телеграф, телефон, електростанцію, приміщення Ради робітничих і солдатських депутатів, кілька квартир навпроти Ради. На балконах зайнятих будівель було встановлено кулемети. У місті до моряків приєдналися червоногвардійці та солдати автомайстерень, роззброєні перед тим гайдамаками через пробільшовицькі настрої.

Під час боїв за місто українські сили (за винятком гайдамаків) концентрувалися на Катеринівському вокзалі (Запоріжжя-2) та Катерининських залізничних майстернях (Запорізький електровозоремонтний завод). До українських частин приєднався Кримський ескадрон (піша частина Кримського кінного полку).

Завдяки дипломатичному хисту керівника української Повітової управи Ю. Магалецького, українські підрозділи отримали підкріплення: до них приєдналися частини 17-го й 63-го полків та кулеметна команда 49-го полку, які поверталися з фронту на Дон. Це, зрештою, вирішило ситуацію на користь українських сил. Між протиборчими сторонами було укладене перемир'я, місто залишалось під українською владою. Підрозділи заколотників та інших нападників були роззброєні й вночі 26 грудня загін чорноморських матросів від'їхав до Севастополя. Втрати сторін після півтораденного бою залишаються до кінця невизначеними. Солдати-автомобілісти, які воювали на боці червоних, втратили убитими 13 осіб. Серед матросів у перший день боїв загинуло 5 осіб. У тогочасній кореспонденції газети "Народная жизнь" зазначалося, що в українців загинув 1, а ще 4 було поранено. Така ж інформація була подана і у газеті "Нова Рада", яка посилалася на інформацію безпосередньо з Олександрівська.

СЕКЦІЯ 3. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ВИРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Андрусик С.М.

*Шосткинський краєзнавчий музей,
с. Ображіївка, Шосткинський район,
Сумська область*

ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА КОЖЕДУБА

Народний краєзнавчий музей с. Ображіївка Шосткинського району, що на Сумщині, було створено в 1982 році. Нині він входить до Шосткинського краєзнавчого музею на правах відділу. Фонди музею нараховують понад 600 експонатів. Близько 100 експонатів музею розповідають про життя та бойовий шлях прославленого земляка, найрезультативнішого аса Антигітлерівської коаліції, тричі Героя Радянського Союзу маршала авіації Івана Кожедуба. Експозиція, присвячена льотчику, була створена до його 80-річчя з дня народження. Під час Другої світової війни уродженець села Ображіївки Іван Микитович здійснив 330 бойових вильотів, провів 120 повітряних поєдинків у яких отримав 64 перемоги.

Наше славетне село є батьківщиною також Героя Радянського Союзу Петра Бочека – командира відділення 76-го гвардійського стрілецького полку 27-ї гвардійської стрілецької дивізії 4-го гвардійського стрілецького корпусу 8-ї гвардійської армії 1-го Білоруського фронту.

Попри пандемію коронавірусної хвороби і пов'язані з нею карантинні заходи, ми, земляки Івана Кожедуба, не змогли проігнорувати величну дату в історії не тільки села Ображіївка, Шосткинського району та Сумщини, але й усієї України. Це – 100 річчя з дня народження Івана Микитовича Кожедуба.

Звичайно, були проведені відповідні заходи, присвячені ювілею славетного льотчика. До нас уже традиційно завітали курсанти Харківського національного університету Повітряних Сил, який носить ім'я нашого земляка.

Окрім того, біля Шосткинському краєзнавчого музею була проведена презентація книги "Іван Микитович Кожедуб. Шлях до подвигу". Книгу написала колишній керівник народного краєзнавчого музею села Ображіївка Катерина Насико. Протягом десяти років Катерина Василівна збирала матеріали для своєї книги. Цінність книги перш за все в тому, що в ній зібрані спогади однокласників, сусідів, односельчан та друзів льотчика.

Як зазначила в своєму виступі під час презентації твору авторка Катерина Насико, її робота – данина пам'яті славетному земляку, сторіччя якого виповнилося саме цього року.

Богачук О.Є.

*Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

БОРОТЬБА ЗАГОНІВ УПА НА ТЕРЕНАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Українська Повстанська Армія (далі – УПА) була утворена у жовтні 1942 року. Її основним завданням була оборона українського населення від німецького, а потім від

більшовицького поневолення. В основу її побудови ліг територіальний принцип. Головним Командиром УПА був генерал Роман Шухевич, йому підпорядковувались чотири групи: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь та УПА-Схід.

Загони УПА на Вінниччині були сформовані із членів обох напрямів розколотої ОУН: “бандерівців” та “мельниківців”. На терені Вінницької області діяла група УПА-Південь. Вона була сформована влітку 1943 року під командуванням полковника “Батька” (Омеяна Грабця) на Уманщині. На початку 1944 року ця група складалася з 3-х Воєнних округів (ВО): ВО “Холодний Яр”, ВО “Вінниця” та ВО “Умань”.

Дії загонів УПА у Вінницькому регіоні свідчать про те, що вони вели боротьбу водночас з усіма окупантами: німецькою, румунською та радянською владою. Отже, сили у цій боротьбі були зовсім не рівні. Після загибелі 10 червня 1944 року Омеяна Грабця Головне Командування УПА призначило командиром групи учасника бою під Гурбами – Семена Котика (псевдо “Докс”), його заступником Михайла Кондраса (псевдо “Міша”), що безумовно посприяло підпільній діяльності повстанців. У другій половині 1944 року повстанські загони уже діяли у Літинському, Калинівському та Хмільницькому районах області.

Досліджені архівні документи підтверджують факти та намагання керівників партизанського руху на Вінниччині спільно з УПА вести боротьбу проти німецьких окупантів. За спроби знайти спільну мову з українськими повстанцями комісар Вінницького партизанського з’єднання Д. Т. Бурченко потрапив у немилість до радянського керівництва.

Радянська пропаганда багато років паплюжила українських повстанців, називаючи їх “українсько-німецькими націоналістами”, “прислужниками Гітлера” тощо. Щоб спростувати ці звинувачення, варто звернутися до німецьких джерел. У період окупації у Вінниці виходила газета “Вінницькі вісті” під егідою німецької адміністрації і відображала її позицію. 3-го червня 1943 року ця газета писала про борців за волю України: “Ми думаємо, що ці “атамани” прибирають голосні опереткові псевдоніми. Вони втягнені у майстерну сітку жидівсько-більшовицьких провокацій. Тим самим вони перебувають на службі ворогів України...”.

Після звільнення військами Червоної армії у 1944 році території Вінницької області від німецьких окупантів до кінця 1946 року війська НКВС/МВС та огани держбезпеки своїми діями значно ослаблюють національно визвольний рух: ліквідовують 14 угруповань, заарештовують 167 осіб, які входили до їх складу. Силовики знешкоджують 11 повстанських загонів. У 1947 році напротивагу цьому повстанці здійснюють 6 терактів проти партійних функціонерів, відбуваються замах на голів сільських рад, розповсюджуються націоналістичні листівки серед населення та бійців Червоної армії з закликами боротьби проти більшовицького режиму. У 1947 році, за даними начальника управління МДБ у Вінницькій області полковника Антонова, на Вінниччині було заарештовано 43 члени ОУН-УПА, а 55 осіб заарештовано за “антисоветскую агитацию и распространение антисоветских листовок”.

На початку 1950-х років співробітники МДБ заарештовують на Вінниччині останню групу представників УПА, яка прибула з Галичини на допомогу місцевим осередкам, а у 1952 році затримують кілька зв’язкових підпілля, а також тих, хто був якимось чином пов’язаний із повстанцями. Усі вони отримують різного роду терміни ув’язнення за ст. 54-1 “а” Кримінального кодексу УРСР (націоналістична діяльність).

Таким чином, боротьба УПА проти радянського тоталітарного режиму на Вінниччині тривала до 1952 року, а за деякими архівними даними, -- аж до 1956 року. Ці події остаточно завершують збройну боротьбу УПА за вільну Україну на теренах східного Поділля.

*Гайдарли Г.С.,
Марченко О. М., к.військ.н., доцент
Національний музей історії України у Другій
світовій війні. Меморіальний комплекс,
м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ КЕРОВАНИХ МІН ПАРТИЗАНАМИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В 1941–45 РОКАХ ТА МІННА БЕЗПЕКА У СУЧАСНІЙ ЗБРОЙНІЙ БОРОТБІ

Досвід збройної боротьби, яка ведеться на Сході України проти агресії Росії, показав що її зміст складають партизанські дії у поєднанні з антитерористичними і військовими операціями, які характеризуються широким застосуванням керованих мінних загороджень. Прагнення України інтегруватися в європейський простір та вступити до НАТО вимагає уточнення теорії і практики підготовки та ведення збройної боротьби з застосуванням новітньої зброї. Мінні загородження, попри заборону їх міжнародними домовленостями, при веденні будь-якої форми воєнних, антитерористичних і партизанських дій тактичного рівня залишаються актуальними.

До початку і в роки війни Радянського союзу з нацистською Німеччиною (1941–1945) на озброєнні Червоної армії перебували радіоміни типу Ф, Ф-40 (фугас) і ФТД (фугас тактичної дії). Досвід воєнних дій 1941 року викрив низку недоліків застосування радіомін, пов'язаних із простотою і надійністю їх блокування та обмеженим часом роботи. Ці недоліки дали можливість німецькому військовому керівництву розробити ефективні засоби протидії радіомінам. Ефективна протидія радіомін з боку німців змусило командування Червоної армії відмовитися від застосування мін Ф і Ф-10 (осінь 1941).

Проведення успішних стратегічних операцій щодо розгрому фашистських військ на Курській дузі, перехоплення радянськими збройними силами ініціатива у воєнних діях на всіх рівнях знизило актуальність використання радіомін.

Разом з тим, широке розгортання партизанських дій на окупованих територіях, особливо на теренах України, змусило керівництво Українського штабу партизанського руху винести ухвалу щодо активного використання радіомін. Таке рішення витікало з характеру партизанських дій: вибірковість об'єктів нападу, несподіваність і непередбаченість. Керівництво партизанським рухом звернулося до конструкторів з клопотанням про розроблення та виготовлення радіомін – легких і простих у застосуванні.

На початок вересня 1943 року Державне союзне конструкторське бюро № 47 розробило об'єктну фугасну радіокеровану міну ФТД, яка призначалася для знищення у визначений час важливих об'єктів. Вибух таких мін здійснювався за радіокомандою, що давало змогу вражати об'єкти противника точно за визначеним часом, місцем, обсягом і характером руйнування.

Загалом досвід бойової діяльності партизанських спецпідрозділів показав високу ефективність застосування радіомін у ході партизанських та інших диверсійних дій. Механізм дистанційного керування забезпечував можливість завчасного мінування та знищення ворожої інфраструктури без втрат серед підричників та цивільного населення.

Горобець В.Л.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Донині в масовій свідомості й публічному просторі розуміння феномена колабораціонізму відбиває радянські морально-правові та юридичні маркери. Сам цей термін зазвичай вживають у “вішистському” значенні: військової та адміністративної співпраці; водночас інші види колаборації до уваги не беруть. Вивчення економічного колабораціонізму перебуває на периферії досліджень історії Другої світової війни.

Для реалізації своїх планів нацисти розраховували втягнути до активної економічної колаборації місцеве населення, насамперед інженерно-технічні кадри, кваліфікованих робітників, сільськогосподарських фахівців.

Головні постулати щодо збереження трудових колективів підприємств (головним чином енергетики й ремонтних майстерень) та сільського господарства з метою їх експлуатації на користь Вермахту були викладені в “Зеленій папці Герінга”.

Важливу роль у налагодженні економічної співпраці між місцевим населенням та “ новою владою ” було відведено пропаганді. Завдяки її продукції – відозвам, плакатам, пресі – гітлерівці планували залучити українців до колаборації з Райхом.

Спогади очевидців та звіти окупаційної влади фіксують численні випадки добровільної допомоги цивільного населення України у відновленні зруйнованих чи недіючих підприємств на початку окупації. Соціальну базу економічного колабораціонізму становили широкі соціальні категорії. Це були не лише ідеологічні противники більшовизму чи національно свідомі громадяни, а й політично нейтральні особи, потерпілі від більшовицького режиму або ж ним незадоволені.

Окремі соціальні актори розглядали свою співпрацю з окупантами ширше, ніж засіб виживання, а їхній економічний колабораціонізм конвертувався у порятунок життя інших людей. Наприклад, львівський кооператив “Маслосоюз” пішов на співпрацю з “нестерпним режимом”, розраховуючи на те, що “окупаційна влада не буде вічною і кооперативні надбудови залишаться власністю народу”, а залучення значної кількості робітників врятує їх від примусової трудової мобілізації.

Добровільний виїзд на роботу в Німеччину – один із видів економічної колаборації. Можна стверджувати, що пряма кореляція між пропагандистськими зусиллями нацистів та кількістю колаборантів-остарбайтерів існувала. Водночас не було ніякої масової добровільної згоди українського населення на використання його праці в гітлерівській Німеччині. Установлено, що з території райхскомісаріату “Україна” та зони управління військової адміністрації відносно добровільно до Райху виїхало близько 10–12% загальної кількості остарбайтерів.

***Hrytsiuk V., PhD (Military History)**
National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv*
***Lysenko O., Dr. Hab. In History, Professor**
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine,
Kyiv*
***Kydon V., PhD (Military History)**
Land Forces Command, Kyiv*

THE SECOND WORLD WAR ENDING AND UKRAINE: INTERNATIONAL LEGAL

The purpose of the study is to reveal the role and place of Ukraine in World War II, to find out the contribution of the Ukrainian people to the United Nations victory over the Axis bloc and peace in the postwar world, to show the circumstances under which Ukraine became a UN co-founder, outline the main strategies and trajectories of overcoming the war and overcoming its consequences.

Scientific novelty. On the basis of various sources and developments of leading experts it is substantiated the significant contribution of the people of Ukraine to the victory over Nazism and fascism, which, despite all the sacrifices, was officially recognized as the winner in this war by leading members of the Anti-Hitler coalition.

Thanks to in-depth calculations, a new figure has been established, illustrating the number of residents of the republic mobilized and called up for service in the Soviet Armed Forces in the period 1939–1945. Conclusions. Ukraine became one of the largest theaters of hostilities of World War II. This determined the scale of involvement of its human, raw materials, industrial, energy resources by all warring parties, humanitarian and material losses, losses caused to all sectors of the economy and social sphere, the nature of the occupation regimes in this area. The events of the war era actualized various aspects of the Ukrainian factor in the events of the Second World War.

The course of hostilities on the territory of the republic, the evacuation measures of the Soviet government, the predatory policy of the German and Romanian occupiers caused the complete devastation of the republic and its depopulation. The contribution of the people of Ukraine to the victory over Nazism, fascism and militarism, achieved in cooperation with the United Nations, has been recognized as the leading states of the world. Despite Stalin's diplomatic game with “inflated stakes” in the contacts of members of the “Big Three”, Ukraine's participation as a subject of international law in the founding of the United Nations should be interpreted as a legitimizing measure of recognition of our people's contribution to victory, as well as an act of historical justice.

Outlining the socio-political, economic, socio-cultural, humanitarian consequences of the war for the Ukrainian people, it should be emphasized that in its last stage and in the postwar period the Kremlin did not abandon repression as an instrument of domestic policy and militarization of the economy at the expense of social sphere.

Демченко С.В.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

НАУКОВО-ГУМАНІТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЄКТ “УВАГА! ПОШУК! НЕПРОЧИТАНІ ЛИСТИ 1941-го”. ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ РОБОТИ

У лютому 2010 р. Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України в межах реституційних процесів передала до Меморіального комплексу 1215 листів, вивезених гітлерівцями з окупованого українського м. Кам’янець-Подільський. Ця кореспонденція до 2009 р. зберігалася у фондах музеїв м. Відень (Республіка Австрія). Листи датовано переважно червнем – липнем 1941 р. Автори епістол – військовослужбовці різних військових частин та родів військ, прикордонники південно-західних рубежів, цивільне населення, студенти кам’янець-подільських навчальних закладів, люди різних національностей, різного віку. Колекція “Непрочитані листи 1941-го” збагатила епістолярне зібрання музею майже втричі. А це зі свого боку відкрило неабиякі можливості вийти на широкий аналітичний простір мікроісторії подій перших місяців війни – через емоції, світосприймання, відчуття, настрої конкретної особистості. Цінність цього зібрання добре розумів старший інспектор телеграфного зв’язку при генеральному поштовому комісарові райхскомісаріату “Україна” доктор Густав Ольшлегер, який відправляв її з України. У супровідному листі доктору Ергардові Ріделю, директору поштового музею м. Відень, якому власне й передавав колекцію, від 25 серпня 1942 р., він наголошував: “Я прошу листи не розпорошувати, вони всі з Волині... Ця колекція листів дає картину настрою російського народу на початку війни”.

Через сім десятиліть цей “настрій” повернувся в Україну. Більшість актів поштової кореспонденції колекції “Непрочитаних листів 1941-го” потрапили до Меморіального комплексу нерозпечатаними, тому відразу після отримання музейники розпочали аналіз і введення їх до наукового обігу через публікації та експонування.

Водночас було започатковано соціально-гуманітарну акцію “Увага! Пошук! Непročитані листи 1941-го”, основним завданням якої стало знайти рідних і близьких адресатів. На прохання наукового колективу до пошуку родин адресантів і адресатів долучилися сотні небайдужих людей. Географія вручень фронтних вісточок досить широка: Україна, колишні республіки СРСР, інші країни зарубіжжя. У процесі роботи музейники збирають біографічні відомості про авторів листів, просять рідних передати до музею фото, документи, речі, що збереглися в сім’ях. Зібрані комплекси стали основою виставок “Непрочитані листи 1941-го” (2010 р.), “Голоси з минулого” (2011 р.) та міжнародного виставкового проєкту “Червневі листи 1941-го”, реалізованого спільно з музеєм “Берлін-Карлсгорст” (2016 р.). У процесі пошуково-дослідницької роботи колектив Меморіалу в 2012 р. підготував наукове видання “Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення”.

Щороку в день початку німецько-радянської війни в межах спецпроєкту “Говорю із 1941-го” в режимі нон-стоп в експозиційних залах музею лунають аудіоверсії епістол.

Наразі музею вдалося відновити втрачений зв’язок із 674 родинами й передати муляжі листів їхнім власникам, зібрати 36 комплексів та близько 200 предметів музейного значення.

Денисов К.В., к.е.н.

*Відділ у Запорізькій області Міністерства у
справах ветеранів України, м. Запоріжжя*

КОСТЯНТИН СЛІПЕЦЬКИЙ: ВІД ВОРОГА НАРОДУ ДО БОРЦЯ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ У ХХ СТОЛІТТІ

Костянтин Тимофійович Сліпецький (псевдо “Заєць”) народився 7 травня 1928 року у с. Берегомет Вижницького району Чернівецької області. Влітку 1944-го року він вступив до лав Буковинської української самооборонної армії (БУСА), був у курені “Лугового”. Костянтин Тимофійович брав участь у боях із червоними партизанами С. Ковпака, був поранений, проходив лікування на території сучасної Угорщини. Звідти у січні 1945-го року через Австрію потрапив до Німеччини, де працював на будівельних і ремонтних роботах.

3 травня 1945 р. був звільнений 24-ю армією США, потім переправлений у м. Майнц до табору військовополонених, а звідти був переданий радянській владі. Костянтин Сліпецький був конвойований до м. Луцьк, а у липні 1945-го року його відпустили додому до с. Берегомет. Незабаром, 13 жовтня 1945 р. був арештований НКДБ та засуджений на 15 років. Зважаючи на те, що він був неповнолітнім, Костянтин отримав перегляд вироку та 7 років виправних таборів у м. Норильськ.

У 1952 році Костянтин Сліпецький був звільнений з таборів та реабілітований як жертва політичних репресій у 1994 році. Нагороджений ювілейною медаллю “55 років створення Української повстанської армії” (1997 рік), медаллю “Захиснику вітчизни” (1999 рік), орденом “За розвиток Запорізького краю” (2018 рік). На підставі п.16 ч.1 ст.6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, постанови КМУ від 10 липня 2019 р. № 604 “Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, яких визнано борцями за незалежність України у ХХ столітті”, у результаті взаємодії відділу Міністерства у справах ветеранів України у Запорізькій області із Запорізьким обласним військовим комісаріатом і Міністерством оборони України 24 січня 2020 року визнаний учасником бойових дій – особою, яка брала участь у всіх формах збройної боротьби за незалежність України у ХХ столітті.

Дорош Р.М.

*Музей “Пам’ять”, с. Благодатне,
Золотоніський район, Черкаська область*

ЗБЕРЕЖЕНО НАВІЧНО ІМ’Я ГЕРОЯ ГРИГОРІЯ БЕРЕЗИ

Кожен музей на теренах України має свою унікальну неперевершену колекцію раритетів – експонатів, що створюють неповторну ауру, передаючи самотній характер місцини народження тієї чи іншої людини. Село Благодатне Золотоніського району, що на Черкащині, вік якого нині сягає понад чотириста років, має унікальну колекцію подібних раритетів. Вони експонуються в Народному музеї, що, в свою чергу, розташований в Благодатнівській загальноосвітній школі I–III ступенів імені Г. П. Берези. Наш музей “Пам’ять” було засновано в 1993 році. В 1998 році йому було присвоєно звання “Народний”, а в 1999 році він отримав звання “Зразкового”.

У нашому музеї – чотири відділи, де розташовано понад тисячу експонатів, що розповідають відвідувачам про історію села, яке упродовж чотирьохсот років мала назви Богушкова Слобідка (1619–1923 рр.), Чапаєвка (1923–2016 рр.) та Благодатне від 2016 р.

Одна з найяскравіших, водночас героїчних та трагічних експозицій нашого музею присвячена уродженцю села повному кавалеру ордена Слави повітряному стрільцю Григорію Березі. Під час Другої світової війни Григорій Пантелеймонович Береза здійснив понад сто бойових вильотів як повітряний стрілець штурмовика Іл-2. 7 квітня 1945 р. штурмовик зі складу 74-го гвардійського штурмового авіаційного Сталінградського Червонопрапорного ордену Суворова 3-го ст. полку, за штурвалом якого перебував гвардії старший лейтенант Юхим Ісаєв, а в кабіні повітряного стрільця – гвардії старшина Григорій Береза, піднявся в останній свій політ. У небі над Кенігсбергом літак було збито. Лише в листопаді 1988 року під час проведення підводно-технічних робіт водоюми на території парку імені 40-річчя ВЛКСМ, довкола колишнього бастиону “Фрінландський” були виявлені фрагменти штурмовика Іл-2 та останки Юхима Ісаєва і Григорія Берези.

Завдячуючи колишньому директору Чапаєвської школи, а нині директору наукової бібліотеки ім. О.М. Максимовича Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького кандидату історичних наук, доценту, почесному краєзнавцю України Григорію Голишу останки повного кавалера ордену Слави Григорія Берези повернулися на батьківщину і 7 травня 1989 року були поховані в рідній землі. Окрім того, стараннями директора школи було створено Народний музей, де чільне місце займає експозиція, присвячена Григорію Березі. В експозиції розташовані унікальні експонати, які з далекого Калінінграду понад тридцять років тому привіз Григорій Голиш. Це – кулемет повітряного стрільця УБТ, саморобний бронезилет та фрагмент шинелі з гвардійським знаком. Всі ці речі належали Григорію Березі.

Вінцем меморіальної роботи стало присвоєння імені героя одній з центральних вулиць села. На кошти, зібрані жителями села, в 1992 році було зведено пам’ятник Григорію Березі. А в 2000 році постановою Кабінету Міністрів України Чапаєвській школі було присвоєно ім’я її ушавленого випускника.

Златанов З.Г.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ СРСР І КРАЇН ТРОЇСТОГО ПАКТУ В БОЯХ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У Національному музеї історії України у Другій світовій війні вивченню військових формувань, що брали участь у боях, завжди приділялася особлива увага. Дослідження цієї теми є одним із завдань музейного електронно-картографічного проекту “Місця пам’яті про Другу світову війну на мапі України”. У його базу вносяться військові формування Червоної армії, які відзначилися під час остаточного вигнання нацистів із населених пунктів України, а також формування нацистської Німеччини та її країн-союзниць, що брали участь у окупації України. Це дозволяє простежити бойовий шлях частин, показати, які формування проходили територією України під час німецько-радянської війни, і висвітлити, яке село,

селище, місто було захоплене тим чи іншим полком, дивізією, армією, корпусом, фронтом/групою армій. Така інформація може стати у нагоді дослідникам бойового шляху військових формувань, науковцям, які займаються історією України періоду Другої світової війни.

Чимало населених пунктів України були зайняті союзниками гітлерівської Німеччини. Серед них – угорці, румуни, словаки, італійці. Відомо, що ще в листопаді 1938 р. – березні 1939 р. формування 6-ї армії Угорської королівської армії захопили Закарпаття.

Восени 1941 р. значною частиною Донбасу оволоділи італійці. У складі 1-ї танкової армії Вермахту діяв Італійський експедиційний корпус, який, зокрема, відзначився під час захоплення м. Сталіно (Донецьк), Горлівки, Дебальцевого та багатьох інших населених пунктів.

Деякими населеними пунктами України в 1941–1942 рр. оволоділи частини Ваффен-СС. Так, м. Херсон, Осипенко (Бердянськ) та Маріуполь були захоплені бійцями бригади “Лейбштандарте СС Адольф Гітлер”.

Загалом на теренах України в 1941–1942 рр. діяли групи армій “Південь” (у липні 1942 р. була розділена на “А” і “Б”), “Центр” та “Генерал Антонеску”.

Матеріали Національного музею історії України у Другій світовій війні містять детальні довідки, журнали бойових дій радянських сухопутних частин і з’єднань, що відзначилися під час остаточного вигнання нацистів із населених пунктів України в грудні 1942 р. – жовтні 1944 р. Серед них – повітрянодесантні формування РСЧА. Багатьма населеними пунктами Дніпропетровської, Кіровоградської, Черкаської, Вінницької та Одеської областей оволоділа 1-ша гвардійська повітрянодесантна дивізія. Також музейні матеріали містять детальний опис бойового шляху 74-ї стрілецької дивізії, починаючи з боїв на Сумщині у вересні 1943 р. і закінчуючи виходом на тогочасний державний кордон із Румунією наприкінці березня 1944 р. Цікавим є бойовий шлях 52-ї гвардійської танкової бригади. Вона відзначилася у боях за м. Київ, Фастів, дістала почесне найменування “Фастівська”. У 1944 р. бригада з боями вийшла на територію Польщі.

Внесення військових формувань у базу електронно-картографічного проекту “Місця пам’яті про Другу світову війну на мапі України” може стати вагомим кроком на шляху дослідження історії Другої світової війни і дійовим помічником для наукового середовища.

Іванчук В.А.

*Міністерство у справах ветеранів України,
м. Київ;*

Євсєєв І.Г.,

Бабенко О.П.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ДОСВІД ПОБУДОВИ ГЛИБОКО ЕШЕЛОНОВАНОЇ ОБОРОНИ В ЯСЬКО-КИШИНІВСЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ (2–6.05.1944): ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОРГАНІВ З ВИВЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВІЙНИ

Всебічне об’єктивне та незаангажоване вивчення воєнно-історичних подій в Україні періоду Другої світової війни важливе з погляду встановлення історичної правди. На сьогодні завдяки розсекреченим архівним документам, що містять матеріали узагальненого

бойового досвіду (журнали бойових дій, звіти про бойову діяльність, зведення узагальненого бойового досвіду тощо), ми маємо можливість об'єктивно оцінити діяльність військово-політичного (військового) керівництва та хід проведення маловідомих операцій, що проводились протидіючими сторонами у роки Другої світової війни. Зокрема, автори пропонують розглянути побудову німецькими та румунськими військами глибоко ешелонованої оборони на ясьсько-кишинівському напрямку на початку травня 1944 року.

Наступ військ 2-го Українського фронту в напрямках Ясс і Кишинєва наприкінці березня 1944 року створював загрозу оточення групи армій "А" в межиріччі Південного Бугу і Дністра. Зважаючи на це, німецьке командування почало відведення з Південного Бугу своїх 8-ї, та 6-ї, а також 3-ї румунської армій на позицію за нижню течію Дністра (Кишинів, Ясси). Ділянка фронту, на яку було відведено німецькі та румунські частини, свої лівим флангом сягала Карпат, що давало можливість з достатніми резервами прикривати їм район Балкан.

Одночасно, німецьке командування, намагаючись зупинити просування військ 2-го Українського фронту, безперервно підсилювало свої війська на ясьсько-кишинівському напрямку. Для закриття величезного пролому, що утворився в результаті поразки лівого крила 1-ї танкової армії і правого крила 8-ї німецьких армій, воно висунуло на яський напрямок 4-ту румунську армію (вісім дивізій і одну бригаду), а на кишинівський (для підсилення 8-ї армії) – 7 румунських дивізій та дві бригади. 3 дивізії, зокрема і 2 румунські, прибули до 8-ї армії зі складу групи армій "А", що оборонялась між Дністром та Прутом. Ці з'єднання мали посилити все ще слабку оборону та призупинити наступ радянських військ в міжріччі та в районі Ясс. Загалом проти 2-го Українського фронту до кінця квітня з Румунії і з групи армій "А" було перекинуто одне армійське та 8 корпусних управлінь, 18 дивізій і 3 бригади. Це потужне угруповання зайняло важливі гірські перевали в Карпатах і оборонний рубіж по лінії Пашкани – Унгени – Оргіїв і по р. Реут, прикриваючи при цьому підступи до важливих для німців нафтових районів міста Плоєшти.

Упродовж квітня 1944 року німецьким та румунським військам вдалося організувати перед військами 2-го Українського фронту потужну та глибоко ешелоновану оборону з укріпленими районами, насиченими залізобетонними спорудами. Особливо надійно німецьке командування зміцнило межиріччя Прута і Серета. На яському напрямку воно створило чотири оборонні рубежі на глибину до 80 км. Перший з них проходив по висотах на північ від Ясс; другий з основними вузлами опору Тиргу-Фрумос, Поду-Ілоаей, Ясси – по річці Бахлуй; третій пролягав уздовж північних галявин лісових масивів, що покривають вершину гірського хребта Марє. І, нарешті, потужний четвертий рубіж – Фокшанський укріплений район. Було укріплено всі висоти, посилено штучними спорудами круті схили долин і обривисті береги річок, відроги хребта Марє і великі лісові масиви. В цих районах налічувалось майже 350 залізобетонних споруд. Щільність артилерійського вогню тут була доведена до 40 та більше гармат на один кілометр фронту.

Тактична зона оборони німецьких військ перед з'єднаннями 2-го Українського фронту була побудована у кілька ліній. Так, оборона 6-ї румунської піхотної дивізії на південь від району Содомень (напрямок Пятра) складалася з 3-х ліній: перша лінія – доти, що з'єднувалися траншеями, попереду цієї лінії було встановлено дротову загорожу та мінні поля; друга – суцільна траншея на віддалі 200 метрів від першої лінії, третя лінія знаходилась на відстані біля 500–600 метрів від другої, складалася з опорних пунктів,

обладнаних бліндажами для резервів, що прикривались дротовими загорожами. 1-ша румунська гвардійська піхотна дивізія оборонялася на позиціях, що складалася з дотів, дзотів і траншей. Доти і дзоти розташовувалися в три ряди у шаховому порядку на відстані 400–500 метрів один від другого. Спереду дотів проходив протитанковий рів.

У період з 2 до 6 травня 1944 року військами 2-го Українського фронту була проведена операція з прориву оборони противника в районі Тиргу-Фрумос з метою виходу на комунікації його ясьсько-кишинівського угруповання та подальшого просування на південь в межиріччя Прута і Серета. Однак радянські війська не змогли з ходу подолати спротив противника, що встиг організувати потужну оборону на заздалегідь підготовлених оборонних спорудах з побудованими дотами та дзотами. Не маючи бойового досвіду в гористій місцевості Карпат, війська 2-го Українського фронту втратили раптовість та свого завдання щодо глибокого прориву оборони противника не виконали.

Отже, добре побудована та глибоко ешелонована оборона німецьких та румунських військ в Карпатах не дозволила військам 2-го Українського фронту здійснити її прорив аж до серпня 1944 року, коли розпочалася Ясьсько-Кишинівська стратегічна наступальна операція (20.08–29.08.1944).

Ковальчук В.М., к.і.н.

Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, м. Київ

ЖЕРТВИ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ УНАСЛІДОК ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЯКІВ-“ІСТРЕБКІВ” НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ (1944 р.)

Українсько-польські відносини на Тернопільщині, коли її більша частина (за німецької окупації) перебувала у складі Галицького дистрикту Генерал-Губернаторства, а також особливо у початковий період “реставрації” радянської влади – тема, яка не знайшла докладного висвітлення у історіографії.

Найгостріше стоїть потреба з’ясування кількості жертв серед українців (цивільне населення, учасники ОУН і УПА). Суттєвим фактором, що зумовив ці жертви, стала діяльність на Тернопільщині радянських винищувальних батальйонів і груп, у багатьох із яких бійці (“істребки”) польської національності переважали українців за кількістю.

Як показав аналіз історичних документів, передусім із тернопільських та київських архівів, найбільша кількість українців постраждала від участі у локальних боях і сутичках із радянськими чинниками в Бережанському та Чортківському крайсгауптманшафтах (за німецьким адміністративно-територіальним поділом – складові Галицького дистрикту). Показовим є внесок у цю справу винищувальних батальйонів, сформованих при відділах НКВС переважно з етнічних поляків на початку відновлення радянської влади на Тернопільщині.

Так, 12–15 серпня 1944 року в районі сіл Куряни, Нараїв, Вулька, під час боїв Бережанського винищувального батальйону (де переважали поляки), опергрупи УНКВС у Тернопільській області, бійців військ НКВС із кількома великими підрозділами українських націоналістів (“бандами”), загинуло, за щонайменшими підрахунками, 130 осіб.

Трагічні події продовжилися 17–20 серпня 1944 р. у с. Гнильчому. Внаслідок українсько-польського протистояння, яке сталося там за участі бійців Підгаецького винищувального батальйону на чолі з Теофілієм Мушинським (усі – поляки), загинуло щонайменше 22 місцевих мешканця українського походження.

21 вересня 1944 р. (за іншими даними – 22 вересня) 235 українців загинуло у лісі біля села Маркови. Це сталося внаслідок бою між внутрішніми військами НКВС (за участі 94-х членів Підгаецького винищувального батальйону) та українськими націоналістами (підрозділи УПА “Бистрого” чи “Довбуша”).

Унаслідок боїв у селах Сороки 24 жовтня 1944 р. і Красіїв 16 листопада (обидва за станом на 1945 р. – складові Буцацького р-ну Тернопільської обл.) за участю бійців Буцацького, Тербовлянського, Копичинецького винищувальних батальйонів (серед них служили поляки), зокрема з підрозділом УПА “Бистрого”, загинуло 172 українці.

7 грудня 1944 р. в околицях с. Вовківців 134-х українців убито, 7-х затримано під час радянської операції за участю опергрупи УНКВС у Тернопільській області, опергрупи райвідділу НКВС, 2-х стрілецьких рот 174-го батальйону ВВ НКВС та Мельницького винищувального батальйону (де служили поляки). Серед убитих – сотники УПА “Іскра” та “Дуб”.

*Корольов С.С., к.і.н., доцент
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

БИТВА ЗА ДНІПРО ЯК ПРИКЛАД ШВИДКОГО І МАСШТАБНОГО ФОРСУВАННЯ ЗНАЧНОЇ ВОДНОЇ ПЕРЕШКОДИ ПРИ ЗАПЕКЛОМУ ОПОРІ ВЕЛИКИХ СИЛ СУПРОТИВНИКА

Битва за Дніпро розпочалася 26 серпня 1943 року з проведення Чернігівсько-Полтавської операції (26 серпня – 30 вересня), в якій брали участь війська Центрального, Воронежського і Степового фронтів. На початку вересня наступ Червоної армії розгорнувся по всій території Лівобережної України, що повністю позбавило німецьке командування можливості маневрувати резервами. У цих умовах воно почало відведення своїх військ за Дніпро.

Переслідуючи відступаючих, передові частини Червоної армії вийшли до Дніпра на 750-кілометровій ділянці від Лоева до Запоріжжя і з ходу почали форсування цієї водної перешкоди. До кінця вересня на даній ділянці радянські війська захопили на правому березі 20 плацдармів. Розрахунки німецького керівництва на тривалу оборону Лівобережжя були зірвані.

У жовтні–грудні настав другий етап битви, коли велася запекла боротьба з розширення і утримання плацдармів. Одночасно йшло залучення резервів, наведення мостів і нарощування сил для нового удару. На цьому етапі Червона армія провела дві стратегічні операції: Нижньодніпровську і Київську.

До кінця 1943 р. битва за Дніпро завершилася. На той час Східний вал був прорваний майже на всій його відстані. Радянські війська захопили два значних стратегічних плацдарми (від Києва до Прип'яті і від Черкас до Запоріжжя) і десятки оперативно-тактичних плацдармів. Плани командування Вермахту щодо можливості оперативної паузи і

перегрупування сил на так званому “зимовому рубежі” під захистом значної водної перешкоди виявилися нездійсненими.

Битва за Дніпро стала рідкісним в історії воєнного мистецтва прикладом такого масштабного і швидкого форсування широкої водної перешкоди при запеклому опорі великих сил супротивника. На думку німецького генерала фон Бутлара, під час цієї битви “російська армія продемонструвала свої високі бойові якості і показала, що має в своєму розпорядженні не тільки значні людські ресурси, але і прекрасну військову техніку”.

Про значення, яке надавало радянське керівництво прориву “Східного валу”, свідчить той факт, що 2438 воїнів отримали за форсування Дніпра звання Героя Радянського Союзу (20% від загального числа нагороджених цим званням за війну).

Втрати радянських військ під час звільнення Лівобережної України з Києвом, Донбасу, Північної Таврії, а також боротьби на плацдармах перевищили 1,5 млн осіб (зокрема безповоротні — 373 тис. осіб), близько 5 тис. танків і САУ (без Київської оборонної операції), близько 1,2 тис. літаків (без Київської оборонної операції).

Кривизюк Л.П., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ

Історіографія Другої світової війни та безпосередньо німецько-радянської війни нараховує десятки тисяч праць. Проте в більшості видань, присвячених війні, достатньо поверхово відображаються питання воєнного мистецтва, подекуди тексти просто дублюються. Аналіз ходу воєнних дій і результатів проведених операцій на південній ділянці радянсько-фашистського фронту суттєво відрізняється в історіографії радянської та німецької сторони, а також в історіографії країн, що були їх союзниками.

Україна у Другій світській війні в радянський період традиційно розглядалася через призму її участі у “Великій вітчизняній війні” СРСР. Тема “Перемоги” стала однією із центральних, стрижневих конструктів радянської ідеології і пропаганди. Напрацювання радянських істориків у цій тематичній ніші акумулювали підсумовуючі багатотомні видання.

Після розпаду Радянського Союзу, відновлення української державності та з початком демократизації суспільства розпочався пошук україноцентричної версії Другої світової війни, яка апріорі мала деконструювати радянський міф про “Велику Вітчизняну”. До певного часу частина вітчизняних істориків спрямовувала свої зусилля на те, аби показати місце України у радянській концепції “Великої Вітчизняної”.

Запропоновані М. Ковалем та розвинуті у низці інших публікацій нові підходи позначили основні маркери подолання радянської версії війни. Переосмислення історії Другої світової війни на ділянці українського історичного та політичного нарративу реалізується на тлі протистояння російській імперській ідеології.

*Кузнєцова Л.В., к.ю.н., доцент,
Горбаченко Ю.М., к.і.н., доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту України,
м. Черкаси*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У зв'язку зі спалахом в Європі Другої світової війни та гострим погіршенням міжнародної обстановки та відповідно до указу Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року "Про воєнний стан" воєнній владі надавалося право застосовувати трудову повинність для виконання оборонних робіт.

Ще в червні 1940 року радянський уряд закликав усіх до трудової мобілізації та визнав за потрібне збільшення робочого дня, збільшення числа робочих днів в рік та запровадження додаткових заходів по зміцненню трудової дисципліни. 2 жовтня 1940 року був виданий указ Президії Верховної Ради СРСР "Про державний трудовий резерв". Він був покликаний вирішити завдання стабільного забезпечення підприємств робочою силою та передбачав утворення низки ремісничих та залізничних училищ для підготовки висококваліфікованих робітників та шкіл фабрично-заводського навчання для підготовки робітників масових професій. Випускники цих закладів підлягали розподілу та зобов'язані були відпрацювати за місцем розподілу чотири роки поспіль.

В умовах Другої світової війни для посилення постачання радянській армії усіх видів озброєння необхідно було застосовувати винятково рішучі заходи повної ліквідації самовільного залишення підприємств воєнної промисловості і безумовного закріплення робітників та службовців за такими підприємствами. Президія Верховної Ради СРСР 26 грудня 1941 року видала наказ "Про відповідальність робітників та службовців підприємств воєнної промисловості за самовільне залишення підприємства". Згідно з документом, усі робітники і службовці підприємств воєнної промисловості були оголошені мобілізованими та закріплені за тими підприємствами, на яких вони працювали.

Воєнний стан потребував здійснення нагальних заходів щодо зміни режиму робочого часу. З цією метою 26 червня 1941 року, тобто відразу ж після початку війни, був виданий указ Президії Верховної Ради СРСР "Про режим робочого часу робітників та службовців у воєнний час". Цим указом вводилися понаднормові роботи тривалістю від 1 до 3-х годин на день. До обов'язкових понаднормових робіт не залучалися: вагітні жінки, починаючи з шести місяців вагітності, а також жінки, які годували немовлят упродовж шести місяців. Оплата обов'язкових понаднормових робіт здійснювалася в півторакратному розмірі.

Указом від 26 червня 1941 року було скасовано всі щорічні та додаткові відпустки з їх заміною грошовою компенсацією. Відпустка надавалася в натуральному вигляді лише у випадку хвороби працівника. Під час війни чергові та додаткові відпустки замінювалися грошовою компенсацією, що перераховувалась до ощадної каси у вигляді спеціального внеску робітника або службовця для видачі її після війни. Працівники з ненормованим робочим днем за чергування у робочі дні ніякої компенсації не отримували, а за чергування у вихідні дні їм надавався відгул. Проте у зв'язку з воєнним станом та згідно з практикою профспілок і господарських наркоматів ця постанова з початку війни не

застосовувалася. Було визнано, що на період війни чергування працівників як після закінчення робочого дня, так і у вихідні дні не компенсувалося ні грошима, ні відгулами. Ця практика не була оформлена ніякою постановою, проте застосовувалась по всій території СРСР.

Таким чином, особливість трудового законодавства у період Другої світової війни відображала стан, що склався із застосування жорстких санкцій за його недотримання.

Левченко С.М.

Служба безпеки України, м. Київ

РОЗВІДУВАЛЬНІ СПЕЦСЛУЖБИ ПРОТИВНИКА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941–1945 рр.

Одним із провідних напрямів оперативної діяльності радянських спеціальних служб у роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр. виступала контррозвідувальна робота із захисту Діючої армії, інших військових формувань та оборонно-промислового комплексу, транспортної системи, сфери державної та військової таємниці. Особливої уваги контррозвідників потребувала розвідувально-підбивна й диверсійно-терористична спрямованість спецслужб країн-агресорів.

У роки війни Німеччина та її союзники на окупованій Україні розгорнули потужну мережу карально-репресивних органів спеціального призначення: абвер (військова розвідка), таємна поліція (гестапо), поліція безпеки (СД), польова жандармерія, охоронна поліція, поліція порядку. Діяли в Україні й спецслужби сателітів Німеччини – таємна поліція (Сигуранца) та Служба спеціальної інформації (військова розвідка) Румунії, угорська розвідка та контррозвідка, спецоргани фашистської Італії. На території України дислокувалося до 26 спецорганів противника, на потреби таємної війни на Східному фронті працювало до 60 німецьких спеціальних навчальних закладів, щорічно випускаючи до 10 тис. розвідників, диверсантів і терористів.

Радянським контррозвідникам протистояв сильний й досвідчений супротивник, що потребувало від керівництва СРСР вдосконалення організаційно-функціональної побудови власної контррозвідки. Розгортання стратегічного наступу Діючої армії та ускладнення рівня її завдань призвело до відокремлення військової контррозвідки у самостійний орган. 14 квітня 1943 р. був відтворений Народний комісаріат державної безпеки та його республіканські наркомати. 19 квітня 1943 р. відповідно до постанови Раднаркому СРСР утворювалося Головне управління контррозвідки (ГУКР) – СМЕРШ Народного комісаріата оборони. На СМЕРШ поклалися передусім завдання боротьби зі шпигунською, диверсійною, терористичною і підбивною діяльністю іноземних розвідок у частинах і з'єднаннях Радянської армії.

Досвід діяльності радянських спецслужб в екстремальних умовах німецько-радянської війни із контррозвідувального захисту Діючої армії зберігає пізнавальне й практичне значення з погляду поглибленого вивчення воєнно-історичних чинників минулого України та із урахуванням збройної агресії Росії проти України.

Литвинець Є.В.

*Новоград-Волинський краєзнавчий музей,
м. Новоград-Волинський*

ДО 75-РІЧЧЯ ЗВІЛЬНЕННЯ НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКОГО ВІД НАЦИСТІВ

Рішення про створення Новоград-Волинського краєзнавчого музею було ухвалене на сесії міської ради 30 листопада 2005 р. І вже у 2006 р. музей розпочав свою роботу на базі народного музею бойової слави міського Палацу культури ім. Лесі Українки, який створив Ю. Н. Загривий у 1975 р. і був незмінним керівником до самої смерті. На сьогоднішній день керівником музею є О. М. Жовтук.

У 2019 р. під музей передали будівлю старої аптеки, і вже 24 серпня 2020 р., після ремонту, відбулося його відкриття. Експозиції музею розташовані у двох залах, де представлені такі розділи: геологічний, археологія, середньовіччя, період Другої світової війни, радянський період і незалежної України. Основний і допоміжний фонд нараховує понад 5000 експонатів.

Місто Новоград-Волинський від 1921р. до 1939 р. було прикордонним. Тому у ньому дислокувалися військові частини: 14-а кавдивізія під керівництвом Петровського, 12-а окрема легка танкова бригада на чолі з Колесниковим, 9-й мехкорпус під командуванням Рокоссовського. Цим з'єднанням присвячена окрема експозиція.

З 1932 р. почалося будівництво Новоград-Волинського укріпрайону під порядковим номером №7. Він починався з с. Катеринівка Ємільчинського району, проходив через місто і закінчувався під м. Миропіль Любарського району. Під час німецько-радянської війни відіграв значну роль в обороні Києва. Тільки після кількох днів штурму укріпрайону, зазнавши великих втрат, нацисти змогли прорвати захист і рушити на Київ. Цим подіям присвячена окрема експозиція з великою кількістю автентичних матеріалів.

У краєзнавчому музеї відбулася презентація книги “Новоград-Волинський укріпрайон”, написаної О. Л. Крещановим і місцевим краєзнавцем А. М. Верхованцевим. У ній зібрана велика кількість матеріалів з російських і німецьких архів, вона наповнена фотографіями і схемами ДВТ, командного і рядового складу окремих батальйонів, що входили до складу укріпрайону. Для написання книги працівники музею надали неоціненну допомогу матеріалами основного фонду, який збирався кілька десятків років. Це спогади учасників будівництва, боїв у липні 1941 р., фотографії споруд у різний час. При музеї існує філіал – артилерійський капонір №306 Новоград-Волинського укріпрайону.

Працівники музею і місцеві краєзнавці розробили проєкт “Створення музейного військово-меморіального комплексу просто неба”, взяли участь у конкурсі проєктів бюджету і виграли. Також розроблений туристичний маршрут “Шляхами солдатського подвигу”.

Новоград-Волинщина є батьківщиною Героїв Радянського Союзу: Сірагова Павла Івановича, заступника командира батальйону, Костюка Йосифа Степановича, командира танкової роти, Жайворона Володимира Ігнатовича, командира мінометної батареї, Горбка Юрія Миколайовича, командира авіаційної ескадрилії, Козачка Миколи Абрамовича, навідника протитанкової гармати, Полянського Степана Івановича, командира роти, кавалера трьох орденів Слави Халана Іона Охримовича. Кожному з них у музеї присвячений стенд.

Окрема експозиція присвячена радянському підпільному і партизанському рухам під час нацистської окупації у 1941–1944 рр. Вона містить фотографії підпільників і партизанів:

Лянгуса, Дубового, Левченко, Ніколаєнка, Гордеєва, Пастухова, Штепіна та ін., документи того часу, особисті речі, листи, спогади. На сьогодні багато вулиць мають назву на честь підпільників.

3 січня відзначається дата звільнення міста від нацистських окупантів. У цей день представники місцевих органів влади, учасники Другої світової війни, військові пенсіонери 30-ї танкової дивізії (зараз 30-та бригада), місцеві жителі за активної участі працівників музею і краєзнавців покладають квіти до пам'ятників, пов'язаних з суворими днями Другої світової війни, могил полеглих визволителів міста.

Мисько С.Ю.

*Генеральний штаб Збройних Сил України,
м. Київ*

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ФАЛЕРИСТИКИ: НАГОРОДЖЕННЯ ВОЇНІВ УПА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На кожному етапі боротьби за незалежність України від давніх часів до героїчних подій ХХ століття питання відзначення мужніх вчинків посідало помітне місце. Звичайно, що у більшості своїй воно мало вербальний характер і ґрунтувалося на ідеологічних принципах. Так було і в роки Другої світової війни, коли головним мотивуючим чинником та стимулюванням воїнів УПА за героїчні вчинки було відчуття того, що їх справа не згине, що кров пролита не даремно.

Одне з визначних місць у нагородній системі України та її фалеристичній спадщині займають бойові нагороди УПА. Попри партизанську діяльність структура Української Повстанської Армії відповідала військовій організації: штаб, організаційно-штатна структура бойових підрозділів та підрозділів забезпечення, військові звання тощо.

Не стало винятком і відзначення, коли, незважаючи на зовнішню ізоляцію, керівництво УПА питанням нагородження своїх вояків надавало належну увагу, а її нагородна система мала відповідні іманентні ознаки: клас, ступені та відповідність нагороди заслугам особи, яку представлено до відзначення; орієнтацію на вшанування як військових, так і цивільних осіб за їх особистий внесок у національно-визвольні змагання в Україні тощо.

27 січня 1944 р. Головний Командир УПА Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” – своїм наказом встановлює нагороди для відзначення вояків УПА “за бойові заслуги, працю для Українських Збройних Сил і за рани”. Зазначеним наказом запроваджувалися нагороди: за бойові заслуги – Хрест Бойової Заслуги п'яти класів: Золотий Хрест Бойової Заслуги 1 та 2 класу; Срібний Хрест Бойової Заслуги 1 та 2 класу, Бронзовий Хрест Бойової Заслуги; за працю для Українських Збройних Сил – Золотий, Срібний та Бронзовий Хрест Заслуги; для вояків УПА та цивільних осіб, “що життя положили для розбудови Українських Збройних Сил та особливі заслуги” – “Хрест бойової заслуги” та “Хрест заслуги” відповідно.

Починаючи з 1945 року, регулярно видаються постанови Української Головної Визвольної Ради та накази Командирів ВО про нагородження та відзначення за рани бійців і командирів УПА Хрестами Заслуг, попри те, що жодних відзнак для нагородження не було виготовлено.

За архівними даними склалися списки воїнів, яких представляли до нагороди. Обмеженими тиражами, за наявності коштів, замовляли виготовлення цих нагород. Першу

згадку про нагородження знаходимо в посмертному листі кандидатів на відзначення Хрестом Заслуги “За працю” від 4 листопада 1944 року, підписаному командиром групи “Буг” Василем Левковичем-“Ченцем”, у якому пропонується нагородити начальника IV-го відділу Військового штабу ВО “Буг” хорунжого Зеновія Мазуркевича-“Нечипора”.

У наступній Постанові УГВР від 9 лютого 1946 р., яку вдалося віднайти, сказано про нагородження Хрестом Заслуги вояків УПА та цивільних осіб – учасників української національно-визвольної революційної боротьби: “За виявлені в боях мужність та героїзм, за видатні заслуги в керуванні боротьбою відділів Української Повстанської Армії проти окупантів нагороджуються:

Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу: сотник “Перемога” та булавний-виховник “Лагідний”; Золотим Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу майор “Вороний”, поручник “Крутіж”, поручник “Громенко”, ст. булавний “Орлик”, ст. вістун “Кармелюк”, ст. вістун “Таран”.

За видатні заслуги для національно-визвольної революційної боротьби Українського Народу проти окупантів нагороджуються: Золотим Хрестом Заслуги – “Михайло”, “Золотар” та майор-виховник “Ватюга”; Срібним Хрестом Заслуги – поручник-виховник “Ігор”.

У постанові від 7 жовтня 1946 року вказано ще про три нагородження:

Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу – полковник “Грегит”, “Стяг”; Срібним Хрестом Заслуги – “Зенон”.

Спочатку Хрестом Бойової Заслуги нагороджувалися винятково воїни УПА. Проте рішенням УГВР від 30 травня 1947 р. було дозволено нагороджувати ним і цивільних осіб – учасників підпілля.

Наказом від 1 жовтня 1947 р. командир ВО “Буг” подав до відзначення Бронзовим Хрестом Бойової Заслуги та Срібними “Зірками за рани” тринадцять осіб.

Лише через п’ять років з моменту видання наказу про заснування нагород у квітні 1950 року Ніл Хасевич подав до Головного Командування УПА лист з проєктами нагород, який зберігається в архівах ЗП УГВР, де представив: 2 проєкти “Хреста Бойової Заслуги”; 5 проєктів “Хреста Заслуги”; 3 проєкти медалі “За боротьбу в особливо важких умовах”. І хоча не всі повстанці могли вчасно отримати бойові нагороди Української Повстанської Армії, проте це жодним чином не применшувало їх вартості для нагороджених.

Незважаючи на практичну відсутність нагород Української Повстанської Армії в умовах введення нею партизанських дій, заслуговує на увагу та подальше вивчення практика представлення її воїнів до нагородження за мужність, героїзм та жертвність у боротьбі за незалежність своєї країни. Зазначене доречно врахувати при подальшому дослідженні і аналізі архівних матеріалів як в Україні, так і в музейних фондах зарубіжних країн, пошуку відомостей, а можливо і самих нагород (більшість з яких виготовлялися за кордоном) з метою визначення історичних передумов становлення сучасної української фалеристики.

*Михайленко С.М., к.і.н.
КЗ КОР “Яготинський історичний музей”,
м. Яготин*

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ НА ЯГОТИНЩИНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зазвичай діяльність українських націоналістичних організацій пов'язана з землями Галичини та Волині, проте окремі похідні групи Організації Українських Націоналістів (ОУН) активно проводили свою роботу і у центральних, східних та південних регіонах України. Так, від 1941 до 1944 року осередки націоналістичного підпілля на Лівобережній Україні діяли в Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді, Кобеляках, Хоролі, Пирятині, Золотоноші та Яготині.

Із численних архівних джерел дізнаємося, що особливо потужну діяльність проводив Яготинський окружний провід ОУН на чолі з Мартином Пруцем (галичанином із Золочівського району Львівщини). За часів окупації він був у німців за перекладача. Значну частину організаційної роботи тут виконував відпоручник Крайовго проводу Іван Нагірний, відомий під псевдонімами “Чорний”, “Петро Чорний”, “Захар Вусатий”. Разом вони створили розгалужену мережу ОУН у сусідніх районах. Також І. Нагірний виконував функції зв'язкового між окружним і обласним проводом, який перебував у Полтаві. З документів відомо, що плануючи закріпитись на Полтавщині, націоналісти саме у Яготині створили опорну базу із запасами продовольства та медикаментів.

Неправильно вважати, що націоналістичний рух у Центральній Україні, зокрема й на Яготинщині, завдячував своє постання винятково ініціативі з Західної України. До Яготинського окружного проводу ОУН входили й місцеві, це були вчителі Гурій Волошенко, Іван і Григорій Гришки, Анатолій Курило, Марія Дворник-Карташова.

Активним та відомим членом ОУН стає уродженець с. Війтівці (нині Супоївка) Петро Василенко, відомий під псевдонімами “Волош”, “Гетьманець”, “Полтавець”. Його біографія заслуговує окремої розвідки.

Якщо на початку окупації України нацисти ставилися до спроб українського відродження з настороженістю і певною зневагою, то надалі почали вбачати пряму загрозу їхній політиці. З весни 1942 року почалися гоніння на будь-які прояви українського національного життя. Зі шпальт газет, що виходили під час окупації, зникають публікації про героїчні сторінки минулого, зменшується кількість повідомлень про місцеве життя. Це яскраво підтверджують матеріали районної газети “Рідна нива”, що виходила в Яготині під час німецької окупації. Окрім того, нацисти заборонили використовувати українську національну символіку, виконувати гімн “Ще не вмерла Україна”, під заборону потрапила і діяльність “Просвіт” та інших українських громадських організацій. Водночас посилилася пропаганда фашистської ідеології, збільшується обсяг офіційних німецьких повідомлень. Багато діячів оунівського руху, особливо “бандерівців”, і в меншій мірі “мельниківців”, наприкінці 1942 року було заарештовано та розстріляно.

Після повернення радянської влади ті з українських патріотів, які врятувалися від нацистів, опинилися в застінках НКДБ. На встановлених членів підпілля Яготина була заведена агентурна розробка “Біті”, за якою у 1944 році заарештовано 6 учасників, на ще 3 розробка тривала, 3 – перебували у розшуку.

Окрім підпільних похідних груп ОУН, в Яготині після відступу радянських військ із місцевих та з полонених червоноармійців було створено збройні формування національного гатунку. Так, у листопаді 1941 року було сформовано козацьку сотню в с. Лісняки, організатором і командиром якої став відпущений з табору військовополонених технік-інтендант 1 рангу РСЧА Михайло Лазарович Панченко, кандидат в члени ВКП(б). Його брат, Яків Лазарович Панченко, старший лейтенант РСЧА, очолив таку ж сотню в самому Яготині. За однострої козакам правила радянська уніформа з синьо-жовтими стрічками.

Після передачі району до Рейхкомісаріату “Україна” козачі сотні були переформовані. Яготинська сотня стала районною поліцією, а сотня з Лісняків була змушена передислокуватись разом із німецькими охоронними формуваннями слідом за фронтом на схід. Козакам заборонили носити національну символіку і переодягли в німецькі однострої шуцполіції та армії. Але знову ж таки, як і в інших випадках, українці, які пішли на співробітництво з німцями, розчарувались у нових порядках. У березні 1943 року за саботаж розпоряджень окупаційної влади Якова Панченка було розстріляно, а козака сотня на чолі з його братом Михайлом у червні 1943 року перейшла на бік радянського партизанського загону ім. Щорса.

Вищенаведені факти свідчать про те, що жителі Центральної України, серед них і яготинці, під час Другої світової війни теж мали національно-свідомі патріотичні настрої та боролися за відродження власної державності. На жаль, тоді два тоталітарні режими – сталінський і гітлерівський, виявилися сильнішими.

Науман О.О.

Бабанська загальноосвітня школа I-III ступенів, с. Оксанина, Уманський район, Черкаська область

НАВІЧНО У ВДЯЧНІЙ ПАМ'ЯТІ НАЩАДКІВ!

МАЛА БАТЬКІВЩИНА ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО ПИШАЄТЬСЯ СВОЇМ СИНОМ

Як би не змінювався сьогодні світ, ми, нинішнє покоління, пам'ятаємо, що своїм існуванням зобов'язані тим, хто боровся і не шкодував свого життя задля Перемоги у Другій світовій війні над нацистськими загарбниками.

Зберегти для наступних поколінь пам'ять про героїзм старшого покоління – це наш святий обов'язок. Ми, жителі с. Оксанина, пишаємося тим, що саме наша земля народила чимало прекрасних трудівників, відомих своїми вчинками людей. Серед них – генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу Іван Данилович Черняхівський та Герой Радянського Союзу Тимофій Тимофійович Лобода, який воював у складі 60-ї армії під командуванням Черняхівського, а звання Героя Радянського Союзу отримав у 1943 році за форсування Дніпра.

Війна не щадила нікого, проте наш славний земляк витримав з честю жорсткі воєнні випробування. Це твій син, Україно, визволитель твоєї столиці від фашистського війська, твоя бойова слава – взіреть, ідеал громадянина-Патріота. Пам'ятаймо його!

На честь 70-річчя з Дня народження видатного полководця І.Д. Черняхівського вдячні жителі с. Оксанина в 1976 році почали будівництво музею, який діє і нині. У 1978 році в центрі села було відкрито погруддя І.Д. Черняхівського. У святковому дійстві брав участь

уродженець села Т. Т. Лобода, якому було надано почесне право у присутності односельців зняти біле полотнище з погруддя легендарного командарма. На честь 80-річчя з дня народження І.Д. Черняховського у селі було відкрито пам'ятний знак "Погон", на честь 90-то річчя пам'ятний знак "Гармата", а в 2012 році біля погруддя І.Д. Черняховського споруджено Алею Слави на честь героїв Уманщини. Бюст і музей І.Д. Черняховського збудовані з ініціативи колишнього голови колгоспу імені І.Д. Черняховського, Остроушка Валентина Петровича (нині покійного) та парторганізатора Семенди Дмитра Костянтиновича, який нині час проживає в м. Умань і є заслуженим працівником сільського господарства України, кандидатом економічних наук, професором кафедри Уманського НУС. Дмитро Костянтинович і нині не стоїть осторонь діяльності музею, сприяє вихованню національно-патріотичних почуттів у студентів університету через співпрацю з музеєм І.Д. Черняховського.

Всі, хто здобував Перемогу, навечно залишаться у вдячній пам'яті нащадків, і спомин про них передаватиметься з покоління в покоління жителями села Оксанина.

Останчук О.П., к.і.н., м. Київ;

Вавілова Н.В., к.і.н.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ АВІАЦІЇ НІМЕЧЧИНИ ПІД ЧАС БОЇВ ЗА ТЕРНОПІЛЬ (25 березня - 16 квітня 1944 року)

Радянські війська 25 березня 1944 року в м. Тернопіль оточили угруповання німецьких військ. Із завершенням оточення транспортна авіація Німеччини підвищила активність, виконавши за період ліквідації оточеного угруповання з 25 березня 1944 року до 16 квітня 1944 року транспортними літаками у район Тернополя 169 літако-вильотів.

Транспортна авіація до 1 квітня 1944 року у денний час, а надалі у нічний час, через протидію зенітної артилерії, здійснювала поодинокими літаками, а іноді групами по два-три літаки типу Ju-52, Ju-88, Хе-111 транспортування вантажів у район оточеного угруповання.

До втрати східної та центральної частин міста транспортні літаки підходили на висотах 2000–2500 м, а зі звуженням кільця знижувалися до висот 200–300 м. Перший заліт проводили на висотах 2000–3000 м, оточені війська в цей час позначали себе серією ракет, літак відходив, знижуючись за містом, та робив другий захід. Війська знову позначали себе серією ракет, після чого транспортні літаки скидали вантаж. У дні активного транспортування вантажів 5–8 квітня 1944 року транспортні літаки підходили через 3–5 хв. Маршрути підходу до міста змінювалися у міру виявлення протидії зенітної артилерії на своєму шляху, а з 3 квітня 1944 року транспортні літаки підходили переважно із південного заходу. За час облоги було скинуто до 800 парашутів із вантажем, з яких близько 50% впало у розташуванні радянських військ.

До втрати східної частини міста транспортна авіація діяла поза вогнем зенітної артилерії, заходила зі сходу та південного сходу і, не зустрічаючи протидії, мала можливість більшу частину вантажів (до 70%) скидати у розташування оточеного угруповання. Після втрати в перші три дні квітня 7 літаків транспортна авіація змінила маршрути і почала заходити з північного заходу, але, зустрічаючи вогонь і з цього боку, почала заходити із

заходу та південного заходу, переходила на польоти лише у нічний час, застосовуючи маневр, і в результаті тільки 50 % вантажів, замість попередніх 70 %, потрапило у розташування німецьких військ.

Умови, що погіршували транспортування вантажів, змушували транспортну авіацію для введення в оману зенітної артилерії застосовувати такі тактичні прийоми:

політ до міста із включеними бортовими вогнями;

попереду транспортних літаків йшли літаки типу Хе-111, Ju-88, що викликали вогонь на себе, а позаду – транспортні літаки, які скидали вантажі;

застосовування протизенітного маневру.

Така тактика дещо послабила ефективність зенітної артилерії, але по транспортних літаках, що знижувалися, вогонь відкривали раптово і літаки часто не встигали застосувати протизенітний маневр.

Очеретяний О.О.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

БОЙОВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ Д. О. ЛУЦЕНКА ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТІВ

У 2021 р. минає сота річниця від дня народження Дмитра Омеляновича Луценка – видатного українського поета-пісняра, співавтора гімну Києва “Як тебе не любити, Києве мій!”. Життєвий шлях митця збігся з багатьма драматичними для українського народу подіями буремного ХХ ст. і вартий того, щоб розглянути його в контексті національно-патріотичного виховання.

Дмитро Луценко народився у період згортання визвольних змагань, коли вже було цілком зрозуміло, що Україна втратила тогочасний шанс на здобуття власної незалежності. Дитинство поета проходило серед жорстоких реалій радянської тоталітарної дійсності. Унаслідок Голодомору 1932–1933 рр. він утратив батька й старшу сестру. Після цього змушений був вирушити з рідної Полтавщини в пошуках заробітку на Донбас, там навчався в гірничопромисловому училищі. Прагнучи саморозвитку, в 1936 р. подався до м. Київ, де займався хореографією. Навчання передбачало чималі фізичні навантаження, але учні жили в умовах голоду, тож хлопчина, полишивши уроки, опинився в дитбудинку. Невдовзі його перші вірші сподобалися відомому літераторові Івану Микитенку. Той узявся допомогти юному поету – сприяв спробі вступити до студії Театру ім. Івана Франка, а після невдачі рекомендував вступити до Київського гідромеліоративного інституту. Іван Микитенко став жертвою сталінських репресій, тож Дмитро Луценко зазнав утисків за зв'язок із “ворогом народу”, щоправда, залишився студентом. У цей час він багато сил віддавав заробіткам задля прожиття – підробляв кур'єром, уночі малював на продаж сільські пейзажі. Перевтома спричинила важке захворювання легень. Його вдалося подолати завдяки друзям-студентам, які діставали лікувальний борсуковий жир. Із другого курсу поет був призваний на військову службу, що проходила на заставі Бури (кордон з Афганістаном). Під час становлення як воїна продовжив писати. Після початку німецько-радянської війни колишній прикордонник став кулеметником розвідувальної роти 162-ї стрілецької дивізії. У період битви за Дніпро його творчість високо

оцінив знаний поет Євген Долматовський, і восени 1943 р. старший сержант Луценко був відряджений до редакції дивізійної газети “За перемогу” на посаду літературного співробітника. Там прослужив до кінця війни з Німеччиною, наприкінці якої був тяжко поранений і контужений. За участь у боях відзначений орденами Вітчизняної війни I ступеня та Червоної Зірки, медалями, серед яких “За відвагу”. Нині нагороди, а також низка документів, фотографій та газет воєнного періоду зберігаються у фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні. У наступні роки на інваліда війни чекали нові випробування: тривалий шлях до всенародного визнання, смерть доньки, хвороби. Попри це, він відвідав м. Чорнобиль після катастрофи, що було передбачено чиновницькою рознарядкою. Коли дружина просила не робити цього, сказав, що замість нього можуть направити когось молодшого, і свідомо пішов на самопожертву. Поїздка погіршила стан здоров’я поета, і невдовзі він помер.

Як бачимо, Дмитрові Луценку вдалося зі стійкістю подолати всі життєві негаразди, зберігши при цьому гідність. Тож розповідь про нього може виступати як один з належних прикладів для виховання патріотів.

Пастернак О.Д.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

ТРАГЕДІЯ БАБИНОГО ЯРУ У ФОКУСІ МУЗЕЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Трагедія Бабиного Яру до сьогодні залишається однією з найбільш дискусійних, болісних, до кінця не осмислених та не проговорених сторінок вітчизняної історії. Майже півстоліття цілеспрямованого забуття та нехтування пам’яттю про ті трагічні події з боку радянської тоталітарної системи залишили цю тему на маргінесах історичного знання.

Національний музей історії України у Другій світовій війні, максимально гуманізуючи свій експозитарний наратив і розглядаючи трагедію Другої світової війни та Бабиного Яру, зокрема крізь призму окремих людських історій, намагається повернути пам’ять про забуті жертви й реактуалізувати вивчення нацистських масових убивств у м. Київ.

Колекція музею налічує понад 300 одиниць музейних предметів, присвячених трагедії Бабиного Яру. Це -- як окремі персональні комплекси людей, чия доля була пов’язана з убивствами в урочищі, так і документи, листи, щоденники, фотографії, що дають змогу ширше поглянути на один із головних символів Голокосту в Україні та Східній Європі.

Бабин Яр став місцем загибелі представників різних національностей, соціальних та політичних груп, яких нацисти розглядали як расово неповноцінні, відверто ворожі, шкідливі й просто непотрібні елементи, що згідно з їхньою доктриною не заслуговували на життя. Однією з основних та найчисельніших категорій жертв Бабиного Яру були саме євреї. У музеї зберігаються матеріали київських єврейських родин Корхунів, Езрілів, Брагінських, Кодрянських, Зельгенсонів та ін. Окремою категорією жертв нацистів у окупованому Києві стали роми. Серед музейних артефактів, що представляють тему загибелі ромів у Бабиному Яру, можна назвати матеріали ромської родини Старцевих-Сандуленків. Серед жертв нацистського терору в Києві були і представники радянського підпілля. Про них у музеї розповідають комплекси Миколи Наливайка, Олексія Лазуренка та ін.

Темою, навколо якої досі точаться дискусії, залишається діяльність представників українського визвольного руху в окупованому Києві та історія їх знищення нацистами. Ця тема представлена в музеї матеріалами загиблих членів ОУН(м) Костянтина Гупала та Григорія Перевертуна.

Моторошною сторінкою в історії Бабиного Яру стала “Акція 1005” – операція зі знищення слідів масових страт. У музеї цю тему розкрито на прикладі матеріалів в’язнів Сирецького концтабору -- Йосипа Долінера та Володимира Давидова.

Загалом колекція музею містить потужну експозитарну та джерелознавчу базу для всебічного вивчення трагедії Бабиного Яру. Наявні матеріали, що представлені в головній експозиції музею та зберігаються у фондозбірні, охоплюють і репрезентують практично всі категорії нацистських жертв, убитих в урочищі, розкривають більшість аспектів, пов’язаних із розгортанням та перебігом трагедії, акумулюють інформаційний та контентний базис для потенційних мікроісторичних та соціогуманітарних досліджень.

*Петренко І.М., д.і.н., професор
ВНЗ Укоопспілки “Полтавський
університет економіки і торгівлі”,
м. Полтава*

ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ПОЛТАВІ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ “НЕСКОРЕНА ПОЛТАВЧАНКА”: ДО ПИТАННЯ ПРО КЕРІВНИКА

Підпільна комсомольсько-молодіжна група “Нескорена полтавчанка” була створена у Полтаві в листопаді 1941 року. До її складу входило близько 20 осіб. Питання про те, хто був насправді керівником організації, до цього часу залишається дискусійним. З перших повоєнних років керівником групи вважали студентку фізико-математичного факультету Харківського університету імені О.М. Горького Олену (Лялю) Костянтинівну Убийвовк, яка з початком війни мешкала у Полтаві з батьками.

Однак, згідно із дослідженнями сучасних істориків, зокрема полтавського історика В. Я. Ревеука, керівником “Нескореної полтавчанки” Полтавський обком КП(б)У одразу після звільнення Полтави німцями вважали Сергія Терентійовича Сапіго (1911–1942), капітана Червоної армії, військового кореспондента газети “Красная Звезда”. Поранений у ногу, він потрапив у полон під час загибелі Південно-Західного фронту, але зумів втекти (за іншою версією – був відпущений німцями) і, повернувшись до батьків у Полтаву, влаштувався на роботу завгоспом в Українському Червоному Хресті.

В історичному нарисі відомого полтавського історика і краєзнавця В. Н. Жук зауважено, що групу очолювали Л. Убийвовк і С. Сапіго.

Галина В’юн – голова Товариства Українського Червоного Хреста на Полтавщині у 1941–1942 рр. у спогадах, написаних у еміграції в США, згадувала: “Якось наприкінці 1941 р., саме в розпалі нашої успішної акції допомоги полоненим, до УЧХ (Українського Червоного Хреста. – І.П.) прийшов один старенький чоловік із сином, який втік із німецького полону, і звернувся до мене з проханням допомогти синові влаштуватися на якусь працю, щоб він міг допомогти собі й родині. Це був мешканець Полтави п. Сапіга, приємний простий українець, що викликав до себе довір’я, а син його, досить жалюгідного вигляду (ще

й кривий на одну ногу, що її, нібито, зламав, утікаючи з полону), викликав до себе співчуття”.

Система формування підпілля по всій Україні була одна: залишали для роботи в тилу вірних і відданих комуністів, комсомольців, активістів тощо. Тож, цілком логічно, Лялю Убийвовк могли й залишити для підпільної боротьби. А досвідчений військовий, учасник радянсько-фінської війни із початку Другої світової війни учасник бойових дій, капітан Червоної армії, який пройшов фашистський полон, С. Т. Сапіго мав значний життєвий і бойовий досвід. Найвірогідніше, у зв'язку з тим, що Сергій Сапіго побував у німецькому полоні, згідно з існуючими законами, його за радянської влади не можна було називати керівником підпільної молодіжно-комсомольської групи, бо він вважався «зрадником». Тому керівником “Нескореної полтавчанки” Полтавський обком партії почав називати Лялю Убийвовк – активну учасницю її штабу.

*Пилявець Р.І., к.і.н., доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

КИЇВСЬКА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ 1941 РОКУ ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА ОБОРОННОГО ПЕРІОДУ БИТВИ ЗА ДНІПРО

Сформований в СРСР і домінуючий до цього часу в історичній науці офіційний погляд на сутність, територіальні і хронологічні межі битви за Дніпро є необ'єктивним і таким, що істотно спотворює й “урізає” реальний зміст цієї битви, применшує її значення. Цю тезу автор (одноосібно й у співавторстві з відомими істориками) аргументував у низці статей.

На противагу усталеній (а по суті – хибній) радянській концепції було обґрунтовано концептуально новий погляд, за яким для Червоної армії (ЧА) ця битва мала два періоди – оборонний і наступальний, і загалом (з перервами) тривала понад три роки – від кінця червня 1941 р. до початку липня 1944 р. Дійсні зміст і розмах битви за Дніпро, кількість операцій, залучених сил і засобів, а також втрат сторін у ній були значно більшими, ніж вважається. Зроблено висновок, що битва за Дніпро стала найбільшою серед битв Другої світової війни.

Особливо складним (і менш дослідженим) виявився початковий період німецько-радянської війни і взагалі події на фронтах 1941 року. Фактично боротьба за Дніпро розпочалася вже за тиждень після нападу збройних сил Німеччини та її союзників на СРСР з виходом їх на рубежі безпосередньої близькості до Дніпра. А завершився перший період битви за Дніпро частковою стабілізацією німецько-радянського фронту після подолання ними дніпровського рубежу й закріплення на територіях на схід від Дніпра та Десни на початку листопада 1941 р. Він визначався рішучим стратегічним наступом військ Вермахту та переважно оборонними діями (з окремими спробами нанесення контрударів) й відступом об'єднань і з'єднань ЧА, проривом оборони кількох радянських фронтів, оточенням і розгромом великих угруповань військ, встановленням контролю з боку німецьких і союзних їм військ над прилеглими до Дніпра територіями, створенням сприятливих умов для їх подальшого наступу на схід.

Початок битви безпосередньо пов'язаний із захопленням німецькими танковими дивізіями Мінська та виходом їх до притоки Дніпра р. Березини в районах Бобруйська і

Борисова, а також з початком створення радянською стороною стратегічного оборонного рубежу по Дніпру від Орші до Кременчука і далі до Запоріжжя.

Найважливішою складовою цього періоду битви стали наступальні дії німецької групи армій “Південь” і проведення військами Південно-Західного фронту (командувач генерал-полковник М. Кирпонос) Київської оборонної операції (7 липня – 26 вересня 1941 р.). Вирішальною на цьому напрямі стала боротьба за Київ. Рішенням Ставки ГК і командування фронту всі війська, що обороняли Київ, об’єднали у 37-му армію під командуванням генерал-майора А. Власова (начальник Київського гарнізону). Завзятий опір противнику чинили війська 14 батальйонних районів Київського укріпленого району та частини київського народного ополчення (до 35 тис. осіб). Оборона Києва тривала 72 доби – за рішенням Ставки 19 вересня місто залишили останні частини Червоної армії.

Київська оборонна операція, що охопила територію понад 300 км по фронту і до 600 км углиб, стала найбільшою та найважливішою з оборонних операцій Червоної армії в Україні. Відтягнувши 17 дивізій Вермахту, оборона Києва істотно вплинула на зрив німецького «бліцкригу», затримала наступ ворога на центральному (московському) стратегічному напрямі. Проте серйозні прорахунки радянського вищого командування, і особливо несвоєчасний наказ Ставки про відведення військ, призвели до трагедії армій Південно-Західного фронту та захоплення Києва німецькими військами. “Київський котел”, в якому наприкінці вересня опинилися головні сили Південно-Західного фронту (близько 665 тис. осіб) і загинуло майже все командування фронту, став найбільшим оточенням у світовій історії. Більшість оточенців потрапили у німецький полон.

Скрябін О.Л., к.і.н.,

Вановська І.М., к.і.н., доцент

*Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ*

РАДЯНСЬКО-ФІНЛЯНДСЬКА ВІЙНА (1939–1940 рр.): УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

Війна Радянського Союзу з Фінляндією виявилася дуже “незручною” темою, згадувати про яку не бажали ні радянські політики, ні військові діячі. Радянський Союз було визнано агресором і виключено з Ліги Націй, а бойові дії Червоної армії усєї війни (105 діб) супроводжувалися частими невдачами, поразками, великими втратами у живій силі та військовій техніці, що викликало сумніви в її тогочасній боєздатності.

Чималу роль відіграли у цій війні українці. Серед старшого командного складу слід назвати українців – С. Тимошенка, М. Кирпоноса, К. Москаленка, А. Кравченка. Одними з перших, хто був нагороджений за проявлений героїзм званням Героя Радянського Союзу, стали комбат М. Угрюмов і танкіст І. Сиволап, уродженці Сумської і Луганської областей відповідно. Однак історія фактично не зберегла імен десятків тисяч загиблих у боях або замерзлих від холоду бійців.

У війні брали участь війська Київського особливого, Харківського та Одеського військових округів Червоної армії, особовий склад яких переважно набирался з мешканців України. Вони широко залучалися до активних бойових дій, але як свідчать сучасники, були найгірше підготовлені до бойових дій в умовах Фінляндії. Кількість загиблих серед військових, перекинутих із України, історики оцінюють у десятки тисяч, але точної цифри

немає. Трагічним прикладом колективної загибелі наших предків є трагедія 44-ї стрілецької дивізії імені М. Щорса під містечком Суомуссалмі.

До війни місцем дислокації з'єднання була Житомирщина, але як і більшість з'єднань і частин, перекинутих із південних регіонів Радянського Союзу, особовий склад дивізії був не екіпірований, не підготовлений до бойових дій у суворих кліматичних умовах. Розтягнутість дивізії на вузьких, засніжених, лісових дорогах призвела до її розчленування, оточення і швидкого розгрому. З 14 тисяч бійців з'єднання, як вважають фінські історики, дев'ять тисяч загинули. Очевидним стало те, що всю відповідальність за поразку було покладено на командування дивізії, яке розстріляло перед залишками з'єднання. Повчально, що фінська сторона впорядкувала могили загиблих бійців. У місті Суомуссалмі встановлено монумент воїнам 44-ї дивізії.

Окремої уваги заслуговує низка фактів про участь українців на боці Фінляндії, у лавах її армії. Серед них були як мігранти, які вели боротьбу проти радянської влади, так і полонені бійці Червоної армії. Крім цього, серед емігрантських організацій активно обговорювалася ідея створення окремого українського підрозділу, який воював би на боці фінів. Найбільш відомою є спроба створити такий підрозділ Ю. Горліс-Горським із українців, які потрапили у полон, але ініціатива виявилася невдалою. Продуктивною могла стати ідея сина Павла Скоропадського – Данила, який звертався до влади Великобританії із пропозицією щодо комплектування окремого легіону з українців, які проживають у Канаді. Однак і цю пропозицію було відкинуто британським військовим командуванням у силу геополітичних інтересів. Тим більше події війни і її результат після прориву лінії Маннергейма виявилися швидкоплинними і призвели до підписання мирного договору між Радянським Союзом і Фінляндією.

Отже, війна СРСР із Фінляндією не обійшла стороною і Україну. Як і в Першу світову війну українці воювали на боці обох воюючих сил. Перші стали заручниками радянського режиму, а другі намагалися своїми силами з ним боротися. Історія черговий раз підтвердила, що українці, позбавлені власної державності, змушені були воювати за чужі інтереси та вбивати інших українців.

*Торопчин Д.Г., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СЛОВ'ЯНСЬКЕ БРАТЕРСТВО В РАДЯНСЬКОМУ ПАРТИЗАНСЬКОМУ РУСІ

У період 1941–1945 рр. у партизанських загонах і з'єднаннях на території України налічувалося більше 500 тис. осіб. З 1943 року цей рух набрав інтернаціональних рис. У ньому брало участь понад 3 тис. поляків, 500 словаків і чехів, понад 300 угорців, а також, румуни, болгар, іспанці та інші. 1 травня 1943 року московське радіо повідомило світу про перехід до партизанів Полісся 54 словаків з усім озброєнням. Уже 18 травня 1943 року у складі партизанського з'єднання О. Сабурова було сформовано окремий чехословацький партизанський загін під керівництвом словака капітана Налепки (Репкіна). Вже невдовзі загін стали поповнювати і представники численної на Житомирщині чеської діаспори та нові перебіжчики-словаки. На відміну від більшості колег з інших загонів, Ян Налепка став

ініціатором встановлення прямих контактів (з діючими на цій території) загонами УПА, з пропозицією налагодження спільної боротьби проти окупантів. Але отримав на це різку відмову.

У жовтні–листопаді 1943 року радянські війська почали визволення Правобережної України. Одним з напрямів зупинки наступу німців на Житомир та Київ була залізничний шлях Овруч-Мозир, Овруч-Коростень та рокадна залізниця Одеса–Ленінград. Охорону стратегічної залізниці забезпечував 8-тисячний німецький гарнізон в місті Овруч. 16 листопада в бій за місто вступили загони ім. Ворошилова (командир Селивоненко), Сарненський загін і Чехословацький загін. Бій за Овруч тривав близько двадцяти годин. Лише після введення в бій чехословацького загону вокзал міста був взятий, але командир загону Ян Налепка загинув. 18 листопада до Овруча нарешті пробилися радянські війська 4-ї повітряно-десантної дивізії. Згодом відомий англійський військовий історик Джон Фуллер напише: “З втратою Овруча залізниця Ленінград–Одеса, що поєднувала всі три групи німецьких армій, виявилася заблокованою. Німцям довелося користуватися кружним шляхом, що додало стратегічних труднощів гітлерівському командуванню”.

Визволення маленького міста було відзначено в Москві 12-ма артилерійськими залпами зі 124 гармат, 68 партизанів було відзначено нагородами СРСР, а 4-та повітряно-десантна дивізія отримала назву Овручської. 2 травня 1945-го Яну Налепці посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, а 5 травня 1945 року йому присвоєно звання “Герой Словацького національного повстання”.

Багато партизанських загонів надали безпосередню допомогу народам Східної і Південно-східної Європи, втілюючи відоме слов'янське гасло “За Вашу та нашу свободу!”. Виконуючи свій інтернаціональний обов'язок у 1944 р., сім з'єднань і 26 окремих загонів радянських партизанів допомагали патріотам Польщі, ще 20 партизанських з'єднань і загонів – патріотам Чехословаччини боротися з фашистськими загарбниками на цих територіях.

Филь О.М., к.і.н.

*Національний військово-історичний музей
України, м. Київ*

УКРАЇНЦІ – СЕРЕД НАЙРЕЗУЛЬТАТИВНІШИХ ЛЬОТЧИКІВ-ВИНИЩУВАЧІВ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ

Під час Другої світової війни українці – льотчики-винищувачі, які воювали в складі Військово-повітряних сил РСЧА, впевнено увійшли до символічної тридцятки найрезультативніших асів Антигітлерівської коаліції.

Так, перше місце в цьому рейтингу впевнено займає уродженець Сумщини тричі Герой Радянського Союзу І. М. Кожедуб. Заступник командира 176-го гвардійського винищувального авіаполку гвардії майор Іван Кожедуб завершення Другої світової війни зустрів абсолютним рекордсменом серед льотчиків Антигітлерівської коаліції. На його рахунок 330 бойових вильотів, 120 повітряних боїв, під час яких він збив 64 літаки противника, серед них 40 винищувачів ворога.

Серед тридцяти найуспішніших льотчиків варто також згадати ім'я уродженця Херсонщини двічі Героя Радянського Союзу заступника командира 100-го гвардійського винищувального авіаційного полку гвардії майора Дмитра Глінки. Під час війни він здійснив

265 бойових вильотів і збив 50 ворожих літаків. До речі, його старший брат – Герой Радянського Союзу командир 16-го гвардійського винищувального авіаполку гвардії майор Борис Глінка мав на рахунку близько 200 бойових вильотів і збив при цьому 27 літаків противника особисто і 2 – у групі.

На рахунку уродженця Дніпропетровщини Героя Радянського Союзу командира 16-го гвардійського винищувального авіаполку гвардії капітана Івана Бабака -- 330 бойових вильотів під час яких він збив особисто 35 літаків та 5 – у групі.

Уродженець Одещини Герой Радянського Союзу командир ескадрильї 111-го гвардійського винищувального авіаполку гвардії майор Петро Гнідо під час війни записав на рахунок 34 літаки противника, ще 6 – знищив у складі групи.

Тридцять дві повітряні перемоги записав на власний рахунок уродженець Черкащини двічі Герой Радянського Союзу командир ескадрильї 4-го винищувального Червонопрапорного авіаполку майор Іван Степаненко. Ще 9 літаків противника українець знищив у складі групи.

До списку найрезультативніших асів Антигітлерівської коаліції варто також віднести і сина кримськотатарського народу двічі Героя Радянського Союзу Амет-Хана Султана. Наприкінці війни помічник командира 9-го гвардійського винищувального Одеського авіаполку гвардії майор Амет-Хан Султан мав на рахунку 603 бойових вильоти (за кількістю бойових вильотів поступався лише тричі Герою Радянського Союзу Олександрю Покришкіну), і в 150 повітряних боях (абсолютна першість серед льотчиків-винищувачів Антигітлерівської коаліції) збив особисто 33 літаки противника, а ще 19 знищив у складі групи.

Варто зазначити, що серед тридцяти найрезультативніших асів Антигітлерівської коаліції -- п'ять українців, три американці, один британець та 1 – південноафриканець. 20 льотчиків-винищувачів – уродженців РРСФР.

Чірікалов О.С., к.і.н.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ЕВАКУАЦІЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК (СИЛ) НА ЧОРНОМУ МОРІ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.)

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України залишається ймовірність реалізації сценарію “гібридного” вторгнення на територію нашої держави. Водночас, негативний розвиток подій на суходолі може викликати необхідність проведення в стислі терміни евакуаційних заходів, зокрема і морем. У свою чергу, рівень підготовленості Військово-Морських Сил Збройних Сил України до проведення таких операцій (дій) залежить від усвідомлення уроків із цієї проблематики у вітчизняній військовій теорії, що базується на воєнно-історичному досвіді. Враховуючи вищезазначене, актуальним залишається вивчення набутого досвіду, зокрема, застосування радянських сил (військ) флоту в евакуації військ (сил) на Чорному морі під час німецько-радянської війни (1941–1945 рр.).

В означений період на Чорному морі було здійснено: евакуацію радянських військ (сил) із Одеси (1–16 жовтня 1941 р.), з Керченського півострова (14–17 листопада 1941 р.,

14–20 травня 1942 р.), що проводилася у формі міжвидової операції; вивезення обмеженої кількості осіб із Севастополя (30 червня – 4 липня 1942 р.) – у формі дій з евакуації. За результатами проведення успішними слід вважати операції з евакуації радянських військ з Одеси та з Керчі (листопад 1941 р.), а невдалими – операцію з евакуації військ Кримського фронту з Керченського півострова у травні 1942 р. та дії з евакуації військ Севастопольського оборонного району. Єдиним способом проведення зазначених евакуацій стало сплановане послідовне відведення військ із плацдармів, ділянок узбережжя, островів, ВМБ, портів, що оборонялися, з подальшим їх завантаженням на плавзасоби і перевезенням морем чи повітрям мінімально можливою кількістю рейсів. Мета евакуації була різною, зокрема: для перегрупування військ з подальшим веденням дій в іншому районі (евакуація радянських військ з Одеси) та перевезення військ через втрату ними боєздатності за умов, коли не було можливості наявними силами і засобами утримувати зайняті райони (рубежі) та існувала реальна загроза оточення і знищення військ (сил) – евакуація з Керченського півострова (двічі) та із Севастополя.

Характерними рисами підготовки розглянутих евакуацій військ (сил) були: відсутність розробленої воєнно-теоретичної бази і діючих керівних документів з питань евакуації військ (сил) морем; до процесу планування залучалися представники усіх видів збройних сил; підготовка до евакуації подекуди здійснювалася всупереч волі вищого керівництва; при плануванні евакуації для збільшення обсягів перевезень передбачалося залучення цивільних плавзасобів і транспортної авіації.

Характерні риси проведення евакуацій полягали у тому, що вони проводилися із залученням сухопутних військ, авіації та флоту за різними варіантами їх застосування; для перевезення військ широко використовувалися цивільні плавзасоби й транспортна авіація; реалізовувався один спосіб проведення евакуації військ (сил); жоден з планів евакуації військ (сил) не був повністю виконаним.

Проведення вказаних евакуацій мало певні особливості. Зокрема, володіючи упродовж усієї війни повну кількісною перевагою на театрі воєнних дій, Чорноморський флот не зміг в повній мірі реалізувати свої можливості при проведенні евакуаційних заходів; тільки перевезення військ з Одеси проводилося в умовах пасивного характеру дій противника через відсутність у нього достатніх сил для здійснення морської і повітряної блокади та в результаті ефективного проведення радянським командуванням заходів оперативного маскування і введення в оману.

Шепель Н.А.

*Нехайківський історико-краєзнавчий музей,
с. Нехайки, Драбівський район, Черкаська
область*

ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА СТЕПАНЕНКА

Нехайківський історико-краєзнавчий музей було відкрито 2 травня 1984 року. За цей час музей відвідали тисячі односельців, школярів Черкащини та гостей села Нехайки. У минулому році з експозицією нашого музею ознайомилися чотириста відвідувачів. Фонди нашого музею нараховують 1347 експонатів, з них 713 належать до науково-допоміжного фонду, а 634 – до основного фонду нашого музею.

У нашому музеї можна ознайомитися з біографією нашого села, яка нараховує майже 400 років. У музеї зберігаються старожитності, документи, які розповідають про історію населеного пункту та його мешканців.

Звичайно, однією з найцікавіших експозицій Нехайківського історико-краєзнавчого музею є експозиція, присвячена нашому легендарному односельцю двічі Герою Радянського Союзу генерал-лейтенанту авіації Івану Никифоровичу Степаненку. Під час Другої світової війни уродженець села Нехайки Драбівського району, що на Черкащині, здійснив 414 бойових вильотів, у 118 бойових поєдинках він збив 33 літаки противника та ще 9 – у складі групи. Він по праву увійшов до когорти найрезультативніших асів Антигітлерівської коаліції. Понад 120 експонатів музею розповідають про життя та бойовий шлях нашого славетного земляка. Принагідно згадати що, Іван Никифорович особисто передав до нашого музею багато особистих речей. Це й спорядження льотчика, і елементи однострою, і фото з особистого архіву. Серед експонатів музею є велетенський індійський огірок, вирощений особисто Іван Никифоровичем Степаненком на власній дачній ділянці.

На жаль, через пандемію коронавірусної хвороби та пов'язаний із нею карантин, деякі заплановані заздалегідь заходи, присвячені 100-річчю нашого славетного земляка, були скасовані. Однак попри це відбувся традиційний щорічний спортивний турнір з шахів “Кубок І.Н. Степаненка”, в якому взяли участь шахісти Драбівського та Золотоніського районів.

Дослідник історії наш земляк, уродженець Золотоніщини, співробітник Національного військово-історичного музею України Олександр Филь презентував нашому музею свою книгу “Я – Степаненко. Бій приймаю!”. У книзі використані матеріали архівів, зокрема і нашого науково-допоміжного фонду.

13 квітня 2020 року односельці льотчика поклали квіти до бронзового бюсту двічі Героя Радянського Союзу Івана Степаненка.

**СЕКЦІЯ 4.
ЗБРОЙНИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
З ДАВНИНИ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Ананьїн О.В., к.т.н., с.н.с.

*Головний експертно-криміналістичний
центр Державної прикордонної служби
України, м. Бориспіль*

**НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ СИМВОЛІКИ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Історія будь-якої держави неодмінно пов'язана із розбудовою кордонів, становленням та розвитком власних прикордонних інституцій. У сучасних соціально-політичних умовах, коли формуються нові бойові традиції Державної прикордонної служби України, постало питання відродження національних символів, що уособлюють багатовікове історичне прагнення українського народу до незалежності. Цей процес напряду пов'язаний із впровадження національного концепту у відомчу прикордонну символіку.

У перші десятиліття незалежності України відомча прикордонна символіка була продовженням чужих традицій, що заперечували розвиток національного українського концепту. Це обумовило необхідність її подальшого опрацювання відповідно до вимог європейської геральдики, фалеристики, вексилології та уніформістики. Тобто поєднання українських прикордонних традицій та сучасних європейських стандартів, з їх відображенням в уніформі та знаках розрізнення.

У період 2003–2014 років Державна прикордонна служба України реформувалася у правоохоронний орган європейського зразка. Бойові дії на українському Донбасі продемонстрували здатність прикордонних підрозділів виконувати державні завдання як правоохоронного, так і військового характеру. Все це отримало відповідне відображення у сучасних відзнаках та одностроях.

У 2014 році розпочався новий етап із приведення прикордонної символіки у відповідність до української історичної традиції. Виклики “гібридної” агресії з боку Росії значно посилили роль національних символів, як інструменту означення державної приналежності відомств сектору безпеки і оборони України, принципового відокремлення від радянсько-російської мілітарної традиції, яка панувала в прикордонній інституції.

На сьогодні у Державній прикордонній службі України сформувалася система власної відомчої символіки. Зокрема, знаковим кольором емблеми прикордонного відомства – рівнокутового хреста, встановлено смарагдово-зелений. У європейській геральдиці він символізує надійність та присутній на одностроях прикордонних відомств ряду держав Європейського Союзу. Сучасний прикордонний однострій набув суто українських елементів та увійшов до загальної системи символіки відомств сектору безпеки і оборони України. Зокрема, як і у Збройних Силах України, у якості знаків розрізнення для офіцерського складу встановлені так звані зубчатка Української Галицької Армії (1918–1921 років) та гетьманська зоря ромбічної форми. Ці елементи уособили історичний зв'язок з Окремим корпусом кордонної охорони УНР (1918–1922 років). Його вояки стали першими у розбудові прикордонної охорони під час Української революції 1917–1921 років.

Сучасна Державна прикордонна служба України позбулася чужих ідеологічних штампів, нав'язаних із зовні та ізжили себе для України. Так, сьогодні ряд прикордонних загонів носять почесні найменування. Зокрема: Луганський – Героя України полковника (помертно) Євгенія Пікуса; Могилів-Подільський – капітана (помертно) В'ячеслава Семенова (ці прикордонники загинули, захищаючи Україну від російського агресора); Чернівецький – генерал-хорунжого Олександра Пилькевича (командира Окремого корпусу кордонної охорони УНР (1919–1922 років); Мукачівський – героїв Карпатської Січі; Житомирський – Січових стрільців.

Запроваджено нову дату відзначення професійного свята, Дня прикордонника України – 30 квітня. У цей день 1918 року Слов'янська група військ Окремої запорізької дивізії армії УНР під командуванням полковника Володимира Сікевича звільнила від російських більшовиків Донбас і встановила державний кордон УНР. Для охорони державного кордону формувалася Донецька бригада кордонної охорони.

Так було проведено роботу щодо впровадження нових традицій із вшанування героїв минушини та сучасних українських патріотів, які виборювали для України незалежність.

Підводячи підсумок варто зазначити, що національний концепт у символіці є важливою зовнішньою ознакою, що дає змогу вирізнити українського прикордонника серед правоохоронців інших країн. Його головне завдання – виховання гордості за почесний статус прикордонника-українця, який виконує на кордоні державні завдання із захисту територіальної цілісності та незалежності України.

Базарний В.Т.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ВИТОКИ ТА КРОКИ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Реалізуючи стратегічний вибір щодо європейської та євроатлантичної інтеграції, Україна здійснює глибоку трансформацію національного сектору безпеки та оборони. Важливим чинником, що сприятиме успішному виконанню цього завдання, є посилення ролі та місця жінок у процесах підготовки і прийняття рішень, набуття відповідних спроможностей, а також виконання миротворчих та бойових завдань.

Нові погляди на рівність чоловіків та жінок у процесі розвитку суспільства визначається міжнародними організаціями і є ключовим елементом людського розвитку, так як жінки та чоловіки неподільно зв'язані між собою і суспільством через родинні зв'язки, відношення, ролі і відповідальності. Гендерні ролі і відношення створені суспільством постійно змінюються. Це стає помітним від покоління до покоління. Змінилися політичні й економічні відношення – змінюються й гендерні ролі.

На сьогодні, гендерна рівність в арміях країн-членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби і поставлені рівні вимоги, вони мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їх наслідки. Гендерна політика НАТО поширюється не лише на країни – члени НАТО, а й на країни-партнери, одним з яких є Україна.

Основними мотиваційними факторами, які впливають на рішення жінок піти на військову службу, в Україні є: можливість уникнути безробіття та матеріально укріпити бюджет своїх сімей; реальні соціально-економічні гарантії у порівнянні з цивільним життям; почуття соціальної захищеності; можливість отримання раніше та більш високого, відповідно до інших категорій жінок, пенсійного забезпечення тощо.

Вирішення “жіночого питання” у ЗС України важливо розглянути з точки зору традицій участі українських жінок у військовій сфері часів різних історичних епох.

Значну увагу на шляху до реалізації гендерної політики Північноатлантичний альянс приділяє питанню впровадження гендерної освіти в країнах-членах НАТО та країнах-партнерах та формуванню у цивільних та військових співробітників НАТО відповідних гендерних компетенцій.

Бідний В.А.

Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України, м. Київ

МАНПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Світовий досвід беззаперечно свідчить, що системні реформи мають високий ефект тільки за умови масового їх сприйняття. Отже, вкрай потрібна інтеграція українського суспільства навколо ідеї соборності України, в якій буде добре жити всім людям, незалежно від національного походження, релігії, мови спілкування, соціального статусу і економічних статків. Очевидно, що противники цього процесу мають будь-що протидіяти інтеграції українців, і в кінцевому підсумку їх зусилля спрямовані на розбрат і розчарування.

І саме тому військовим діям в Криму та на Донбасі передували численні акції, спрямовані на масову свідомість. Суто військові дії мали створити лише фон для більш масштабної війни в людському розумі. Це означає, що війну ведуть не тільки, а можливо, і не стільки збройні сили, скільки все населення, і успіх у такій війні визначається не лише військовими операціями. Акцент засобів протистояння, що використовуються, зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, гуманітарних та особливо інформаційних засобів.

Одним із інструментів пропагандистського впливу є викривлення історичних фактів і нав'язування потрібного контенту. Для загострення протиріч в українському соціумі та впливу на суспільну думку світової спільноти Російська Федерація використовує фальсифікацію історії з метою легітимізації політики, спрямованої на руйнацію української національної ідентичності, розкол і знищення України. З метою розколу українського суспільства і демонстрації Заходу неспроможності українського державотворення, російське керівництво почало втілювати дезінтеграційні проекти “Крим” та “Новоросія”. Їх ідеологічним обґрунтуванням стала концепція розділеного народу, відновлення історичної справедливості. Фактично офіційною ідеологією стала ідеологія пострадянського реваншу, що включає в себе образ Росії – збирачки розділеного штучними кордонами “русского мира”. Кремль вдається до історичних маніпуляцій, які нібито мають обґрунтувати право Росії на ті чи інші території України. У риториці весни 2014 року найбільш активно задіяною була категорія “русский мир”, “споконовічно російська земля”, “місто російської військової

слави”. Історично неправдиві та хибні у логічному сенсі аргументи мали на меті переконати спільноту, що Крим споконвіку був російський, а передача його Україні була результатом волонтаризму Хрущова.

Крім того, Росія активно застосовує маніпулятивні технології, зміст яких зводиться до інсинуацій, що Україна – це штучне утворення (проєкт), яке ніколи не було державою, і не здане нею стати, а територія України складається з частин, законне право на володіння якими мають висунути Румунія – Північна Буковина та Бессарабія, Угорщина – Закарпаття, Польща – Галичина та Західна Волинь тощо.

Особливо запекла боротьба в україно-російському історичному протиборстві ведеться за спадщину Київської Русі. Ядром легітимізації російської держави є твердження, що єдиним спадкоємцем Київської Русі є Москва. Прикладом того як дана тема використовується в сучасній політиці, є заява Путіна, що Київська Русь була ядром Російської імперії і відтоді росіяни і українці мали спільну історію і культуру, менталітет і схожі мови. Звідси висновок, росіяни і українці – один народ.

У пошуку історичних подій, придатних для політичного використання, російська влада все частіше звертається до періоду радянської історії. Історія СРСР подається як історія великої держави в контексті міфу про переможну війну, що стало можливим завдяки об’єднанню в СРСР багатьох народів на чолі з російським. Символ “Великої перемоги”, завдяки його інтенсивному політичному використанню з одного боку і вкоріненню у масовій свідомості з іншого, виступає в якості важливої вузлової точки сучасної російської ідентичності. Цей міф нав’язується і українцям, як одна з основ історичної пам’яті народу.

Міфологія війни активно використовується Москвою у внутрішній та міжнародній політиці. Російська влада перетворила ідею фашизму в інструмент політичної боротьби. Постійно акцентуючи увагу на темі неонацизму, тиражуючи інформацію про фашистів, кремлівська пропаганда ставить за мету у внутрішньо-українському контексті розколоти країну і трактувати діяльність незаконних військових формувань як боротьбу з фашизмом. Не випадково події війни рясніють аналогіями з сучасністю. Риторика, пов’язана з “Великою Вітчизняною війною” (карателі, нацисти, ополченці), стала використовуватись для опису того, що відбувається в Україні.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що історична політика Російської Федерації підпорядкована геополітичним цілям, і використовується для обґрунтування зовнішньої політики держави. Пропагандистські бої на історичному фронті ведуться з метою знищити базовий контент історичної пам’яті українців і тим самим знівелювати її як важливу підвалину національної консолідації. Влада та суспільство мають активніше використовувати потенціал історичної політики як основи формування та збереження національної ідентичності та мовою історичних фактів розвінчувати російські історичні інтерпретації, які нав’язуються українцям.

Жодну війну нині не можна виграти, доки не буде отримано перемогу на інформаційному фронті. Об’єктивні історичні дослідження та історична освіта мають стати запорукою незалежності Української держави.

*Бобіна О.В., к.і.н., доцент
Національний університет
кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв*

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПО ФОРМУВАННЮ ОБРАЗУ ЗС УКРАЇНИ

Один із відомих владних українських політиків виступаючи в Лондоні, в Королівському інституті міжнародних справ Chatham House заявив, що “наша стратегія не прославляти військові зусилля”. Відповідно до цієї тези будується сучасна політика держави по формуванню образу ЗС України. Зрозуміло, що це абсолютно невірна, непрофесійна і недостойна позиція політика, який не розуміє суті держави і таких феноменів як державний суверенітет, національна і державна безпека. Держава залишається єдиною ефективною формою організації життя соціуму. В державній системі армія (збройні сили), яка визнана легітимним органом насилля по захисту зовнішнього суверенітету відіграє головну роль. Як свідчить досвід України, Грузії, Молдови жодні дипломатичні, торгівельні, культурні зусилля не зберегли суверенітет і недоторканність кордонів цих країн у ході агресії Російської Федерації у 2014, 2018, 1992 рр. Успішна держава і успішне суспільство є там, де збройні сили розуміються як гарант безпеки і отримують свою частину уваги соціуму. Армія, її образ, військові символи повинні завжди знаходитися в зоні уваги держави не лише через військовий бюджет. Позитивний образ армії має формуватись в масовій свідомості і має зафіксуватись у соціальної пам’яті. Армія як базовий елемент має бути інструментом політики пам’яті.

З 1991 р. по 2014 р. держава і суспільство не приділяли ЗС України належної уваги. Армія, більшою мірою, залишалась останнім відламком радянського війська. Характерні дані в праці Ю. Костенко і В. Малюги “Формування іміджу Збройних Сил України: проблеми і перспективи” (2011). Війна Росії проти України (2014) радикально змінила статус і роль ЗС України в масовій свідомості. Образ армії завжди формується через призму “захисника від ворога”. Таким чином 2014 р. радикально змінив розуміння “ворога”, “союзника”, “захисника”. “Ворог” матеріалізувався на Сході. “Союзники” виступили на Заході. “Захисник” став реальним. Ці зміни потребують закріплення в масовій свідомості за допомогою постійної пропагандистської діяльності.

Крім того, можемо наголосити і на інших парадигмах цієї діяльності, а саме: 1) необхідно відмовитись від парадигми “братських народів, братів союзників”, у українського народу немає “братів”, а є вороги та союзники; 2) не існує “слов’янського братства”, не існує єдиної “слов’янської” і “братерської культури”, не існує “великої і могутньої мови, віри, історії, що об’єднує братні, слов’янські” народи; 3) три революції і війна з російською агресією показали, що українці (принаймні активна частина) відрізняються від “братніх народів”; 4) армія, єдиний потужний захисник України, армія не дармоїд, чим краще розвивається суспільство, тим краще має розвиватись армія; 5) треба бути готовим вести самостійну боротьбу, тому, що в сучасному світі “союзники” завжди шукають свою вигоду; 6) в пропагандистській діяльності ворога треба називати ворогом, а зрадника – зрадником.

*Варакута В.П., к.військ.н., доцент
Військовий інститут танкових військ
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків*

ВОЄННЕ МИСТЕЦТВО ЗАПОРОЗЬКОГО ВІЙСЬКА НА СУШІ ТА НА МОРІ В XVI–XVII СТ.

Збройне протистояння з ворогом на суші й на морі зумовило вироблення козаками особливостей у тактиці ведення бойових дій. Під час “табірних війн” козаки першими у світі використали шанці (окопошанці або окопи) для захисту стрільців від куль рушниць і осколків гарматних ядер ворога. Маючи при собі мотики, сокири та різні мотузки, козаки викопували навколо свого табору шанці, насипали вали, а центрі облаштовували пагорб, для розміщення гармат. До кожного шанця прокопувалися ходи сполучення для безпечного пересування бійців. Отже, шанці й хода сполучення стали першими елементами майбутньої сучасної позиційної оборони. Для підвищення швидкості й влучності стрільби з кремнієвих рушниць, козаки батувалися у три шеренги в лінійному бойовому порядку. В першій шерензі знаходилися виключно досвідчені стрільці, а друга й третя – забезпечували перезаряджання та передачу зброї до першої шеренги. Під час оборони, в умовах масованого наступу піхоти й кавалерії ворога, козаки облаштовували шанці у вигляді “дуги”, крилами в бік противника. Такий бойовий порядок, побудований Петром Конашевичем-Сагайдачним в 1621 р. під Хотином, дав змогу одночасно обстрілювати турок, які наступали, з фронту та флангів, що привело до великих людських втрат і поразки османського війська Османа II. Під час атаки табору вночі козаки для психологічного тиску на противника першими у світі застосовували ракети-блзнихи, що були начинені порохом. Вогневі вибухи, підпали дерев’яних споруд та возів деморалізували ворога, що давало можливість, використовуючи хаос і безлад в рядах противника, здобувати перемогу. Тактика козацької кінноти “Лава” також будувалася “дугою”, при якій її крила з наближенням одночасно охоплювали противника з флангів і тилу. В морських походах запорожці застосовували човни на 20–30 або 50–70 воїнів з фальконетами на борту. Опинившись, наприклад, в Чорному морі козаки, ховаючись за чагарником, вистежували галери османів. Як правило, за час до заходу сонця десятки чайок з усіх боків нападали на галеру й брали її на абордаж. Після пограбування галеру спалювали або, якщо серед козаків були фахівці морської справи, використовували її в подальшому поході. Тут проглядається спадкоємність із сучасним відродженням морських сил України. У зв’язку з обмеженими можливостями держави щодо побудови великих військових кораблів, почав будуватися “москітний флот”, що складається з броньованих кулеметно-гарматних, торпедних та ракетних бойових катерів, які малопомітні, швидкісні та добре озброєні. Отже, декілька таких катерів можуть гідно протистояти великому кораблю противника. Крім того, запорожці першими у світі застосували у боротьбі з надводним флотом противника, підводні човні, що були зроблені із парних човнів. Таким чином, на сучасному етапі розвитку воєнного мистецтва, багато напрацювань козаків у військовій справі дійшли й до наших часів. За суттю й змістом сучасне воєнне мистецтво ідентичне тактиці дій козаків на суші й на морі. Проте воно більш розвинуто на технічному рівні, завдяки сучасним видам озброєння та військової техніки.

*Горбатюк О.М.**Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

СТАРШИНСЬКА ШКОЛА “ОЛЕНІ” – КУЗНЯ КОМАНДИРСЬКИХ КАДРІВ УПА

Через брак кваліфікованих старшин уже на початковому етапі формування бойових відділів та штабів Української повстанської армії (далі – УПА) було запроваджено систему функціонального старшинства. Вона складалася з семи щаблів відповідальності: чотовий, сотенний та курінний (командир батальйону), далі – командир загону (командир полку), командир військової округи (командир дивізії), крайовий командир (командир корпусу) та головний командир Армії. Ця система була затверджена керівництвом УПА в січні 1944 року.

Підготовка необхідних командирських кадрів здійснювалася спочатку у двох старшинських школах, які діяли на Волині і Поліссі. Перша школа “Дружинники” діяла з липня по грудень 1943 року, а друга “Лісові чорти” – з вересня 1943 по січень 1944 року.

У зв’язку з тим, що територія Волині і Полісся стала об’єктом проникнення червоних партизанів, і німецько-радянський фронт стрімко наближався, командування УПА прийняло рішення про передислокацію обох шкіл на більш безпечнішу територію, об’єднавши їх в одну. У лютому 1944 року в Карпатських лісах на Сколівщині була заснована старшинська школа УПА “Олені”. Кандидати набирались із сотень УПА з теренової мережі ОУН, через військові округи. Старшинська школа мала за мету підготовку сотенних, курінних та інших командирів для УПА. Перший набір курсантів складався з двох сотень у кількості 230 осіб, хто проходив підготовку на старшинські посади. Крім того, діяла підстаршинська школа, випуск курсантів якої відбувся у червні 1944 р. Загальна кількість курсантів становила 350 осіб. Випуск старшинської школи відбувся у липні 1944 р. За іншими джерелами вишкіл проходило 218 осіб, випущено 196 осіб, інші через відставання навчання не завершили. Другий набір до школи “Олені” розпочався у липні 1944 р. Спочатку на другому курсі навчалася близько 300 курсантів, які поділялися на дві старшинські сотні. До першої сотні входили юнаки віком 20 років, які закінчили школу кадрів ОУН, але в УПА або в будь-якій іншій армії не служили. Друга сотня складалася здебільшого із членів ОУН та старших юнаків, які пройшли вже мінімальний військовий вишкіл. Приблизно 48% усіх другокурсників не служили в жодному війську, а 89% були членами ОУН. Командиром старшинської школи “Олені” у травні 1944 р. був призначений майор Федір Польовий. Викладачами старшинської школи УПА “Олені” були: сотник “Береза” (наддніпрянець, колишній викладач старшинської школи Червоної армії); майор Степовий (наддніпрянець) і майор Карасв (осетин “Кацо”), що перейшли зі старшинської школи УПА-Північ; поручник-інженер “Крутий”, (наддніпрянець, колишній старшина технічних частин Червоної армії); сотник Остап Линда (“Ярема”); політвиховник Руслан і керівник розвідки “Ждан”. Ад’ютантами командира школи були поручник Вітовський (“Зміюка”) і поручник Ткачук.

На курсах викладалися: тактика, топографія, озброєння, організація військова, дисциплінарний статут, внутрішня служба, маскування, санітарна служба, танкова справа, протилітакова оборона і, крім цього, ідеологія українського визвольного руху, основи служби безпеки тощо. Крім теоретичних занять, курсанти постійно виконували практичні справи, досить часто – у справжніх боях із реальним ворогом.

Драматичні події мали місце у жовтні 1944 р. На початку жовтня у зв'язку з проривом Червоною армією німецької оборони сотні перейшли фронт і повернулись до старого місця дислокації під населеним пунктом Болт.

Напередодні, 13 жовтня зі школи дезертирував інструктор зброєзнавства осетин Костянтин Карасєв “Кацо”. Він навів на місце перебування “Оленів” облаву 14-го прикордонного загону НКВС (три комендатури і взвод автоматників загальною чисельністю 480 осіб). Під час переходу на нове місце штаб школи потрапив у засідку.

У результаті бою загинули командир школи Федір Польовий, його ад'ютант “Ткачук, капелан Роман Хомин “Рафаїл” та інші, у тому числі 12 курсантів, п'ятеро повстанців потрапило до рук ворога.

Після цього обидві сотні школи вже окремо завершували своє навчання та складали кінцеві іспити. 180 курсантів успішно закінчили школу, і їх відправили на місце призначення.

*Горбаченко Ю.М., к.і.н., доцент,
Кузнєцова Л.В., к.ю.н., доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту України,
м. Черкаси*

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КАНІВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ

У XVI ст. Канівський повіт, охоплюючи на правому березі Дніпра нижню течію Росі, а на сході всю країну до Путивльських кордонів Московської держави по рр. Удою, Сулі, Пслу й Хоролу, на півночі межував з Київським повітом (біля Терехтемирова), а на півдні з Черкаським у Мошнах; але ні на сході, ні на заході не мав визначених кордонів. Всі поселення його “боязко” тісняться біля Каневського замку по Дніпру та Росі.

У XVII ст. староство вже мало більш обмежені кордони. Полк, який виник на його землях, тягнувся з півночі на південь вздовж Дніпра, з заходу на схід. На сході полк межував з Переяславським полком, сотнями Іркліївського чи Кропивненського полку, які колись входили до Канівського повіту. На заході територія полку обмежувалася Білоцерківським і Корсунським полками. На півночі полк межував з Київським полком. Південний кордон – Черкаський полк. Будучи у центрі корінних полків, територія полку не могла розширюватися за рахунок сусідніх, як це могли робити полки, які мали окраїнні сотні, особливо на півдні.

На місцевих пагорбах було збудовано замок-фортецю. На території полку було багато балок, ярів, байраків. По балках нерідко брали свій початок річки. У них росло багато трави, лози і різних дерев, які населення вирубувало і використовувало для своїх потреб.

На території полку була досить розгалужена річкова система. Місцеве населення користувалося річкою Дніпро, більшими і меншими річками, озерами, джерелами, криницями і ставами. Серед приток Дніпра виділимо: Канівку, Сухий Дунаєць.

Володіння Канівського полку перетинали важливі шляхи сполучень. На території полку були і шляхи місцевого значення. 1625 р. козаки прямували по дорозі Канів – Черкаси через р. Мошну. Козацьке військо з Малого Ставу прямувало до Цалів. Понад р. Канівкою через Ситники йшла дорога на Київ.

На території полку здавна існували переправи, перевози, мости і греблі. Були і броди. 1625 р. польське військо за 4 милі від Канева здійснило переправу під Рожівкою через р. Рось. Біля Канева був також перевіз через Дніпро. Переправлялися через річку влітку на паромах, а взимку – льодом. Цей перевіз разом з переправами діяв протягом усього XVII ст.

Кліматичні умови були досить типовими для помірно-континентального та помірно-вологого клімату з переважаючими північно-західними та південно-східними вітрами. У полку мешкали вихідці з різних регіонів. Отже, Канівський полк мав вигідне географічне положення з чіткими кордонами, які іноді змінювалися. Це сприяло захищеності території від раптових нападів польських і татарських військ. Природні умови, у яких знаходилось козацтво Канівського полку хоча і відзначалися суворим кліматом, були вигідними для розвитку сільського господарства та рибальського промислу.

Дейнега В.Г.

Філія Національного військово-історичного музею України – музей важкої бомбардувальної авіації, м. Полтава

ІСТОРІЯ ВАЖКОЇ БОМБАРДУВАЛЬНОЇ АВІАЦІЇ У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОЛТАВИ

У квітні 1946 року з аеродрому Люблін (Польща) на військовий аеродром Полтава перебазувалась 13 гвардійська важка бомбардувальна авіаційна дивізія. У повоєнний час льотчики дивізії освоювали нові типи літаків: 1950 рік – літак Ту-4; 1955 рік – літак Ту-16 (перший реактивний літак-бомбардувальник призначений для доставки ядерної зброї), 1974 рік – літак Ту-22М2, 1988 рік - літак Ту-160. Початком формування музейної експозиції на військовому аеродромі Полтава став 1987 рік, коли поряд з навчальним корпусом 185-го гвардійського важкого бомбардувального авіаційного полку 13-ї авіадивізії на довічну стоянку був встановлений легендарний літак Ту-16.

На момент розвалу СРСР на території України базувались полки дальньої авіації на аеродромах Узин, Прилуки, Полтава, Стрий, Озерне, Біла Церква, Ніжин. На їх озброєнні були найновітніші на той час ракетноносці – 23 Ту-95МС і 19 Ту-160 та бомбардувальники-ракетноносці – 36 Ту-22М3, 30 Ту-22РД (розвідники), 30 Ту-22КД, 56 Ту-16К(П), літаки-заправники – 21 Іл-78М і загін із трьох учбово-бойових літаків Ту-134УБЛ для підтримання натренованості льотного складу. Для керівництва полками стратегічної (дальньої) авіації у складі ВПС ЗС України був створений в Узині штаб Авіаційної Групи Дальньої Авіації (АГДА) на базі 106 вбд.

З прийняттям воєнної доктрини України у 1993 році, яка носила суто оборонний характер, питання ліквідації ядерних засобів, які перебували в частинах дальньої авіації, перейшло у практичну площину. Були розпочаті переговори щодо продажу стратегічних літаків-ракетноносців Ту-160 і Ту-95МС. У 1995 році РНБО України прийняла рішення щодо ліквідації стратегічних літаків-ракетноносців Ту-160 і Ту-95МС. Після цього у 1997 році український Уряд звернувся до США з проханням щодо фінансування утилізації цих літаків у рамках “Програми сумісного скорочення загрози” [С. П. Галака. Нанна – Лугара програма // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін., К., 2004, Т. 2]. Після утилізації восьми літаків, 8 жовтня 1999 року в Ялті було підписано

міжурядову домовленість між Україною і Росією щодо відшкодування за рахунок боргу за спожитий газ \$285 млн. Згідно із цією домовленістю Україна передала до РФ 575 крилатих ракет Х-55, 3 літаки Ту-95МС та 8 літаків Ту-160. Останній літак із восьми Ту-160 здійснив переліт з Прилук до авіабази Енгельс 21 лютого 2002 р. По одному Ту-160 і Ту-95МС як музейні експонати залишилися в Полтавському музеї дальньої авіації. Щодо літаків Ту-22М3, які у той час у Полтаві продовжували стояти на озброєнні 185 вбап, що був включений після ліквідації АГДА до складу 35 Авіаційної Групи Оперативного Призначення. У жовтні 2000 р. було прийнято рішення щодо поступового зняття з озброєння цих літаків та їх утилізації. Цей процес проходив у три етапи. Протягом першого (жовтень 2000 р. – травень 2002 р.) було утилізовано 8 літаків, що знаходились на авіаремонтних заводах. Протягом другого етапу (до середини 2003 р.) були утилізовані всі літаки, що перебували на базах зберігання. Протягом третього (до квітня 2006 року) – була утилізована решта літаків Ту-22М3 та 423 ракети Х-22.

У 1995 році у командування 13-ї авіаційної дивізії сформувалася думка про створення колекції літаків, що знімалися з озброєння в авіаційних полках Збройних Сил України та підлягали утилізації. Місцем перебування майбутніх експонатів обрали вільний майданчик, на якому в свій час техніко-експлуатаційною частиною проводилися регламентні роботи на літаках. Ініціативу підтримав Командувач ВПС України генерал-полковник В. Антоненц. Поступово колекція літаків почала поповнюватися. 22 березня 1996 року з аеродрому Озерне (341 гвардійський важкий бомбардувальний авіаційний полк) до Полтави виконав переліт літак Ту-22КД (надзвуковий бомбардувальник, носій ядерної зброї). 15 січня 1997 року з аеродрому Бельбек (204 винищувальний авіаційний полк) до Полтави виконав переліт літак винищувач-перехоплювач Су-15УМ. 20 березня 2000 року за міжнародною домовленістю з аеродрому Прилуки (184-ий важкий бомбардувальний авіаційний полк) до Полтави виконав переліт літак Ту-160 (носій ядерної зброї, єдиний у світі музейний експонат). У травні 2000 року в рамках програми Нанна-Лугара (“Програми сумісного скорочення загрози”) після демілітаризації з аеродрому Узин (1006 важкий бомбардувальний авіаційний полк) до Полтави виконав переліт літак Ту-95МС (носій ядерної зброї, турбогвинтовий літак). У вересні 2005 року всі ці літаки передані в 215 авіаційну комендатуру (командир полковник В. Дейнега), яка стала правонаступником усіх авіаційних військових частин 35 Авіаційної групи (оперативного призначення). Остання була сформована у 2000 році на базі 13 важкої бомбардувальної авіаційної дивізії.

20 квітня 2007 року створено обласну комунальну установу “Музей дальньої авіації”. Директором музею було призначено Верескула В. В. (в минулому останній командир 185-го важкого бомбардувального авіаційного полку). У зв’язку з створенням філії Національного військово-історичного музею України – Музею важкої бомбардувальної авіації (наказ Міністра оборони України від 11 квітня 2016 року за №192) рішенням сесії Полтавської обласної ради №153 від 14.06.2016р. комунальна установа “Музей дальньої авіації” припинила свою діяльність, а її фонди передані Національному військово-історичному музею України. Філія Національного військово-історичного музею України – Музей важкої бомбардувальної авіації розташований на території військового містечка № 38 на земельній ділянці площею 16,6 га. Музей створювався та розвивається за ініціативи автора цієї статті та завдяки підтримці заступника міністра оборони України І. Руснака та керівництва Національного військово-історичного музею України. Музей важкої бомбардувальної авіації

– це державний, загальнодоступний, військово-історичний, культурно-освітній, науково-дослідний заклад, призначений для збирання, збереження, вивчення та використання пам'яток історії, що пов'язані з розвитком військово-повітряних сил, в першу чергу важкої бомбардувальної авіації, висвітлення подій за участю авіації у Першій та Другій світових війнах, проведення АТО/ООС на Сході України. Воєнно-історична наукова діяльність музею спрямована на збереження історії вітчизняної авіації, висвітлення подвигів військових авіаторів, яскравого прикладу міжнародного фронтового братерства та допомоги під час проведення країнами антигітлерівської коаліції повітряної операції “Френтік” і пропагування подвигів військовослужбовців ЗС України, пропагування наукових воєнно-історичних знань у суспільстві та посилення військово-патріотичного виховання громадян України.

*Заборовський В.В., к.і.н., доцент,
Кобилко Н.А., к.філол.н.
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків*

ЗОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВОЇНІВ-ЗАХИСНИКІВ У ЖИВОПИСІ

Тема війни на Донбасі та образ воїна-захисника широко представлені в українському мистецтві: кіно, музиці, літературі та живописі. Чимало митців брали в ній участь: дехто добровольцем ішов на фронт, дехто був волонтером. Тому війну вони сприймають не як абстрактне поняття, а в кожне своє творіння вкладають душу, з новою силою переживають емоції – страх, радість, відчуття смерті. У своєму дослідженні ми розглянули роботи сучасних закордонних художників, присвячені темі війни на Донбасі.

Радо Явір, художник зі Словаччини, створив цикл картин, де зобразив захисників України від бойовиків “ДНР”. Він не зміг побувати в зоні АТО, тому, пишучи свої полотна, використовував фотографії журналістів. На нашу думку, найкраще події на Сході показано в таких картинах, як “Зима в Україні” та “Літо в Україні”. На першому полотні “кіборги”, захисники Донецького аеропорту, сидять у напівзруйнованій будівлі біля маленької ялинки, над їхніми головами кружляють сніжинки, на залишках стіни висить прапор, збоку видніється військова техніка. Радо Явір так підписав свою картину: “Вітаю з Різдом всіх людей в Україні, особливо тих, хто на сході в аеропорту Донецька. Я не можу собі уявити, як це повинно бути важко, сидіти на холоді і чекати ворога”. Художник був переконаний, що звільнення Сходу має відбутися в серпні: “Тоді люди зможуть насолодитися мирним літнім днем”. Прикметно, що на полотні “Літо в Україні” митець зобразив центральну площу Донецька. На ній ще стоять танки, проступає чорний дим від пожеж, а поряд жінка простягає квіти солдату й майорить жовто-блакитний стяг.

Надзвичайно цікаві художні шедеври створює литовська художниця Беата Куркуль. У 2015 році вона написала цикл картин, головними героями яких стали українські військові та прикордонники, а виставку назвала “Кордон”. В одному з інтерв'ю мисткиня зазначила, що за кожним образом ціла історія, життя, яким бійці пожегали заради Батьківщини. Звичайних людей художниця перетворює на ангелів-охоронців. Саме такими є захисники, які охороняють кордон України в зоні АТО. Поверх сірих і темних кольорів Беата Куркуль наносить жовтий і блакитний. На кожній картині є державний символ: це або прапор над головами бійців, або багряно-синє небо, або крила військових медиків.

Таким чином, війна на сході України та воїни-захисники стали головною темою робіт сучасних митців. Вона не залишила байдужими навіть закордонних художників, картини яких пройняті почуттям нескореності та незламності українського духу.

*Кабачинський М.І., д.і.н., професор
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький*

ВІЙСЬКОВО-ПРИКОРДОННА СЛУЖБА КОЗАЦТВА СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

У XVII ст. втікаючи від експлуатації, воєн, Руїни мешканці Правобережної України поселялися за східними кордонами Речі Посполитої у безлюдних степах Московського царства до самого Дону, засновуючи там свої міста та слободи. З них у другій половині століття склалось п'ять Слобідських козацьких полків: Харківський, Охтирський, Сумський, Острогозький, Ізюмський.

Московський уряд охоче приймав переселенців, більше того, активно спонукав їх до заселення дикого поля і надавав пільги, адже ці території були безлюдними, а українські козаки заселяючи їх мимовільно ставали оборонцями південних територій від татар.

Ця колонізація була надто важкою і небезпечною, адже тут кочували степовики і проходили так звані сакми – шляхи татар – Муравський чи Царський, Ізюмський, Кальміуський, Бакаєв, Кончаковський та інші, якими ті здійснювали свої загарбницькі походи. Ось для того, щоб перерізати їх, не дати степовикам прорватись до міст і сіл, організовувалась прикордонна варта.

Основним засобом оборони служили міста-фортеці. У XVII–XVIII ст. в Слободській Україні усі полкові і сотенні міста, іноді слободи і навіть деякі панські села були фортецями.

Найбільші фортеці були у Харкові, Охтирці, Сумах та Острогозьку.

У всіх містах створювалась спеціальна служба з вартових, станичників, дозорних, які стояли на варті фортечних мурів, веж і воріт, в острожках і біля бродів, виставляли дозори.

З міст південних полків посилались роз'їзди в степ для контролю за татарами. Для них будувались острожки з вежами-калавурнями які служили притулками. При острогах будували також маяки, або піраміди для спостереження та термінового попередження димовими сигналами про небезпеку: “як побачать в степу татар, зараз на маяках підіймається дим уверх, щоб у полях і на сінокосах люди про татар були освідомлені й утікали б у город”.

З станичників призначались зв'язкові, котрі їздили у сусідні міста з інформацією. Так вісті швидко передавалися по команді, доповідалося і воєводі, який, в разі потреби, давав вказівку до тих чи інших дій.

Всі Слобідські полки (крім Сумського) заселялись перед Білгородською захисною лінією, перші укріплення котрої виникли ще в 1587 р., тому у 1678 р. розпочалось будівництво Ізюмської (Цареборисівської) лінії. Ця лінія була протяжністю у 200 верст, від Цареборисова угору по річках Сіверському Донцеві і Мжі до Коломака.

Але вже з 80-х років перед Ізюмською лінією з'являються поселення і вона опинилася серед осель. Тоді в 1731-1735 роках XVIII ст. була збудована Українська лінія. Ця лінія була протяжністю до 300 км і проходила понад річками: від Дніпра Оріллю, її притокою Берестовою, потім Берекою до Сіверського Дінця. До кінця 30-х років було збудовано

409 редутив і 16 фортець. Охорона лінії і зв'язок між підрозділами забезпечували козацькі роз'їзди, а для спостереження в степ висилались дозори.

У 1765 р. слобідські полки було ліквідовано, а основну частину українського козацтва переведено в розряд військових обивателів.

Касянчук І.А.

*Державний історико-культурний
заповідник, м. Дубно;*

Камінський П.А., м. Дубно

ДУБЕНСЬКИЙ ФОРТ-ЗАСТАВА

У другій половині XIX ст. уздовж західного кордону Російської імперії було побудовано Дубенський форт-заставу (відомий як Тараканівський форт). Нині він знаходиться на перетині автомагістралі Київ-Чоп і залізниці Київ-Варшава, у 8-ми км південно-західніше м. Дубна, поблизу с. Тараканів Рівненської області. Завдяки вигідному розташуванню на пагорбі між двома височинами, Волинською і Повчанською, форт домінує над долиною р. Ікви, що дозволяє фортечній артилерії контролювати значну територію та залізницю на Дубно.

Новий тип фортифікаційних споруд створювали у Європі. Зокрема у Франції з 1885 по 1890 рр. виникли – форти-застави. Особливість їх конструкції полягала в тому, що на цегляні склепіння накладалися бетонні тюфяки з піщаним між цеглою і бетоном прошарком. Інші роботи з переробки старих французьких фортів полягали в зрізанні високих траверсів, потовщенні брустверів, руйнуванні капонірів і напівкапонірів, їх замінюють бетонними за контрескарповими фланкуючими будівлями, які отримали назву кофри (від франц. слова *coffre* – скриня, ящик), в пониженні примкнутих ескарпових стін. У Дубенському форті аналогічні роботи по перебудові проводили з 1892 р., що дає чергову підставу говорити про типовість форту французьким спорудам, а не російським.

У форті було встановлено 12 обертаючих гармат та 6 висувних (прихованих) артилерійських установок.

29 березня 1898 року керівництво Дубенського форту отримало права, які мають керівники фортець третього класу, що давало можливість коменданту форту мати чин генерал-майора.

Гарнізон форту почав формуватися ще з часу будівництва укріплення, на базі одного батальйону, а також Івангородської артилерійської роти. 8 липня 1889 року була створена Дубенська фортечна артилерійська рота. Службу по охороні форту здійснювала 12 рота 41 піхотного Селенгінського полку, що дислокувався у Дубні, а 12 рота – у с. Вовковиї, Дубенського повіту.

У вересні 1915 року Дубенський форт був підірваний відступаючими російськими військами, обстріляний наступаючими військами генерала Сахарова в ході Луцького прориву 1916 року (з 1923 р. Брусилівський прорив), підданий штурмам і обстрілам Першої кінної армії Будьонного у 1920 році. За іронією долі Дубенський форт – застава за всю свою історію, жодного разу не прислужився Російській імперії, натомість був використаний сповна й прославлений в боях австрійцями у 1915-1916 рр. і обороною майора Війська Польського Віктора Матчинського у 1920 році.

*Клименко В.С., к.політ.н., доцент,
Горелов В.І., к.і.н.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВИ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З НАТО

У червні 2020 року керівництво НАТО вирішило розробити “Концепцію стримування та оборони для Євроатлантичного простору” (Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area), за якою розвиватиметься нова Воєнна стратегія НАТО. В рамках такої концепції обов’язково поглиблюватиметься взаємодія з військовими структурами Європейського Союзу і країнами-партнерами, які не входять до Альянсу.

У такому контексті береться до уваги наявність у України та інших країн-партнерів проблем у двосторонніх відносинах з Росією. Зокрема, Україна і Грузія вже стали об’єктами нападу з боку РФ.

Як вважають експерти НАТО, інтереси Києва у протистоянні з Москвою таким чином співпадають з інтересами Брюсселя. А зміцнення зв’язків України з НАТО посилює їх безпеку, а для самої Росії стає стримуючим фактором. В той же час керівництво НАТО бере до уваги фактичну неможливість швидкої євроатлантичної інтеграції України та інших країн-партнерів Альянсу. Тому керівні органи Північноатлантичного союзу застосовують адаптивні форми інтеграції країн-партнерів, які передбачають виведення співробітництва з ними на рівень офіційних членів НАТО без офіційного прийняття до складу Альянсу.

Так, НАТО була запроваджена Програма розширених можливостей (Enhanced Opportunities Partner, EOP). Її мета – посилення оперативного сумісництва військ країн-учасниць EOP з силами Північноатлантичного союзу. Учасниками EOP стали Грузія, Фінляндія, Швеція, Австралія, Йорданія, а в 2020 році – Україна.

Форми співробітництва між НАТО та Україною добре відомі і не потребують додаткового розгляду. В основному співпраця сторін налаштовується в рамках річних національних програм (Annual National Programme) з широким комплексом заходів у різних сферах. Також з 2014 року на Уельському саміті Північноатлантичного союзу ухвалено рішення про заснування НАТО шести цільових трастових фондів та кількох інших фінансових програм, а в 2016 році на Варшавському саміті Альянсу досягнуто домовленості про започаткування Комплексного пакету допомоги для України (Comprehensive Assistance Package for Ukraine).

Допомагають Україні також окремі країни-члени НАТО. Наприклад, у 2014–2020 роках США виділили понад 1,6 млрд доларів на зміцнення оборонної сфери нашої держави. Серйозним донором ЗС України у військовій сфері вважається Великобританія, яка в НАТО визначена відповідальною за стримування Росії в Чорноморському регіоні. В жовтні 2020 року досягнуто домовленості про виділення Великобританією кредиту в обсязі 1,25 млрд фунтів стерлінгів на відновлення і розвиток Військово-Морських Сил України.

Військове командування США та НАТО активізувало спільні військові навчання із ЗС України з опрацюванням питань спільної протидії ймовірній російській агресії Sea Breeze, Joint Effort та Rapid Trident. З 2019 року у повітряному просторі України також розпочалися

систематичні польоти стратегічних бомбардувальників ВПС ЗС США з імітацією нанесення ударів по військових об'єктах Росії в окупованому Криму.

Зважаючи на наведені обставини, західні експерти відзначають факт фактичного включення України до оперативно-стратегічних планів НАТО. Попри те, що вона не підпадає під дію 5-ї статті Північноатлантичного договору щодо колективної безпеки, Північноатлантичний союз, насправді, покладає на себе відповідальність за її захист від зовнішньої агресії.

У цілому вищезгадані процеси сприяють зміцненню позицій НАТО на Європейському ТВД та служать додатковим фактором стримування експансії Росії у Чорноморському регіоні. Водночас посилення НАТО змушує Росію шукати певні компроміси з Заходом, в т. ч. у питанні врегулювання ситуації довкола України. А це створює більш сприятливі умови для відстоювання Україною своїх інтересів перед Росією, а також прискорює процес досягнення взаємосумісності ЗС України з арміями країн-членів НАТО та надає йому реального практичного змісту.

Ковтун О.П.

*Академія зовнішньої розвідки України,
м. Київ*

ЕНРІКЕ МАРТІНЕС КОДО – АРГЕНТИНСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ТА ПРОПАГАНДИСТ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Енріке Мартінес Кодо (1926–2013) був аргентинським військовим розвідником, аналітиком, військовим істориком, журналістом. Значну увагу у своїх дослідницьких роботах він приділяв вивченню повстанських та партизанських рухів ХХ століття, діяльності спецслужб різних країн, протистоянню і боротьбі двох ідеологічних світових систем. Не маючи українських коренів, він з великою прихильністю ставився до України. Докладно вивчав її історію та культуру. Особливо велику увагу Е. М. Кодо приділяв вивченню та пропаганді військових аспектів боротьби українців за здобуття державної незалежності. Саме на цьому аспекті його діяльності варто наголосити окремо.

Народився Енріке Мартінес Кодо в м. Буенос Айрес (Аргентина), в родині іспанця та французьки. В столиці Аргентини отримав базову та спеціальну освіту. В 1954–1955 роках навчався на розвідувальних курсах. Пізніше працював журналістом в газеті “EL Pueblo” та тижневику “Esquíu”. В 1957 році був призначений головним редактором “Manual de Informaciones” – видання, яке здійснювалось другим управлінням (розвідка) генерального штабу аргентинської армії. На цій посаді Е. М. Кодо перебував до 2000 року. Крім того, він публікувався, в тому числі і під псевдонімами, в інших аргентинських та зарубіжних виданнях.

Велика заслуга Е. М. Кодо щодо України полягає в тому, що він докладав значних зусиль пропаганді боротьби українців за державність і незалежність України шляхом публікації своїх матеріалів в різних виданнях, в тому числі у фахових військових журналах різних країн (Аргентина, США, Іспанія, Франція, Перу, Чилі, Венесуела, Бразилія, Пакистан). Він був визнаним авторитетом у своїй сфері. Е. М. Кодо підтримував тісні стосунки з представниками української громади Аргентини, члени якої допомагали йому у

підборі і перекладі матеріалів з української на іспанську мову. Одним із основних його консультантів був український військовий історик Юрій Тис-Крохмалюк.

З огляду на обмеженість даної публікації, варто навести лише деякі головні роботи Е. М. Кодо, які стосуються військових аспектів боротьби за українську державність та проти тоталітарних режимів. Це такі публікації, як “Війна повстанських загонів в Україні”, яка спочатку була опублікована в престижному у військових колах журналі “Military Review” (США, 1960 р.) – виданні коледжу командування і Генерального штабу армії США, а потім була передрукована в “Revue Militaire Générale” (Франція, 1963 р.), “Revista Militar del Perú” (Перу, 1960 р.), “The Ukrainian Quarterly” (США, 1961 р.), “Modern Guerilla Warfare” (США, 1962 р.). Стаття “Револьюційна війна в Україні (1917–1920)” опублікована в журналі міністерства оборони Перу “Revista Militar del Perú” (1961 р.). В іншому номері цього ж видання була надрукована ще одна робота Е. М. Кодо – “Під трьома прапорами. Історія одного батальйону партизанів” – докладна стаття про маловідомі факти бойового шляху українського батальйону “Бук”, який у Франції в 1944 році перейшов з німецьких формувань на бік французького Руху Опору і брав участь у боях з нацистами, в тому числі і з російськими козаками, які залишились воювати на боці німців.

Ну і слід наголосити на великій та фундаментальній роботі Е. М. Кодо – книзі “Партизанські загони за “залізною завісою” про діяльність УПА у воєнний та повосенний час, підготовлений та виданий разом з Українським інформаційно-видавничим інститутом в Буенос Айресі у 1966 році. Книга обсягом 414 сторінок дуже змістовна, багато ілюстрована і актуальна для вивчення в даний час.

Слід відмітити, що переклад двох перших глав цієї книги, здійснений письменником і дипломатом Сергієм Борщевським, опублікований у журналі “Універсум” (№11–12 (313–314), листопад–грудень 2019 року та №1–2 (315–316), січень–лютий 2020 року).

Енріке Мартінес Кодо заслуговує на нашу пам’ять та повагу, а його роботи варті вивчення.

Автор цієї публікації вдячний долі за можливість особистого знайомства та тривалого спілкування з цією непересічною, шляхетною та широко ерудованою людиною, справжнім другом України.

Козолис А.Р.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАХИСНИКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У XVII СТОЛІТТІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

До середини 20-х років XVII ст. українське козацьке військо досягло вже порівняно високого рівня. Перемоги на полях збройних зіткнень показали що воно є одним з найбільш потужних у Європі. Важливою умовою досягнень у цій царині була основа воєнної системи, що почала формуватися ще наприкінці XVI ст., але особливо яскравого вираження набула за гетьманування Петра Сагайдачного. Первинною одиницею його похідного формування був підрозділ з 10 осіб, який очолював десятник, з яких складались загони (50 осіб). Із загонів

формувались сотні та полки, які складали курінь (500 осіб), а з куренів – гарнізон (до 2 000 осіб). У похід йшли під своїми корогвами, зі своїм обозом та артилерією.

Військове формування характеризували такі особливості:

в усіх структурах Війська Запорозького керівниками були отамани (кошовий, курінний тощо), які виконували адміністративну, господарську та мобілізаційну функції;

наявність військової і судової влади, яка контролювала сумлінне виконання обов'язків членами товариства та дотриманням норм звичаєвого права, які злагоджено приймали рішення з керівниками населених пунктів щодо питань мобілізації;

козакові давали в оренду землю, якщо не мав власної, щоб у нього була можливість працювати на ній у власних інтересах (але за винятком тих козаків, які були залучені до гарнізонної служби);

у курені було встановлено розміри доходів за користування землею, що являлося оплатою за службу у Війську Запорозькому. Керівництво куреня мало право змінювати форми власності землею, також набирали добровольців до війська, та контролювали кожного козака, який веде господарську діяльність. Одночасно курінь виконував мобілізаційну функцію і вимагав від конкретної особи повного самозабезпечення (в одязі, озброєнні та харчуванні). На базі означеної структури здійснювалась індивідуальна бойова підготовка козака, а також формувалися підрозділи для ведення воєнних дій, які очолював призначений похідний старшина, створювалися матеріальні запаси та людські резерви.

У найважливішому питанні будівництва армії – питанні її комплектування керівництво Війська Запорозького знайшло найефективніше для того часу рішення: комплектування війська за допомогою територіальної системи. Перевагою цієї системи було те, що на відміну від армій західної Європи вона формувала порівняно однорідну за своїм складом і соціальними ідеалами козацьку масу.

Сотенно-курінна система побудована за територіальним принципом виявилася найбільш ефективною формою при вирішенні головної проблеми побудови збройних сил – забезпеченні постійного джерела поповнення армії. Вона була унікальною на той час і не мала аналогів серед інших країн, де панувала система комплектування армій шляхом вербування. Ця система сприяла проведенню швидкої загальної мобілізації. Найважливішою перевагою прийнятої на Січі системи було й те, що вона формувала армію з високими патріотичними якостями, що відрізняло її від інших армій.

Копаниця Д.М.

Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, м. Київ;

Чорногор Я.О., к.і.н.

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СИМВОЛІКИ ОКРЕМОГО ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ПОЛКУ ІМЕНІ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Окремий президентський полк імені гетьмана Богдана Хмельницького – це військова частина, яка входить до складу Сухопутних військ України, підпорядкована безпосередньо Президенту України. Полк виконує бойові та вартові завдання, церемоніальну функцію,

беручи участь в різних урочистих заходах. З 2014 р., з початком російської збройної агресії проти України, окрім участі у державних церемоніальних та міжнародних заходах, військовослужбовці полку виконують бойові завдання на Сході України.

Полк має унікальну символіку, яка наразі відрізняє його військовослужбовців від усіх інших у Збройних Силах України – це пурпуровий (малиновий) берет та сердюцька (гвардійська) “Зоря”, яка спочатку зображувалася на нарукавній емблемі, а зараз розміщується на береті. Символіка має козацьке походження і тісно пов’язана з військовою історією періоду Української революції 1917–1921 рр.

Першим підрозділом, де зображена чотирикутна золота зірка зі схрещеними булавами і малим Державним Гербом України в центрі головних уборів, став Український козацький полк імені Богдана Хмельницького, створений у травні 1917 р. Козацький “відбиток” є й у таких назвах: Січові Стрільці, Запорізька група, Сердюцька дивізія, Запорізька Січ, гайдамацькі полки та вільне козацтво. Для військовослужбовців Окремої Сердюцької Дивізії (гвардія гетьмана П. Скоропадського) визначено наказом Воєнного Відомства №461 (31.08.1918) розмістити на кашкеті “Зорю”, замість кокарди.

З наступним елементом символіки Президентського полку, ми вже знайомимося в незалежній Україні, є нарукавна емблема Першого полку Національної гвардії України, сформованого 1992 р. у м. Київ, та Окремого Новоросійсько-Київського ордену Червоного Прапора полку Президента України, який був створений 1999 р. на базі 24-ї Київської бригади СПН Національної гвардії. Наружна емблема містила щит малинового кольору із золотим кантом. Загальні розміри щита: висота – 90 мм, ширина – 75 мм. У центрі щита зображена зірка із чотирьох пучків, що розходяться золотими проміннями, між якими розміщені схрещені булави золотого кольору. В центрі зірки – малий Державний Герб України. Малиновий колір щита є кольором Сухопутних військ Збройних Сил України.

У 2013–2016 рр. на парадних беретах використовувався загальновійськовий беретний знак “Тризуб” (до того полк дотримувався правил носіння форми, затверджених у 1995 р.). З 2016 р. як беретний знак використовується сердюцька “Зоря”. За концепцією нового однострою, який був затверджений наказом №606 (20.11.2017), берети полку стали пурпуровими (колір “Малина” за внутрішнім класифікатором), а також “Зорю” затвердили як беретний знак. У 2017 р. полк отримав почесну назву імені гетьмана Богдана Хмельницького, що відновило українську військову традицію – називати військові формування за іменами видатних козацьких гетьманів, полковників та отаманів.

*Кришталь Т.М., д.е.н., професор,
Дулгерова О.М., к.і.н., доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту України,
м. Черкаси*

ВПЛИВ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ НА ЗМІЦНЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У сучасному українському суспільстві спостерігається підвищений інтерес до історії національної державності, її витоків і утвердження, що має превелике значення і для самоідентичності кожного українця, і для консолідації усього українського народу заради якісного розвитку сучасної України.

Нинішні події і процеси, учасником яких є Україна, є надзвичайно напруженими та відповідальними. У таких надзвичайно нелегких умовах з особливою гостротою постає питання подальшого зміцнення Збройних Сил України. Питання використання потенціалу бойових традицій знаходить своє відображення у відповідних нормативно-правових актах. Зокрема, закон України “Про Збройні Сили України” визначає виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу однією із засад діяльності Збройних Сил України.

За весь період української історії життєдіяльність військових формувань була пов’язана з дотриманням воїнами певних традицій і норм, які несли в собі відповідний моральний та патріотичний зміст і сприяли підвищенню бойового духу війська.

XV–XVIII ст. знаменують собою надзвичайно важливу, багато в чому унікальну добу в історії України – період козаччини. Виховання молоді на духовних і бойових традиціях українського народу розпочиналося в сім’ї з раннього дитинства. Козацька сім’я відзначалася глибоким демократизмом, рівноправністю чоловіка та жінки, духовними традиціями. Виховуючи дітей на козацькому фольклорі, вона не лише співала відомі пісні про козаків, їх походи, традиції, але й творила нові.

Сімейні виховні традиції, зокрема батьківські, продовжували досвідчені козаки у школі джур. Від своїх наставників джури переймали науку жити і перемагати в екстремальних умовах, високий рівень військової майстерності, патріотичні почуття і мотиви, які були нерозривно пов’язані з військовими традиціями. Разом з тим, джури жили в куренях і одночасно обов’язково вчилися в січових школах, де їх привчали до національного способу життя і поведінки, оборонно-військової справи. По закінченню січової школи найздібніші хлопці вступали, як правило, до Києво-Могилянської академії, а частина працювала церковнослужителями і вчителями в козацьких школах. З них виростали загартовані і мужні воїни.

Крім того, важливі військові традиції козаків формувались в ході фізичного та психофізичного загартування підростаючих поколінь. Загартовуючи себе і готуючи організм до складних випробувань, козаки влітку спали “просто зоряного неба”. Вони ґрунтовно знали медицину, її рецепти, які забезпечували міцне здоров’я, повноцінне довголіття.

Інші військові традиції, які отримали розвиток у добу козаччини, пов’язані із високим мистецтвом козаків вести наступальні й оборонні бої, створювати неприступні для ворога споруди з дерева і землі, каміння, рити шанці, володіти всіма видами вогнепальної та холодної зброї, опануванням системами єдиноборств зокрема таких, як гойдок і спас, вмінням боротися, здібністю козаків спеціальними вправами досягати неймовірного ефекту, коли “тіло грає” (в такому разі больові удари супротивника не відчувалися) та ін.

Отже, військові традиції за часів козаччини отримали надзвичайно великого розвитку та мали в своїй основі потужну патріотичну складову. Тому не випадково, що до них звертались і звертаються їх наступники, у тому числі військовослужбовці сучасних Збройних Сил України.

HNAT KOLTSUNIAK`S MILITARY CAREER (15.06.1888–1937)

Our purpose is to acquaint English-speaking colleagues with results of studying of Hnat Koltsuniak`s military career, who contributed to the state formation and culture of Ukraine. He was the Galician graphic artist, ethnographer, and the officer of the Ukrainian Galician Army (UHA) – the employee and the Head of the Historical (and Archival) Department of the Press Office of the Supreme Command of the UHA and Kapellmeister of the orchestra organized by him. Then this museum professional was repressed on the unfounded accusation of belonging to the Ukrainian Military Organization. During 1933–37, H. Koltsuniak endured physical and moral torture, but didn`t slander army brothers and one-thinker intellectuals.

Ukrainian researchers who returned H. Koltsuniak`s biography to the discourse on cultural processes of the 1st third of the XX century, the Ukrainian Revolution of 1917–21 and the Great Purge did not fully restore his military service in the Austrian army during WWI, in the UHA, next affiliation with the Red UHA and the Red Army, reasons for choosing Kyiv as the shelter, communication with army brothers from the UHA in the soviet Ukraine and cooperation with them for work in culture. H. Koltsuniak during 06.12.1931–03.01.1933 was the Head of the funds of the All-Ukrainian Historical Museum – nowadays the National Museum of Ukrainian History (NMUH). We have researched all the topics during 2018–20 based on the archive-criminal case № 66576 from the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine; documents on inspection of cultural values in the NMUH funds identified by Svitlana Sorokina, Tetiana Radiyevska and Oksana Zavalna – compilers of the NMUH scientific archive; two H. Koltsuniak`s books “Folk crosses in Kolomyia region” (Lviv, 1919) with handwritten dedications identified by us in cooperation with Larisa Didora – the curator of the NMUH library. Four articles were published in the Scientific Bulletin of NMUH. 2019 (5); *Ukrainoznavstvo / Ukrainian Studies. Scientific Journal*. 2020 (1); *Sadiba Franka / Franko`s Manor: Collected Scientific Works of the historical and cultural reserve “Nahuievychi”*. 2020 (1); Karazin readings (historical sciences). Proceedings of the International Scientific Conference. Kharkiv. 26.04.2019. Unfortunately, no one has established the date and place of H. Koltsuniak`s death. Therefore, Sandarmokh remains the probable place of his death. Nothing is known about H. Koltsuniak's last years of life that could explain why was arrested again or even did not have a chance to live GULAG and shoot in 1937 after three years on imprisonment. Besides the published H. Koltsuniak`s photo in the military uniform we have identified only one of his photos in the white suit.

The page from a notebook, confiscated from H. Koltsuniak and miraculously not destroyed has to be considered as the unique source of routes of military units, where he served. This simple pencil manuscript was not visible among documents of the case № 66576 (page 104) and had no title. During seven years (from 30.08.1914 until 18.03.1920) of the struggle of imperial armies and then for Ukrainian independence he visited five foreign countries besides Ukraine (Austria, Italy, Slovakia, Slovenia, the soviet Russia) and minimum nine cities. The value of the source is enhanced by the fact that most events of H. Koltsuniak's military career were distorted by NKVD in documents in 1933 due to his need of to hide the past and forced writing of protocols under dictation.

*Лапкін А.В., к.ю.н., доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ГЕНЕЗИС СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Дослідження військової історії України передбачає аналіз розвитку інститутів військової юстиції, що відіграють значну роль у забезпеченні верховенства права, захисту прав людини і підтриманні правопорядку у військовій сфері. Сучасну історію військової юстиції України можна умовно поділити на чотири періоди: (1) етап становлення військової юстиції незалежної України; (2) етап зрілості військової юстиції; (3) етап кризи військової юстиції; (4) етап відродження військової юстиції.

Етап становлення військової юстиції охоплює 1991–1996 роки. Він почався з моменту проголошення Україною незалежності в 1991 році. На цей момент в Україні діяли органи військової юстиції, успадковані від Радянського Союзу: військові трибунали і військова прокуратура. На даному етапі Україна вирішувала завдання по виведенню органів військової юстиції з загальносоюзної ієрархії і підпорядкування їх діяльності нової держави.

На даному етапі існування органів військової юстиції отримало оформлення в Законах України. Так, наприклад, в прийнятому 15 листопада 1991 року Закон “Про прокуратуру” було закріплено існування військових прокуратур, визначена їх система, а також встановлені вимоги до співробітників військових прокуратур. Військові суди отримали законодавчу регламентацію в 1994 році, коли діючий на той момент Закон “Про судоустрій Української РСР” від 1981 року доповнено Главою 3-1 “Військові суди”. Даний етап можна вважати завершеним з прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року, яка фактично віднесла питання військової юстиції до регулювання на рівні законів.

Наступний *етап зрілості військової юстиції* охоплює період з 1996 по 2010 роки. У цей період органи військової юстиції діють в повному режимі і з максимальною ефективністю. Правовий статус військових судів був реформований з прийняттям нового Закону України “Про судоустрій” від 7 лютого 2002 року. Військові суди були віднесені до загальних судів. Їх компетенція була визначена як здійснення правосуддя в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до закону. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 року, військові суди розглядали справи про злочини військовослужбовців.

Військова прокуратура в цей період діяла відповідно до Закону “Про прокуратуру” від 1991 р. До органів військової прокуратури відносяться військові прокуратури регіонів і військова прокуратура Військово-Морських Сил України (на правах обласних) і військові прокуратури гарнізонів (на правах міських). Основним напрямком її діяльності був нагляд за дотриманням законності в Збройних Силах України, Міністерстві оборони України, на військових підприємствах і інших об’єктах військової сфери.

У цей період в Україні була створена Військова служба правопорядку у Збройних Силах України відповідно до Закону України від 7 березня 2002 року. На цю Службу покладался широкий спектр правоохоронних функцій у військовій сфері, наприклад забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України, запобігання злочинам серед них і т.д.

Етап кризи військової юстиції почався в 2010 році і збігся з приходом до влади в Україні Президента Віктора Януковича. Однак його передумови були закладені ще в 2006 році, під час президентства Віктора Ющенка, відомого своєю прозахідною орієнтацією. Незважаючи на відмінність в політичних поглядах, Віктор Янукович скористався ідеями свого попередника і завершив ліквідацію системи військової юстиції.

У липні 2010 року був прийнятий новий Закон України “Про судоустрій і статус суддів”, який більш не передбачав існування в судовій системі України військових судів. На його основі у вересні цього року був виданий Указ Президента України “Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів”, згідно з яким були ліквідовані 15 військових судів: 2 апеляційних і 13 місцевих, із загальним числом працювали в них суддів близько 75 осіб.

Військова прокуратура була реформована в 2012 році. У зв’язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 року норми про військові прокуратури були виключені із Закону “Про прокуратуру”. Слід зазначити, що військові прокуратури не були ліквідовані повністю, а були реорганізовані в прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері. Ці прокуратури діяли в якості спеціалізованих на цивільних засадах. Вони втратили зв’язок з Міністерством оборони, а їх співробітники – статус військовослужбовців. У підготовленому в 2013 році проекті нового Закону “Про прокуратуру” не передбачалося існування спеціалізованих прокуратур. Таким чином, з його прийняттям інститут військових прокуратур в Україні повинні були остаточно ліквідувати.

Етап відродження військової юстиції почався після загострення військово-політичної ситуації в Україні в 2014 році. Після початку військової агресії з боку Російської Федерації перед Україною постало завдання відновлення різних військових інститутів, в тому числі і військової юстиції.

Першим кроком стало відновлення військових прокуратур шляхом внесення змін від 14 серпня 2014 року до Закону “Про прокуратуру” 1991 р. У прийнятому в жовтні 2014 року новому Законі України “Про прокуратуру” закріплено статус військових прокуратур як окремої ланки системи прокуратури, визначені їх рівні, а також особливості статусу співробітників військових прокуратур.

Після відновлення військових прокуратур почалося широке обговорення інших інститутів військової юстиції: військових судів і військової поліції. Деякі результати цих дискусій отримали оформлення в законодавчих ініціативах, однак всі вони були зняті з порядку денного парламенту. Крім того, в стратегічних документах в сфері судової влади і національної безпеки взагалі не згадується про систему військової юстиції.

Згідно із Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури” від 19.09.2019 військові прокуратури були ліквідовані, однак замість них створено Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що розвиток системи військової юстиції в незалежній Україні пройшов тривалу генезу, що характеризувалася поступовим скороченням її складових. Разом з тим, з 2014 р. питання відродження інститутів військової юстиції знову стоїть на порядку денному і потребує належної уваги законодавця.

*Лосєв О.С.**Львівський національний університет імені
Івана Франка, м. Львів*

ДО ПИТАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОМУ ФЛОТІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ У ПЕРІОД 1900–1910 рр.

У сучасній українській історіографії, за деякими поодинокими спробами, ще і досі абсолютно нез'ясованим залишається питання кількості українців у військово-морському флоті Австро-Угорщини. Причин цьому багато, але основними з них, на думку автора, є те, що ніхто з українців не займав провідних командних посад у бойовому складі флоту двоєдиної монархії (про інші складові, зокрема військово-медичну службу флоту буде доведено нижче), і тому що флот, а точніше українці-моряки двоєдиної монархії не зіграли такої значної ролі у визвольних змаганнях на Західній Україні, як їх колеги армійці. Ще однією суттєвою проблемою дослідження є те, що будь-яка спроба підрахунку за національною ознакою у її сучасному розумінні, наштовхується на факт відсутності поняття графа “національність” в офіційній статистиці Австро-Угорщини. Усі підрахунки здійснювалися за двома ознаками: ужиткова мова (на території королівства Угорщини, вона називалася “рідною мовою”), при цьому, на території монархії, окрім державних німецької та угорської мов, визнавалося ще 9 мов, і за принципом віросповідання, тобто належності до однієї з визнаних у державі конфесій (7 християнських конфесій, плюс пункт “інші християнські конфесії”, юдаїзм, іслам та графа “інші не християнські конфесії”). Дані цих двох показників не співпадають, що призводить до використання даних лише одного з показників (наприклад мовного), часто з метою політичної спекуляції.

“Український фактор” у збройних силах Австро-Угорської монархії давно став предметом наукових і ненаукових дискусій. Поодинокі трапляються дослідження про українців у її флоті. Проблемою проведення досліджень є відносна недоступність джерел і певні мовні бар'єри. Проте останнім часом для широкого загалу в мережу Інтернет потрапляє дедалі більше історичних та статистичних джерел і досліджень. Зокрема, у нашому дослідженні варто звернути увагу на наступні джерела: 1) оброблені данні перепису населення земель австрійської корони 1910 р., і данні перепису населення земель угорської корони 1910 р., що видавалося з різними доповненнями протягом 1912–1917 рр., німецькою, угорською і французькою мовами і є, безумовно, першоджерелом інформації щодо кількості населення імперії, його мовного і конфесійного поділу, місць компактного проживання; 2) військово-статистичні щорічники, видані III відділом Військо-технічного комітету при цісарському і королівському Військовому міністерстві, які є основним офіційним джерелом з питань кількісного і якісного комплектування збройних сил двоєдиної монархії та, зокрема, її військово-морського флоту; 3) довідники особового складу флоту (Шематизмуси армії і флоту, кваліфікаційні і рангові списки військово-морського флоту, обіжники наказів по особовому складу ВМФ).

Серед досліджень варто виділити наступні: 1) провідними у темі дослідження міжнаціональних відносин і національної статистики у збройних силах Австро-Угорщини є дослідження американського професора угорського походження Іштвана Деака, побудовані на широкій джерельній базі. Зокрема, Деак на підставі власних досліджень, поставив під сумнів дані офіційної національної статистики у збройних силах, та спробував вивести

коефіцієнт похибки; 2) визначною працею, що зібрала провідних фахівців із найрізноманітніших досліджень історії Австро-Угорщини є, без сумніву, багатотомник “Габсбурзька монархія 1848-1918”, який виходив у світ протягом 1970-х – початку 2000-х рр.; 4) серед досліджень за даною тематикою необхідно звернути увагу на статті вітчизняного дослідника флоту з Запоріжжя Леоніда Кірілаша, “першепроходця” у вітчизняній історіографії, який досліджує питання українців у військово-морському флоті Австро-Угорщини.

Таким чином, висвітлення питань представництва українців у військово-морському флоті Австро-Угорщини у першому десятилітті ХХ ст., а також окреслення деяких проблем підрахунку у державній та військовій статистиці двоєдиної монархії набуло неабиякого значення.

Мараєв В.Р., к.і.н.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

МИХАЙЛО КАРДИНАЛОВСЬКИЙ – ГЕНЕРАЛ-АРТИЛЕРИСТ, ГЕРОЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Михайло Григорович Кардиналовський народився 15 травня 1868 р. (за новим стилем) у збідній дворянській родині. Був нащадком Михайла Остроградського – всесвітньо відомого математика з козацько-старшинського роду. Батько служив офіцером, брав участь у війнах з Османською імперією. Тож коли синові виповнилося сім років, його віддали до Київського Володимирського кадетського корпусу. Після цього були Михайлівське артилерійське училище, Михайлівська артилерійська академія та Офіцерська артилерійська школа.

Якісна освіта й особисті здібності відкрили шлях стрімкій військовій кар’єрі. Михайло Кардиналовський відзначився під час російсько-японської війни 1904–1905 рр., командуєчи 1-м Сибірським артилерійським дивізіоном у складі Маньчжурської армії генерала Олексія Куропаткіна. Був нагороджений Георгіївською зброєю і підвищений до чину полковника. А у 42 роки став генерал-майором – одним із наймолодших генералів-артилеристів Російської імперії.

Слід зазначити, що Михайло Кардиналовський був нетиповим царським генералом. Він ніколи не забував про своє українське походження. Донька Тетяна (дружина прем’єр-міністра УНР Всеволода Голубовича, а потім – письменника Сергія Пилипенка) згадувала: “Батько не був прихильником абсолютизму, його приваблювала програма “конституційної монархії”... У нас дома ніколи не було портретів государя, що часто викликало здивовані зауваження з боку офіцерів, які приїздили до нас з офіційними візитами. Найцікавіше те, що батько почував себе українцем і любив Україну. Він часто наспівував українські пісні, і на столі в його кабінеті завжди лежав розкритий “Кобзар” Шевченка, з якого він любив читати нам, дітям, вірші... Крім того, він дістав десь листівки зі словами й нотами до старовинних українських дум, серед яких була його улюблена “Дума про козака Мороза”.

Із початком Першої світової війни Михайло Кардиналовський знову опинився на фронті. Воював на території України, Польщі, Білорусі. За бойові заслуги був удостоєний ордена Святого Володимира 2-го ступеня з мечами і ордена Білого Орла, отримав чин

генерал-лейтенанта. Вершиною його військової кар'єри стало призначення на посаду інспектора артилерії 11-ї армії Південно-Західного фронту в жовтні 1916 р.

Дожити до революції Михайлові Кардиналовському не судилося. 8 лютого 1917 р. він, звиклий ризикувати своїм життям, прибув на передовий спостережний пункт поблизу села Манаїв (нині Тернопільського району Тернопільської області). Про те, що трапилося далі, повідомляла газета “Русское Слово”: “Генерал Кардиналовский был убит на артиллерийском наблюдательном пункте, с которого он вместе с генерал-майором Нарочаном следил за действием наших батарей, обстреливавших долину реки Серета. Пренебрегая опасностью, храбрый генерал вышел на открытое для противника место, был замечен австрийцами, обстрелян и сражен ружейной пулей в живот. Генерал Нарочан, бросившийся на помощь к Кардиналовскому вместе с фейерверкером Елиным, был также жестоко обстрелян противником и только чудом избежал печальной участи. Фейерверкер был убит. Рана, полученная генералом Кардиналовским, оказалась смертельной. Генерал умер почти на месте”.

Михайла Кардиналовського поховали на Лук'янівському кладовищі Києва. У радянські часи надгробний пам'ятник із кам'яним хрестом знищили, а місце могили загубилося. Значно пізніше зусиллями нащадків та історика-некрополіста Людмили Проценко вдалося віднайти поховання. Зауважимо, що на новому надгробку Михайла Кардиналовського, встановленому 1991 р., вказано “генерал від артилерії”. Про присвоєння батькові цього високого чину писала і Тетяна Кардиналовська у спогадах “Невідступне минуле”. Однак документального підтвердження цього факту наразі знайти не вдалося.

*Наливайко А.Д., к.т.н., доцент,
Поляєв А.І.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ГЕНЕЗИС ОБОРОННОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ДЕРЖАВАХ–ЧЛЕНАХ НАТО

Аналіз генезису впровадження менеджменту в державному управлінні західних держав підтверджує, що оборонний менеджмент виник не так давно в якості теми, що представляє інтерес для сфери оборони.

Згодом деякі країни-члени НАТО почали поступово впроваджувати процедури оборонного менеджменту у процеси вирішення оборонних проблем, зокрема розподілу фінансових та людських ресурсів, стратегічних завдань розвитку, використовуючи специфічні менеджерські інструменти для удосконалення управління в сфері оборони.

Одним із перевірених способів досягти цього є використання менеджменту насамперед у тих сегментах оборонної організації, які можуть сприяти максимальній ефективності оперативної діяльності збройних сил.

У той же час на сьогодні у країнах-членах НАТО не існує єдиного визначення поняття “оборонний менеджмент”. Воно просто охоплює ідею про те, що оборонним інституціям необхідно більш ефективно впроваджувати оборонну політику в практичну площину сфери оборони і для цього необхідно розробляти відповідні та стійкі механізми планування ресурсів, системи підтримки та інфраструктуру.

Дослідження Террі Макконвіля та Річарда Холмса свідчать про те, що в галузі оборони, як і в будь-якій іншій галузі, процес менеджменту здійснюється на всіх рівнях організації і регулює весь спектр організаційної діяльності. Цей процес починається з формулювання політики на найвищому рівні керівництва (командування) і поширюється на нижчі рівні керівництва та контроль.

Як організаційний процес, оборонний менеджмент перебуває між формуванням політики оборони і фактичним управлінням збройними силами. На думку експертів, цей процес повинен охоплювати такі сфери, як планування, управління оборонними ресурсами, управління персоналом і управління закупівлями.

Оборонний менеджмент зорієнтований на підвищення ефективності оборонного відомства, тобто на створення нових спроможностей сил оборони і більш широких можливостей для виконання ними своїх зобов'язань із забезпечення національної безпеки. У зв'язку з тим, що ресурси витрачаються відповідально і стратегічно правильно, відповідно до встановленої політики національної безпеки, оборонний менеджмент сприяє ефективному управлінню. Це вимагає суворого дотримання прозорості та підзвітності на всіх організаційних рівнях та ефективної системи контролю.

Оборонний менеджмент може розглядатися як процес планування розподілу ресурсів, організації та забезпечення кадрами, керівництва та контролю над діяльністю всередині оборонної організації на систематичній основі для досягнення конкретної загальної (відомчої) цілі.

Таким чином, повинні бути встановлені конкретні цілі, основані на реальних потребах в сфері оборони, а також визначені ефективні й економічні механізми (методи) для досягнення цих цілей і відповідним чином розподілені ресурси. Підсумки та результати здійснення оборонного менеджменту повинні контролюватися і оцінюватися з метою підвищення загальної ефективності даного процесу.

Оборонний менеджмент у державах-членах Альянсу розглядається як частина національної політики в галузі оборони і являє собою процес, в якому беруть участь головним чином державні органи, відповідальні за розробку цієї політики і формування бюджету на оборону.

Нашивочніков О.О., к.і.н.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ;*

Гапеева О.Л., к.і.н., с.н.с.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДОСВІД ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Як показав досвід останніх років, відсутність відкритого протистояння регулярних армій та широке використання нових тактик ведення війни, зокрема в інформаційному полі, а також використання населення у якості живого щита продемонстрували безпорадність будь-якої армії у війні нового типу. Цілком зрозуміло, що агресія Російської Федерації проти України була наслідком того, що впродовж багатьох років Збройні Сили готувалися до війни

індустріальної епохи. Втрата нашою державою частини своїх територій спонукає до пошуків нових способів ведення воєнних дій, актуалізуючи подальші дослідження асиметрії в сучасному збройному конфлікті.

З цією метою, доречно звернути увагу на існуючий досвід організації партизанських дій на окупованих територіях, зокрема за часів Другої світової війни. Як відомо, найбільшого розмаху збройна партизанська війна набула в Україні та Білорусі. За документальними свідченнями на цих територіях діяли не лише окремі партизанські загони, а навіть бригади та з'єднання. За даними радянських істориків, лише на території України проти окупаційних військ діяло більш 60 партизанських з'єднань та близько 2 000 загонів загальною чисельністю до 200 тисяч партизанів. Також не слід забувати про загони УПА, які наносили противнику чисельних втрат. Безумовно, вивчення їх діяльності надасть можливість внести певні позитивні зміни в характер збройної боротьби на Сході України на нашу користь.

Звичайно, в 2014–2015 роках такий підйом руху опору на захопленій території України був майже неможливим, але зараз, за умов погіршення соціально-економічної ситуації на тимчасово окупованих територіях України, виникають передумови до ведення партизанських дій.

Отже, ключовим завданням для нашої держави на найближчі роки залишається необхідність якісного посилення бойового потенціалу та відновлення територіальної цілісності. Проте досягнення цього можливе завдяки ретельному вивченню історичного досвіду з його одночасним впровадженням в систему бойової підготовки військ (сил) та організації взаємодії з місцевим населенням тимчасово окупованих територій України.

Несевря О.А.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РОЛЬ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ ДЛЯ ДУХОВНОГО ПІДНЕСЕННЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Український народ, який завжди був поневолений імперіями, прагнув до визволення, самостійності та незалежності. Політика урядів як Російської та Австро-Угорської імперій, а потім вже СРСР, Польщі, Чехословаччини та Румунії яскраво в цьому переконують. Постійні утиски, пригноблення, переслідування українців поступово призводили до спротиву, а подекуди і збройного опору.

На території Наддніпрянщини будь-який спротив діючій тоталітарній радянській системі жорстко придушувався та ускладнювався. Він був психологічно деморалізований та фізично паралізований. Сталінські репресії, направлені проти українського народу, а особливо Голодомор 1932–1933 років, на довгий час призупинили одвічні намагання та прагнення українців до самовизначення, а саме самостійності та незалежності.

Зовсім інша ситуація була на західноукраїнських землях, які перебували у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. Постійне невдоволення діями та заходами влади зазначених держав призводило до спротиву, різних акцій, а особливо терористичних актів, направлених проти діяльності певних її діячів. У вирі цієї боротьби і почали з'являтися такі організації, як Українська військова організація (УВО) та Організація українських націоналістів (ОУН).

Незадоволеність фактичною роздробленістю українського народу та поділом її між різними державами після втрати української державності в ході національно-визвольних змагань 1917–1921 років наштовхнули її активних діячів та небайдужої частини українців не лише до усвідомлення своєї національної ідентичності та самобутності, але і до конкретних дій щодо національного визволення, подальшого об'єднання етнічних українських земель та відновлення української державності. Звісно, що існували різні погляди та думки не лише щодо вказаних вище питань, але і до способів, методів боротьби. В подальшому це призвело в 1940 році до своєрідного розколу ОУН на два табори: ОУН(м) – “мельниківці” (А. Мельник) та ОУН(б) – “бандерівці” (С. Бандера). Хоча кожний з них вважав лише себе легітимною організацією.

1942 рік став вирішальним у відношенні вирішення питань щодо визволення українського народу, а саме: було створено Українську повстанську армію (УПА). Головнокомандувачем УПА було обрано Р. Шухевича. Захищаючи український народ спочатку від німецько-нацистських загарбників, а потім від радянських каральних органів та загонів НКВС, УПА здобула невмирущу бойову славу, мужність, стійкість, незламність та проявила при цьому надлюдський опір завойовникам.

Саме УПА в подальшому буде відводитися вирішальна роль у духовному піднесенні та відродженні українського народу. Споконвічні прагнення та намагання будуть поступово закарбовуватися у пам'яті українського народу до самого довгоочікуваного моменту проголошення незалежності України та звільнення від радянського ярма.

Олійник К.А.

Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ

БУДІВНИЦТВО БРОНЬОВАНИХ КАТЕРІВ В УКРАЇНІ

Історія будівництва броньованих катерів (БКА) на території України бере свій початок з 1916 р., коли на верфях суднобудівного заводу в м. Одеса було закладено головний катер проекту Н-1. Протягом 1916–1918 рр. побудовано 14 броньованих катерів цього проекту для дій на річках. Будівництво їх тривало до 30-х років, і протягом цього часу вони модернізувалися. Останній закінчив термін служби у 1941 р.

Наприкінці 1930 р. у Києві закладено першу “самоходную плавучую батарею для Днепровской военной флотилии” за пр. СБ-12. Під час будівництва її перекласифікували в монітор і назвали “Ударный”. Він став першим монітором, що був побудований в Радянському Союзі. У 1932 р. видається завдання на проектування нового річкового корабля для Дніпра, який спочатку класифікується як канонерський човен. Головний корабель, що був зарахований до класу “монітор” за пр.СБ-30 під назвою “Активный”, заклали також у Києві в 1934 р.

У 1936–37 рр. Дніпровська флотилія отримала відразу шість моніторів за поліпшеною конструкцією пр. СБ-37 типу “Железняков”, які буди побудовані на заводі “Ленінська кузня” у Києві. Усього за пр. СБ-37, крім головного “Железнякова”, побудували “Перлин”, “Левачев”, “Мартынов”, “Флягин” і “Ростовцев”. Вони спеціально проектувалися для верхів'я Дніпра й Прип'яті та цілком відповідали умовам їх використання за габаритами і,

головне, за осадкою. Побудовані на київській верфі броньовані кораблі героїчно билися з гітлерівською навалюю у роки Другої світової війни на Дніпрі, Дунаї та Чорному морі.

У повоєнні часи ера моніторів як річкових кораблів з потужною артилерією й малою осадкою закінчилася. На них неможливо було забезпечити необхідне бронювання й установити ефективні засоби захисту від повітряного нападу. Крім цього, змінилася зовнішньополітична обстановка, що було пов'язано з дружнім оточенням території Радянського Союзу, унаслідок чого відпала необхідність у посиленні річкових флотилій.

Однак у 1960-х рр. у зв'язку із загостренням міжнародної обстановки, на кордоні з Китаєм зокрема, роботи зі створення річкових артилерійських катерів були відновлені. Тому відповідно до технічного завдання ВМФ в 1964–1965 рр. ЦМКБ “Алмаз” почало розробку бронекатера пр.1204 “Шмель”. Катери призначалися для несення дозорної служби на річках і озерах, знищення річкових суден і бойових катерів супротивника, сприяння сухопутним військам артилерійсько-кулеметним вогнем, перевезення особового складу з озброєнням під час переправ та діях у басейнах рік, а також для дій у прибережних мілководних районах морів. У процесі будівництва катерів такої серії змінювався склад озброєння. Будувалися вони на заводах “Залив” у Керчі та “ім. 61 Комунара” в Миколаєві. Згодом всі БКА цього проекту стали класифікуватися як артилерійські катери (АКА). З'єднання таких катерів базувалося в акваторії р. Дунай.

Після набуття Україною незалежності катери пр. 1204 ще деякий час перебували у складі Військово-Морських Сил та згодом були передані до складу Державної прикордонної служби України.

Чергове відновлення будівництва броньованих катерів в Україні відбулося також в Києві на ВАТ “Ленінська Кузня”, на верфі якого у 2004 р. було побудовано два річкових броньованих катери пр.58150 (шифр “Гюрза”), розробки державного підприємства “Дослідно-проектний центр кораблебудування” (м. Миколаїв). Ці катери були поставлені прикордонникам Узбекистану. Далі будівництво таких катерів не продовжувалося.

Однак після втрати Україною бойових кораблів у Криму виникла необхідність поповнення ВМС ЗС України новими кораблями. В умовах складної воєнної та економічної ситуації було прийнято рішення розпочати будівництво катерів. Найбільш прийнятними на той час вважалися броньовані катери, напрацювання по яким вже були. Так розпочалося створення малого броньованого артилерійського катера (МБАК) пр. 58155, який був побудований теж на верфі ПрАТ “Ленінська кузня” за проектом розробки того ж Державного підприємства “Дослідно-проектний центр кораблебудування”. При проектуванні катера були застосовані вимоги (правила, стандарти), які використовуються при проектуванні кораблів ВМС ЗС України, а також стандарти та правила відомих та авторитетних цивільних міжнародних класифікаційних товариств. Під час розробки катера паралельно як складові дослідно-конструкторської роботи вітчизняними виробниками розроблялися бойовий модуль та протидиверсійна гідроакустична станція. Катер створений для захисту національних інтересів у сфері морської і військово-морської діяльності держави на прикордонних річках, озерах, лиманах, водоймищах України, зовнішніх рейдах та прибережних акваторіях Чорного та Азовського морів з віддаленням від пункту базування не більше, ніж на 50 морських миль. МБАК має такий склад озброєння: два дистанційно керованих бойових модулі (БМ), що розташовані в носовій та кормовій частинах катера у складі автоматичної гармати калібру 30-мм, 30-мм гранатомету типу АГ-17 та 7,62-мм кулемету; засоби боротьби

з підводно-диверсійними силами (ГАС виявлення підводних диверсантів, протидиверсійний гранатомет типу ДП-64); переносні зенітні ракетні комплекси типу “Ігла”; мінне озброєння (дві міни типу “КПМ” або чотири міни типу “ЯМ”); навігаційна РЛС; оптико-електронна система спостереження та розвідки. На катері передбачено встановлення малогабаритних протикорабельних ракет.

Перші два катери “Аккерман” та “Бердянськ” були спущені на воду 10 листопада 2015 р. Наприкінці 2015 року катери були пред’явлені Державній комісії для їх випробувань і приймання до складу ВМС ЗС України. Державні випробування тривали з червня по листопад 2016 р. Зараховані до складу ВМС наказом Міністра оборони України № 658 від 06.12.2016 р. Під час проведення державних випробувань були виявлені розбіжності між даними проектних значень тактико-технічних елементів МБАК та отриманими фактично, однак це не впливало суттєво на бойові властивості катера. Результати випробувань показали, що МБАК стійкий на курсі, має задовільну схожість на хвилю. Через перевантаження катера в процесі будівництва його осадка по відношенню до проектної збільшилась, що призвело до незначного зменшення максимальної швидкості ходу. Сьогодні у складі ВМС ЗС України знаходиться 7 од. МБАК. Будівництво таких катерів продовжується. Таким чином, можна зазначити, що відновлення будівництва броньованих катерів пр. 58150 та пр.58155 стало третім етапом в історії розвитку катерів такого класу на території України.

*Павленко В.І., к.військ.н.
Національний інститут стратегічних
досліджень, м. Київ*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ТА ПОТРЕБА ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ДЛЯ ВІДБИТТЯ МОЖЛИВОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

В сучасних умовах територіальна оборона для України набуває особливого значення. У рамках оперативного мистецтва вона віднесена до складових “стратегічних дій” загальної системи застосування сил оборони. Це обумовлено політичними, економічними, соціальними змінами, які відбулися в нашій державі за останні роки, а також тривалою російською гібридною війною проти України.

Історичний досвід створення та розвитку територіальної оборони свідчить, що її завдання за обсягом, характером і способами виконання не були постійними. Вони виступали похідною змін, які відбувалися, зокрема, у поглядах на способи ведення збройної боротьби.

У роки Першої світової війни основними завданнями територіальної оборони були охорона важливих об’єктів, підготовка й відправка резервів, захист і доставка матеріальних засобів для військ фронту. В умовах війн на території колишньої Російської імперії у 1917–1922 роках завданнями територіальної оборони стали бойові дії в глибині території держави проти повстанських формувань та шпигунсько-диверсійних груп, охорона та оборона об’єктів на комунікаціях, розміщення та утримання евакуйованих.

Напередодні та під час Другої світової війни, з розвитком авіації та появою можливості широко застосовувати повітряні десанти розпочалось створення в межах військових округів

зон протиповітряної оборони, а також створення з'єднань та військових частин, призначених для боротьби з диверсійно-розвідувальними формуваннями противника, оборони загальнодержавних і військових об'єктів.

У роки Другої світової війни розпочалися системні воєнно-теоретичні дослідження з питань оборони території своєї держави поза межами відповідальності діючих фронтів (армій), напрацьовувались практичні заходи боротьби з диверсійно-розвідувальними й незаконними збройними формуваннями, створювався рух опору на тимчасово зайнятій (окупованій) території, запроваджувались охоронні та режимні заходи, які стали основою теорії та практики територіальної оборони.

Початок ХХІ століття характеризується трансформацією такого суспільно-політичного явища як війна. На зміну її класичного типу, де вирішальна роль належала збройній боротьбі, прийшла гібридна війна, що в свою чергу вплинуло на розширення спектру завдань територіальної оборони.

З 2014 року сили оборони України суттєво підвищили свої можливості. Але співвідношення військових потенціалів України і Росії залишається очікувано загрозливим для безпеки нашої держави, що може призвести до катастрофічних для нас наслідків у випадку широкомасштабної агресії.

За таких умов одним із резервів підвищення обороноздатності України є зміцнення територіальної оборони, як складової оборони держави. Для цього вкрай необхідне законодавче врегулювання питань територіальної оборони, зокрема: визначити суб'єктів територіальної оборони, їх повноваження; систему керівництва та управління, підготовку та ведення територіальної оборони; участь громадських (добровільних) об'єднань в територіальній обороні.

Павліковський А.К., к.військ.н., доцент,

Сніцаренко П.М., д.т.н., с.н.с.,

Ткаченко В.А., к.військ.н.,

Зубков В.П.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЛАНУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВИ

З набуттям незалежності України відповідно до Конституції України оборона держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Досвід минулих десятиліть переконливо показав, що актуальність захисту суверенітету і територіальної цілісності України з часом не змінюється, а питання оборони держави постає як першочергове у зв'язку із агресією Російської Федерації проти України та є справою всього Українського народу. Тому у вересні 2019 року керівництвом держави було прийнято рішення про розроблення плану оборони України – документа, який органічно поєднає військові та невійськові заходи складових сил безпеки і оборони, усіх державних органів щодо захисту України від будь-якої агресії з боку іноземних країн.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про оборону України” щодо організації оборони держави” від 20 вересня 2019 року № 133-ІХ “план

оборони України ... містить сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту”.

Метою розроблення плану оборони України є забезпечення здійснення повноважень Уряду з питань планування функціонування державних органів під час збройного захисту держави, цілеспрямованого, об'єднаного єдиним замислом залучення органів державної влади, інших державних органів, які мають відповідні спроможності, до планування та виконання заходів зі сприяння, підтримки або забезпечення дій сил оборони під час виконання ними завдань з оборони держави за визначеними сценаріями їх застосування.

План оборони України в системі стратегічних документів є документом, який спрямований на реалізацію положень законів держави “Про оборону України”, “Про національну безпеку України”, Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеня України та інших нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері національної безпеки і оборони.

План оборони України є підставою для розроблення суб'єктами планування оборони держави документів застосування Збройних Сил України, інших складових сил оборони, планування заходів, у тому числі невійськових, під час кризової ситуації воєнного характеру, збройного конфлікту або збройної агресії відповідно до сценаріїв застосування сил оборони.

Таким чином, розроблення плану оборони України та введення його в дію, вперше за часів незалежності, створює нормативно-правову основу функціонування загальнодержавного механізму реагування на загрози Україні, який забезпечить об'єднання зусиль як усіх державних органів, складових сил безпеки і оборони, збройних (військових) та невійськових способів застосування сили, так і усього Українського народу в цілому, для захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її національної, економічної та інформаційної безпеки.

Панченко В.М., к.біол.н.,

Єфімова В.В.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ГОТОВНІСТЬ ЗВІЛЬНЕНИХ У ЗАПАС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПОВЕРНУТИСЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Залучення значного числа громадян України до проходження військової служби під час мобілізацій 2014–2015 рр. дозволило сформувати потужний військовий резерв. Важливим аспектом кадрової діяльності щодо укомплектування Збройних Сил України досвідченим особовим складом є робота зі звільненими у запас військовослужбовцями, вивчення їхнього ставлення до військової служби та створення прийнятних умов для укладення контракту. Ставлення демобілізованих військовослужбовців до можливості повернутися до активної військової служби ми можемо отримати із даних соціологічного опитування, що проводилися співробітниками Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України упродовж листопада – грудня 2015 р. До анкетного опитування залучались

громадяни України, звільнені з військової служби у 2015 році та зараховані до військового оперативного резерву першої черги.

За результатами опитування було встановлено, що після проходження військової служби за мобілізацією у понад третини опитаних ставлення до Збройних Сил України залишилося без змін, у майже чверті – погіршилось. Респонденти виявили загалом середній рівень задоволеності військовою службою. При цьому варто відмітити, що вони були найбільше задоволені відносинами в колективі (на “повну” або “часткову” задоволеність вказали дев’ять з десяти опитаних), а найбільше не задоволені – розміром грошового забезпечення (на це вказав майже кожний другий). Абсолютна більшість (дев’ять з десяти) респондентів зазначили, що “повністю” або “частково” поінформовані про можливості проходження військової служби за контрактом. Майже дві третини опитаних вважали, що перехід на комплектування посад рядового та сержантського (старшинського) складу у Збройних Силах України на контрактній основі є “повністю” або “частково” виправданим.

Майже кожен другий респондент зазначив про своє небажання повертатись на військову службу за контрактом, а кожен третій – вагався, укласти контракт, чи ні. Більшість опитаних (чотири з п’яти) зазначили, що вони готові поновити проходження служби за умови збільшення обсягу грошового забезпечення. Щодо можливості укласти короткострокові контракти (на 6 місяців з правом пролонгації) для поновлення на військовій службі думки респондентів розділились – майже половина оцінила таку можливість позитивно і майже стільки ж – негативно.

Отже, із вищезазначеного можемо зробити такі висновки: загалом опитані задоволені умовами служби на середньому рівні, при цьому у чверті респондентів ставлення до армії погіршилось; хоча більшість опитаних підтримують перехід на комплектування армії на контрактній основі та поінформовані про можливості проходження військової служби за контрактом, лише менша частина з них бажають укласти контракт; на прийняття респондентами позитивного рішення повернутися на військову службу за контрактом могли вплинути підвищення рівня грошового забезпечення та надання можливості укласти короткострокові контракти.

Печенюк С.І., к.і.н.,

Деточка О.Д.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ МОБІЛІЗОВАНОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Соціально-психологічний портрет являє собою сукупність основних рис, якостей та характеристик групи людей, у цьому випадку – мобілізованих військовослужбовців. Ця узагальнена інформація дозволяє інтерпретувати особливості функціонування різноманітних сфер їхньої особистості та є вихідною для прийняття обґрунтованих та зважених управлінських рішень. Інформацію про уявлення військовослужбовців, які були призвані на військову службу під час мобілізації на особливий період (далі – мобілізовані військовослужбовці), можемо почерпнути із низки експрес-опитувань, що проводилися співробітниками Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України

упродовж лютого – червня 2015 р. До анкетного опитування залучались мобілізовані військовослужбовці, призвані у ході IV та V хвиль часткової мобілізації.

Переважає більшість (близько трьох чвертей) мобілізованих військовослужбовців належали до вікової групи від 26 до 45 років. Відносна більшість (близько двох третин) опитаних з числа рядового і сержантського складу мали середню спеціальну та загальну середню освіту, абсолютна більшість офіцерів (чотири з п'яти) – вищу цивільну освіту. Близько половини мобілізованих військовослужбовців – одружені, неодружених – близько чверті. Переважає більшість мобілізованих військовослужбовців мала щонайменше одну дитину, не мали дітей менше третини опитаних. Понад половина респондентів були жителями міст, трохи більше третини до мобілізації проживали у селах. Абсолютна більшість мобілізованих військовослужбовців з числа рядового і сержантського складу проходили військову службу раніше – серед них абсолютну більшість складали особи із досвідом строкової військової служби. Майже половина респондентів оцінювали власну підготовленість за військовим фахом на середньому рівні. На момент опитування більшість інформації про події на Сході України респонденти отримували з інтернету, телебачення та від товаришів, знайомих. При цьому серед офіцерів найпопулярнішим джерелом інформації був інтернет, а серед військовослужбовців з числа рядового і сержантського складу – телебачення. Абсолютна більшість опитаних (дев'ять з десяти) високо оцінили власну готовність захищати Україну. На думку переважної більшості (майже дві третини) опитаних, це обумовлювалось перш за все “прагненням захистити свою родину, свій дім”, ще близько половини опитаних вважали, що “захист Батьківщини – їхній обов'язок”. При цьому, близько половини опитаних вказали, що прийшли на військову службу за мобілізацією “за приписом (повісткою) військкомату, але розуміючи свій громадянський обов'язок захищати Батьківщину”, близько третини зробили це добровільно.

Отже, із вищезазначеного можемо зробити такі висновки: більшість мобілізованих військовослужбовців мали досвід строкової військової служби, а офіцери – з числа підготовлених за програмою підготовки офіцерів запасу; абсолютна більшість опитаних, маючи за власними ж оцінками середній рівень військової підготовки, виявили високу готовність до захисту України, що обумовлювалось патріотичними мотивами.

*Починок С.М., к.військ.н.,
Скородід С.П., доктор філософії (PhD)
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РЕТРОСПЕКТИВА ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ НАТО У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Близько семи років поспіль держава функціонує в умовах війни. Такі обставини суттєво загострюють потребу в реформуванні Збройних Сил України (ЗСУ). На фоні цих подій знову актуалізується дискурс щодо євроатлантичної інтеграції України. Зростання у суспільстві підтримки вступу до Альянсу, а також факт політичної підтримки євроатлантичної інтеграції дає можливість форсувати шлях до членства в Альянсі і найбільш публічним та актуальним завданням в цьому є впровадження стандартів НАТО (далі – стандартів).

Розгляд впровадження стандартів у діяльність ЗСУ варто почати з оцінки положень стратегічних державних документів у сфері безпеки та оборони. Зокрема положеннями Стратегії національної безпеки України передбачається “забезпечення максимальної взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами держав-членів НАТО шляхом запровадження стандартів Північноатлантичного альянсу”. Воєнною доктриною України визначається розвиток ЗСУ за західними стандартами та досягнення ними повної сумісності з відповідними силами держав-членів НАТО. Стратегічним оборонним бюлетенем України передбачено законодавче врегулювання процедур стандартизації та приведення їх у відповідність із вимогами Альянсу. Окрім згаданих документів, завдання із запровадження стандартів НАТО визначаються також Річними національними програмами під егідою Комісії Україна – НАТО, Планами пріоритетних дій уряду тощо.

Важливим кроком на шляху впровадження стандартів є прийнятий Верховною Радою 6 червня 2019 р. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо військових стандартів”, який набув чинності 3 липня 2019 р. Він став юридичним унормуванням можливостей співпраці України з НАТО, оскільки реалізація його положень має забезпечити сумісність ЗСУ зі збройними силами країн-членів НАТО.

Відповідно до чинного на сьогодні пакета Цілей партнерства Україна – НАТО, опрацюванню з метою ухвалення рішення щодо доцільності застосування положень (норм, вимог) стандартів у діяльності Міністерства оборони (МОУ) та Збройних Сил України підлягають 219 стандартів НАТО.

На сьогодні запроваджено 82 стандарти, на основі положень яких розроблено 101 національний та військовий нормативно-правовий акт і нормативний документ. Стосовно ще 99 стандартів ухвалено рішення щодо їх запровадження. Щодо решти – здійснюється аналіз про доцільність застосування їхніх положень (норм, вимог) у діяльності МОУ та ЗСУ.

Таким чином, найголовнішим очікуваним результатом впровадження стандартів НАТО в функціонування ЗСУ є підвищення оперативних і бойових можливостей ЗСУ та їх взаємосумісність із збройними силами провідних країн світу. Можна зробити висновок, що на сьогодні в ЗСУ створена та забезпечується діяльність системи, яка дозволяє здійснювати отримання, облік, збереження, переклад, розповсюдження нормативних документів НАТО, планування та реалізацію заходів щодо їх впровадження.

Сидор Б.А.

Музей П. Сагайдачного, с. Кульчиці,

Самбірський район, Львівська область

МУЗЕЙ П. САГАЙДАЧНОГО – ПЕРЛИНА ЛЬВІВЩИНИ

Славиться своєю історією Бойківська земля Підкарпаття. Визначне місце займає в ній історія села Кульчиці, Самбірського району Львівської області, відомого за межами України. Адже тут народилися такі видатні особистості як гетьман війська Запорозького Петро-Конашевич Сагайдачний, Марко Жмайло, Павло Бут, герой Відня Юрій Шелестович-Кульчицький та ін. Поселення на території Кульчиць відноситься до часів неоліту IV тисячоліття до н.е. Сліди поселення первісних людей знайдено при розкопках курганів, могильників, що проводилися визначними археологами Т. Судимірським, Я. Пастернаком,

Я. Кобільником, П. Завадою, І. Свешніковим у 30–70 рр. ХХ століття. Незначна кількість викопних предметів даної епохи знаходиться зараз у музеї П. Сагайдачного.

11 жовтня 1992 року у Кульчицях було відкрито пам'ятник Гетьману Війська Запорозького Петру Конашевичу Сагайдачному. Під час будівництва пам'ятника оргкомітет вирішив заснувати музей у його родинному селі. Ініціатором і організатором по зборі експонатів та оформленню експозицій став Сидор Богдан Андрійович, який на той час займав посаду завідуючого музеєм на громадських засадах, що знаходився у церкві Св. Мучеників Флора і Лавра, і був підпорядкований місцевому колгоспу ім. Сагайдачного.

Музей було вирішено влаштувати у колишньому приміщенні початкової школи, якому зараз 110 років. Велика заслуга по благоустрою території і приміщення належить громаді села. Сидор Богдан Андрійович займався опрацюванням багатьох архівних документів, було використано історичні джерела різних авторів. Музей було відкрито 10 жовтня 1992 р. напередодні відкриття пам'ятника.

3 серпня 1994 року музей П. Сагайдачного у с. Кульчиці став сектором Львівського історичного музею. З цього часу розпочалась основна його діяльність по пропаганді історичного минулого нашого краю та його визначних особистостей. За своїм профілем – музей історико-краєзнавчий. У фондах музею нараховується близько 2000 експонатів. Серед них експонати, які знайдено безпосередньо на території села, фото і ксерокопії архівних матеріалів про історію села та видатних осіб, які тут народилися. Серед унікальних речей – кам'яні та керамічні знаряддя праці, знайдені при розкопках стародавніх могильників, різьблені дерев'яні фігури Святих кінця XV поч. XVI ст., дерев'яна ікона Св. Миколая поч. XVI ст., дві ікони, намальовані на дереві, кінця XVII, поч. XVIII ст., вироби з дерева, глини, фарфору, фаянсу, скла, одяг та вишивки на льняному полотні.

В основному музей розділено на два відділи. В одній із експозиційних кімнат розгорнуто матеріали, присвячені життю і діяльності Петра Сагайдачного та Юрія Кульчицького. В експозиції, присвяченій П. Сагайдачному, зібрано архівні документи, зразки зброї, муляжі, ксерокопії, картини, фото, що висвітлюють його особистість та заслуги на посаді гетьмана війська Запорізького. Значна увага приділяється його походам на Туреччину та Крим, карта походу 20-ти тисячного козацького війська під його проводом на Москву, участь у Хотинській битві, Київський період у його житті. Заслугує на увагу експозиція, присвячена зв'язкам музею із фрегатом Військово-Морських Сил Збройних Сил України “Гетьман Сагайдачний”.

У другій кімнаті розгорнуто експозиції, що висвітлюють історію села з найдавніших часів до сьогодення. Експозиції музею часто міняються і доповнюються. Щорічно організовуються виставки “Великодні писанки”, “Виставки рушників”, “Виставки годинників”, “Різдвяні дійства”. Для розширення експозиції музею за ініціативою автора відтворено унікальну будову – “Старовинну бойківську хату зрубну” початку ХХ ст. Хата покрита солом'яною стріхою і поділена на три відділення: кімната, сіни та комора, в яких розміщено експонати з дерева, соломки, кераміки. Будову було урочисто відкрито 24 серпня 1998 року з нагоди річниці Дня Незалежності України.

З 2001 р. музей П. Сагайдачного за рішенням Львівської обласної державної адміністрації передано у підпорядкування відділу культури і спорту Самбірської РДА. 24 серпня 2010 р. в Кульчицях біля музею П. Сагайдачного відкрито пам'ятник уродженцю Кульчиць – герою Відня Юрію Кульчицькому-Шелестовичу. Пам'ятник споруджено на

кошти українців, які проживають і працюють у США в Чикаго. У підвальному приміщенні музею відтворено експозицію кав'ярні, подібну до тої, яку відкрив Ю. Кульчицький у Відні. Гості музею можуть посмакувати чашку запашної кави.

На даний момент в музеї три штатні одиниці – завідувач музеєм, музейний доглядач, прибиральниця. За багаторічну діяльність його відвідало близько 150 тисяч осіб. Відвідувачі нашого музею – це, в основному, учні та студентська молодь району та області, а також гості з усієї України, зарубіжні гості. Музей налагодив тісну співпрацю з місцевою середньою школою, а також з туристичними бюро Львова, Києва, Тернополя і здравницями Трускавця. Відомості про наш музей розміщено в мережі Інтернет. Таким чином, Музей П. Сагайдачного набув визнання як в області, так і по всій Україні.

Слободянюк М.В., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОЧАТОК ЯДЕРНОЇ ЕРИ. РОЗГОРТАННЯ В УКРАЇНІ АВІАЦІЙНИХ ЧАСТИН, ОЗБРОСНИХ ВАЖКИМИ БОМБАРДУВАЛЬНИКАМИ-НОСІЯМИ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ТУ-4

Досвід застосування дальньої стратегічної авіації союзниками показав радянському керівництву, що вона далеко відстає від них у повітряній боротьбі проти стратегічних об'єктів. Основною причиною стала відсутність дальнього стратегічного бомбардувальника літака, який би міг нести ядерну бомбу, розробка якої призвела до її появи у СРСР 29.08.1949 р. Носієм атомної бомби став важкий бомбардувальник, який і стали готувати в КБ Туполева шляхом копіювання В-29 під назвою Ту-4. Для проведення випробувань застосування ядерних бомб з Ту-4 створили спеціальний авіаційний полігон № 71 в Україні, в селищі Багерове в Криму. У ньому 35-й окремий змішаний дослідний авіаційний полк. Полк був озброєний Ту-4 та займався скиданням на полігоні макетів атомних бомб та реальних бомб. Навесні 1948 р. полігон № 71 приступив до іспитів макетів ядерних бомб, які успішно були завершені 1949 р.

Для застосування нових машин управління 8-ї повітряної армії перетворили на управління 2-ї повітряної армії Дальньої авіації (ПАДА) у Вінниці. Основу нового бойового складу 2-ї ПАДА склали: 2-й гв. БАК (2-а гв. бад ДА, 13-а гв. бад ДА та 179-й овап дальнього авіаційного супроводження ДА) та 4-й гв.БАК (14-а гв. бад ДА, 15-а гв. бад ДА та 32-й овап дальнього супроводження ДА). Зі складу 1-ї ПАДА в Україні у Чернігові розміщалися (до серпня 1951 р.) управління та штаб 51-го гв. БАК ДА у складі двох дивізій, з яких в Україні була лише одна – 11-а гв. бад у Городні Чернігівської області. Після великого перейменування значної більшості повітряних армій та корпусів ВПС Радянської Армії 1.03.1949 р. 2-а ПАДА стала 43-ю ПАДА. 2-й гв.БАК став 70-м, а 4-й – 81-м.

З 1949 р. почалося переозброєння частин армії на Ту-4. Перші літаки прибули в Полтаву ще у квітні 1949 р., а перші 6 серійних Ту-4 приземлилися на аеродромі у Полтаві у липні 1949 р. В такому складі 43-я ПАДА, озброєна Ту-4, готувалася до великої війни Сталіна із Заходом на території України до 1953 р., коли почалися нові зміни у її структурі, викликані як набутим практичним досвідом експлуатації важкої стратегічної авіації, так і приходом до керівництва ВПС СРСР після смерті кривавого диктатора Сталіна нової

генерації генералів. За новими поглядами відмовилися від ланки авіаційних корпусів. Тому відповідно до директиви ГШ № орг.(5)569585 від 23.04. 1953 р. до 1.06.1953 р. розформували управління 81-го гв. ВБАК, далі розформували й 70-й гв. ВБАК. Всі чотири дивізії стали напряду підпорядковуватися командувачу 43-ї ПАДА.

Основний радянський стратегічний бомбардувальник Ту-4, який серійно вироблявся з 1947 року, мав лише континентальний радіус дії. Тому він здатний був вирішувати стратегічні завдання лише у межах Європи, Північної Африки, країн Близького та Середнього Сходу, а також наносити удари по Японії з далекосхідних баз. Для надійного і гарантованого ураження території самих США з авіаційних баз в СРСР його бойового радіусу дії не вистачало. Тому у 1954 р. в СРСР були створені і прийняті на озброєння нові зразки дальніх стратегічних бомбардувальників, і почалося озброєння ними частин в Україні з відповідними змінами дислокації і штатної структури авіаційних з'єднань і частин.

Солошенко Н.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

З кожним роком все далі відходять у минуле події, пов'язані з аварією на Чорнобильській АЕС, – найбільшою у світі техногенною та екологічною катастрофою. Ще й досі ми не можемо повністю оцінити або хоча б осмислити довготривалі наслідки вибуху на ЧАЕС. Місцевість, яка постраждала від катастрофи становить 1/12 частку всієї території України. Небезпечний рівень радіоактивного забруднення в Україні спостерігається на площі 50 тис. км², а також у значній частині районів Білорусі та Росії, що прилягають до станції. Від аварії у нашій державі постраждали 3,2 млн осіб, у тому числі понад 1 млн дітей. З території України зникла ціла низка раніше квітучих міст та сіл. Було евакуйовано 76 населених пунктів з кількістю мешканців понад 90 тис. До зони безумовного (обов'язкового) відселення потрапили 92, а до зони гарантованого державою добровільного відселення – 835 населених пунктів. Під посиленням і постійним контролем перебувають 1288 населених пунктів. Утім, до цієї теми ще неодноразово звертатимуться науковці, політики, громадські діячі, медики. А для численної армії переселенців і, власне самих ліквідаторів Чорнобиль назавжди залишатиметься незагоєною раною.

Кожний рік 26 квітня нагадує всім та віддаляє нас від сумної і трагічної в новітній історії події, яка змінила долі багатьох мільйонів людей. Разом із трагедією такого масштабу світ став свідком героїзму пожежників, військовослужбовців, ліквідаторів та усіх людей, які боролися з вражаючими та невидимими наслідками аварії. Жителі України, як і багатьох інших близьких і віддалених країн континенту, сьогодні схиляють голови перед пам'яттю про тих, хто жертвував собою під час аварійних і рятувальних операцій у перші дні й місяці після вибуху, а також перед десятками тисяч нині сущих, чиє здоров'я постраждало від тієї катастрофи.

Таким чином, до ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків була залучена велика кількість людей різного фаху та соціального стану: військові, пожежники, шахтарі, науковці, водії, медики та багато інших. Але потрібно віддати належне військовослужбовцям, які

незважаючи на небезпеку, що загрожувала їх життю, з честю виконували поставлені завдання. Унікальність і величезна складність та небезпека завдань вимагала особливої організаційної структури управління військами і всіма засобами. Тому були створені Оперативні групи управління в Генеральному штабі, в Головному штабі ВПС, управліннях начальників хімічних і інженерних військ, Цивільної оборони, в головних і центральних управліннях Міністерства оборони. Тисячі радянських людей безстрашно вступили у боротьбу з Чорнобильською бідою, проявивши мужність та героїзм, талановиті організатори непередбаченої роботи, здійснили подвиг.

Водночас нині з'явилося значно більше інформації, яка надає можливість проаналізувати глибше причини катастрофи, її екологічні, економічні, медико-санітарні, морально-психологічні та інші наслідки і зробити належні висновки. Ми і наступні покоління не повинні забувати про Чорнобильську трагедію, що сталася у мальовничому куточку України та спричинила скільки лиха для нашого народу. Ця катастрофа є пересторогою як для України, так і для всієї міжнародної спільноти.

Філіпов В.К., к.і.н., доцент

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського, м. Київ*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Історія України – це фактично історія національно-визвольної боротьби українського народу за свою державу. Ця боротьба була спрямована на визволення українського народу з-під іноземного панування та здобуття національної державної незалежності.

На превеликий жаль, для українського народу становлення національної державності відбувалося досить складно й упродовж тривалого часу. Однак, незважаючи на всі труднощі, Українська державність укріпилася і має свою давню історію.

У періодизації історії Української держави можна виділити такі періоди її становлення і розвитку: перший – Київська Русь, Галицько-Волинська держава; другий – Запорозька Січ та Українська козацька держава (Гетьманщина); третій – УНР за Центральної Ради, Українська держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та ЗУНР; четвертий – сучасна Українська держава.

На жаль, були періоди, коли Українська державність була перервана і її територія перебувала у складі іноземних держав. Політика, яку проводили поневолювачі українських земель, переважно негативно позначалася на етнічній свідомості українців. Проте українці, як і інші європейські народи, формувалися волелюбними і завжди прагнули мати свою державу, а в часи її відсутності піднімалися на боротьбу за її відродження.

Після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності та пізнішого розпаду Радянського Союзу, Україна як незалежна держава успадкувала одне з найпотужніших угруповань військ у Європі, оснащене ядерною зброєю та відносно сучасними зразками озброєння та військової техніки.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію усіх розташованих на українських теренах військових формувань збройних сил

колишнього СРСР, та про створення одного з ключових відомств – Міністерства оборони України. З 24 серпня 1991 р. під юрисдикцію України перейшли: 14 мотострілецьких, 4 танкові, 3 артилерійські дивізії та 8 артилерійських бригад (9293 танки і 11346 бойових машин), бригада спецпризначення, 9 бригад ППО, 7 полків бойових вертольотів, три повітряні армії (близько 1100 бойових літаків) і окрема армія ППО.

Таким чином, історія становлення Української державності та Українського війська свідчить, що наш народ завжди був готовий взяти зброю до рук і боронити свою державну волю з глибокою вірою, що лише збройна сила і військова могутність можуть стати фундаментом незалежності нації і держави. Саме історія рідного краю є найбільшою запорукою національного патріотизму та основою формування національної свідомості.

Фролов С.М., к.і.н.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ 29 МОРСЬКОГО РОЗВІДУВАЛЬНОГО ПУНКТУ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України одним з пріоритетних і актуальних завдань ВМС ЗС України є розвиток військових частин та підрозділів спеціального призначення. Актуальність даної теми зумовлюється необхідністю вивчення досвіду створення та розвитку військових частин спеціального призначення ВМС ЗС України. На нашу думку, він є підґрунтям для подальшого розвитку частин спеціального призначення національного флоту.

Свій історичний шлях 29 морський розвідувальний пункт ВМС ЗС України (військова частина А 3343) розпочав у червні 2012 року в смт Новоозерне м. Євпаторія Сакського району АР Крим. Командиром військової частини було призначено капітана 3 рангу Захватихату М.К. Призначенням 29 морського розвідувального пункту (далі – 29 МРП) було виконання розвідувально-диверсійних та спеціальних завдань проти морських та берегових об'єктів противника. До складу військової частини входили 2 підрозділи спеціального призначення, підрозділ спеціального радіозв'язку та підрозділи забезпечення.

Під час анексії Криму Російською Федерацією, в період з 26 лютого по 28 березня 2014 року особовий склад 29 МРП у кількості 24 осіб під керівництвом командира частини капітана 2 рангу Захватихати М.К. охороняв штаб Командування ВМС ЗС України в м. Севастополі, а решта особового складу в кількості 26 осіб під керівництвом капітана 3 рангу Ніколаєнка В.П. охороняла пункт постійної дислокації в смт Новоозерне. У ході виконання завдань втрат особового складу та техніки не було. Але під час виходу 29 МРП на материкову частину України капітан 2 рангу Захватихата М.К. із кількома військовослужбовцями зрадили військовій присязі, залишились разом із технікою та Майном, яке рахувалось за військовою частиною А 3343 на тимчасово окупованій території Криму.

У серпні 2014 року 29 МРП анульовано умовне найменування військова частина А3343 та надано нове умовне найменування військова частина А1430. Командиром частини призначено капітана 3 Ніколаєнка В.П. Пунктом постійної дислокації 29 МРП було визначено м. Очаків Миколаївської області. У період 2014–2019 рр. особовий склад 29 МРП

на ротаційній основі залучався до виконання бойових завдань за призначенням в антитерористичній операції (операції Об'єднаних сил) на території Донецької та Луганської областей у складі угруповання військ морської піхоти. Важливим показником професійної підготовки особового складу було те, що у ході виконання бойових завдань втрат у живій силі та техніці не було. У липні 2019 року 29 МРП був розформований.

Можна констатувати, що в сучасних умовах є певні обмеження щодо виконання розвідувально-диверсійних та спеціальних завдань проти морських та берегових об'єктів противника в інтересах ВМС ЗС України. Бойовий досвід 29 МРП засвідчує необхідність мати у складі ВМС ЗС України військові частини та підрозділи спеціального призначення.

*Харламов М.І., к.і.н., доцент
Національний університет цивільного
захисту України, м. Харків*

УКРАЇНСЬКЕ КЕРІВНЕ “ВОГНЕБОРЧЕ ВІЙСЬКО” В МІСТАХ УСРР У 1921–1927 РОКАХ

Головною особою у місті, яка відповідала за пожежну охорону, був брендмайор (начальник пожежної команди міста). Загальними вимогами до нього були не тільки спеціальні пожежні знання і адміністративні навички, але й відмінне знання особливостей міста, його топографії, особливостей районів, шляхів сполучення, специфіки водопостачання, місцезнаходження найбільш важливих та найбільш потенційно вогнебезпечних місць та будівель.

Іншою важливою посадовою особою в галузі пожежної охорони міста був помічник брендмайора або начальника пожежної команди міста, який призначався за тією ж схемою, що й брендмайор, був його заступником і йому ж підпорядковувався. Виконував розпорядження начальника пожежної команди міста з адміністративних, господарчих, технічних, оперативних справ, за пропозицією начальника міг заміщувати його у всіх робочих комісіях, завідував канцелярією пожежної команди, за наказом начальника виїжджав на пожежі і керував пожежогасінням до прибуття вищого керівництва.

Ще одним заступником брендмайора був завідувач пожежним господарством міста (завгосп). До його обов'язків входило: правильне ведення господарчих справ пожежної команди, стеження за цілісністю майна, справністю реманенту, спорядження, устаткування, обмундирування та будівель пожежних частин; контроль своєчасної та якісної заготівлі предметів пожежного інвентарю, спорядження, устаткування, форми, фуражу, палива, паливно-мастильних та будівельних і інших матеріалів.

Міста завжди були поділені на райони, за які відповідали ті чи інші пожежні частини, що гасили вогонь у межах своєї території. Начальником пожежної частини був брендмейстер, який призначався брендмайором (і йому ж звітував) після узгодження з пожежним відділом комгоспу, профспілками. Зазвичай він добре знав район, підконтрольний його частині, його топографічні особливості, розташування вулиць та проїздів, знаходження важливих та вогнебезпечних місць та будівель, найбільш зручні та короткі шляхи під'їзду до них, наявність та розташування водопровідних, пожежних кранів, апаратів пожежних сигналізацій, штучних та природних водоймищ. Брендмейстер мав контролювати нормальне

функціонування вищезазначених об'єктів на своїй території, доповідати начальству та оперативно усувати недоліки.

Другою людиною у пожежній частині був помічник (заступник) брандмейстера, який виконував безпосередні накази начальника структурного підрозділу і призначався брандмайором міста. Він виступав безпосереднім керівником чергової зміни, виконуючи усі розпорядження брандмейстера. На пожежах помічник начальника команди керував встановленням насосів, стендерів, прокладкою рукавних ліній, організацією підвозу води, а по закінченню цього керувався вказівками брандмейстера. Після пожежі він допомагав брандмейстеру перевіряти людей, пожежний обоз, інструмент та його укладання на ходи. Він же і відповідав за цілісність бойового та господарчого інвентарю, який отримував при вступі на чергування і здавав його після зміни, контролював прибирання у стайнях, годування та кування коней, належний стан зброї. Зазвичай керівний склад “вогнеборчого війська” в українських містах у 1921–1927 роках добре виконував свої обов'язки. В цей період кількість пожеж мала тенденцію до зниження.

*Ходанович О.Л., к.і.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ВІДДІЛ РОЗВІДКИ ВІЙСЬКОВОГО ФОРМУВАННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ – “КАРПАТСЬКА СІЧ” (1938–1939 рр.)

Проявом державницьких змагань закарпатських українців у 20–30-х рр. ХХ ст. стали події 1938–1939 рр., коли було проголошено утворення Карпатської України. У вересні 1938 р. на Закарпатті утворюється воєнізована “Українська національна оборона” для протидії засиланню на територію краю спеціально підготовлених диверсійних групи з боку Угорщини і Польщі з метою дестабілізації ситуації. “Українська національна оборона” на початку листопада 1938 р. реорганізовується в Організацію Національної Оборони “Карпатська Січ” (ОНОКС). 9 листопада 1938 р. був прийнятий Статут організації. Головними органами “Карпатської Січі”, відповідно до Статуту, були Головна Команда і Рада. Організаційно низові організації ОНОКС поділялися на відділи та кущі. Було створено гарнізони “Карпатської Січі”, де проводився військовий вишкіл. У листопаді 1938 р. створено дев'ять округів. В усіх округах були сформовано окружні команди та відділи “Карпатської Січі”, призначені окружні команданти і відповідні референтури, в селах – сільські коменданти.

Крім Головної Команди і Ради, як політичного штабу, існував ще й суто військовий штаб. У листопаді 1938 р. Військовий штаб створив розвідувальний відділ. Відділом було добуто інформацію щодо концентрації угорських військ на кордонах Карпатської України, плани чехословацького військового контингенту в регіоні. Виконуючи завдання зі збору розвідувальної інформації, відділ розвідки здійснював контррозвідувальну та оперативно-слідчу діяльність; перевіряв та реєстрував нових членів Карпатської Січі; виявляв угорську та польську агентуру в місцевих органах влади Карпатської України і підрозділах Січі; вів слідчі допити полонених диверсантів і терористів; викривав плани диверсійно-терористичних операцій на території Закарпаття та запобігав їм. Відділ розвідки організовував розвідгрупи під керівництвом коменданта Карпатської Січі у м. Торуні

Степана Гинилевича, які збирали інформацію в прикордонній смузі. Також вони здобували відомості про скупчення угорських військ на кордонах Карпатської України та про плани чехословацького військового контингенту в регіоні.

Відділом розвідки під час перевірок добровольців вдалося викрити заплани для підривної діяльності польських агентів. У ході допитів вони повідомили: розташування диверсійних та військово-тренувальних таборів, які вербували людей та організовували терористичні групи для нападів і саботажних акцій на території Карпатської України; прізвища польських офіцерів, причетних до підготовки операції “Лом” (знищення комунікації, напади на жандармерію і прикордонників, пропаганда серед мешканців Закарпаття ідеї приєднання до Угорщини); список таємних агентів польської поліції на Закарпатті. Вдалося також дізнатися про заходи Польщі щодо збройного вторгнення в Карпатську Україну. На польсько-чехословацькому кордоні було виявлено польську військову групу під кодовою назвою “Карпати”, яка займалася підготовкою до спільної з угорськими військами окупації Закарпаття. Окрім того, було викрито мережу польських молодіжних парамілітарних організацій, які активно вербували та вишколювали терористів.

Завдяки операціям відділу розвідки Штабу Карпатської Січі до середини грудня 1938 р. було передано військові навчальні матеріали і підручники, зброю та кошти, а також здійснювалася допомога добровольцям масово переходити польсько-чехословацький кордон, аби долучитися до державотворчих процесів на Закарпатті.

З наступом у березні 1939 р. 40-тис. угорської армії розвідка січовиків переходить до формування партизанських загонів, які вели боротьбу з окупантами до кінця травня, а окремі групи січовиків у горах не склали зброї упродовж усієї угорської окупації.

У цілому, розвідувальний або “секретний (другий) відділ”, в межах своїх можливостей і короткого терміну виконував функції “служби безпеки” Карпатської Січі.

*Цюрупа М.В., д.філос.н., професор
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ КОНЦЕПТУ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ

Сучасні воєнно-політичні та теоретичні розвідки у вкрай важливу для України сферу оборони плідно робити, засновуючись на ідеях історизму та наступності у розвитку політичних і наукових концепцій оборони країни.

У тезах простежено вплив концепту кирило-мефодієвців щодо створення незалежної держави при визнанні національної самобутності українського народу, його провідної ролі у звільненні від царату всіх слов'янських народів та вибору демократичних інституцій за прикладом федерації Штатів Північної Америки. На цій основі виявлена гуманістична традиція українства у створенні власної військової сфери. Недостатня увага до неї мала відомі сумні наслідки – неспроможність захистити революційні надбаня часів громадянської війни 20-х років минулого століття, поразка національно-визвольного збройного опору сталінсько-більшовицькому режиму на Заході України, відсутність модерної воєнної доктрини на перетині ХХ–ХХІ ст., ослаблена воєнна організація, яка попервах не могла достойно протистояти російській агресії на Сході України.

Однак позитивний вплив мефодієвців на цю ділянку національного духу та мілітарного буття полягав у поштовху нового покоління борців, гуманістів, вчених до активізму та створення теорії (доктрини) української національної військової сфери на національних та демократичних засадах.

Концепт кирило-мефодієвців полягав у синхронному визвольному руху українців вкупі з іншими слов'янськими народами, щоб сумісно протистояти царату та спиратись на силу озброєного народу, не розробляючи питання армії, військової організації. Згідно методологічної настанови оцінювати доробок попередників не за помилками, а відповідно того, що зроблено, виявляється тенденція боротьби у видатних членів товариства за умови придушення всього “живого” в українстві. Кирило-мефодієвці надихали (Іпокрена) нове покоління борців, вчених “київської” воєнно-теоретичної школи до обґрунтування особливостей української національної військової сфери. Вони за демократичним прикладом утворення США зважали на роль “озброєного народу”, менше уваги приділяли армії. Та за умов царату уособлювала віджилий, закостенілий апарат підтримки влади як бездушної машини насильства.

У вирі революційних подій 1918–1921 рр. демократичним урядам української держави не вдалось опертись на багатотисячний корпус дисциплінованих військ та покладатись на добровольчі мілітарні утворення. Так сталося, що дійсно, “добробати”, створені за громадянською ініціативою патріотів, дали перший бій влітку 2014 р. російсько-сепаратистським збройним формуванням, а надалі нашвидку реформовані частини Збройних Сил України вступили у більш кровопролитні бойовища.

Вже наступному поколінню українських мислителів вдалось реалізувати нагальну потребу створення теоретичних основ військової сфери на межевих засадах синтезу демократизму, гуманізму, революційної романтики членів Кирило-Мефодіївського товариства з суворими вимогами військової необхідності.

Чучин М.В.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИМИ СИЛАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1992–2014 рр.)

Пошук ефективної організації управління ВМС ЗС України є одним із головних завдань керівництва Збройних Сил України та командування українського військового флоту. Цей процес розпочався відразу після розпаду СРСР, коли на базі Чорноморського флоту були створені ВМС України. Але, за основу системи управління українським флотом взяли радянську модель, яка вважалася найкращою.

Чорноморський флот ВМФ СРСР був об'єднанням, на яке покладалося завдання управління силами на визначеному театрі (у визначеній операційній зоні). На відміну від командування Чорноморського флоту Командування ВМС України (саме таку назву мав цей орган військового управління на початку 1990-х років) стало органом управління виду збройних сил, тобто органом управління стратегічного рівня і, відповідно, його функції значно відрізнялися. На нього покладалися завдання визначення напрямів розвитку свого

виду, участі у стратегічному плануванні застосування сил оборони держави та інші завдання, притаманні командуванню виду Збройних Сил.

Для управління силами (військами) ВМС України у певних операційних зонах були створені два морських райони: Південний (сміт Новоозерне, АР Крим) і Західний (м. Одеса), з відповідними органами управління. Крім того, до підсистеми органів управління ВМС ЗС України входили органи управління (штаби) військових частин. Морські райони мали свою зону відповідальності і були територіальними оперативними об'єднаннями, а їх командування – органами управління оперативного рівня.

До складу морських районів входили з'єднання і військові частини надводних сил, а також військові частини і підрозділи забезпечення. Таким чином, для ведення операції у визначеній операційній зоні командир морського району мав як бойовий комплект сил, так і комплект сил забезпечення. Зокрема у кожному морському районі була берегова база, ремонтні майстерні, склади озброєння і майна. Водночас, бойовий комплект сил складався в основному з надводних сил. Тобто морський район створював однорідне угруповання сил ВМС ЗС України оперативного рівня. Виконання спільних завдань разом із військовими частинами інших родів сил і військ (морською авіацією, морською піхотою, береговими ракетними військами та військами берегової оборони), що перебували у підпорядкуванні Командування ВМС ЗС України, здійснювалося на принципах взаємодії. При цьому Командування ВМС відповідно і мало здійснювати загальне планування виконання зазначених завдань і управління силами в ході такого застосування. Така організація управління значно ускладнювала процес управління, збільшувала час реагування на зміни в обстановці в ході виконання визначених завдань і відволікало Командування ВМС від виконання функцій, притаманних командуванню виду збройних сил. Цей період, з початку створення ВМС ЗС України і приблизно до 2003–2004 років, на нашу думку, умовно можна вважати періодом розвитку системи управління українського військового флоту за радянськими принципами.

У 2003 році було прийнято рішення щодо реформування ВМС ЗС України, зокрема планувалося суттєво змінити і організацію управління силами ВМС. Морські райони переформувалися у військово-морські бази (ВМБ), але тимчасово ще залишалися оперативно-тактичними територіальними об'єднаннями. До їх складу ще входили корабельні з'єднання (бригади і дивізіони кораблів), але в основному це були вже бригади та дивізіони охорони водного району, дивізіон кораблів (суден), що будуються та ремонтуються, а також дивізіони суден забезпечення. Призначення ВМБ поступово змінювалося у бік органів забезпечення (логістичного, бойового, морально-психологічного та медичного).

Поряд із трансформацією структури, призначення і завдань ВМБ була створена 4-а Ескадра різнорідних сил. Це було різнорідне оперативне об'єднання, на яке покладался захист національних інтересів держави, зокрема у віддалених районах моря. До складу Ескадри увійшли найбільш боєготові бригади надводних кораблів, підводний човен і дивізіони берегових ракетних військ. Отже, 4-а Ескадра різнорідних сил стала основою бойового потенціалу ВМС ЗС України. Разом з тим, морська авіація і морська піхота залишалися у підпорядкуванні Командування ВМС ЗС України. У цей же час 32-й армійський корпус, що дислокувався в Криму, передали до складу ВМС ЗС України з переформуванням їх у війська берегової оборони. У Командуванні ВМС ЗС України було

створене відповідне управління на чолі з заступником командувача Військово-Морських Сил з військ берегової оборони.

У 2012–2013 роках, за зразком країн НАТО, відбулася перша спроба позбавити Командування ВМС ЗС України не властивих йому функцій оперативного управління силами у ході їх застосування в операціях і бойових діях. За задумом Генерального штабу ЗС України штаби видів Збройних Сил України мали дислокуватися у столиці та створювати щось на кшталт об'єднаного штабу. У Севастополі мало залишитися командування ВМС ЗС України з функціями оперативного й адміністративного управління військовими частинами ВМС ЗС України як у мирний час, так і в особливий період. Але цим планам не судилося збутися через події, що відбулися в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 років: Революція гідності, окупація Криму та початок фактичної війни з Російською Федерацією на Сході України.

Таким чином, період від 2003–2004 років до 2014 року можна вважати періодом пошуку свого власного шляху розвитку, відходу від радянських поглядів на організацію управління і перші спроби перейняти стандарти НАТО.

Шевчук О.В.,

Рожков Є.О.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ШЛЯХИ ЗАЛУЧЕННЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ НА МОМЕНТ ПРИЗОВУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ БУЛИ БЕЗРОБІТНИМИ

Одним із способів залучення досвідчених військовослужбовців на службу за контрактом у Збройних Силах України була робота серед мобілізованих військовослужбовців, зокрема серед тих, хто на момент призову за мобілізацією були безробітними.

Відомості про ставлення військовослужбовців, які на момент призову за мобілізацією були безробітними, до можливості продовжити військову службу за контрактом ми можемо отримати із даних соціологічного опитування, що проводилися співробітниками Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України у грудні 2014 р. До анкетного опитування залучались військовослужбовці, які на момент призову за мобілізацією були безробітними.

У результаті опитування було встановлено, що майже три чверті опитаних “повністю” або “частково” поінформовані про можливість продовження військової служби за контрактом. Проте майже кожен третій опитаний заявив про небажання укласти контракт, ще кожен другий вагався, варто укласти контракт, чи ні. Серед тих, хто висловив бажання продовжити військову службу за контрактом, половина мотивувала це можливістю “мати стабільний заробіток”, майже кожний четвертий – можливістю “мати певні соціальні гарантії та пільги” і тим, що “захист Батьківщини – їх обов’язок”. Ті ж, хто висловили небажання укласти контракт, аргументували це переважно “низьким рівнем грошового забезпечення” і “низьким рівнем соціальних гарантії для військовослужбовців” (близько половини опитаних), “застарілою технікою та озброєнням” (майже кожен третій).

Із можливих шляхів заохочення мобілізованих військовослужбовців, які на момент призову за мобілізацією були безробітними, до проходження військової служби за

контрактом найчастіше (понад дві третини опитаних) обирався варіант “надати пристойне грошове забезпечення”, майже половина респондентів вказала на необхідність “покращення соціальних пільг і гарантій” і близько чверті – “медичне страхування”. Інші варіанти обирали менш ніж кожний шостий. Якщо ж проаналізувати відповіді залежно від рівня готовності опитаних продовжити військову службу за контрактом, то виявиться, що варіант “надати пристойне грошове забезпечення” обрали усі ті, хто бажають продовжити службу та близько трьох чвертей тих, хто вагаються і тих, хто не бажають укласти контракт. Варіант “покращення соціальних пільг і гарантій” обрав кожний п’ятий з числа тих, хто бажають продовжити службу та майже кожний другий з числа тих, хто вагаються і тих, хто не бажають укласти контракт. На потребу впровадження медичного страхування вказав майже кожний другий з числа тих, хто бажають продовжити службу та майже кожний четвертий з числа тих, хто вагаються і тих, хто не бажають укласти контракт.

Таким чином, при високому рівні поінформованості про можливість продовження військової служби за контрактом, серед військовослужбовців, які на момент призову за мобілізацією були безробітними, бажаючи укласти контракт були в меншості. Ключову роль тут відігравав фінансовий чинник – укладенню контракту сприяла стабільність доходу, а відмові від цього – недостатній обсяг грошового забезпечення. Закономірно, що найважливішим заходом мотивування виявилось збільшення грошового забезпечення до прийняттого рівня.

**СЕКЦІЯ 5.
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ**

*Алексєєнко О.В., к.т.н., доцент,
Наливайко Л.П.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

**РОЗВИТОК СФЕРИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

В сучасних умовах інтеграційних, трансформаційних процесів, які відбуваються в Збройних Силах України, одним з важливих завдань залишається їх професіоналізація, що безпосередньо залежить від якості підготовки висококваліфікованих військових професіоналів. При цьому від якості підготовки військових професіоналів буде залежати забезпечення достатнього рівня обороноздатності держави, боєготовності та боєздатності Збройних Сил України, спроможності з високим ступенем ефективності виконання ними визначених завдань.

З урахуванням досвіду підготовки військових фахівців у провідних країнах НАТО та в Україні основними параметрами її коригування визначаються інноваційна спрямованість освітнього процесу, гуманізація, технологізація, посилення інноваційної, наукової діяльності та інтеграції з військовою наукою.

Реалізація вимог досягнення критеріїв сумісності Збройних Сил України з НАТО та ЄС, інтеграція освіти до європейських і світових стандартів підготовки військових професіоналів спричинили появу кардинальних змін у структурі та змісті військової освіти та науки.

Однією з особливостей розвитку сфери інноваційної діяльності в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) Збройних Сил України є недостатність використання наукових досліджень як основи інноваційного потенціалу, відсутність ефективної інфраструктури, що перетворює його в продукт, придатний до комерціалізації.

Іншою особливістю розвитку сфери інноваційної діяльності, на думку авторів, є відсутність наукової спрямованості під час підготовки здобувачами вищої освіти магістерських робіт.

Суттєвою особливістю інноваційної діяльності в ЗВО є реалізація результатів наукових досліджень за формою некомерційного обміну інноваційними продуктами шляхом проведення науково-практичних конференцій, семінарів, науково-технічних публікацій та ін., тобто характерною ознакою відсутності інноваційної інфраструктури, яка забезпечує взаємодію об'єктів інноваційної діяльності.

Наступною особливістю розвитку сфери інноваційної діяльності можливо вважати складність забезпечення виконання критерію 10 (навчання через дослідження) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Аналіз показників, що характеризують особливості розвитку сфери інноваційної діяльності в ЗВО, дає змогу стверджувати, що існує низка проблемних питань, вирішення яких надасть можливість підготовки військових професіоналів із відповідним рівнем кваліфікації, інноваційної активності, відповідаючим визначеним вимогам, що забезпечить

тенденцію стійкого зростання Збройних Сил України та найшвидшого досягнення ними критеріїв і показників, необхідних для інтеграції в НАТО.

Таким чином, впровадження в освітньому процесі ЗВО сфери інноваційної діяльності дозволить найбільш раціонально використовувати результати наукових досліджень як основи інноваційного потенціалу та відповідати визначеним у нормативно-правових документах критеріям оцінки ефективності військової освіти.

Богатов Р.В.

*Середня загальноосвітня школа №3,
м. Вишневе*

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Комплекс заходів патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України в умовах збройної агресії Російської Федерації зосереджується на формуванні мотивації до служби у ЗС України, готовності до захисту Батьківщини.

Патріотизм – це ціннісне відображення в свідомості людини ставлення до Батьківщини, що виражається в соціальній активності та цілеспрямованій діяльності задля її блага. Патріотизм є невід’ємним атрибутом існування нації, народу, держави, особистості, він являє собою найважливішу умову єдності, культурної цілісності, динамічного і успішного розвитку суспільства. Він характеризується як складне, багатокомпонентне в змістовному плані, структуроване явище, що має різні етапи і рівні розвитку, що проявляється в найважливіших сферах військово-педагогічного процесу. Патріотичні та національні почуття українців нерозривно пов’язані. Патріотичні почуття – це розвинене почуття національної гідності, це любов до свого краю, знання його особливостей, багатств, історії. Патріотизм не протистоїть усвідомленню людиною своєї приналежності ні до свого етносу, ні до всього людства. Повага та любов до людства неможлива без поваги та любові до Вітчизни.

У контексті військової діяльності слід зазначити, що патріотизм як ціннісна моральна якість є запорукою високого морального духу особового складу Збройних Сил України та важливою складовою бойової готовності та боєздатності військ (сил). Моральний дух – це духовна готовність і здібність військовослужбовців переносити випробування війни (бойових дій), труднощі військової служби, досягати перемог над ворогом заради національних ідеалів, на благо Вітчизни та народу України. Взаємопов’язаними сторонами морального духу військ (сил) є морально-психологічний потенціал і морально-психологічний стан особового складу, на які впливає безліч об’єктивних та суб’єктивних факторів. Але особливу роль у процесі підняття морального духу військовослужбовців відіграє система національно-патріотичного виховання. У цьому контексті важливо закласти основи формування воїна-патріота ще зі шкільного віку. Важливо не списувати це важливе завдання на одну дисципліну – “Захист Вітчизни”. До цієї справи мають долучитися всі освітяни, від учителів історії до математиків та фізиків.

На сьогодні в Україні має місце трансформація суспільної парадигми, спрямована на досягнення перемоги над агресором, ліквідації наслідків окупації та встановлення миру. Патріотизм у поєднанні громадянського та національного аспектів є тим оптимальним чинником, що гармонійно поєднає народ і армію України та стане основою Української

Національної Ідеї. З огляду на вищенаведене можна зазначити, що національно-патріотичне виховання в системі освіти має стати тим морально-ідеологічним стрижнем, що забезпечить консолідацію духовних сил допризовної молоді навколо ідеї соціальної відповідальності, вірності та відданості Батьківщині.

*Вєдєнєєв Д.В., д.і.н., професор
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ГЕНЕРАЛ В. СІДАК ЯК ФУНДАТОР НАУКОВОЇ ШКОЛИ З ІСТОРІЇ СПЕЦСЛУЖБ УКРАЇНИ

5 грудня 2020 р. виповнюється рік, як відійшов у Вічність генерал-лейтенант, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України Володимир Степанович Сідак (1938–2019 рр.). В історію вітчизняного державотворення, розбудови сектору безпеки і оборони він увійшов як засновник і багатолітній керівник (1991–2003 рр.) Національної академії (НА) Служби безпеки України. Важко уявити, скільки стратегічного мислення, управлінського хисту і невтомної праці коштувало В. Сідаку творення у надзвичайно стислі історичні терміни вищого спеціального навчального закладу із новою номенклатурою спеціальностей (до 1998 р. в Академії нараховувалося вже 6 факультетів, 26 кафедр, працювало 4 академіки й члени-кореспонденти НАН України, 18 докторів і 76 кандидатів наук).

Окремо варто зупинитися на діяльності Володимира Степановича як засновника наукової школи із дослідження історії розвідки та контррозвідки в Україні. Визначенням концептуальних засад вивчення спецслужб національних форм державності вчений почав займатися принаймні з 1992 р. Предметом особистого наукового інтересу стала історія розвідки та контррозвідки часів державотворчих пошуків українського народу 1917–1921 рр. – УНР, Української Держави гетьмана П. Скоропадського, ЗУНР, що було суцільною “terra incognita” навіть для знавців державно-правової історії України. У травні 1998 р. в НА оборони України відбувся захист В. Сідаком дисертації доктора історичних наук на тему “Національні спецслужби в боротьбі за державність України (1917–1921 рр.)”. Вдалося заповнити ще одну прогалину в історіографії – діяльність структур розвідки та контррозвідки уряду УНР в еміграції у 1920–1930-х рр.

З 1999 р. почалася реалізація перспективної дослідницької програми “Науково-практичне використання документальної спадщини спецслужб України”, захищаються дисертації з історії спецслужб в Україні у козацько-гетьманські часи, у дореволюційну добу, в радянський період, у складі ОУН та УПА. Під орудою ректора НА СБУ розробили концепцію Музею історії спеціальних служб України НА СБУ (відкритий 1 вересня 2000 р.), який розкривав минуле органів розвідки та контррозвідки різних форм державності та національно-визвольних рухів в Україні. З 2000 р. розроблялася концепція багатотомної історії спецслужб в Україні від Київської Русі до становлення сучасних органів безпеки, у 2017 р. вийшли перші томи проєкту, присвячені діяльності спецслужб на теренах нашої держави у IX – середині XVII ст. та у 1917– 1921 рр. (друга із книг належала авторству В. Сідака). Ректор серйозне значення надавав впровадженню (з поч. 1990-х рр.) викладання історії спецслужб України. У 2000 р. створили спецафедру теорії та історії оперативного

мистецтва, яку В. Сідак очолював за сумісництвом до 2003 р. (з 2006 р. – спецкафедра оперативного мистецтва та історії спецслужб). За його участю у 2010 р. вийшов капітальний курс лекцій “Історія розвідки та контррозвідки в Україні”.

Голота А.А.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м Харків*

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЕКСПЕРТНИЙ ПОГЛЯД ПО СУТІ

За роки незалежності України ця військова спеціальність пройшла значну трансформацію. На час формування Збройних Сил незалежної держави створення соціально-психологічних служб замість помічників командирів по роботі з особовим складом вбачається вірним за своїм науковим наміром, але не прорахованим на перспективу. Адже ні психологів, ані соціальних психологів в достатній кількості не було, а підготувати їх швидкоруч не можливо, оскільки це є повноцінною спеціальністю, що потребує років навчання. Психологічне забезпечення – це справа командирів усіх рівнів і психологів, які мають належний фах. Ввести посаду психолога можна, але назвати психологом будь-якого фахівця, майже після курсів підготовки не можливо. Тому, як на мене, подальший пошук назви посади здійснювався вірно – поступово, без метушні, експериментальним шляхом.

В основі такого рішення має лежати система підготовки кадрів. Посади заступників командирів із виховної роботи, по роботі з особовим складом, із морально-психологічного забезпечення хоча і потребують спеціальної підготовки, але на базі гуманітарної підготовки офіцерів, яка існувала і існує у ВВНЗ України, з додатковими курсами підготовки вже можна, можливо не так якісно, як хотілось би, вирішувати певні завдання формування та підтримання належного морально-психологічно стану у військових підрозділах. А головне те, що не руйнувалась вертикаль управління цією роботою на всіх етапах формування ЗС України.

Нам треба зберегти витримку при переході на нові структури військового управління. При цьому є принциповим, що і без стандартів НАТО багатьом було зрозуміло, що морально-психологічне забезпечення армії – це справа всієї держави. Не є функцією тільки самої армії формувати свій високий моральний дух і мобілізувати себе на рішення бойових завдань. Нам необхідна державна Концепція, яка б визначила всі сфери цієї діяльності, а також відповідальних осіб на всіх рівнях державного та військового управління. Система стратегічних комунікацій показує, що не може бути уніфікованої моделі фахівця з морально-психологічного забезпечення, адже в ній існує безліч спеціальностей і спеціалізацій. Разом із тим зрозуміло, що уніфікована підготовка фахівців у видових ВВНЗ не марна і є формуванням перспективної бази посадових осіб майбутньої системи морально-психологічного забезпечення української армії. Необхідно спокійно, але оперативно почати опрацювання змін до програм підготовки офіцерів-командирів, які мають формувати морально-психологічні стани своїх військових підрозділів, а також введення курсів допідготовки для вже діючих командирів з питань практичних знань, умінь та навичок у сфері морально-психологічної підготовки особового складу.

Феноменом формування високої професійності, відповідальності та патріотизму від солдата до командира має стати військово-історична робота у частинах і підрозділах військових істориків, яких нещодавно почали готувати. Також червоною ниткою у всіх видах підготовки військ має проходити вимога, що солдат – це громадянин у формі.

Горбачевський С.К., к.т.н., с.н.с.,

Орда М.В., к.т.н., с.н.с.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ

Цифрові технології швидко змінюють сучасність, особливо систему освіти. При цьому цифровізація освіти змінює і підходи до оцінювання якості освіти. На етапі навчання курсантів (слухачів) ступінь цифровізації освітнього процесу та процесу оцінювання якості освіти вже є високою, в першу чергу, завдяки системі дистанційного навчання (СДН). А ось збір відгуків про випускників вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) і їх обробка досі переважно ручна, хоча є всі передумови і можливості щодо її автоматизації.

Відгуки на випускників ВВНЗ є головною формою зворотного зв'язку про якість підготовки випускників. Загалом система підготовки відгуків на випускників, їх збору та аналізу має бути елементом загальної системи управління якістю освіти та однією з підсистем підтримки прийняття рішень керівника військової освіти.

Найменш затратним є шлях використання СДН на базі ПЗ Moodle. В ньому є спеціальний компонент зворотного зв'язку, в якому можна автоматизувати форму відгуку будь-якої складності за досить короткий час без залучення фахівців з програмування. Там є вбудована аналітика. І ця система використовує адаптивний дизайн, що дозволяє заповнювати форми в тому числі і на мобільних пристроях (смартфон, планшет тощо).

Вбудована аналітична форма дозволяє розрахувати середні показники оцінки за кожною компетентністю для кожної спеціалізації випускника ВВНЗ. Якщо середня оцінка нижча, ніж задовільна, то потребує аналізу матриця відповідності програмних компетентностей компонентів освітньо-професійної програми для внесення змін у освітній процес.

За допомогою цього компоненту було розроблено макет автоматизованої системи збору та обробки відгуків на випускників, а також анкет самооцінювання шляхом додавання питань із розробленої форми відгуку.

Іващенко О.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ООС У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ЕКОЛОГІВ

Аналіз збройних конфліктів останніх десятиріч свідчить про пряму залежність стану навколишнього природного середовища від характеру та способів ведення бойових дій. Застосування сучасного озброєння і техніки призводить до виникнення низки негативних екологічних факторів, які мають довготривалий вплив та наслідки для людини. Виснаження

та нераціональне використання природних ресурсів (нафта, вугілля, деревина тощо) призводить до забруднення навколишніх територій, скорочення земельного фонду господарського призначення та нанесення шкоди середовищу проживання людини. Значний техногенний вплив (пересування військ, ураження боєприпасами місцевості, встановлення мін) викликає ерозію та окислення ґрунтів, попадання в них токсичних рідин та важких металів. За даними представників української неурядової організації “Екологія-Право-Людина” тільки на одній ділянці біля Савур-Могили у 2014 році, екологами було нараховано 15505 воронки, які за їх ствердженнями, повністю знищили ґрунтове покриття на території 225 км². Знищена флора і фауна лісів та заповідних територій, що знаходяться в районі проведення бойових дій. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на території Донецької та Луганської областей майже повністю знищені природні заповідники “Крейдова флора”, “Провальський степ”, “Станично-Луганське лісництво”, а також більша частина Національного парку “Святі Гори”. Територія цих заповідників відіграє значну роль для екології регіону.

Для визначення і врахування небезпечних екологічних факторів під час застосування військ необхідно мати відповідних фахівців, що можуть оцінити рівень екологічної небезпеки. За досвідом провідних країн світу та в ході програми співпраці Україна – НАТО у Збройних Силах України у 2019 році було створено Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності, яке забезпечує реалізацію державної політики з питань екологічної безпеки у Міністерстві оборони України. У листопаді 2019 року були організовані курси підвищення кваліфікації військових екологів та навчальні курси з екологічної безпеки за стандартами НАТО. Під час курсів офіцери розглядали наступні питання: екологічні проблеми військового сектору, впровадження стандартів НАТО з управління станом довкілля, загальну доктрину НАТО з охорони довкілля під час військових заходів НАТО, адміністративні та економічні стимули заохочення впровадження систем екологічного управління у ЗС України, забезпечення екологічно безпечного природо-користування в ході оперативної (бойової) підготовки під час проведення військових навчань і тренувань, а також порядок навчання військових екологів згідно стандартів (STANAG 7141 – завдання командирів у системі екологічного управління).

Таким чином, керівництво ЗС України розпочало поступове впровадження в систему підготовку військ екологічних стандартів, дотримання яких дозволить зберегти природне середовище, навчить військовослужбовців ЗС України враховувати екологічні небезпеки під час службової діяльності та спонукає дбайливо ставитися до довкілля.

Каменюк Ю.В.

*Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця*

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що визначення феномену патріотизму як цілісного, особистісного, інтегрованого, психологічного утворення належить П. Ігнатенку. Вчені-психологи (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, В. Поплужний, Д. Фельдштейн, П. Чамата) дотримуються схожих думок щодо психологічного визначення поняття

патріотизму, доповнюючи необхідні якості особистості такими складовими: почуття національної гідності, громадянського обов'язку, відповідальності, національної самосвідомості; громадянська активність, ініціативність, критичність.

Українські педагоги (Р. Арцишевський, О. Вишневський, П. Вербицька, Л. Крицька, Н. Косарева, В. Оржеховський, О. Пометун, Є. Постовойтов, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.) розглядають патріотизм як інтегровану характеристику особистості. До патріотичних якостей вони відносять загальноприйняті у психологічному та педагогічному науковому середовищі характеристики.

Сучасні українські корифеї педагогічної думки (А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, В. Кузь, О. Сухомлинська та ін.), збагачуючи теорію і практику патріотичного виховання у контексті новітніх виховних підходів, у своїх наукових дослідженнях це поняття інтерпретують по-різному. Зокрема, А. Алексюк розглядає цю категорію як дієве ставлення особистості до формування власного духовного багатства, добропорядності, свідомої громадянськості. І. Бех, акцентуючи на понятійно-концептуальному зрівнюванні моралі і духовності людини, у змісті патріотичного виховання акцентує на готовності особистості обстоювати громадянські ідеї, що виявляються джерелом її переживань і духовності. Це – ідеї свободи, справедливості, патріотизму і громадянського обов'язку. Учений зазначає, що такі ідеї спочатку мають стати особистісно значущими, обрости людськими пристрастями, втілитися у вчинках. Аналіз наведених та інших інтерпретацій дає змогу дійти висновку, що патріотичне виховання має дієву основу. Але, на жаль, доводиться констатувати, що в сучасній фундаментальній педагогічній науці немає однозначного трактування означеної категорії, чим і пояснюється відсутність її чіткого формулювання у державних освітніх документах.

Незважаючи на значну міру теоретичної розробленості, важливе значення у розв'язанні названих проблем є розуміння центральної складної і багатогранної категорії виховання – патріотизм, який є однією з найбільш значущих цінностей суспільства, оскільки інтегрує в собі соціальні, історичні, духовні, культурні, етнічні та інші імперативи. З цього випливає, що це поняття є міждисциплінарною категорією, тобто є предметом дослідження низки гуманітарно-соціальних наук (філософії, соціології, політології, історії, психології та ін.).

Капітоненко М.М.

*Українська військово-медична академія,
м. Київ*

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Подальше вдосконалення навчально-виховного процесу в системі військової освіти передбачає поступове впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) як ефективного способу навчання слухачів і курсантів вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки. Використання ІКТ створює нові можливості для підвищення якості навчання, активізації пізнавальної діяльності, збереження здоров'я, підтримання і вдосконалення рівня їх фізичної підготовленості.

У сучасних умовах фахівці фізичної підготовки та спорту мають реальну можливість у своїй практичній діяльності використовувати сучасні інформаційні технології. Слід зазначити, що їх кількість і цінність постійно збільшується. Виходячи з мети і завдань визначених керівними документам з фізичної підготовки, важливим є використання у своїй практичній роботі сучасної і науково обґрунтованої інформації як провідних вітчизняних, так і закордонних фахівців.

Можливості ІКТ варто ефективно використовувати для організації однієї з форм фізичної підготовки (самостійної підготовки). Особливої актуальності це набуває в умовах впровадження карантинних заходів, самоізоляції, проходження військової практики, відпустки, стажування та інших заходів, пов'язаних із тривалим відривом слухачів та курсантів від планових занять із фізичної підготовки.

У результаті аналізу значної кількості доступних програм, практик і рекомендацій для самостійного фізичного тренування у сучасних умовах пропоную використовувати додаток "SEVEN", розроблений для інтервальних тренувань високої інтенсивності згідно з програмою "Наукове 7-хвилинне тренування", опублікованою у журналі NY Times Magazine (<http://well.blogs.nytimes.com/2013/05/09/the-scientific-7-minute-workout/>).

Програма 7-хвилинного тренування заснована на принципі "циклічних вправ високої інтенсивності" (англ. HIIT), який є найбільш "безпечним, ефективним і продуктивним" способом поліпшити стан м'язів, дихальної і серцево-судинної системи. Застосовуючи цей 7-хвилинний комплекс вправ, можливо швидко поліпшити свою фізичну форму (фізичну підготовленість). Тренування триває близько 7 хвилин, включає 12 вправ, кожна з яких виконується протягом 30 секунд з перервами в 10 секунд між вправами, темп виконання вправ – швидкий. Інтенсивність – близько 8 балів за шкалою дискомфорту від 1 до 10, приблизно 80% від вашого максимуму. Ці сім хвилин мають бути, одним словом, важкими.

При інтервальному тренінгу вкрай напружена діяльність має змінюватися короткими періодами відновлення. У даній програмі це відновлення здійснюється за рахунок 10-секундного відпочинку між вправами, і зміною вправ, що діють на великі групи м'язів верхньої або нижньої частини тіла. При можливості, тренування бажано повторити 2–3 рази на день.

На перший погляд, запропоновані вправи здаються дуже простими, але при виконанні їх у потрібному темпі дають серйозне навантаження. При необхідності навантаження регулюється індивідуально залежно від рівня підготовленості та інших факторів.

Тренування включає: стрибки на місці, присідання біля стіни, згинання та розгинання рук в упорі лежачи, скручування, заступання на стілець, присідання, віджимання на стільці на трицепс, планка, біг на місці з високим підніманням колін, випади, розгинання рук з поворотом тулуба, бокова планка.

Наукові дослідження американських вчених показують, що інтервальні тренування при інтенсивності, близькій до вашого максимуму, викликають молекулярні зміни в м'язах, які можна порівняти зі змінами після тривалого тренування на витривалість.

Таким чином, програми 7-хвилинного тренування можливо використовувати як один із варіантів індивідуального фізичного тренування (самостійної підготовки) в умовах тривалого відриву слухачів і курсантів від планових навчальних занять, а також при проведенні планових занять з фізичної підготовки.

*Клочко А.О., к.пед.н., доцент,
Прокопенко А.А.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС

Надзвичайно важливу роль в організації освітнього процесу університету в дистанційній формі відіграє електронна бібліотека.

Історія бібліотеки починається з 1914 року, з відкриттям у Києві на території військового містечка Другого Київського військового та Миколаївського артилерійського училищ.

Сьогодні електронна бібліотека Університету не просто допоміжний набір електронних ресурсів для створення, пошуку і використання інформації, а й потужний і, подекуди, унікальний засіб, який забезпечує доступ до найновіших та найактуальніших науково-освітніх і методичних публікацій усім учасникам освітнього процесу, незалежно від місця та часу.

Нині електронна бібліотека університету нараховує понад 2500 видань переважно спеціалізованої освітньої та наукової тематики, більшість з яких розроблена та видана науковцями НУОУ.

Побудована на основі веб-технологій, вона дозволяє організовувати зберігання електронних публікацій, здійснювати пошук, сортування та фільтрацію видань.

Важливим є можливість доступу до електронної бібліотеки з будь-якого місця та пристрою, цілодобово за умови наявності з'єднання з мережею Інтернет і реєстрації на платформі дистанційного навчання Збройних Сил України.

Варто відзначити, що електронною бібліотекою університету за запитом користуються як вищі всіх силових структур держави, так і органи управління та військові частини СБОУ.

Зважаючи на важливість, робота щодо розвитку та удосконалення електронної бібліотеки продовжується. Зокрема, наразі опрацьовується проект співпраці з центром оперативних стандартів України щодо можливості інтеграції стандартів до електронної бібліотеки.

У перспективі розглядається можливість створення глобальної електронної бібліотеки ЗС України на базі електронної бібліотеки Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського з розподіленими категоріями модератції різними військовими вишами та іншими зацікавленими підрозділами силових структур сектору безпеки та оборони держави.

*Корінний С.П.
Національний університет оброни України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ФІЛОСОФІЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАВВАГИ

Українська воєнна наука повинна визначити основні виміри філософії воєнної історії. До провідних, визначальних ракурсів філософії воєнної історії як відносно автономної галузі знань слід віднести, з певними застерегами, такі три.

По-перше, предметом філософії воєнної історії може поставати реальний історичний процес під час минулих воєн, як самобутнє цілісне й водночас внутрішньо розгалужене утворення.

По-друге, предметом філософії воєнної історії виступає й процес пізнання воєн, їх передумов, складових, мети, характеру, засобів, рушіїв, критеріїв, результатів тощо. У даному разі філософія воєнної історії виконує вже функції філософської теорії воєнно-історичного пізнання – в усіх його формах, рівнях і виявах. Її предметом є і позанаукове, і наукове осмислення воєнно-історичної реальності, і дискурсивні, і позадискурсивні, способи її осягнення.

Між тим, третім, надто важливим і окремим, спеціальним предметом дослідження, принаймні у сучасній філософії воєнної історії, є також методи пізнання та перетворення воєнно-історичної дійсності, їх природа, механізми їх формування та використання. У цьому зрізі філософія воєнної історії набуває значення методології воєнної історії.

Вже археологами доведено, що землі сучасної України були заселені понад три тисячі років і створилося враження ніби наші предки увесь час лише тим і займалися, що воювали з сусідами та між собою, плекаючи династії правителів різного штибу. Все, що було поза тим – релігія, культура, мова, технічні досягнення, економіка – лишалося поза увагою військових істориків.

Завдяки цьому губляться і самі люди, які творили не політичну історію, а матеріальний і духовний світ, в якому діяли “історичні постаті”, що нищили ці імена, які дивом дійшли з глибин тисячоліть, але це надає історії відчуття людського виміру, а відтак відчуття автентичності. Тому потрібно створити нову, українську філософію воєнної історії, яка б тісно пов’язала військову і воєнну археологію, дослідників писемних джерел, творів мистецтва, міфів тощо.

За 20 останніх років утворився провал щодо дослідження історичного досвіду організації морально-психологічного та інформаційно-пропагандистського забезпечення військ, воєнно-соціальної, виховної, культурно-просвітницької роботи, гуманітарної підготовки, роботи про зміцнення військової дисципліни, організації дозвілля військовослужбовців, ідеологічного, патріотичного виховання на військових і бойових традиціях та духовного виховання. Проблеми ліквідації цього провалу не під силу силам і засобам існуючої воєнно-історичної науки. Для цього потрібна нова генерація не тільки вчених, але й інших фахівців, які за допомогою філософії воєнної історії виведуть українську воєнну науку на сучасний рівень результатів досліджень.

*Курас Д.І., к.і.н., доцент
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

“СЛАВНАЯ ЮЖНАЯ ШКОЛА”. ДО ІСТОРІЇ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОГО КАВАЛЕРІЙСЬКОГО УЧИЛИЩА

Поразка у Кримській війні 1853–1856 років з усією наочністю та жорстокістю продемонструвала не тільки технологічну та військову відсталість Російської імперії, але й глибокі проблеми у системі підготовки її офіцерських кадрів. Отже, одним із ключових аспектів реформ у військовій сфері став процес трансформації системи військових

навчальних закладів. Зміни, закладені в ході цього процесу, створили основу розвитку системи військової освіти на теренах Російської імперії, яка зберігала своє значення навіть після розпаду самої держави.

На території України розташовувалося одне з трьох кавалерійських училищ Російської імперії (друге за розміром після гвардійського Миколаївського у Санкт-Петербурзі). Єлисаветградське кавалерійське юнкерське училище (сучасне м. Кропивницький) стало не тільки базою для підготовки висококваліфікованих кавалерійських офіцерів, але й, певною мірою, культурно-просвітнім центром округи.

Першим кроком до утворення училища став наказ по військовому відомству № 144 від 28.05.1858 р., яким було оголошено Положення про кавалерійське училище для офіцерів військ, що знаходилося у підпорядкуванні командира Окремого резервного кавалерійського корпусу і розташовувалося у Єлисаветграді. Нагальною проблемою у військах було те, що багато хто з офіцерів діючої армії не мав спеціальної військової освіти. Тому створення училища у першу чергу переслідувало мету підвищення кваліфікації наявного офіцерського корпусу. В училищі від самого початку було закладено досить високий рівень викладання дисциплін: тактики, артилерії, фортифікації, верхової їзди, ветеринарії, фехтування, вольтижування та гімнастики. Училище було створено в якості дослідного варіанту на 4 роки. Тут щорічно навчалися 32 офіцери у чині від корнета до ротмістра. Однак з перенесенням штабу корпусу у Новгородську губернію училище було переформатовано.

Наказом військового міністра № 203 від 27.06.1865 р. з 1 вересня цього року було відкрито Єлисаветградське кавалерійське юнкерське училище. Тепер до училища набиралася молодь, яка від самого початку готувалася й виховувалася у душі військових традицій. Метою була підготовка офіцерського складу молодшої ланки для кавалерії Київського, Харківського та Одеського військових округів. Підпорядкування училища було подвійне: як військова одиниця – командуванню Одеського військового округу, як навчальний заклад – головному управлінню військово-навчальних закладів армії.

За правилами до юнкерського училища могли вступати молоді люди віком від 17 років, які мали спочатку поступити на службу вольноопределяючимися в один з кавалерійських полків і отримати дозвіл командування на відрядження для вступу до училища. Вступники поділялися на три розряди: перший розряд – особи, які мали повну середню освіту, приймалися без вступних іспитів на старший курс, а їхній термін навчання обмежувався тільки одним роком. Другий розряд – з освітою у шість класів середнього навчального закладу, і третій – ті, хто закінчив тільки чотири класи. Більшість йшла по другому і третьому розрядах – вони складали іспити по загальноосвітніх предметах і зараховувалися відповідно до результатів. Ті, хто мали кращі результати, вступали до молодшого класу і проходили дворічний курс навчання, а ті, хто склав іспити гірше – до підготовчого класу (існував до 1886 року) і навчалися в училищі три роки.

На першому курсі вивчалися переважно загальноосвітні дисципліни (закон Божий, російська мова та література, математика, фізика та хімія географія, військова історія). Частково з першого курсу, а особливо з другого вводилися і спеціальні дисципліни: топографія, законодавство, військова адміністрація, артилерія, фортифікація, механіка, гіпология, гігієна, кінно-саперна справа, статuti. Після реорганізації юнкерського училища у військове у 1902 році загальноосвітні дисципліни суттєво зменшили, віддавши перевагу спеціальним. Велика увага приділялася практичним заняттям: їзда верхи, вольтижировки,

шашкові прийоми, рубка, фехтування, вправи з піками, гімнастика, стрілецька справа, кування коней. Обов'язковими були щорічні виїзди у літні табори на практичні заняття. Перші 14 років існування училища юнкери щоліта поверталися до своїх полків. З 1880 р. училище почало влаштовувати власні збори, спочатку при с. Бережинці, а з 1882 р. – у своєму облаштованому таборі.

Однак історія Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища була би неповною без визначення його місця у суспільному та культурному розвитку України. Так, від самого початку існування училища його офіцери влилися до активної громадської діяльності у сфері проведення культурних та благодійних заходів. Наприклад із двох безкоштовних чоловічих недільних шкіл міста, відкритих протягом 1860–1861 рр., одна діяла при училищі. Величезну роль в культурному і національному поступі відіграли викладачі училища – Микола Новицький (особистий друг та помічник Т. Г. Шевченка) та Микола Федоровський. Саме завдяки діяльності останнього в Єлисаветграді було відкрито безкоштовне ремісниче училище, яке стало осередком українського життя. Також М. Федоровський сприяв участі юнкерів училища у театральному гуртку, в діяльності якого брали участь М. Кропивницький та брати Тобілевичі.

Миронович Ю.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СТВОРЕННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Досвід бойових дій на Сході України підтвердив нагальну необхідність розвитку професійного сержантського складу української армії, складовою частиною якого є якісна підготовка сержантського складу командної ланки.

У період 2014–2019 років у Збройних Силах запроваджена багаторівнева підготовка військовослужбовців для призначення на посади сержантського і старшинського складу, яка проводиться в навчальних частинах (центрах) та у військових навчальних закладах на курсах лідерства та на курсах фахової підготовки за визначеною ВОС за такими рівнями: базовий, середній, підвищений, вищий.

Поряд з тим, у військових коледжах здійснюється підготовка військовослужбовців військової служби за контрактом для заміщення посад сержантського і старшинського складу, призначення на які передбачають наявність вищої освіти за освітньо-професійним ступенем “молодший бакалавр”, зі строком підготовки до трьох років, яка прирівнюється до середнього рівня багаторівневої підготовки. Підготовка військовослужбовців сержантського і старшинського складу для заміщення штатних посад інструкторів навчальних підрозділів з підготовки рядового, сержантського і старшинського складу здійснюється за відповідними програмами на курсах підготовки інструкторів у навчальних частинах (центрах) за такими рівнями: базовий, підвищений, академічний.

З метою забезпечення визначеної підготовки у 2007–2010 роках створено військові коледжі, у 2014 році створено 169-й центр підготовки сержантського складу, у 2017 створено 202-й та 203-й центри підготовки сержантського складу.

На сьогодні відповідний рівень освіти сержантам у ЗС України надають 10 навчальних центрів, 3 військові коледжі сержантського складу, 1 відділення військової підготовки та 3 Центри підготовки сержантського складу. Крім того, вивчення та запровадження досвіду підготовки сержантів у країнах-членах НАТО передбачає підготовку наших сержантів у закордонних військових навчальних закладах та навчально-тренувальних центрах. Серед них: Школа НАТО в Обераммергау, Школа професійної підготовки сержантів ЗС Швейцарії, Школи сержантів ЗС Литви, Латвії, Польщі, Академія головних старшин Військово-Морських Сил та Академія головних сержантів Сухопутних військ США.

Для повноцінної реалізації вимог Воєнної доктрини України щодо поглиблення співпраці з НАТО та досягнення повної сумісності ЗС України з відповідними силами держав-членів НАТО необхідно удосконалювати підготовку сержантського складу та розробляти і впроваджувати стандарти з підготовки та інші регламентуючі, організаційні, програмні документи, спрямовані на удосконалення окремих складових підготовки ЗС України, їх форм і методів.

Олійник Л.В., к.пед.н., с.н.с.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

БОЙОВІ ТРАДИЦІЇ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Традиція передбачає залучення особистості до соціального, культурного, релігійного та іншого досвіду, передачі його від покоління до покоління, вона регламентує поведінку особи, підтримку внутрішньо-групової згуртованості, надає привабливий вигляд діяльності людини, соціальним відносинам. Слід розрізняти патріотичні традиції, що склалися в боротьбі народу за свою волю, незалежність та державний суверенітет, і національно-культурні традиції, пов'язані з релігійними та світськими святами, звичаями, ритуалами.

Бойові традиції українського війська беруть свій початок у битвах княжої дружини та народного ополчення з численними ворогами Київської Русі. З оповитих сивиною давніх літописів перед нами постає збірний образ славетного воїна-дружинника – захисника рідного краю. Воїнам того часу притаманні: хоробрість, мужність, відважність, байдужість до небезпек та смерті. Князь Святослав перед боєм з греками промовляє до дружини: “Від предків ми дістали у спадщину мужність, – пригадайте собі, яка непоборна до цього часу була наша сила і міцно бийтесь за своє спасіння! То не наш звичай утікачами вертатися додому, але або жити й перемагати, або славно вмерти, доказавши великого діла, як належить великим мужам!”. Розуміння честі розширили кращі сини України козацьких часів. Взагалі історія українського козацтва – справжня скарбниця військових традицій для нас. Воно відіграло помітну роль у структурі військової організації впродовж Національно-визвольної війни українського народу (1648–1657 рр.). Між іншим “перемогу українців біля Батога сучасники порівнювали з перемогою під Каннами”. Коли ж царизм зруйнував власну українську військову організацію, колишні козацькі полки стали ядром легкої кавалерії у російській армії. На початку ХХ ст. найстарішими кавалерійськими частинами офіційно вважалися: 1-й гусарський Сумський, 11-й гусарський Ізюмський, 12-й гусарський Ахтирський, 4-й уланський Харківський полки, що вели свій родовід від слобідських полків

1651 року. Досвід козаків широко використовувався при створенні власного українського війська під час українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Під час революційних подій 1917 р. на вулицях Києва з'явилися військові загоны в давніх козацьких одностроях, що свідчило про безперервність наслідування військових традицій від покоління до покоління. Знайшли своє продовження славні бойові традиції й у суворі роки Другої світової війни. Славна традиція героїзму і звитяги витримала іспит часу. Вона одержана у спадщину від наших далеких предків, які самовіддано захищали рідну землю від іноземних загарбників.

Бойові традиції стали однією із основних складових захисту України від східної навали в теперішній час.

Отже, цінність військових традицій та ритуалів залежить від способів їх реалізації, організації, форми, змісту, емоційної насиченості, урочистої обстановки тощо. Об'єднані в єдиний комплекс історична пам'ять боротьби за незалежність та бойові традиції захисників України мають допомагати оцінити складні, суперечливі явища виховного процесу і тим самим здійснювати формуючий вплив на захисника України та є основою життєдіяльності та соціальної активності українського війська.

Орел С.М., к.т.н., с.н.с.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПІДГОТОВКА ОФЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ПЛАНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НАТО)

Намір України бути членом Європейського Союзу та НАТО, зафіксований в її Конституції, знайшов своє відображення і у військовій сфері. Нещодавно Україна прийняла низку стандартів НАТО, включно ті, що стосуються охорони навколишнього середовища. В цьому сенсі представляє інтерес розглянути розвиток парадигми екологічної безпеки в збройних силах країн, членів НАТО.

Рух, спрямований на захист довкілля, виник у 60–70-х роках ХХ століття з появою розуміння про вплив стану довкілля на здоров'я людини, особливо наступних її поколінь. У США в 1970 році було створено Агентство з охорони навколишнього середовища, розроблені ним основні положення охорони довкілля стосувались і військової діяльності. У 1969 році, на святкуванні 20-ї річниці НАТО, був прийнятий “третій вектор” розвитку Альянсу – покращення соціального і природного оточення людини.

Перші стандарти і керівництва з охорони довкілля з'явились в НАТО у кінці 70-х років і діяли з невеликими змінами до початку 1990-х років. Однак суть їх полягала в основному у компенсації власникам землі втрат, нанесених військовою діяльністю. З середини 1990-х років, після закінчення “холодної війни”, простої компенсації втрат було уже недостатньо і суспільства країн, членів НАТО, почали вимагати від військових структур врахування екологічної складової під час планування військових операцій. Таким чином при плануванні необхідно було знайти баланс між досягненням мети військової операції і збереженням довкілля, спираючись в першу чергу на природоохоронні правила і закони країни, на території якої проводиться операція. Так, наприклад, територія військового табору, після припинення операції повинна бути передана місцевій громаді у стані, не гіршому ніж вона

була до операції. Хоча за результат проведення військової операції відповідальність несе Об'єднане командування НАТО, за результати пошкодження довкілля несе відповідальність країна, чиї підрозділи займали, або використовували територію.

Несуперечливі в принципі цілі екологічної безпеки були першими контактами між країнами НАТО і країнами колишнього Варшавського блоку. Новий поштовх в плані вдосконалення нормативних документів по відношенню до збереження довкілля відбувся після операції збройних сил НАТО в Югославії, де значне забруднення довкілля було засуджено міжнародною громадськістю.

У липні 1999 року як реакція на критику у НАТО була створена Робоча група по захисту довкілля, яка запропонувала основоположний документ STANAG 7141, на основі якого був розроблений всеохоплюючий документ MC 469 – NATO Military Principles and Policies for Environmental Protection, який лежить в основі сучасної природоохоронної політики НАТО і який у вигляді низки стандартів STANAG тепер використовується в Україні.

Паикова О.О.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ НАОЧНОЇ АГІТАЦІЇ (2014–2018)

Актуальним завданням у Збройних Силах України у період 2014–2018 років стало оновлення наочної агітації (плакатів, стендів, білбордів, лайтбоксів, панно, архітектурних споруд, конструкцій архітектурно-художніх елементів тощо) у вищих військових навчальних закладах. Важливим аспектом її модернізації стало недопущення використання в наочності історичних постатей імперського минулого, які проводили політику придушення українського державотворення та національно-визвольних змагань, утвердження спадкоємності сучасних збройних сил від українських збройних формувань попередніх історичних періодів, відображення образу військовослужбовця Збройних Сил України як захисника незалежності та територіальної цілісності держави у світлі сучасних загроз. Таким чином, оновлення наочної агітації у досліджуваній період здійснювалося за двома основними напрямками: висвітлення участі військовослужбовців в антитерористичній операції та демонтаж символів радянського й імперського періодів в історії України відповідно до вимог Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”.

Виконання вимог зазначеного закону у Збройних Силах України мало на меті сприяння національній самоідентифікації, необхідній для формування в особового складу стійких ідейних переконань, спрямованих на свідоме виконання поставлених перед ним завдань. Зазначене передбачало системне формування національних ідеологічних і світоглядних орієнтирів у військовослужбовців, що мають базуватися не на радянських або імперських, а на вітчизняних військових традиціях. Крім того, приведення наочної агітації та символіки до вимог керівних документів спрямовувалося на протидію негативному інформаційно-психологічному впливу з боку противника на особовий склад Збройних Сил України. Інший

важливий напрям полягав у демонстрації участі військовослужбовців у відбитті зовнішньої агресії. Зокрема, на території вищих військових навчальних закладів встановлювалися меморіали, стели, пам'ятники на честь особового складу та випускників закладів, які загинули під час виконання завдань на Сході України.

Водночас результати перевірки вищих військових навчальних закладів, проведеної робочими групами у складі представників Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України у 2018 році, засвідчили відсутність системної роботи у цьому напрямі окремих посадових осіб. Незадовільна робота керівників закладів щодо приведення наочної агітації та символіки до вимог Закону України негативно впливала на здійснення військово-патріотичного виховання особового складу. З огляду на це у 2018 році у вищих військових навчальних закладах було посилено роботу з приведення наочної агітації та символіки до вимог законодавства України щодо засудження комуністичного тоталітарного режиму. Особлива увага при цьому зосереджувалася на україноцентричному висвітленні історії українського державотворення, війська, закладу, а також участі постійного та змінного складу закладу в антитерористичній операції з метою військово-патріотичного виховання військовослужбовців ЗС України.

Таким чином, важливим напрямом у 2014–2018 роках стало оновлення наочної агітації на території вищих військових навчальних закладів, що спрямовувалося на висвітлення діяльності Збройних Сил України на сучасному етапі та ліквідацію залишків символів радянського періоду для подальшого військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України.

Приходько Ю.І., к.пед.н., доцент, м. Київ

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА, ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ

З набуттям незалежності Україна дістала можливість розвивати всі сфери життя, зокрема освіту та науку, на національному ґрунті та в національних інтересах. Створення в стислі терміни системи військової освіти (СВО) в умовах об'єктивних та суб'єктивних чинників, що мали місце на той час, априорі несло в собі низку ризиків, що, на жаль, матеріалізувалися та проявлялися в певні періоди цього процесу. В досить суперечливих умовах, що склалися в Україні на 1992 рік, була розроблена та введена в дію Концепція системи військової освіти, яка визначила основні концептуальні положення, напрями та шляхи розвитку військової освіти в Україні, а згодом і Концепція розвитку військової освіти (1997 р.), якою передбачалося створення єдиної СВО.

Система підготовки військових фахівців тактичного рівня у ВВНЗ України в основному успадкувала засади, притаманні навчанню у військових навчальних закладах колишнього СРСР, окрім явно негативних, і, на жаль, не прослідковуються в ній зміни кардинального характеру на теперішній час.

За останні роки, внаслідок визначеного державою курсу на євроінтеграцію та на зближення з НАТО, проведення антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил на сході нашої держави, відбулися певні позитивні зміни в системі підготовки військових фахівців тактичного рівня військового управління у таких напрямках: партнерство з НАТО,

впровадження в освітній процес набутого досвіду ведення бойових дій, фінансування, матеріально-технічне забезпечення.

Разом з тим, зміни суттєво не торкнулися таких питань: розроблення нової редакції Концепції військової освіти як сукупності узагальнених положень, системи поглядів на цілі, структуру, зміст, технології, організацію, управлінську, наукову та інноваційну спрямованість військово-освітнього процесу; актуальні напрями науково-дослідної діяльності з проблем військової педагогіки та психології; диверсифікація підготовки військових фахівців за термінами навчання та ступенями освіти для комплектування підрозділів і частин Збройних Сил; орієнтація теоретичної та практичної підготовки військових фахівців на застарілі зразки озброєння та військової техніки; створення потужних навчальних центрів; системність, ступеневість змісту навчання фахівців різних ступенів освіти; організація теоретичної та практичної підготовки; впровадження особистісно орієнтованих, інноваційних технологій на основі навчальних середовищ, імітаційного моделювання, застосування засобів інтелектуальних систем, тренажерів; інформаційне забезпечення освітнього процесу; моніторинг якості підготовки військових фахівців; відбір, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації керівних, наукових, науково-педагогічних кадрів, їх ротація.

Трансформаційні процеси в системі підготовки військових фахівців з вищою освітою тактичного рівня військового управління на теперішній час мають бути спрямованими на реалізацію вимог основоположних нормативно-правових документів з безпекової та оборонної політики держави. Це вимагає критичного осмислення досягнутого, зосередження зусиль і ресурсів на впровадженні в системі підготовки військових фахівців дидактичних основ, притаманних військовим освітнім системам провідних країн НАТО, кібербезпекових технологій, застосування адекватних рушійних механізмів, а саме: 1) використання теорії та методології трансформації систем; 2) реалізація суперечностей, що мають місце в системі військової освіти: зовнішнього впливу (органи управління), внутрішнього впливу (військові навчальні заклади); 3) активізація інноваційної діяльності; 4) моніторинг військової освіти на всіх ієрархічних рівнях управління.

Перспективні напрями подальших досліджень: оцінка ефективності запроваджених військово-педагогічних новацій, досвіду підготовки офіцерських кадрів у військових навчальних закладах провідних країн НАТО; воєнно-економічні розрахунки та обґрунтування; аналіз діяльності випускників ВВНЗ у військах.

*Скрябін О.Л., к.і.н.
Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ*

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ: СУЧАСНІ ВИМОГИ

Освітній процес у закладі вищої освіти (раніше використовувався термін “навчально-виховний процес”) для молодшої людини є періодом не лише активного здобуття знань, пов’язаних із майбутньою професійною діяльністю, а ще й затвердження фахових пріоритетів, остаточного формування світоглядних орієнтирів. Зміни, що відбуваються в

організації освітнього процесу у закладах вищої освіти нашої держави актуалізують питання щодо його функціонування у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ).

Освітній процес у ВВНЗ регламентується вимогами державних і відомчих нормативно-правових документів. Аналіз останніх виявив, що на даний час найбільш актуальним є Положення про особливості організації освітньої діяльності у ВВНЗ МО України, затверджене наказом МО України від 09.01.2020 № 4. До цього часу ці заклади керувалися вимогами Положення про особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ МО України (наказ МО України від 20.07.2015 № 346). Для уникнення методологічних розбіжностей між категоріями “діяльність” і “процес”, зазначимо, що *освітня діяльність ВВНЗ спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу.*

Освітній процес є інтелектуальною, творчою діяльністю у сфері військової освіти і науки, що провадиться у ВВНЗ через систему науково-методичних, педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та набуття компетентностей особами, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

У ВВНЗ тактичного рівня він будується таким чином, щоб під час навчання кожен курсант сформувався як носій феномена військового фахівця конкретної кваліфікації (спрямованості), тобто володів відповідним комплексом компетенцій, що дозволяють йому вирішувати завдання на тактичному рівні. Освітній процес має забезпечувати можливість здобуття курсантами компетентностей у гуманітарній, соціальній, науково-природничій, технічній та військовій сферах, необхідних для професійної діяльності та їх інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку. Він базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, послідовності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, рухів, інших громадських та релігійних організацій і здійснюється на засадах компетентнісного підходу.

Відповідно до сучасних вимог, практичними складовими освітнього процесу можна вважати такі її елементи, як: організаційна, навчальна і методична діяльність. При цьому його головним елементом є навчальна діяльність. Вона включає в себе практичні заходи командування ВВНЗ та його структурних підрозділів, науково-педагогічних працівників з питань підготовки за фахом курсантів, організації і науково-методичного забезпечення всіх видів навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, проведення їх атестування.

*Соколюк С.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ КОРАБЛІВ ВМС ЗС УКРАЇНИ

Інформаційно-пропагандистське забезпечення у ВМС України визначалося однією з основних складових виховної роботи і полягало у здійсненні заходів щодо впровадження гуманітарної політики держави через систему інформації, військово-патріотичного виховання особового складу з метою формування у військовослужбовців громадянської

свідомості та відповідальності за виконання військового обов'язку. Разом із тим, для особового складу кораблів воно мало свої особливості.

Так, на відміну від інших видів ЗС України, у ВМС заняття з гуманітарної підготовки на кораблях під час стоянки у базі чи на якорі проводилися з особовим складом строкової служби раз на тиждень, щопонеділка, протягом трьох годин, у складі визначених організаційними наказами груп за категоріями і підрозділами; з офіцерським складом та мічманами – протягом двох годин. Суспільно-політичне інформування проводилося з особовим складом строкової служби двічі на тиждень по 30 хв., з мічманами – протягом 45 хв. раз на тиждень, з офіцерами – двічі на місяць по 50 хв.

З метою підвищення ефективності заходів ПЗ, зокрема, занять з гуманітарної підготовки на 1-й бригаді надводних кораблів ВМС ЗС України втілювалися нові підходи в організацію занять. Так, за темою з історії української пісні була організована лекція-концерт за участі музикознавців з підшефної гімназії №53 – з українською та російською мовами навчання, акомпаніаторами та солістами Ансамблю пісні і танцю ВМС ЗС України. Така форма сприяла емоційному підйому слухачів, утвердженню національної самосвідомості, гордості за багату і славу історію свого краю, формуванню готовності до захисту Батьківщини. До проведення суспільно-політичного інформування з офіцерським складом регулярно залучалися громадські діячі, відомі науковці з чіткою державницькою позицією, зокрема доцент Києво-Могилянської академії, визначний філософ і публіцист Ігор Лосев.

Під час виконання завдань бойової служби, тривалих походів чи під час участі у міжнародних військово-морських навчаннях заходи інформаційно-пропагандистського забезпечення проводилися із використанням оперативних форм: щоденного радіоінформування; випусків щоденних інформаційних бюлетенів з використанням факсимільних газет та прийнятої по КХв-радіопередавачах інформації про події у світі та в Україні, а також тематичних випусків радіоінформацій за визначеною тематикою. При цьому особливою популярністю серед екіпажу користувались радіоінформації про особливості та військово-географічні умови району плавання, його історію, підсумки діяльності команди за день.

Особливе емоційне забарвлення та психологічне розвантаження справляли на особовий склад аудіо- та відеолісти з батьківщини, зокрема привітання в день народження та радіоконцерти, а також демонстрації кіно- та відеофільмів. Значною популярністю відзначалися інформування, присвячені історії, традиціям населення країн, до портів яких здійснювалися візити та ділові заходи, а також екскурсії до музеїв та пам'ятних місць.

Отже, інформаційно-пропагандистське забезпечення повсякденної діяльності кораблів ВМС ЗС України, маючи свої особливості, за допомогою нетрадиційних форм і методів сприяло утвердженню національної самосвідомості особового складу, формуванню справжніх патріотів – захисників України.

*Тищенко М.Г., к.т.н.,
Гогоняц С.Ю., к.військ.н., с.н.с.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та комп'ютерної техніки неминуче призводить до інформатизації суспільства. Інформатизація суспільства – це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збір, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача та використання інформації, здійснювані на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну.

Однією з ланок процесу оновлення сучасного суспільства є інформатизація освіти – оптимальне використання нових інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання. Дистанційне навчання є невід'ємним складником цього процесу та суттєво новою організацією освіти, в якій поєдналися традиційні методи отримання знань, самоосвіта і нові інформаційні та комунікаційні технології.

Популярність та затребуваність дистанційного навчання на основі інтернет-технологій (e-Learning), особливо в системі вищої й додаткової професійної освіти, зростають з кожним роком. Так, у 2017 році в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського розпочав свою роботу Центр дистанційного навчання (Центр). Підрозділ надає можливість військовослужбовцям проходити курсову підготовку та отримувати знання з певних дисциплін без відриву від місця служби. Допомогу у відкритті Центру надали норвезькі партнери. Сторони підписали Протокол про дарування обладнання, сервісів для Центру дистанційного навчання Національного університету оборони України.

Запровадження дистанційного навчання було розглянуто як одне з ключових питань розвитку університету. Ідея створення Центру, який би працював в інтересах Збройних Сил України, полягає в тому, щоб мати окрему платформу з доступом до неї через мережу Інтернет.

Центр дистанційного навчання створився на основі лабораторії електронних засобів навчання, яка функціонувала в університеті у складі Інституту інформаційних технологій, та розміщувався на базі Центру імітаційного моделювання. Іноземні колеги позитивно оцінили діяльність вишу в рамках реалізації Концепції дистанційного навчання у Збройних Силах України. Вони запросили українських колег взяти участь у конференції з дистанційного навчання в Європі, в ході якої провести зустріч з представниками скандинавських країн. У 2018 році у Центрі в рамках Програми НАТО “Удосконалення військової освіти” (DEEP) було завершено курси з розроблення дидактичних модулів для платформи дистанційного навчання.

Важливість дистанційного навчання підтверджується як закордонним досвідом, так і поступовим впровадженням технологій і методів дистанційної освіти у ВВНЗ України і тому, Центр продовжує інтенсивне впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес.

Ткачук О.М.

Філія Національного військово-історичного музею України – Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, м. Луцьк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ВОЛИНИ З ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У 2018-2020 рр.

Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки тісно співпрацює з громадською організацією “Терен”, до складу якої входять переважно жінки, які ще з перших днів Революції Гідності почали готуватися до захисту України. Нині члени “Терену” включені до загонів територіальної оборони Волині й проводять активну військово-патріотичну роботу серед школярів та молоді, передають молодшому поколінню навички з військової справи і тактичної медицини. За їх сприяння відвідувачі музею мають змогу ознайомитись із сучасними методами евакуації поранених із поля бою.

Музей спільно з волонтерською групою БФ “Слава” під керівництвом О. Кваші на території культурно-розважального центру “Адреналін-Сіті” провів день розваг і відпочинку для дітей, батьки котрих загинули в районі проведення АТО/ООС.

У березні 2019 року відбулися урочистості з нагоди святкування 20-ти річного ювілею філії Музею. На цих заходах присутні мали змогу подивитися виступ клубу середньовічного бою “Айна Бера” з Луцька та представників “Козацького стрілецького братства”, реконструкцію середньовічних боїв, оглянути виставку козацького та лицарського озброєння, отримати навички стрільби з лука, покуштувати козацького кулешу. Потім долучився до заходів аероклуб “Крила Волині” із села Крупа під керівництвом В. Гериліва, що здійснив екскурсійні польоти над містом.

Для членів Української спілки в’язнів - жертв нацизму в рамках програми “Культура пам’яті в діалозі поколінь” у філії музею проводяться екскурсії. Голова Української спілки в’язнів – жертв нацизму М. Демидов подарував музею власні мемуари і книги.

За 2018-2020 роки експозиція музею поповнилась чималою кількістю цікавих експонатів. За сприяння колишнього заступника начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського полковника В. Хацановського до музейного зібрання свої особисті речі передали: экс-міністр оборони України (1993–1994 рр.), генерал армії В. Г. Радецький; экс-начальник Генерального штабу ЗС України, генерал армії В. М. Муженко; полковник ЗС України у відставці І. М. Пюрко; польову форму экс-начальник Об’єднаного оперативного штабу ЗС України С. І. Наєв; парадний кітель, генерал-полковник М. В. Коваль; повсякденну форму, капітан ЗС України К. В. Коваль, який навчається у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського; парадну та польову форму генерал-полковник ЗС України С. М. Попко. Підполковник С. Баранов подарував музею колекцію шевронів військовослужбовців ЗС України, які проходили службу районі проведення АТО/ООС та інших регіонах держави.

Уся діяльність Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки направлена на виховання нації у дусі поваги до себе, популяризації української історії, досягнень України.

*Фалько С.А., к.і.н., доцент
Національна академія Національної гвардії
України, м. Харків*

ВОЄННО-ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН

Складова воєнної науки – воєнна історія завжди була невід’ємною частиною навчального процесу у вищих військових навчальних закладах України. Виклики сьогодення вимагають нових підходів до опанування цієї складної навчальної дисципліни. Нагадаємо, у різних ВВНЗ України викладаються “Воєнна історія”, “Історія війн і воєнного мистецтва”, “Історія воєнного мистецтва”.

Упевнене володіння знаннями воєнної історії сприяє формуванню професійних здібностей сучасного офіцера, таких, як: відданість вибраному життєвому шляху, незламний характер; креативне мислення; вміння подолати кризисні негаразди. Проте це стосується майбутнього офіцера, якщо він цікавиться походженням своєї професії, якщо викладання воєнної історії перетворюється у своєрідний культ виключно правильно вибраного шляху і підкріплено самостійним опануванням книжкового, відео-, аудіоматеріалу з воєнно-історичної тематики. Цей шлях розвиває курсанта за певними професійними якостями.

Український офіцер – це, в першу чергу, патріот Батьківщини. Тому знання воєнної історії України, життєвого шляху легендарних військових керівників – Богдана Зіновія Хмельницького, Івана Богуна, Євгена Коновальця, Петра Болбачана, Івана Черняховського та деяких інших – допомагає розумінню ролі особистості у формуванні українського війська за різних часів складної історії України.

Патріотизм українського офіцера не може ґрунтуватися виключно на законах та зобов’язаннях. Роль опанування складних тем воєнної історії – найважливіше завдання ВВНЗ України. Фундамент становлення справжнього патріотизму – знання тем історії війська України та історії воєнного мистецтва. Ці знання – криниця мудрості еліти офіцерського корпусу будь-якої країни. Набуті офіцером знання з воєнної історії, історії українського війська є необхідними у його подальшій службово-бойовій діяльності. З іншого боку, слід глибоко досліджувати сучасні події, набутий бойовий досвід під час проведення АТО на сході країни, пам’ятаючи про світовий воєнний досвід.

Розуміння причин проблем у рівні боєздатності українських силових структур на початок протистояння 2014 р. та вибір дієвих шляхів їх подолання стали одними із першочергових завдань у розбудові сучасних силових структур України. Поряд з тим у складному симбіозі існуючих викликів недостатньо досліджено питання формування свідомості українського офіцера шляхом вивчення воєнної історії Батьківщини, а також вивчення впливу лідерів-офіцерів під час боротьби за незалежність, у тому числі й інших країн.

До проблем стану воєнно-історичної науки в Україні в різні періоди її історії неодноразово зверталися вітчизняні військові дослідники. З великої низки наукових праць, присвячених безпосередньо аналізу воєнно-історичної літератури, варто згадати військового дослідника, ветерана боротьби за незалежність України Л. П. Шанковського. “Складові воєнно-історичної науки допомагають розкривати розвиток воєнно-історичної науки,

досліджують процеси, що в ній проходили, накреслюють стан, в якому вона перебуває, і намагаються створити умови і накреслити завдання для її подальшого розвитку”, – стверджував цей дослідник – один із засновників воєнно-історичної науки в Україні.

З огляду на європейський рівень знань вищої військової школи слід змінити підходи до форм та методів викладання зазначених вище дисциплін; доцільно використовувати неформальні форми групових занять, розвивати ініціативне мислення, заохочувати творчий підхід до вивчення матеріалів воєнної історії, ухилятися від шаблонних схем викладання.

Чайка С.П.

Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України, м. Київ

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Підготовка фахівців сектору безпеки і оборони для Національної гвардії України сьогодні здійснюється на рівні бакалаврів та магістрів у Національній академії Національної гвардії України (місто Харків) та на факультеті Національної академії НГУ (місто Київ). Підготовка офіцерів-фахівців вузьких спеціальностей (артилеристів, танкістів, інженерів, авіаторів) за замовленням НГУ здійснюється у навчальних закладах Міністерства оборони України.

Офіцери оперативно-стратегічного напрямку Національної гвардії України навчаються в Національному університеті оборони України.

На сучасному етапі значне місце займає співпраця з іноземними навчальними закладами та обмін досвідом з подібними НГУ військовими структурами країн-учасниць НАТО з питань підвищення рівня службової та військової кваліфікації.

У селищі Старе Київської області створено Міжнародний міжвідомчий багатопрофільний навчальний центр, на якому проводиться підготовка фахівців як для збройних формувань України, так і для кількох іноземних держав.

Командирів відділень та молодших спеціалістів готує для гвардії навчальна бригада у місті Золочеві Львівської області.

**СЕКЦІЯ 6.
УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ
З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ**

Беляєва К.О.

*Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв*

**УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В МИРОТВОРЧІЙ ОПЕРАЦІЇ ЄС “АТАЛАНТА”**

Завдання збереження миру, запобігання збройних конфліктів, не допущення знищення людей в протистояннях, дотримання правил й норм міжнародного гуманітарного права ставить перед собою Організація об'єднаних націй.

Враховуючи геополітичну ситуацію в Європі та світі станом на 2014 рік, а також власні військово-політичні можливості, Україна не могла не відреагувати на підвищення “політичного попиту” світової співдружності держав на проведення миротворчої операції ЄС “Аталанта”.

“Аталанта” – це операція ВМС країн ЄС із боротьби з піратством у північно-західній частині Індійського океану (англ. European Naval Force Somalia Operation Atalanta – EU NAVFOR SOMALIA ATALANTA), що проводилася з 8 грудня 2008 року за рішенням Ради ЄС із закордонних справ на підставі резолюції Ради Безпеки ООН із залученням військового потенціалу країн – членів Європейського Союзу.

Участь Збройних Сил України в операції ЄС “EU NAVFOR ATALANTA” було започатковано 18 листопада 2010 року на виконання Указу Президента України від 20 січня 2010 року № 41/2010 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2009 року “Щодо участі України в операції Європейського Союзу “EU NAVFOR ATALANTA”.

Військові дії національного контингенту України у згаданій операції є важливою частиною реалізації оборонних аспектів політики безпеки Європейського Союзу та реагуванням на сучасні загрози міжнародному миру.

Варто підкреслити, що особовий склад доклав максимум зусиль для виконання поставлених завдань, продемонстрував спроможність ВМС ЗС України щодо ефективного захисту цивільного судноплавства. В ході цієї операції екіпажем вертольоту Ка-27 ПС було виконано близько 100 польотів з метою ведення повітряних розвідок надводної обстановки та зупинено 8 швидкісних човнів, які не відповідали на запити корабля та продовжували свій рух. Чільне місце займає патрулювання фрегата “Гетьман Сагайдачний” під командуванням капітана 2 рангу Романа П'ятницького. Корабель 47 діб провів в морі безпосередньо в районах, небезпечних через піратів.

У результаті спільних дій угруповання “Євронавфор Сомалі” діяльність піратів була практично зупинена. Ми бачимо, якщо в 2009 році було зафіксовано 160 нападів на цивільні судна, то у 2014 році було здійснено дві невдалі спроби захопити торгові судна. За оцінкою військових експертів Євросоюзу, внутрішньополітична обстановка на теперішній час в Сомалі залишається нестабільною, що створює загрозу відновлення діяльності піратів.

Борозняк С.С.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ТЕПЕРЕШНІЙ СТАН МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

З перших років своєї незалежності Україна бере активну участь в операціях з підтримки миру, які не обмежуються рамками Організації Об'єднаних Націй (ООН), а й включають місії Організації з питань безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), заходи у рамках програми “Партнерство заради миру” НАТО та багатонаціональні сили. Будучи членом-засновником ООН, тим не менше, Україна почала активно брати участь у миротворчих операціях лише після проголошення своєї незалежності. Незважаючи на закріплення в українській мові саме терміна “миротворчі операції”, фактично під ними ми розуміємо весь спектр миротворчої діяльності – операції з підтримки миру, миробудівництва, миротворчі операції та операції з примушення до миру. Участь України у миротворчих операціях розпочалася із затвердження Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року “Про участь батальйонів Збройних сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії”. Довгий час саме цей регіон залишався основним для застосування миротворчого потенціалу України під егідою різних міжнародних організацій. До 2014 року участь України в міжнародних миротворчих операціях здебільшого розглядалась у контексті покращення боєздатності військ та налагодження співробітництва з партнерами з інших країн.

За 25 років 42 000 українських військовослужбовців взяли участь у 34 миротворчих операціях (у 25 в минулому та у 9 поточних), зокрема:

в операціях ООН на території колишньої Югославії (у Хорватії, Косово, Македонії, Східній Славонії), в Анголі, Гватемалі, Таджикистані, Афганістані, Кувейті, Лівані, Судані, Кот-Д'Івуарі, Сьєрра-Леоне, Ефіопії та Еритреї, Грузії;

в операціях НАТО в Боснії та Герцеговині, Косово, Іраку, операціях “Океанський щит” та “Активні зусилля”;

у місіях ОБСЄ в Косово та Грузії;

в операції ЄС “АТАЛАНТА”;

у багатонаціональних силах в Іраку, гуманітарній місії в Кувейті, Міжнародних силах сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан.

Останніми роками спостерігається значне зменшення участі України в миротворчих операціях під егідою різних міжнародних організацій. І це пов'язано не лише з подіями на Сході України та необхідністю захищати власну територію. Пік української присутності спостерігався у 2001 році, коли 1536 українських військових, поліцейських та спостерігачів брали участь в операціях ООН.

Окремо варто відзначити, що в Стратегії міжнародної миротворчої діяльності України відсутнє бачення України щодо гендерного питання, а саме збільшення участі жінок у миротворчій діяльності, яке входить до поточних пріоритетів ООН та НАТО. Немає там і посилення на новий механізм Системи зі створення та визначення готовності сил до застосування в операціях ООН з підтримання миру та безпеки.

*Даценко Г.Г.**Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України, м. Київ*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Починаючи з 2000 року, 278 військовослужбовців Національної гвардії України (тоді – внутрішніх військ МВС України) проходили службу у Спеціальному миротворчому підрозділі та Спеціальному кінологічному підрозділі Міністерства внутрішніх справ України в миротворчій місії ООН у Республіці Косово, а починаючи з 2004 року, офіцери Національної гвардії України в складі національного персоналу долучалися до миротворчих місій ООН у Республіки Косово, Республіки Ліберії, Східному Тиморі та Кот-д’Івуарі.

Упродовж останніх кількох років вони направляються до Республіки Південний Судан, Демократичної Республіки Конго та Республіки Кіпр.

Досвід, набутий офіцерами Національної гвардії України в миротворчих операціях, ефективно використовується в повсякденній службово-бойовій діяльності.

Понад 90% представників НГУ, які брали та беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, пройшли професійну підготовку в Центрі вдосконалення кваліфікації поліцейських підрозділів з підтримання стабільності (CoESPU), місто Віченца, Італійська Республіка (наразі це 146 військовослужбовців та 4 службовці НГУ).

Також, у 2018–2019 роках 5 представників Національної гвардії України взяли участь у проєкті Європейського Союзу LET4CAP, який спрямований на процес гармонізації підготовки правоохоронців з питань здійснення завдань з розбудови спроможностей в “країнах третього світу”, а також створення єдиного підходу до проведення розвитку спроможностей правоохоронних органів, базуючись на фундаментальних цінностях Європейського союзу.

На посадах у Цивільній поліції ООН офіцери Національної гвардії України неодноразово призначалися на керівні посади у відповідних місіях ООН: Південний Судан – начальник Головного штабу поліції ООН; Демократична Республіка Конго – заступник координатора Спеціальних підрозділів поліції ООН, начальник відділу кадрового забезпечення та начальник відділу логістики Головного штабу поліції ООН.

У 2015 році офіцер Національної гвардії України Роман Каркач успішно пройшов усі ступені професійного відбору і був призначений на посаду в Управлінні поліції ООН Департаменту миротворчих операцій ООН Штаб-квартири ООН (м. Нью-Йорк, США), де проходив службу до листопада 2019 року. У 2019 році офіцер НГУ Олександр Лагутенко призначений заступником голови правоохоронного компоненту місії ООН на Кіпрі.

Сьогодні в Національній гвардії України налічується 110 миротворців, 7 з них зараз перебувають в місіях ООН як офіцери Цивільної поліції ООН (Південний Судан – 2, Демократична Республіка Конго – 4, Республіка Кіпр – 1).

Для забезпечення професійної миротворчої підготовки в Головному управлінні Національної гвардії України налагоджено проєкти міжнародного співробітництва, які успішно функціонують.

*Попко С.М., к.і.н.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ВІД МИРОТВОРЧОГО НАПРЯМКУ ДО СПІЛЬНОЇ З ІНОЗЕМНИМИ КОНТИНГЕНТАМИ ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ

На Яворівському полігоні з 1995 по 2014 роки проведено 33 міжнародних навчання в рамках програми “Партнерство заради миру” із відпрацюванням сценаріїв за миротворчою тематикою: *підтримувати мир і стабільність згідно з існуючими нормативно-правовими документами ООН в зонах етнічного конфлікту*.

У 2014 році після прямого вторгнення підрозділів Збройних Сил Російської Федерації у Донецьку область та проведеного аналізу результатів бойових дій біля м. Іловайськ перед командуванням Збройних Сил України постали питання щодо необхідності зміни акцентів в оперативній і бойовій підготовці військ. Набутий досвід участі Збройних Сил України у антитерористичній операції (АТО) виявив проблематику функціонування сил оборони в умовах існуючих та потенційних загроз, зокрема – низьку ефективність системи оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження, неспроможність ефективного реагування на зростаючу кількість та потужність кібератак, а також протистояння кіберзлочинності. Одним із основних шляхів підвищення ефективності бойової підготовки та застосування на сучасному етапі становлення Збройних Сил України стало проведення принципового аналізу підсумків бойової підготовки в цілому, навчань та локальних війн (операцій, боїв).

Для Збройних Сил України пріоритетним питанням стало вдосконалення та модернізація української армії. У зв'язку з чим розпочалася робота щодо впровадження процесу прийняття військових рішень СВ ЗС країн НАТО за їх стандартами (Troop-leading procedures (TLP), Military Decision-Making Process (MDMP) з метою покращення процесу прийняття військових рішень у Сухопутних військах ЗС України.

У 2016 році створений Центр імітаційного моделювання бойових дій підрозділів ЗС України, в якому відбувається підготовка штабів батальйонів шляхом проведення штабних, радіо-тренувань та командно-штабних навчань (у т.ч. за допомогою систем імітаційного моделювання бойових дій (типу Joint Conflict and Tactical Simulation, далі – JCATS; проведення підготовки взводів – у формі тактико-стройових занять з використанням систем лазерних імітаторів стрільби і ураження типу Multiple Integrated Laser Engagement/Individual Weapon Systems, далі – MILES; рот (батареї) – у формі тактичних навчань з бойовою стрільбою, батальйонів (дивізіонів) – у формі тактичних навчань без бойової стрільби (у т.ч. з використанням MILES, яка вперше була застосована під час навчання “Репід Трайдент-2015”. Системи JCATS та MILES широко використовуються під час проведення міжнародних навчань, що дозволяє в стислі терміни відпрацювати рішення декількох навчально-бойових завдань, визначити їх ризики, розширити перелік ймовірних ситуацій, збільшити перелік ввідних, опанувати нові прийоми та способи ведення бойових дій з врахуванням досвіду АТО.

З метою більш ефективного врахування досвіду застосування військ (сил) у антитерористичній операції і участі в заходах міжнародного військового співробітництва, військове керівництво Збройних Сил України прийняло рішення щодо розробки нових

концепцій і апробації їх під час подальших навчань в інтересах Збройних Сил України. У зв'язку з чим, у 2014 році Головною метою навчань стає підготовка штабів і підрозділів багатонаціональної бригади до ведення стабілізаційних дій в рамках спільної з іноземними контингентами оборонної операції оперативного командування з використанням досвіду проведення антитерористичної операції на Сході України.

Аналіз навчань в період з 1995 року по даний час показує суттєві зміни концепції приведення структури, складових підготовки ЗС України та впровадження новітніх підходів щодо підвищення рівня підготовки й оперативності українських військ у відповідність з вимогами ведення сучасної збройної боротьби та покращення сумісності підрозділів та штабів Збройних Сил України з країнами членами НАТО та їх партнерами.

Рудніцький І.А., к.т.н., с.н.с.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

АСПЕКТИ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ І МІСІЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗ (2003–2020)

Європейський союз (ЄС) є одним із активних міжнародних акторів, які займаються діяльністю з врегулювання конфліктів та криз. У процесі антикризової діяльності ЄС дотримується “комплексного підходу”, який передбачає використання широкого набору інструментів стабілізації і врегулювання – політико-дипломатичних, військових, гуманітарних, економічних та ін. Центральне місце серед них займають військові операції і цивільні місії, які реалізуються в рамках Спільної політики безпеки і оборони (СПБО). За майже 20 років реалізації СПБО ЄС провів більше 35 операцій і місій у Європі, на Близькому Сході та в Африці.

Відповідно до спроможностей та розподілу сфер врегулювання ЄС бере участь у вирішенні конфліктів низької інтенсивності. Особливістю антикризової діяльності ЄС є узгодження основних її аспектів з НАТО на основі домовленостей (“Берлін плюс” (2002) або з опорою на військовий потенціал одного з членів ЄС, що виступає в якості країни-організатора операції. Пріоритетним напрямом співпраці Збройних Сил (ЗС) України та ЄС є підготовка та участь у багатонаціональних операціях та місіях з врегулювання криз. У 2005 р. між Україною та ЄС було підписано угоду про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання криз, яку ратифіковано Законом України у 2008 р. З 2003 р. Україна брала участь у Поліцейській місії ЄС в Боснії та Герцеговині, український миротворчий потенціал якої нараховує 5 осіб, а в 2004–2005 рр. – у Поліцейській місії ЄС у Республіці Македонія “ПРОКСИМА”. У грудні 2005 р. на придністровській ділянці україно-молдавського кордону розпочала діяльність спостережна Місія ЄС з допомоги Україні та Молдові з прикордонних питань (EUBAM).

ЗС України у 2010 році приєдналася до військово-морської операції ЄС “Атланта”. При цьому, протягом перших чотирьох років ця участь обмежувалася присутністю одного офіцера в штабі операції, лише в січні–березні 2014 р. в Аденській затоці чергував корабель “Гетьман Сагайдачний”. З 2010 року представники ЗС України брали участь у чотирьох бойових тактичних групах (БТГ) ЄС. У 2018 році було змінено Концепцію БТГ ЄС; передбачається їхня роль як головного інструмента реагування на раптові кризи. Підписання

Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (Угода про асоціацію (2014) конкретизувало пріоритети України у сфері безпеки і оборони, посилює практичне співробітництво у запобіганні конфліктам та у сфері антикризового управління. У відповідь на агресію Росії проти України було прийнято програму (стратегію) PESCO і “Цивільний пакт” – операційні програми з подальшого розвитку СПБО. У грудні 2014 року розпочала роботу консультативна місія EUAM (European Union Advisory Mission to Ukraine) з реформування сектору цивільної безпеки. На стадії прийняття рішення знаходиться питання участі українських миротворців у миротворчій місії ЄС в Боснії і Герцеговині EUFOR Althea (2020).

У військовому вимірі участь ЗС України у антикризовій діяльності ЄС сприятиме стримуванню агресії Російської Федерації проти України, забезпеченню національної безпеки та відновленню суверенітету і територіальної цілісності України.

Тимофієва І.І.,

Чорногор Я.О., к.і.н.

*Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ*

МИРОТВОРЧІ МІСІЇ УКРАЇНИ: ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Участь у миротворчих місіях – важлива складова військової історії незалежної України. Досвід застосування Збройних Сил України в миротворчій діяльності свідчить, що така участь є окремим завданням військово-політичного характеру і вимагає від особового складу ЗС України специфічної підготовки (політичної, правової, мовної, психологічної тощо), готовності до виконання невластивих для військовослужбовців функцій, що обумовлені мандатом ООН, високого рівня оперативної й технічної підготовки.

За 28 років історії участі України як самостійного гравця у сфері забезпечення миру та міжнародної безпеки близько 44000 українських військовослужбовців взяли участь у 34 операціях, зокрема: в операціях ООН на території колишньої Югославії (у Хорватії, Косово, Македонії, Східній Славонії), в Анголі, ДР Конго, Грузії, Гватемалі, Таджикистані, Афганістані, Кувейті, Лівані, Судані, Кот-Д’Івуарі, Сьєрра-Леоне, Ефіопії та Еритреї; в операціях НАТО в Боснії та Герцеговині, Косово, Іраку, операціях “Океанський щит” та “Активні зусилля”; у місіях ОБСЄ в Косово та Грузії; в операції ЄС “АТАЛАНТА”; у багатонаціональних силах в Іраку, гуманітарній місії в Кувейті, Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані.

Найчастіше, українські військові у складі сил миротворчих операцій виконують такі завдання: гелікоптерне забезпечення; патрулювання зони відповідальності, збір та аналіз інформації; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації та реінтеграції усіх озброєних угруповань; розвідка, розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів; сприяння у наданні гуманітарної допомоги; супроводження гуманітарних вантажів; ведення інженерної розвідки шляхів руху, об’єктів та місцевості; морське патрулювання.

Останніми роками спостерігається зменшення участі України у миротворчій діяльності під егідою різних міжнародних організацій, що пов’язано як з об’єктивними причинами – безпековою ситуацією на території України через агресивні дії Російської Федерації, так і суб’єктивними причинами – недостатньою увагою до миротворчої діяльності, невідповідністю сучасним змінам та пріоритетам миротворчої діяльності.

В той же час, історія свідчить, що досвід, набутий у миротворчих операціях закордоном, протягом всіх років сприяв підтриманню боєздатності українських військових і набуттю досвіду, який пізніше знадобився і для реформування Збройних Сил України, і для організації та проведення АТО/ООС.

Федоровська Н.В.

*Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ МИРОТВОРЧОГО РУХУ ПРАВООХОРОНЦІВ МВС УКРАЇНИ

Славетну миротворчу діяльність України було розпочато на початку 90-х років ХХ століття, коли розпал політичних протиріч і громадських процесів став каталізатором виникнення військових протистоянь та збройних конфліктів у деяких країнах Європи, зокрема у Югославії. У 1992 році з метою сприяння політичному врегулюванню югославського конфлікту, який став найкровопролитнішим збройним протистоянням у Європі з часів закінчення Другої світової війни, Генеральний секретар ООН звернувся до керівництва держави з метою включення українського військового контингенту до складу сил ООН в зоні конфлікту. Пізніше, в 1994 році перший загін миротворців-правоохоронців МВС України вирушив до Югославії для встановлення миру та врегулювання кривавого конфлікту. Вони першими проклали шлях до участі працівників міліції України у цій благородній справі. Зі здобуттям незалежності Україна здійснила вагомий внесок у справу зміцнення миру і стабільності в європейському регіоні та у світі в цілому як одного із напрямів міжнародного співробітництва, високопрофесійно виконуючи миротворчими-правоохоронцями завдання поставлені світовим співтовариством.

У 1996 році вперше кількість працівників органів внутрішніх справ, які брали участь у миротворчих операціях, перевищила 40 осіб. У 1997 році наші миротворці вперше відбули до Анголи. В 1998 році українських правоохоронців запрошують до участі в місії ОБСЄ у Косово. У 1999 році кількість миротворців-правоохоронців збільшується до 100 осіб у різних країнах та місіях. У 2000 році як знак визнання високого професіоналізму поліцейського персоналу України у миротворчій діяльності було запропоновано направити перші спеціальні миротворчі підрозділи до Косово. Починаючи з 1994 року за період діяльності МВС України у сфері підтримання миру і безпеки, 37 осіб отримали поранення та тілесні ушкодження та один працівник – заступник командира оперативного взводу Спеціального миротворчого підрозділу МВС України старший лейтенант Ігор Кіналь, 1982 року народження – загинув у березні 2008 року в м. Митровиця (Косово).

На сьогодні у складі миротворчих місій в Конго, Косово, Південному Судані, на Кіпрі та підрозділах Секретаріату ООН несуть службу понад 50 співробітників МВС України. Враховуючи високу підготовку та професійні якості національного персоналу МВС України, третина його членів традиційно займають керівні або ключові посади у міжнародних місіях. Слід зазначити, що керівництво міжнародних операцій ініціює продовження терміну перебування служби в місіях й повторне персональне запрошення окремих працівників МВС України до місій. Миротворці-правоохоронці МВС України беруть участь у міжнародних операціях з метою зміцнення миру та досягнення стабільності, на міжнародному рівні формуючи позитивний імідж України як держави.

СЕКЦІЯ 7.
ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ
ТА ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бураков Ю.В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів

ВІДРОДЖЕННЯ КАПЕЛАНСТВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Явище капеланства в Україні має давні історичні традиції: душпастирська опіка була у козацькому війську, легіоні Українських Січових Стрільців, Українській Галицькій Армії, Армії УНР, Українській Повстанській Армії. Щоправда, в незалежній Україні правове формування інституту капеланства дещо затягнулося.

12 травня 1994 р. у Львові на науково-практичному симпозіумі “Духовно-гуманітарні проблеми розбудови Збройних Сил України” була започаткована як консультативний орган “Міжцерковна рада з питань душпастирської роботи у збройних формуваннях України”. Згодом питання задоволення релігійних прав і свобод в армії було актуалізовано на конференції “Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання”, в якій взяли участь чимало представників силових структур, науковців та духовенства. У 1999 р. чергова конференція на тему “Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання” вже звернулася до Президента як Верховного Головнокомандувача з низкою пропозицій щодо теоретичного, юридичного та практичного започаткування діяльності душпастирської опіки у війську. Однак належної реакції від офіційної влади тоді не дочекалися. У 2000 р. у Львові на черговій конференції “Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання” було прийнято рішення про утворення Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнського військового братства. Нова організація поставила собі за мету домагатися від влади створення інституту військового духовенства і налагодження співпраці у цій сфері між різними Церквами.

У 2000–2004 рр. організовано перші міжнародні капеланські навчання за участю запрошених військових душпастирів зі США, слухачами яких стали 150 священників та семінаристів різних конфесій з України. Священників почали частіше залучати до війська насамперед до урочистостей. Велике значення мало відкриття за участю духівництва та широкої громадськості каплиць та храмів у військових частинах. Очевидно, що цього було замало, а головно, їхня праця потребувала правового узаконення.

Навесні 2014 р., внаслідок агресії Російської Федерації проти України, священнослужителі опинилися поруч із військовими в районах реальних бойових дій та під час виконання ними бойових завдань, а відтак актуалізувалося питання щодо справедливого соціального захисту під час своєї діяльності. Нарешті 2 липня 2014 р. Кабінет Міністрів України видав Розпорядження № 677 р. “Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі”, яке розпочало процес творення у лавах Збройних Сил України та інших військових формувань капеланської служби.

Душпастирська служба, з часу виникнення теперішньої війни, пройшла етапи від стихійного волонтерського капеланства до організації штатної структури у ЗС України. Так, на сьогоднішній день інститут капеланів юридично оформлений, штатна структура капеланської служби затверджена і військові душпастирі приступають на законних підставах до роботи у військах ЗС України. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів, з 15 травня 2017 р. у всіх бойових частинах та підрозділах ЗС України затверджуються посади військових капеланів.

Воєца В.В.

Українська Греко-Католицька Церква,
м. Ірпінь

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА МЕДИКІВ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ГОСПІТАЛЯХ

Основне правило капелана – “Бути поруч”(Бл. Любомир (Гузар). Місія священника-капелана – “Бути там, де є найбільша необхідність...” (Бл. Святослав (Шевчук). Перебуваючи поруч із людиною, капелан може відчувати, що саме їй необхідно, виявити свою турботу про цю особу, допомогти.

Волонтерство або волонтерська діяльність (від фр. *Volontaire* (доброволець), лат. *Voluntaries*, лат. *Voluntas* (вільне волевиявлення), лат. *Volō* (бажання, намір) – добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність, що може здійснюватися окремими людьми, організаціями і капеланами. Волонтерською діяльністю люди займалися з давніх часів. Початком сучасного волонтерського руху в західних країнах зазвичай вважають створення Міжнародного комітету Червоного Хреста, яке ініціював 1859 року Жан Анрі Дюнан. Його ідеями стали керуватися волонтери по всьому світу.

Походження слова “капелан” відносять до IV століття, коли святий Мартин з міста Тур, будучи молодим військовим, побачив жебрака, який не мав вбрання, щоб прикритися від холоду. Тоді він розірвав надвоє свою солдатську накидку (“капу”) і одну половину віддав жебракові. Тієї ж ночі цей жебрак явився йому уві сні і сказав, що він – Ісус Христос. Після цього друга половина капи святого Мартина стала предметом вшанування у французькій армії. Для неї був створений похідний Храм, який назвали “капелою”, а священника, який служив у цьому храмі, почали називати “капелану”. З того часу й донині капелани є у більшості армій світу, а їхній правовий статус був закріплений не тільки у внутрішньодержавних, а й у міжнародних законах.

Військовий капелан – священнослужитель, котрий здійснює душпастирство над військовими, сім’ями та цивільними особам, які працюють для військових. У деяких випадках вони також працюють із місцевими цивільними особами у районі проведення бойових дій. Військово-медичний капелан – так само, як військовий капелан, має тільки спеціалізацію служіння у військових госпіталях також і для медиків. Капеланство при лікарнях та госпіталях у Європі відоме понад 200 років, але засади медичного капеланства були обговорені та затверджені тільки у 2002 році на “Нараді Європейської Мережі Медичного Капеланства” у Фінляндії. Документом визначено суть, організацію та розвиток медичного капеланства, ділянки його діяльності як повноправних учасників

багатофункціональної групи працівників сфери медичної опіки, а також форми навчання та методи роботи із залучення капеланів та волонтерів.

Головні засади діяльності військово-медичного капелана – служити усім, сприяти іншим, допомагати своїм. Спектр допомоги медичних капеланів передбачає тілесний, духовний, соціальний, інтелектуальний, емоційний напрями, адже у процесі лікування усі ці сфери мають бути забезпечені. Капеланство чи волонтерство служіння має бути спрямоване на пацієнта, його родину, медичних працівників та медичні заклади. Лікарі, капелани, волонтери мають допомагати хворому більшою мірою бути людиною, можливо, допомогти віднайти людині її велич і гідність, незважаючи на приниження й обмеження, які вона відчуває через хворобу, віднайти сенс життя і виконати своє покликання. Універсальне правило “милосердя” військово-медичного капелана/волонтера: що можу зробити для хворого – дія; що можу сповістити хворому – діалог; ким можу бути для хворого – присутність; що можу навчитися від хворого – слухання.

Починаючи з 2014 року, почалася практика надання капеланами допомоги військовим госпіталям України, зокрема медичним обладнанням, матеріалами, побутовою хімією, столярними виробами, ремонтними роботами тощо. Допомога хворим здійснювалася через морально-духовну та матеріальну підтримку (індивідуальну: протезами, ортезами, штучними суглобами тощо; групову (предметами одягу, продуктами харчування тощо).

Здійснювати волонтерство можна через існуючі волонтерські пункти при медичних установах, керівництво закладів, лікарів, медичних капеланів, напряму із конкретним пацієнтом. Водночас при відвідуванні пацієнтів військових госпіталів важливо розуміти специфіку даного медичного закладу та пам'ятати, що капелан там лише в гостях і прийшов допомогти, а не зашкодити. Важливо робити це з любов'ю! Не лише “щось” принести, а показати турботу про особу чи медичну установу, вміти не лише вислухати, а й почути.

Ворошук О.М.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ (2005–2013 рр.)

У період 2005–2013 рр. простежувалася стала тенденція до розвитку військово-релігійних відносин, зокрема у здійсненні практичних кроків щодо закріплення у нормативно-правовому полі нештатної моделі душпастирської опіки військовослужбовців. Якщо попередні етапи становлення військово-релігійних відносин до 2005 р. характеризувалися більшою ініціативністю релігійних організацій, то в досліджуваний період простежується тенденція до більш активної діяльності з боку МО України.

На цьому етапі сформувалася трирівнева система душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України: Рада у справах душпастирської опіки при МО України; церковно-релігійні структури, які відповідають за душпастирську опіку над військовими; місцеві священнослужителі, уповноважені церквами (релігійними організаціями) відповідати за цей напрямок співробітництва з військовими частинами (підрозділами).

В окреслений період відбувався розвиток військово-релігійних відносин у вигляді моделі задоволення релігійних потреб, яку вітчизняні фахівці охарактеризували як “світську” (етатиську), що передбачала задоволення духовних потреб представниками релігійних

організацій, які не входили до структур ЗС. Дана модель задоволення духовних потреб військовослужбовців була притаманна ЗС пострадянських держав, на відміну від західної моделі, де в ЗС країн НАТО переважно функціонував інститут військового духовенства (капеланства).

Проте, незважаючи на наявність відповідних напрацювань у вивченні досвіду функціонування інституту капеланства ЗС інших країн світу, а також здійсненні певних кроків у поглибленні військово-релігійних відносин як з боку МО України так і релігійних організацій, запровадити інститут військового духовенства (капеланської служби) у період 2005–2013 рр. так і не вдалося.

Відтак, МО України проводило виважену політику щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців, перебувало у стані невизначеності у питанні впровадження інституту капеланства та продовжувало вивчати досвід колишніх соціалістичних країн, у тому числі тих, які вже стали членами НАТО і в арміях яких присутні військові капелани.

Гельжинський А.Ю.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Характерним проявом соціальних трансформаційних явищ в Україні є суттєве посилення засад громадянського суспільства та його складової волонтерського руху, який активно почав розвиватися з початком антитерористичної операції (АТО) у 2014 році, коли сектор безпеки і оборони був неготовий до протидії противнику.

Волонтерська діяльність набула різних форм: від повсякденних форм взаємодомоги до спільних дій під час кризових ситуацій.

Однак, відомі факти, коли волонтери сприяли у діяльності сектору безпеки і оборони, не тільки надаючи матеріально-технічну допомогу, але і у виконанні завдань підрозділів ЗС України та правоохоронних органів.

Досить часто серед волонтерів зустрічаються люди, які можуть надати вагому та кваліфіковану допомогу у проектуванні, розробці та виготовленні БПЛА, спецтехніки та іншого високотехнологічного обладнання. Поряд з цим, представники волонтерського руху є джерелами вагомої інформації про противника та обстановку на тій чи іншій території. Тому не дивно, що серед ув'язнених т.зв. “ДНР” та “ЛНР” опинилося багато представників волонтерського руху, які намагалися стабілізувати суспільно-політичну ситуацію на Донбасі.

Волонтери можуть також виступати посередниками у конфлікті між різними сторонами, надаючи допомогу тим, хто постраждав та тим, хто її потребує, а також вирішуючи конфлікт шляхом спонукання сторін до діалогу. Оскільки сьогодні в Україні волонтери є соціальною групою з найвищим рейтингом довіри населення, що також виводить їх роль і значення на перші позиції у питанні політичної значущості.

Взаємодія волонтерів зі складовими сектору безпеки і оборони посилює їх можливості. Зокрема, варто стимулювати волонтерський рух з боку держави для вжиття ними заходів з метою забезпечення реалізації повноважень сектору безпеки і оборони, які визначені

нормативно-правовими актами. У цьому напрямку волонтерська діяльність може бути використана в період проведення АТО (ООС) чи настання кризової ситуації з метою:

проведення профілактичної роботи з населенням, яка спрямована на організацію та впровадження заходів щодо попередження та недопущення протиправної поведінки;

виявлення та запобігання розповсюдженню інформації, яка може створити передумови до ескалації ситуації та негативно вплинути на населення;

поширення об'єктивної інформації про вжиття правоохоронними органами та ЗС України заходів з метою стабілізації ситуації та формування неупередженого ставлення суспільства до подій, які мають місце;

надання інструкцій та правил поведінки в рамках кризової ситуації, а також юридичних консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів, які перебувають в зоні конфлікту.

Вказаний перелік не є вичерпним. Однак, на нашу думку, якщо б вказані напрями діяльності активно впроваджувалися на початку проведення АТО, то не чинився б такий супротив з боку місцевого населення підрозділам ЗС України та правоохоронним органам, які виконували свої завдання на території проведення АТО з метою стабілізації ситуації на Донбасі та відновлення регіону.

Дідич О.Р.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ФОРМУВАННЯ РОЛІ ТА МІСІЇ ДУШПАСТИРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Пілотне якісно-соціологічне дослідження, яке розтягнулось у часі з початку 2014 року до середини 2016 року, допомогло проаналізувати тенденцію розвитку оновленого феномену військового душпастирства та вловити основні тенденції та проблеми, які виникають перед запровадженням офіційного інституту військового духовенства. Передусім оновлення капеланства та його переосмислення відбулось під час революції на Майдані, коли певні служителі стали називати себе “капеланами Майдану”.

Надалі ті релігійні волонтери, які хотіли продовжити місію духовної опіки, через волонтерську допомогу завоювали довіру та сформували відповідь на потребу військовослужбовців.

Місія, роль та функції військового духовенства досі не мають єдиних стандартів, що призводить до вільного вибору кожного капелана, а також виникнення ряду інших проблем. Головною місією капелана, за офіційними джерелами, має залишатись духовна опіка та наставництво для військовослужбовців.

Сприйняття військовослужбовцями капеланів далеко не завжди відповідає їхньому баченню власної ролі та місії у війську. Розподіл думок бійців напряму залежить від характеру їхньої служби. Ті, хто перебувають або перебували безпосередньо в бойових діях, заявляють про потребу в присутності капелана на постійній основі. Цього потребують навіть нерелігійні військові, оскільки у них є потреба у спілкуванні зі сторонньою особою, яка має подібні пастирські навички.

Окрім потреби в постійному характері служби військового духовенства, командування нерідко звертається до капеланів з прохання допомогти у боротьбі з алкоголізмом у підрозділах, у подоланні конфліктних ситуацій або ж з метою підвищення морального стану війська.

Головною проблемою на шляху запровадження офіційного інституту військового духовенства є відсутність законодавчої та нормативної баз. Також для подальшого створення офіційної служби потрібен ряд документів, який визначатиме не лише основні підстави та принципи військового духовенства, а й документуватиме стандарти поведінки капелана, його місію, роль, функції та завдання.

Для повноцінного розвитку військового душпастирства необхідна широкомасштабна робота з представниками силових структур, проведення інформаційних занять, робота капеланів з майбутнім офіцерським складом тощо. Це допоможе уникнути можливих конфліктів та дасть змогу командирам розуміти та правильно ставитись до військового священства.

Євсєєв І.Г.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Волонтерська діяльність в Україні у чинних нормативно-правових актах, що діяли напередодні проведення антитерористичної операції (далі – АТО), була в основному спрямована на надання соціальних послуг громадянам, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребували підтримки, допомоги або соціальної реабілітації. Однак на сучасному етапі ця діяльність набула обґрунтовано нового напрямку свого розвитку – надання волонтерської допомоги українській армії та захисникам нашої держави. У цей час суспільство показало вражаючу здатність до консолідації і мобілізації, зумівши створити дієву мережу громадських ініціатив та об'єднань у рамках волонтерської діяльності, що опікувалися вирішенням найбільш гострих та невідкладних завдань із забезпечення проведення АТО.

Разом з тим, масовий волонтерський рух та нові форми волонтерської діяльності потребували її законодавчого врегулювання і забезпечення. Так, вже 2 вересня 2014 року Верховною Радою України було прийнято пакет законодавчих ініціатив, спрямованих на спрощення порядку здійснення благодійної допомоги для ЗС України та звільнення від податку самих благодійників (волонтерів), які мали перебувати в Реєстрі волонтерів АТО. Завдання щодо формування та адміністрування такого реєстру наказом Міністерства фінансів України були покладені на Державну фіскальну службу України.

Наступним кроком у напрямі створення правового поля для забезпечення волонтерської допомоги українській армії стало прийняття у березні 2015 року змін до чинного законодавства України щодо волонтерської діяльності. Так, в Законі України “Про волонтерську діяльність” було врегульовано правовідносини, що виникали у процесі провадження волонтерської діяльності в Україні під час проведення АТО. Крім цього,

зазначений закон було доповнено нормою, що передбачає виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення АТО.

В умовах проведення АТО держава почала активно залучати волонтерів до виконання найбільш пріоритетних завдань щодо зміцнення національної безпеки України. Відповідно до рішень, прийнятих у підзаконних актах Президента України та центральних органів виконавчої влади, волонтери брали участь у матеріально-технічному забезпеченні ЗС України, наданні домедичної допомоги військовослужбовцям, заходах щодо соціальної реабілітації і адаптації учасників АТО тощо. Для забезпечення скоординованих дій волонтерських організацій та ЗС у жовтні 2014 року наказом Міністерства оборони України було утворено Раду волонтерів.

Важливу роль волонтерського руху у забезпеченні національної безпеки і оборони було відведено також і у прийнятих у 2015–2016 рр. доктринальних та концептуальних документах оборонного планування: Воєнній доктрині України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, Стратегії кібербезпеки України, Стратегічному оборонному бюлетені України.

Значну увагу з боку держави в цей історичний період було приділено соціальному захисту волонтерів. Спочатку на законодавчому рівні у квітні 2015 року було визначено їх соціально-правовий статус: статус особи з інвалідністю внаслідок поранення; статус особи, на яку поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” для членів сімей волонтерів, які загинули (пропали безвісти) та померли внаслідок поранення. Потім, відповідно до прийнятих нормативно-правових актів Уряду, таким категоріям громадян було упорядковано виплату одноразової грошової винагороди. Загалом, під час проведення АТО за участю ЗС України було видано 5 урядових розпоряджень щодо виплати зазначеної допомоги. У результаті одноразову грошову допомогу в цей період отримали 2 волонтери, у зв’язку із встановленням їм інвалідності, та 10 сімей загиблих волонтерів на загальну суму 6,540 млн гривень.

Відзначаючи значний вклад волонтерів у забезпечення проведення АТО, Указом Президентом України у лютому 2016 року було встановлено відзнаку “За гуманітарну участь в антитерористичній операції”. Загалом, за проявлену громадянську мужність, вагомий особистий внесок у розвиток волонтерського руху, зміцнення обороноздатності та безпеки України під час проведення АТО понад 250 волонтерів (у 40 актах Президента України) було відзначено державними нагородами України, а громадському діячу, волонтеру Дмитру Гончаренку присвоєне звання Героя України з удостоєнням ордена “Золота Зірка” (посмертно).

Отже, в умовах проведення АТО волонтерська діяльність трансформувалася у впливовий політичний інститут українського суспільства, що опікується проблемами забезпечення обороноздатності держави. Зміни, що відбулися в цей час у чинному законодавстві України у сфері волонтерської діяльності, дали змогу: врегулювати правовідносини, що виникали у процесі її провадження; залучити волонтерів до виконання найважливіших завдань у сфері національної безпеки і оборони; запровадити з боку держави їх соціальний захист та гідно оцінити їх вклад у матеріально-технічне забезпечення української армії.

*Іваненко С.М.**Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ВИСВІТЛЕННЯ ЦИВІЛЬНИМИ І ВІЙСЬКОВИМИ ЗМІ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА ПОЧАТКУ АТО

Центральні друковані органи Міністерства оборони України газета “Народна армія” та журнал “Військо України”, починаючи з початку проведення АТО, в кожному номері публікували матеріали про волонтерів, охоплюючи всі регіони України. З часом відбулась трансформація волонтерського руху у волонтерські організації та об’єднання. На перших шпальтах військових видань висвітлювались найвідоміші з них: “Крила Фенікса”, “Армія SOS”, “Підтримаємо Армію України”, “Волонтерська сотня”, “Повернись живим”, всеукраїнський громадський центр “Волонтер” і багато інших. Таким чином ЗМІ впливали на формування суспільної свідомості і сприяли поширенню доброчинності.

Найголовнішими функціями волонтерів являлися збір та постачання необхідних фінансів та матеріальних засобів діючим силам АТО та допомога пораненим, які складали понад 70% усіх ресурсів. Однак волонтерський рух переживав хвилі підйомів та спадів у діяльності. Відслідковуються сезонні коливання активності волонтерського руху. Пік приходився на літні місяці, восени та взимку спостерігалось зниження активності волонтерських груп, зменшення обсягів матеріальної допомоги, які надходили в райони виконання завдань силами АТО. Окрім труднощів, пов’язаних із кліматичними умовами, зниження активності волонтерського руху було пов’язано з економічними проблемами в країні, браком матеріальних і фінансових ресурсів. Але є і інша причина, що психологам відома як “втома від співчуття”. Коли від постійних негативних повідомлень у ЗМІ про біди, трагедії війни, люди втрачають чутливість, спрацьовує захисний бар’єр, що не допускає емоційної перенапруги і як наслідок знижується прагнення допомогти ближньому.

Пік розвитку волонтерського руху приходить на середину 2015 р. Зібрати статистику було дуже складно, але враховуючи дані ЗМІ, реєстрів Мінсоцполітики, а також інформацію, подану Державними облдержадміністраціями, нараховувалося 14,5 тисяч волонтерів, які професійно і постійно займаються цією діяльністю, і більше 2,5 тисяч організацій (дані мобільних операторів, Приватбанку та інші джерела). Також більше 1,5 мільйона українців хоча б один раз допомагали армії.

Отже, на початку АТО в пробудженні громадянського суспільства та популяризації волонтерської діяльності значну роль відігравали цивільні та військові ЗМІ.

*Йосифчук М.Я., кандидат наук з богослів'я,
Парафія Ікони Божої Матері "Утамуї моя
печалі", м. Київ,
Йосифчук М.Я., кандидат наук з богослів'я,
м. Київ,
Красота І.В., м. Київ*

ВІЙСЬКОВІ СВЯЩЕНИКИ-КАПЕЛАНИ УНР НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ У 1920–1924 рр.

Для захисту незалежності України 1917–1921 рр. під час важких військових періодів боротьби поряд були з воїнами-козаками ХХ ст. їхні побратими священники-капелани, які несли свій хрест разом щодо захисту України.

Незважаючи на економічні і політичні перешкоди, православні українці, перебуваючи у вигнанні, у таборах для інтернованих на території Польщі розвинули дуже енергійну церковну діяльність щодо автокефалії Української Православної Церкви, навіть із фактичною втратою політичної незалежності та власною територією для державного управління Української Народної Республіки.

Духовну підтримку українському війську на чужині надавали військові священники-капелани, які своєю самопожертвою несли тяжкий хрест історичних випробовувань нашого страждального українського народу.

Прагнення до автокефалії Української Православної Церкви започатковане 100 років тому було втілено сьогодні також завдяки славним воїнам УНР та їхнім капеланам.

Прагнення до автокефалії українського народу здійснювалось протягом усього ХХ ст. в Польській Православній Церкві (1921–1939 рр.), УПЦ в США та Канаді, під час відродження УАПЦ в 1941–1944 рр. та 1989–1992 рр. і завершилось під час військової агресії Російської Федерації у 2014 р.

Війна, яка триває і досі, пожвавила національно-духовне пробудження і привела до отримання 06.01.2019 р. Томосу про автокефалію Української Православної Церкви. Показовим було те, що під час отримання даного історичного документа був присутній Міністр оборони, генерал армії Степан Полторак, чим засвідчив повагу від Збройних Сил України не лише до військових священників-капеланів минулого, але і – сучасності, оскільки 600 православних духовних воїнів сьогодні несуть поряд із захисниками України важкий хрест у боротьбі з окупантами.

*Климчук І.О., к.пед.н.,
Куліда І.М.
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСТВА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

У сучасній Україні склалась досить складна соціально-політична, економічна, безпекова й інформаційна ситуація. Агресія Російської Федерації вплинула не лише на політичну, соціальну, економічну, військову сфери, але й поставила Українську державу перед складними викликами для державної інформаційної політики. Сьогодні Україна все ще перебуває в процесі осмислення цієї нової реальності й механізмів спротиву інформаційній

агресії, переоцінки концепції державної інформаційної політики і подолання наслідків агресії для інформаційного простору держави.

Головною метою інформаційної війни, як зазначають Віталій Носов та Олександр Манжай, є оволодіння свідомістю населення та особового складу збройних сил країни – об'єкта впливу, тобто підготовка підґрунтя для досягнення конкретних політичних, економічних та військових цілей.

Початковим моментом ведення інформаційної агресії Росії проти України можна вважати 2007–2008 рр., коли вона розпочала проводити активну діяльність із закріплення в українському інформаційному просторі за допомогою традиційних та електронних ЗМІ, а також соціальних мереж за допомогою тем і меседжів, що мали підготувати цільові аудиторії до подальшої збройної агресії, стимулюючи перехід на сторону супротивника під час активної фази протиборства.

Інформаційно-пропагандистська робота РФ проти України у підготовчий період спрямовувалася на традиційно проросійськи налаштовані індустріальні райони України, які тісно поєднані з РФ економічними зв'язками, а також на окремі цільові групи у центральних, північних та західних регіонах України.

На думку Володимира Ліпкана доктора юридичних наук, наша держава в інформаційній сфері переважно виконує роль пасивного спостерігача й регулятора. Більше того, сама інформаційна функція досі не стала конституційованою для інституціональних структур. Відтак об'єктивно виникла потреба в реалізації більшості інформаційних функцій, які лежать за межами інституційного механізму та поки що не стали основою для систематизації їх у цілісну систему – державну інформаційну політику. Одним з ефективних засобів такої діяльності стала діяльність інформаційних волонтерів.

Волонтери як категорія фізичних осіб існують уже досить тривалий час на території України, проте здійснення їх діяльності в інформаційній сфері є кардинально новим явищем.

Щодо поточного законодавчого трактування у Законах України “Про волонтерську діяльність”, “Про соціальні послуги” визначено, що волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги, що має суспільно-корисний характер.

Ситуація, яка склалася в Україні: воєнна анексія Автономної Республіки Крим, гібридна війна на Сході України, спонукає нас звернути увагу на інформаційне волонтерство. Окремі фізичні особи можуть об'єднуватись у неурядові організації або створювати певні проекти для надання інформаційної допомоги, тобто здійснення інформаційного волонтерства. Особи з активною життєвою позицією, які через ЗМІ доносять інформацію відмінну від тієї, яка нав'язується суспільству ззовні відіграють велику роль у протидії в інформаційній війні. На сьогодні існує декілька волонтерських проектів, які було створено після початку агресії Росії проти України, а саме:

“Інформаційний спротив” (група) – недержавний проект, головною задачею якого є протидія в інформаційному полі зовнішнім загрозам, які виникли в Україні в таких сферах: воєнна, економічна, енергетична та сфера інформаційної безпеки. Члени групи здійснюють інформування не лише на офіційних веб-сторінках групи, та офіційній сторінці в мережі Facebook, а і на особистих сторінках членів групи в соціальних мережах. Офіційна сторінка групи ведеться російською та англійською мовами.

Громадська організація “Донбас SOS” — українська неурядова організація, що займається координацією допомоги громадянам, які перебувають в зоні проведення АТО, а також внутрішньо переміщеним особам. Утворилася в березні 2014 року з активістів Донбасу.

Варто виокремити “Народний Тил” – громадську організацію, волонтерське об’єднання, яке спрямовує свою діяльність на допомогу українським військовим, які беруть участь у збройному конфлікті з Росією. У 2014 р. волонтери групи створили сайт “Миротворець”, на якому розміщено базу даних з інформацією про терористів.

Таким чином, спостерігається активна участь пересічних, небайдужих громадян у сприянні реалізації державної інформаційної політики, захисті інформаційних прав і свобод та законних інформаційних інтересів людини, а також активний розвиток інформаційного волонтерства в Україні, що додатково підкреслює актуальність і необхідність здійснення подальших наукових розвідок цього феномена.

Мельник Н.П.

*Державний вищий навчальний заклад
“Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди”, м. Переяслав*

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ (ЛИСТОПАД 2013 – 2015 рр.)

Відмова режиму В. Януковича підписати договір про Асоціацію України з Європейським Союзом викликала масове обурення громадян, що призвело до зібрання невдоволених 21 листопада 2013 р. на Майдані Незалежності у Києві. Переважно це була молодь та студенти. Вони вийшли з прапорами Європейського Союзу, що свідчило про їх прагнення прилучитися до європейських цінностей. На Майдані народилося гасло “Україна – це Європа!”. Почалася винятково мирна молодіжна демонстрація протесту.

Насилля, розв’язане прибічниками Януковича проти студентів у ніч з 29 на 30 листопада 2013 року, поклато початок Революції Гідності. Насильницькі дії влади змусили протестувальників створити групи Самооборони – добровольчі формування, метою яких став захист протестувальників. До Самооборони увійшли колишні військові, звичайні студенти, бізнесмени, представники інших суспільних верств.

З початком російської агресії проти України на Євромайдані було поставлено намет, що перетворився на мобілізаційний пункт Національної гвардії України. Розпочався перший етап формування добровольчих батальйонів. Після відповідної підготовки вони розпочали службу у районі проведення антитерористичної операції, де виконували бойові завдання разом із підрозділами Української армії. На добровільних засадах студенти Переяславщини також брали участь у бойових діях. Зокрема, студент історичного факультету Лапійчук Сергій влився у добровольчий рух, став захищати рідну землю від зовнішнього ворога.

У складних умовах війни активізувався студентський волонтерський рух. Українські студенти масово долучилися до благодійних акцій, навіть створили власні волонтерські організації. Студентська рада ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” також долучилася до волонтерства. Було зібрано кошти громадянам, постраждалим під час Революції Гідності, та втілено в життя

благодійний проєкт “Молодь для армії” (збір коштів для потреб в/ч А0473, смт Дівички), у межах якого було зібрано близько п’яти тисяч гривень та закуплено військовим 7 спальних мішків, продукти харчування, які було передано військовим у рамках університетської акції “Допоможи солдату”. Студентами-волонтерами було проведено концертні програми, вечори спілкування, благодійний фестиваль КВК “Кубок миру”, а отримані кошти від нього було передано на потреби армії.

На прохання військового комісара О. М. Чорного з числа студентів було організовано волонтерську службу оповіщення при військовому комісаріаті, яка полягала у відновленні та уточненні списків військовослужбовців запасу, упорядкуванні електронної бази, мультимедійному забезпеченні навчань, допомозі в налагодженні офісного обладнання тощо. Безпосередньо за ініціативою волонтерської служби у вересні 2014 року було організовано загальноуніверситетський координаційний центр волонтерської роботи “Гарячі серця”. Центр провів низку благодійних акцій: збір продуктів харчування та засобів особистої гігієни, “Напиши листа солдату”, збір коштів для благодійного фонду “Нова Україна” для переселення дітей-сиріт із інтернатів із району бойових дій.

Студентське волонтерство сприяло формуванню громадянської позиції, реалізації молоді в служінні суспільству. Роль волонтерів-добровольців стала надзвичайно важливою і невід’ємною складовою діяльності студентських колективів і органів студентського самоврядування.

Наушко М.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Досить важко простежити історію волонтерського руху, оскільки раніше ніхто не фіксував дії такого роду. Історія людства вказує на те, що ні одному суспільству були не чужі ідеї добровільної і безкорисливої допомоги. Поняття волонтерство настільки ж давнє, як і поняття “соціум”. Волонтерство може приймати різні форми: від традиційних видів взаємодопомоги до спільних зусиль тисяч людей, спрямованих на подолання наслідків стихійного та техногенного характеру, врегулювання виникаючих конфліктних ситуацій, викорінення бідності і т. д. Простіше кажучи, волонтерська праця не оплачується, як це прийнято розуміти в нашому суспільстві.

В Україні ідея волонтерства йде в далекі часи, далеко вглиб історії, коли українці, виховані на моральних і етичних традиціях православ’я, які передавались із покоління в покоління, надавали безоплатну допомогу людям, які цього потребували. В радянський час було створено механізми примусового волонтерства такі як, піонерські та комсомольські загони, в яких діти та дорослі повинні були працювати на благо суспільства. Примусова участь у цих загонах у підсумку спотворила розуміння про трудову діяльність на добровольчих засадах.

Першими вітчизняними волонтерами вважаються представники Червоного Хреста. Волонтерство як явище виникло з потреби здійснення вмотивованими прошарками

суспільства діяльності, яка, на перший погляд, є достатньо простою, однак все ж таки потребує зосередження великих зусиль.

З 2011 року в Україні діє закон, який регулює діяльність волонтерів. Так, у Законі України “Про волонтерську діяльність” міститься легальне визначення: волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. В свою чергу, волонтерською допомогою вважаються роботи та послуги, які виконуються або надаються волонтерами безоплатно.

В нашій країні в теперішній час з’являється нове розуміння волонтерства. Все більше людей виявляють соціальну активність і свідомість. Волонтери беруть участь в акціях допомоги дітям-сиротам та людям з обмеженими можливостями, допомагають нашим військовослужбовцям, які беруть участь в операції Об’єднаних сил на Сході України.

Однак слід зазначити, що головною проблемою волонтерського руху в Україні є передусім, труднощі організації волонтерської діяльності. Організаторам волонтерського руху потрібно не тільки ознайомитися з історією руху інших країн, організувати роботу і контроль, навчитися складати робочі плани та ставити завдання для волонтерів, а й завжди враховувати думку і досвід самих добровільних помічників, які за напрямом своєї діяльності зіштовхуються з проблематикою волонтерства, щоденно втілюючи у життя реальні вчинки.

Неурова А.Б., к.психол.н.,

Неуров І.В., к.е.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В АРМІЇ США: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Найвідомішим інститутом військових священників вважається капеланська служба збройних сил США. Пентагон звертає дуже серйозну увагу релігійній сфері під час повсякденній діяльності та час виконання бойових завдань військовослужбовців. Текст військової присяги в армії США закінчується словами: “Нехай допоможе мені Бог”. У 6-й статті “Кодексу поведінки”, затвердженого в 1995 році, вказується: “Ніколи не забуду, що я американський військовослужбовець, відповідальний за свої вчинки і службу принципам, які зробили мою країну вільною. Залишаюся вірним Господу Богу і Сполученим Штатам Америки...”.

Служба капеланів фінансується з військового бюджету, а їхній статус у частині прав і привілеїв прирівнюється до офіцерського. Капелани мають своїх власних керівників, та свої навчальні заклади й засоби масової інформації.

У Пентагоні діє Рада по справам капеланів. Вона являється вищим органом капеланської служби і здійснює загальне керівництво їх діяльністю. На даний час у ЗС США проходять службу близько 2 800 офіцерів-капеланів, які представляли більше 120 релігійних конфесій, що дозволяє охопити практично весь особовий склад.

Також у ЗС США відсутні офіцери, які займаються морально-психологічним забезпеченням, ці питання психологічної і виховної роботи з військовослужбовцями було покладено на капеланів. До обов’язків капеланів входять також консультації керівного

складу з питань релігії, культів та традицій місцевого населення і встановлення зв'язків з місцевими як релігійними, так і добродійними організаціями.

До своєї первинної посади майбутній капелан армії США батальйонної ланки після школи йде в середньому 13–15 років, з яких 7–9 припадає на навчання в університеті (коледжі), після того – у теологічній семінарії та 4–6 років безпосередньо духовної й виховної практики у військах. За цей час капелан стає підготовленим спеціалістом, співрозмовником в області теології, філософії, психології, соціології тощо. Його високий моральний приклад у повсякденному житті викликає повагу в оточуючих. Важко переоцінити значення капелана під час бойових дій, де в атмосфері смертельної небезпеки він стає потрібним навіть атеїстові.

Досить різноманітні й форми організації “робочих місць” капеланів у ЗС США. Крім стаціонарних і мобільних церков у підрозділах і на кораблях обладнуються так звані куточки капелана, будинки усамітнення, молитовні притулки і т. ін.

Капелани традиційно відіграють важливу роль у системі виховання військовослужбовців. Не випадково видатний полководець II Світової війни Д. Ейзенхауер проголошував, що хороший військовий священник коштує дорожче, ніж його особиста вага в золоті.

Новікова В.Г.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ЖІНОЧІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ

Одним із феноменів протистояння України російській агресії стало виникнення волонтерського руху. Активність та ефективність волонтерської діяльності жіночих організацій проявилися в підтримці осіб, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. У надзвичайно складних умовах цей рух об'єднав патріоток, створив дієву структуру громадських організацій, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем своєї держави.

У своєму розвитку жіночий волонтерський рух набував різноманітних форм – від традиційних інститутів підтримки своїх воїнів до мобілізованої суспільно-корисної допомоги. Військова агресія Російської Федерації проти нашої держави у 2014 р. стала каталізатором активності волонтерського руху. Його становлення в Україні можна поділити на два періоди, які відрізняються між собою практичним завданням. Перша фаза формування волонтерського руху (Євромайдан) мала характер захисту людської гідності, а друга – захисту української державності.

Волонтерський рух з початком збройного конфлікту на Сході України став відзеркаленням недостатньої підтримки державними структурами учасників боротьби з російською агресією. Виникла волонтерська мережа із всеукраїнських, регіональних та місцевих структур, а також міжнародні організації, що стали діяти на території України. У пік розвитку волонтерського руху (середина 2015 р.) в Україні нараховувалося понад

250 волонтерських організацій, що спеціалізувалися на вирішенні проблем, зумовлених російсько-українським протистоянням в Криму та на Донбасі.

Різноманітні за походженням і соціальним складом волонтерські об'єднання скеровували свою роботу у таких напрямках: гуманітарна підтримка воїнів АТО/ООС, моральна та матеріальна підтримка демобілізованих військових та їх сімей. Затяжна гібридна війна змусила деякі волонтерські організації переорієнтуватися у своїй діяльності, зосередитись на підтримці незахищених верств населення із зони конфлікту. З початку російської агресії без волонтерського руху практично неможливо було забезпечити своїх захисників якісними продуктами харчування, теплим одягом, засобами обігріву.

Особливу активність у волонтерському русі проявляють українські жінки. Ризикуючи життям і нехтуючи власним благополуччям, вони доставляють нашим захисникам на передову продукти, медикаменти, військове спорядження, матеріально та морально підтримують жителів так званої “сірої зони”. Для поранених бійців збирають ліки, продукти харчування та кошти для подальшого лікування. У масштабах країни українська жінка створила історію нашої країни. “Жінка світу” – це збірний образ тисяч українських жінок, які з початку Майдану і до сьогоднішнього дня борються за свободу України. Сотні жінок-волонтерів відзначені державними нагородами за громадянську мужність, вагомий особистий внесок у розвиток волонтерського руху, зміцнення обороноздатності і безпеки Української держави.

*Пашковська М.В., к.ю.н., с.н.с.
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА У ПІДТРИМАННІ БОЙОВОГО ДУХУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, яка задекларувала у ст. 35 Конституції України право людини на свободу світогляду і віросповідання, яке включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Реальність свободи віросповідання людини залежить від наявності дієвого механізму її юридичного забезпечення в державі. Основою такого механізму в Україні є національне законодавство із задоволення релігійних потреб військовослужбовців.

Духовно-моральне виховання є складовою бойової та морально-психологічної підготовки військовослужбовців, що сприяє підтриманню духовного потенціалу військ. Тому, враховуючи військову агресію проти України з боку Російської Федерації, питання державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України та створення інституту військового капеланства набуває особливої ваги. Доцільно зазначити, що термін “капелан” походить від латинського слова “каппа” – мантія, плащ.

Військові священники (капелани) – фізичні особи, які мають духовну освіту, є священнослужителями зареєстрованої в Україні релігійної організації, пройшли відбір та прийняті на роботу на посади працівників у військових частинах, військових навчальних закладах, установах та організаціях Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб особового складу.

Відповідно до ст. 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” визначено, що командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів, а також забезпечує душпастирську опіку з боку Церкви (релігійних організацій) військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

Створення інституту військового капеланства безпосередньо сприяє задоволенню релігійних потреб армії, та суспільства в цілому. Серед принципів такої діяльності є: забезпечення конституційного права громадян на свободу світогляду і віросповідання; добровільність участі військовослужбовців у богослужіннях, релігійних обрядах та інших заходах; рівність представників всіх віросповідань, які проходять службу у Збройних Силах України щодо задоволення їх релігійних потреб; невтручання військового командування у діяльність релігійних організацій; невтручання релігійних організацій у діяльність військового командування; повага, толерантне ставлення до віруючих та військових священників (капеланів) усіх релігійних організацій.

*Питльована Л.Ю., к.і.н., доцент
Український католицький університет,
м. Львів*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА ВОЇНІВ АТО КАПЕЛАНАМИ-ВОЛОНТЕРАМИ

Вибух громадсько-політичної активності населення навесні 2014 р. вплинув на церковно-релігійні структури, які започаткували волонтерські ініціативи, спрямовані на допомогу учасникам АТО, їхнім сім'ям, переселенцям. Церква максимально долучилася до волонтерської допомоги як військовослужбовцям, так і населенню окупованої території. Капеланами-волонтерами у зону АТО пішли священнослужителі УГКЦ (Української греко-католицької церкви) отці Іван (Гопко), Юрій (Лисишин), Любомир (Яворський), Іван (Гуня) та багато інших. За перші два роки бойових дій на Сході України було здійснено 395 ротацій (кожна по 35–45 діб) священників УГКЦ у зоні АТО. Трьох волонтерів-священників за цей період було поранено. З весни 2014 р. (початку російської агресії) до кінця 2016 р. УГКЦ провела 474 ротації священників в зоні бойових дій терміном 30–45 днів. Тільки за перші два місяці 2017 р. в зоні АТО працювало 152 греко-католицьких військових капеланів.

До функцій волонтерів-священників у зоні АТО на Сході України належали, перш за все, проведення сповідей, причастя, відспівування загиблих, а також освячення техніки, індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, проведення занять із християнської етики. Надзвичайно важливою була і залишається роль волонтерів-священників у знятті стресового синдрому та укріпленні морально-психологічного стану військовослужбовців.

Важливим моментом в організації пастирської опіки особового складу ЗС України у зоні АТО стало створення низки громадських організацій, зокрема “Міжконфесійного батальйону військових капеланів”. Перші поїздки капеланів-волонтерів із цієї організації у

зону АТО почалися ще у квітні 2014 р., а донині зроблено більше сотні виїздів. На час завершення антитерористичної операції в складі батальйону за попередніми підрахунками служили більше 100 духівників, підготовлених для роботи на фронті.

Капелани “Міжконфесійного батальйону військових капеланів” у період з осені 2014 р. і до весни 2015 р. вели пастирське служіння в Донецькому аеропорту не тільки як священики, але й у якості психологів та парамедиків. З початку бойових дій духовники батальйону працювали у 93, 56, 57, 87, 79 бригадах, 44, 30, 17 танкових бригадах, підрозділах НГУ, ДУК (Добровольчий український корпус) “Правий Сектор”, батальйонах “Донбас”, “Айдар”. У складі батальйону працюють капелани-інструктори з тактичної медицини і медичної евакуації, які здатні навчати військовослужбовців наданню першої допомоги при пораненнях. З 2016 р. на базі батальйону був створений підрозділ військових психологів для роботи як в зоні АТО, так і в навчальних центрах.

Ще одним напрямом стала робота волонтерів-священників із реабілітації військових, що повернулися із зони бойових дій. “Всеукраїнське міжконфесійне релігійне християнсько-військове братство” реалізує Програму діяльності на 2017–2021 рр., яка включає в себе акцію “Солдат повертається додому”.

На виїзному засіданні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яке відбулося восени 2016 р. у Краматорську, Блаженніший Святослав (Шевчук) відзначив нелегкий шлях, пройдений українським військовим душпастирством. У перші роки незалежності греко-католицькі священики, потрапляючи до військових частин, змушені були долати стереотипи радянського періоду, байдужість командування, його нерозуміння ролі та місця священика в армії. Глава УГКЦ наголосив, що перелом у ставленні до душпастирської опіки відбувся з часу Євромайдану, а особливо – агресії Російської Федерації на Сході України. Перетворення військового душпастирства на штатну інституцію Збройних Сил України також тісно пов’язано з набуттям капеланами чіткого юридично-правового статусу.

Півнюк С.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Проблематика душпастирської опіки військовослужбовців, відродження духовного просвітництва, виховання військових та членів їх сімей у дусі християнської моралі завжди турбувала православне духовенство. Ще з давніх часів областю самобутнього функціонування православної церкви на українських землях здавна була Запорізька Січ, а в деяких випадках релігійні норми були чи не єдиним ефективним регулятором розбурханої, далеко не завжди дисциплінованої й керованої козацької маси. Історично склалось, що чим більше стверджується Україна у своїй державності, тим інтенсивнішим стає пошук загальнонаціональних ідейно-духовних орієнтирів, здатних об’єднувати суспільство, зміцнити державу, вивести її на високий рівень цивілізованості й культури.

Нагальною проблемою залишається надання морально-психологічної допомоги й проведення душпастирської опіки військових, посилення виховної роботи. У контексті

національного розвитку важливим став процес створення інституту капеланства при Збройних Силах, так 02.07.14 року Кабінет Міністрів України видав розпорядження “Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах”. В сучасній ситуації наявність у війську капеланської служби вже гостра необхідність на рівні з дієвою системою морально-психологічного забезпечення. На сьогодні до штатів частин введено посади капеланів, що проводять богослужіння для військовиків в частині, так і в районах виконання завдань, облаштування куточків молитви предметами церковного вжитку, волонтерську діяльність серед прихожан храмів та церков, щодо збору пожертв на користь українського війська.

Натомість з значними вищезазначеними здобутками у взаємодії мають місце і деякі проблемні питання, які мають вплив на виконання завдань капеланства та задоволення потреб військовослужбовців. Так, на сьогодні не вирішено питання забезпечення військових капеланів предметами речового майна, церковного вжитку, виділення матеріальних засобів на підтримання культових споруд (церков, капличок) у належному стані, забезпечення потреб військовослужбовців різних конфесій.

Проект Закону про військове капеланство №10244-1 від 23.04.2019 року мав би закріпити право на душпастирську опіку для військовослужбовців. Проте він не передбачає надання жодного статусу для військових капеланів та жодних соціальних гарантій для них. Фактично законопроект є декларативним, крім того, профільний комітет ВРУ з питань національної безпеки і оборони рекомендував його відхилити.

Проховник П.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК У ЛЬВОВІ У СТАНОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА

У 2005 р. у Львові відновлено та освячено церкву Архистратига Михаїла, яка знаходиться на території Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. При цьому храмі розпочав формуватися львівський осередок капеланів, який очолив отець Степан Сус (тепер єпископ УГКЦ). За кілька років осередок розрісся до Центру військового капеланства при Львівській архієпархії УГКЦ.

Для кращого розуміння армійського життя отець Степан Сус почав проходити всі навчальні програми із солдатами та курсантами. Найбільш пам'ятним для нього став марш-кидок на 72 км з десантниками. Завдяки спільному проходженню всіх труднощів солдатського життя його авторитет ріс із кожним днем. До храму все частіше почали приходити як звичайні курсанти, так і керівництво. Зокрема не останню роль в успіху львівського капеланства відіграв начальник Львівського гарнізону, начальник академії – генерал-лейтенант П. Ткачук, який сприяв відновленню львівських храмів, зокрема гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла, неподалік від відомої Площі Ринок.

Ідея відкрити Гарнізонний храм у Львові – святині для військових – зародилась у Національній академії сухопутних військ ще у 2008 р. Позаяк “вільних” церков у Львові не було, вибір впав на костел єзуїтів, який вже виконував функцію “військового” храму із середини XIX століття до кінця 30-х рр. XX ст. Вагомою перепоною на шляху втілення цієї

ідеї стало книгосховище Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України, яке розташовувалося у храмі. Туди після завершення Другої світової війни було завезено більше мільйона конфіскованих радянською владою книг. Однак спільними зусиллями Президії НАН України, Церкви, міської ради та командування академії протягом жовтня-листопада 2011 р. храм вдалося звільнити від книг шляхом перевезення їх до іншого сховища, приміщення наданого НАСВ.

6 грудня 2011 р. посвятили Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла, що став єдиним храмом з таким статусом в Україні. У ньому, крім військових капеланів, проводять служби ще капелани дітей-сиріт. Відбуваються там і траурні церемонії прощання з військовослужбовцями та волонтерами, які загинули на передовій у роки російсько-української війни. Цей храм став одним із осередків збору волонтерської допомоги ЗС України у м. Львові. Львівські священики разом з офіцерами соціально-психологічної служби НАСВ відвідують поранених у військових шпиталях, працюють з ними і як душпастирі, і як психологи, надають підтримку родинам, де є загиблі чи поранені. Поранених вояків для їх моральної підтримки залучають до участі в різних заходах.

Ефективна робота військових капеланів у зонах бойових дій, де вони фактично замінюють психологів і укріплюють боездатність особового складу, підтверджує необхідність існування такого інституту в ЗСУ. В НАСВ активно вивчається іноземний досвід служби священиків у збройних силах. Цей досвід українському духовенству передавали, зокрема у ВВНЗ представники Королівської служби капеланів Канади.

Рівчаченко О.А., к.ю.н.

*Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛADOVA ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Стратегія і тактика ведення гібридної війни в Україні вимагає не тільки високої професійної та фізичної підготовленості військовослужбовців ЗС України, а й забезпечення духовної, морально-психологічної складової підготовки особового складу військових підрозділів. У цілому, характер військової діяльності в силу своєї складності, напруженості, стресогенності зобов'язує приділяти підвищену увагу профілактиці та психотерапії психічного здоров'я, про що свідчить досвід передових зарубіжних армій, де ставка робиться не на кількісну перевагу, а на професіоналізм, самоцінність воїнів. Крім того, процеси реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя суспільства виводить проблеми психореабілітаційної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх родин на перший план, у якій духовна підтримка, задоволення духовних потреб є одними з найголовніших.

Слід зазначити, що разом із фахівцями медичного, соціального та психологічного профілю з військовослужбовцями працюють і військові капелани, серед їх головних функцій можна назвати наступні: проведення богослужінь, контроль за моральним і духовним станом особового складу військових підрозділів, проведення релігійних обрядів, надання консультацій командуванню з релігійних питань, а також навчання, виховання та морально-психологічна підготовка військовослужбовців, сприяння забезпечення релігійних та духовних потреб особового складу Збройних Сил України. Згідно з наказом Міністерства

оборони України від 14.12.2016 № 685 “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” військовий капелан за одним із основних завдань має брати участь у реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги.

Психологічна робота з особовим складом військових підрозділів, які брали участь у військових діях, в разі необхідності включає також психотерапевтичну допомогу, але, як правило, вже після повернення із району ведення бойових дій. У цілому термін “психотерапія” багатозначний і може бути інтерпретований як лікування, виправлення, гармонізація душі, відновлення її цілісності, набуття Самості. За змістом душпастирська опіка є фактично специфічним видом психотерапії: духовним, “м’яким” впливом на ментальний рівень особистості, пов’язаним із повним прийняттям особистості, милосердям та терпінням, наданням людині можливості осягнути сенс свого буття, досягти саморозуміння, визначення свого призначення в житті, отримання відчуття цілісності, єднання з Богом, отримання духовного стрижня, що допомагає долати будь-які труднощі військової служби, вселяє надію на майбутнє. В період перебування військовослужбовців в районі бойових дій душпастирська опіка виступає дієвим засобом психологічного та духовного впливу на особистість, допомагає у збереженні та відтворенні психічного здоров’я.

Таким чином, поєднання психологічної психотерапії та душпастирської опіки стає надійним підґрунтям для ефективної військової діяльності військовослужбовця та успішної реадаптації у цивільне життя.

Семененко В.М., к.т.н., с.н.с.,

Романюк А.М.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ*

ВІЙСЬКОВИЙ КАПЕЛАН У СКЛАДІ ВИСОКОМОБІЛЬНИХ ГРУП ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЙ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

За досвідом операції Об’єднаних сил брак достовірної інформації створює вакуум, який заповнює противник. У процесі обміну інформацією відбувається накопичення, структуризація і обробка даних, що використовуються під час розроблення та прийняття відповідних рішень. У випадку низької результативності внутрішніх комунікацій виникають ризики прийняття неефективних рішень, а також непорозуміння між тактичною і оперативною ланками, що можуть спричинити серйозні наслідки для стратегічних комунікацій і успіху операції загалом.

Одним із найбільш ефективних комунікаторів у підрозділах є військові капелани як штатні, так і позаштатні (волонтери).

У межах реалізації концепції стратегічних комунікацій ЗС України для впровадження нових технологій внутрішніх комунікацій у підрозділах Об’єднаних сил, за підтримки партнерів зі США і України реалізовано проєкт Високомобільних груп внутрішніх комунікацій. Для виконання проєкту була залучена матеріально-технічна і експертна допомога від партнерів зі США, громадської організації “Дух Америки” і української громадської організації “Ініціатива Є+”.

Високомобільні групи внутрішніх комунікацій – це позаштатні групи фахівців із питань морально-психологічного забезпечення, соціально-правового захисту, представників релігійних (громадських) організацій, а також діячів культури і мистецтв, які призначені для надання допомоги командирам військових частин (підрозділів) у налагодженні комунікаційного процесу, проведення заходів щодо оперативної психологічної підтримки особового складу, соціально-правової та культурологічної роботи.

Метою діяльності Груп є налагодження внутрішніх комунікацій у військових частинах (підрозділах) ЗС України як складової ефективної управлінської діяльності і лідерства командирів (начальників) усіх рівнів для досягнення належного рівня мотивації та лояльності особового складу, що сприяє виконанню військовими частинами (підрозділами) завдань за призначенням.

Практичний досвід роботи груп вказує на збільшення ефективності їх роботи у разі залучення до їх штату військових капеланів. Особливо це стосується роботи з особовим складом взводних і ротних опорних пунктів першої лінії оборони.

Виконання завдань високомобільними групами дало змогу створити дієву систему внутрішніх комунікацій командирів з особовим складом, підтримувати та відновлювати морально-психологічний стан підрозділів, психологічну готовність виконувати бойові завдання. Особливо результативним елементом роботи стала організація постійного зворотного зв'язку зі штабами і підрозділами та отримання об'єктивної інформації керівництвом ЗС України, виявлення і оперативне розв'язання проблемних питань, що негативно впливають на морально-психологічний стан особового складу. З метою подальшого розвитку системи внутрішніх комунікацій у штабах і підрозділах ЗС України під час виконання завдань у районі операції Об'єднаних сил пропонується продовжити роботу високомобільних груп внутрішніх комунікацій на постійній основі.

Стасюк Ю.М., к.і.н.,

Наконечний О.М.

*Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ У 2014 РОЦІ

Із розгортанням агресії Росії проти України постало завдання першочергового відновлення та приведення у боєздатний стан військових формувань. Уряд України терміново вніс законопроект щодо змін до низки законів, що дозволив залучати кошти від благодійників для відновлення обороноздатності країни. 8 квітня 2014 року Верховна Рада України доповнила Закон України “Про оборону України” частиною, в якій визначено: “Фінансування потреб національної оборони держави може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб”.

На допомогу Українському війську прийшов волонтерський рух, який зміцнів у суспільстві під час Євромайдану і Революції гідності.

Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога всім українським збройним формуванням, які беруть участь в АТО, і пораненим – цим займалися 70 % волонтерів. У 2014 році кількість українців, які жертвували кошти, збільшилась до

63 %. Суми пожертв українців різнилися від кількох гривень до 283 тис. грн на рік. За даними соціологічного дослідження, проведеного фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва”, 32,5 % громадян через благодійні фонди лише протягом травня-вересня 2014 року мали досвід переказу коштів на рахунки українських збройних формувань. Майже 23 % українців через благодійні фонди і волонтерські організації передали кошти, речі, продукти.

З осені 2014 року волонтери почали тісно співпрацювати з МО України, в якому створено раду волонтерів “Волонтерський десант”. За підрахунками у 2014 році лише найбільші всеукраїнські волонтерські об’єднання передали українському війську 500 млн грн. Подібні ради створені при силових структурах держави, таких як ДПС України, МВС та НГУ. До благодійницької діяльності долучалися організації, установи та заклади різноманітних форм власності.

Волонтерські організації та небайдужі люди України виготовляли різноманітні речі для воїнів АТО: маскувальні сітки, теплі рукавиці і шкарпетки, маскувальні халати; сушені овочі для борщових і супових наборів, білизну; засобами обігріву тощо. Неоціненою допомогою з боку волонтерського руху на перших порах було відновлення та ремонт бойової техніки та транспорту, а також на безкоштовній основі надання необхідної техніки для спорудження інженерних та фортифікаційних споруд тощо. За даними інформаційних ресурсів, у 2014 році цим займалися не менше 216 волонтерських організацій.

Ситуація в галузі медичного забезпечення напередодні початку АТО оцінюється неоднозначно. Неоцінену допомогу учасникам АТО на передовій надавали медики-волонтери. Лікарі-добровольці допомагали військовим переважно під час відпусток чи неоплачуваних відгулів. Досить часто життя солдата залежало від надання своєчасної допомоги. Через розтягнутість лінії зіткнення представників медицини від державних силових відомств не вистачало, тому волонтери доставляли поранених із передової у шпиталі, найближчі до лінії зіткнення.

Однією із найсерйозніших проблем медичного забезпечення стала відсутність у військовослужбовців сучасних польових аптечек, укомплектованих кровоспинними та знеболюючими препаратами, які відповідають сучасному рівню розвитку медицини. Керівництво Військово-медичного департаменту МО України в липні 2014 року визнало значний внесок волонтерів у забезпечення медикаментами медичних установ Міноборони та медичних фахівців у військах. Тільки упродовж серпня 2014 р. вони укомплектували 50 тис. таких аптечек.

Крім матеріальної допомоги, яку надавали волонтери, іншим аспектом їх діяльності був позитивний вплив на психічний та емоційний стан українських захисників. В українському війську, яке брало участь у боях на Сході України активно проводилася душпастирська робота офіційних конфесій з учасниками бойових дій.

Громадсько-політична активність населення в 2014 року мала вплив і на церковно-релігійні структури, які також започаткували волонтерські ініціативи, спрямовані на допомогу учасникам АТО, їхнім сім’ям. Капелани українських церков стали духовними подвижниками в час російської агресії. У 2014 році священнослужителі опинилися поруч із захисниками Вітчизни в районах бойових дій. Бійці, бачачи діяльність волонтерів, відчували нерозривний зв’язок з народом, що піднімало їх бойовий дух.

Особливо складну справу щодо пошуку загиблих взяли на себе українські волонтери у складі груп, до складу яких увійшли досвідчені пошуковці загиблих у Другій світовій війні. Одна з цих груп, сформована на базі Національного військово-історичного музею України, вже 3 вересня (за власний кошт) працювала в районі Савур-Могили та інших місцях.

Отже основними напрямками волонтерської допомоги Українському війську були речове і продовольче забезпечення, лікування постраждалих, постачання ліків, транспортних засобів, новітніх електронних пристроїв для якісного ведення бойових дій, ремонт техніки й озброєння, пошук загиблих захисників України. Окремим напрямом волонтерства була душпастирська робота священнослужителів із захисниками Вітчизни та членами їхніх родин.

*Стукаліна Н.Т., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВІ ДУХІВНИКИ У БОРОТЬБІ ЗА РОЗБУДОВУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Церква разом зі світськими інституціями сприяла збереженню національної самобутності українців, виступаючи в Західноукраїнській Народній Республіці (ЗУНР) інтегруючою силою. “Від виховної сили Церкви в якомусь краю чи народі, від напруженої виховної праці духовенства, – зазначав митрополит Андрей Шептицький, – у великій мірі залежить могутність батьківщини”. Греко-католицьке духовенство взяло активну участь в будівництві нової незалежної ЗУНР. Ряд видатних діячів церкви ввійшли до складу вищого законодавчого органу республіки – Української Національної Ради, а серед творців Листопадового чину у провінції згадано 16 священників.

Від початку існування Державного Секретаріату Військових Справ (ДСВС) у його складі функціонував відділ духівництва, в Окружних Військових Командах (ОВК) – духовна референтура, а згодом у складі Начальної Команди Галицької Армії – відділ духівництва.

1 січня 1919 року ДСВС заснував вищий духовний орган польового духівництва в Галицькій армії під назвою Зарядче Преподобництво ДСВС. Одночасно орган польового преподобництва був заснований при Начальній Команді Галицької Армії (НКГА). З цього часу всі духівники українського війська підпорядковувалися Зарядчому Преподобництву і його преподобнику. Зокрема, йому безпосередньо підлягали Преподобництво НКГА, служби польового духівництва ОВК та їх навчальних структур, шпиталів, бригад і бойових груп. Преподобництво ДСВС керувало діяльністю духівників, вирішувало питання прийому на службу, звільнення, переведення на інше місце служби, надання відпусток, присвоєння звань. 11 лютого 1919 року Преподобник ДСВС, посилаючись на розпорядження ДСВС, видав наказ про повернення конфіскованих при роззброєнні австрійської армії церковних атрибутів та культових споруд у розпорядження Зарядчого Преподобництва. Подальші накази і розпорядження Преподобництва визначали обов'язки і компетенцію всіх польових духівників. Духівники Галицької армії, крім звичайного кола обов'язків, були зобов'язані вести облік полеглих стрільців і старшин, а також могил поховання загиблих, організувати стрілецькі цвинтарі. Польові духівники не обмежувалися чисто релігійними справами, а й брали активну участь у всіх сферах військової служби і побуту, дбали про матеріальне

забезпечення стрільців, організацію подарунків і харчування військовослужбовців під час релігійних свят. Їх душпастирські заходи, богослужіння, особливо у фронтових умовах, справляли велике враження на особовий склад Галицької армії і викликали піднесення патріотичних почуттів. Усього в Галицькій армії відслужила майже сотня духівників, кожен третій з них загинув під час бойових дій. Начальний духівник Галицької армії о. Василь Лаба підкреслював, що польові духівники УГА не тільки виконували свою душпастирську службу, але й “...впоювали боевого Духа в стрілецьтво. Стовпець польових духівників у Жалібній книзі полеглих УГА найкраще говорить, з якою посвятою вони служили святій правді здобуття волі і самостійності своїй Батьківщині”.

Ткачук П.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

В Україні поряд з традиціями благодійності активно розвивається волонтерський рух. Це благодійна діяльність, яка здійснюється безоплатно, без просування по службі або додаткових привілеїв заради досягнення добробуту суспільства.

Волонтерство виникло вже з середини XIX століття, саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник, вражений наслідками битви при Сольферіно, запропонував створити організацію Червоний Хрест – яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу всім, хто постраждав під час бойових дій.

В Україні розвиток волонтерського руху розпочався на початку 90-х років XX ст., коли було створено службу допомоги “Телефон Довіри”. Із 1992 року в Україні почали активно розвиватися мережі соціальних служб для молоді. Саме створення центрів соціальних служб для молоді спричинило активний розвиток волонтерського руху. Щорічно 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера.

Найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого особистого часу, сил, знань, досвіду добровільно витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

Основними рисами риси волонтерства є:

турбота про людей – співчуття, підтримка, допомога, сприяють важливій для суспільства атмосфері взаємопідтримки;

солідарність – добровільна самопожертва своїм часом заради встановлення довіри, що робить волонтерів зацікавленими в благополуччі інших;

принцип громадянської чесноти – полягає в тому, що волонтери роблять через любов та співчуття до інших, а й те, як це впливає на людину, яка надає добровільну допомогу;

забезпечення відновлення зв'язків між людьми – суспільство переважно розділяло багатство, культура, релігія, етнічне походження, вік, стать. Волонтерство ж може бути одним з найголовніших засобів примирення та відновлення розділеного суспільства, оскільки ця діяльність здійснюється без дискримінації за певними ознаками.

Таким чином, першими вітчизняними волонтерами можна вважати представників Червоного Хреста, які організували добровільний запис у сестри милосердя для роботи в

шпиталях та лікарнях для бідних. У своїй первинній суті поняття “волонтерство” прийшло до нас разом зі словами “громадянське суспільство” та “демократія”. Волонтерство – це основа громадянського суспільства. Важко уявити громадські організації й благодійність без участі волонтерів, які піклуються про людей які потребують допомоги.

Підводячи підсумок можна сказати що сьогодні в кожній області, кожному населеному пункті нашої держави є хоча б одна група волонтерів, що свідчить про визнання українським суспільством значущості волонтерської діяльності та повернення до християнських цінностей милосердя та благодійності. Це ще раз засвідчує те, що благодійність залишається незмінним атрибутом життя людини в сучасних умовах.

Томчук О.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УЧАСТЬ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Військовий священнослужитель може взяти до рук зброю лише з метою допомогти воїну, який потрапив у стресову ситуацію, аби він не наробив шкоди ні собі, ні іншим воїнам. “У нас був випадок, – розповідає владика Іоан, – коли необстріляний воїн у стресовому стані після першого бою нікого до себе не підпускав і погрожував, що усіх розстріляє. До нього вдалося підійти лише капелану. Він заспокоїв солдата і забрав зброю”. Крім того, очільник українського капеланства зауважив, що зброя сама по собі не є злом, не є скверною. Тим більше, коли вона використовується для захисту Батьківщини. “Тому в нас є чин освячення зброї, яка захищає Батьківщину, – пояснює владика Іоан. – Цей чин ще з древності прописаний в наших богослужбових книгах. Тож зараз священник може взяти в руки зброю з метою душпастирською, але не з метою виконання бойових задач”. Щодо захисту капелана, міжнародною практикою передбачено помічника, який обирається із військовослужбовців і має штатну зброю. Капелани деяких країн мають право озброюватися, але в Україні такої практики немає.

З 15 травня 2017 р. у всіх бойових частинах та підрозділах ЗС України затверджуються посади військових капеланів. Списки кандидатів були попередньо погоджені душпастирською Радою при Міністерстві оборони України. Після співбесіди з командирами військових частин, капелани отримують призначення. Встановлення капеланства у ЗС України здійснюється у два етапи: на першому етапі, до кінця червня 2017 р., військові капелани були призначені до бойових частин та підрозділів, а на другому, до кінця 2017 р. – в усі підрозділи Збройних Сил України. Передбачено, що у бойових бригадах працюватиме від 2 до 4 військових священників. В той же час МО України не відмовляється від волонтерської місії, яку у військах здійснюють українські конфесії, тому нештатні капелани-волонтери зможуть постійно знаходитись з бійцями на передовій. “Є священники, які вже закінчили військові кафедри, – повідомляє голова Синодального управління військового духовенства, – зокрема, це військовий інститут Національного університету імені Тараса Шевченка та кафедра військової підготовки Національного університету біоресурсів та природокористування”.

У бойовій обстановці на душпастиря покладається вирішення таких завдань: моральна та духовна підтримка воюючих, допомога пораненим, їхня евакуація, проведення служб та похоронів, робота із військовополоненими. Згідно з існуючими правилами, капелани працюють у підрозділах, що діють на передньому краї, якнайближче до лінії вогню. Додатковими функціями діяльності капелана у війську є залучення його до членства в комісіях із заохочення, розслідування злочинів, улагодження конфліктів та створення доброзичливого мікроклімату у військових частинах. “Планується, що Законом України буде передбачено не більше 500 воїнів на одного капелана, – розповідає владика Іоан. – Якщо врахувати чисельність нашої армії зараз, то жодна конфесія не готова надати таку кількість капеланів. Отже, нам потрібен певний час, аби виховати плеяду військових священиків, які матимуть відповідну освіту”. Процес нарощування капеланського потенціалу в Україні продовжується. Адже війна триває, а атеїстів на війні, за словами учасників АТО, практично не буває.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
I Міжнародної науково-практичної конференції
27 листопада 2020 р.**

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших даних несуть автори.

Підписано до друку 21 грудня 2020 р.
Друк. арк. 22,25. Обл. вид. арк. – 10,146.
Формат паперу 60×84 1/8
Тираж – 120 прим.